

2658

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ
YENİ TÜRK DİLİ ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE TÜRKÇESİ'NDE KULLANILAN
ARAPÇA KELİMELELER ÜZERİNDE
FONETİK VE MORFOLOJİK
BİR İNCELEME**

(Doktora tezi)

Tezi Yöneten
Doç. Dr. A. MERTOL TULUM

Hazırlayan
SHAWKY HASSAN AHMED ABDO SHABAN
1573

İSTANBUL — 1987

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

İ Ç İ N D E K İ L E R

Sahife No:

ÖNSÖZ	XI-XIV
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ	XV
BİBLİYOGRAFYA	XVI-XX
KISALTMALAR	XXI-XXII
GİRİŞ	XXIII-XXVII
FONETİK (SES BİLGİSİ)	
I. BÖLÜM	
TÜRKÇE VE ARAPÇA'NIN BAŞLICA SES HUSUSİYETLERİ ...	1-20
I- TÜRKÇE'NİN BAŞLICA SES HUSUSİYETLERİ	1
Türkçe Kelimelerdeki Başlıca Ses Hususiyet- leri	5
II- ARAPÇA'NIN BAŞLICA SES HUSUSİYETLERİ	13
VOKALLER	13
1- Kısa Vokaller	13
2- Uzun Vokaller	14
KONSONANTLAR	15
Ses Uyumu	18
Aynı Kelimelerde Beraber Bulunamayan Konsonantlar	18
Aynı Kelimelerde Birbirleri Ardınca Bulunamayan Konsonantlar	19
Üçten Fazla Aslı Konsonantı Havfı Kelimeler	20

II. BÖLÜM

TÜRKÇE'DE KULLANILAN ARAPÇA KELİMELERİN İMLÂSİ	21-37
Bazı Arapça Kelimelerin İmlâsında Yapılan Değişiklikler	23
1- Vokallerle İlgili Değişiklikler	24
a) Kısa Vokallerin İmlâsı	24
b) Elif-i Maksûre	27
2- Konsonantlarla İlgili Değişiklikler	28
a) Kelimenin Başında ve Ortasında Bulunan Konsonantlarda Yapılan Değişiklikler	28
b)"Tâ'-i Te'nîs" ile Biten Kelimeler ...	34
c)"Elif-i Memdûde" ile Biten Kelimeler	34
d)"Tenvin"li Kelimelerin İmlâsı	35
h) Arapça'nın Kuralına Aykırı Olarak Tenvin İşareti Yazılmaması	36

III. BÖLÜM

VOKALLER	38-247
I- VOKAL DEĞİŞMELERİ	38
Vokal Değişmelerinin Bellibaşlı Sebepleri	38
1- Vokal Benzeşmeleri Sebebiyle	38
2- Dudak Konsonantları Sebebiyle	40
- Tamlama Meselesi	41
II- VOKAL UYUMU	
1- İlerleyici Benzeşme	44
2- Gerileyici Benzeşme	47
3- Hem İlerleyici Hem Gerileyici Benzeşme	49

VOKAL DEĞİŞMELERİNE MARUZ KALAN KELİMELERİN
ALFABETİK TASNİFİ

"A" VOKALİ	51-80
1- a → e Değişmesi	51
2- a → ı Değişmesi	63
3- a → i Değişmesi	68
4- a → o Değişmesi	76
5- a → u Değişmesi	77
6- a → ü Değişmesi	80
"E" VOKALİ	81-122
1- e → a Değişmesi	81
2- e → ı Değişmesi	100
3- e → i Değişmesi	101
4- e → o Değişmesi	111
5- e → ö Değişmesi	116
6- e → u Değişmesi	119
7- e → ü Değişmesi	121
"İ" VOKALİ	123-169
1- i → a Değişmesi	123
2- i → e Değişmesi	137
3- i → ı Değişmesi	148
4- i → o Değişmesi	161
5- i → u Değişmesi	163
6- i → ü Değişmesi	167

	<u>Sahife No:</u>
"U" VOKALİ	170-211
1- u → a Değişmesi	170
2- u → e Değişmesi	177
3- u → ı Değişmesi	182
4- u → i Değişmesi	188
5- u → o Değişmesi	193
6- u → ö Değişmesi	198
7- u → ü Değişmesi	199
III. VOKAL TÜREMESİ	212
a) Kelime Başında	212
b) Kelime Ortasında	215
c) Kelime Sonunda	224
IV. VOKAL DÜŞMESİ	233
a) Kelime Başında	233
b) Kelime Ortasında	237
c) Kelime Sonunda	244
IV. BÖLÜM	
KONSONANTLAR	248-360
1- KONSONANT DEĞİŞMELERİ	248
Konsonant Değişmelerinin Bellibaşlıları ve Sebepleri	249
1- Konsonant Benzeşmeleri	249
Benzeşme Şekilleri	250
a) Tam Benzeşme	250
b) Yarı Benzeşme	250

Benzeşme Yolları	251
a) İlerleyici Benzeşme	251
b) Gerileyici Benzeşme	251
2- Sedasızlaşma	252
3- Öteki Konsonant Benzeşmeleri	253
4- Benzeşmezlik	255

**KONSONANT DEĞİŞMELERİNE MARUZ KALAN KELİMELERİN
ALFABETİK TASNİFİ**

"B" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER	259-267
1- b → f Değişmesi	259
2- b → m Değişmesi	261
3- b → p Değişmesi	262
"C" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER	268-271
1- c → ç Değişmesi	268
2- c → k Değişmesi	270
3- c → ğ Değişmesi	271
"D" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER	272-279
1- d → t Değişmesi	272
2- d → z Değişmesi	276
"F" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER	280-284
1- f → p Değişmesi	280
2- f → v Değişmesi	282
"G" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER	285-289
1- g → h Değişmesi	285
2- g → k Değişmesi	286

"H" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER	290-298
1- h → b Değişmesi	290
2- h → g Değişmesi	290
3- h → k Değişmesi	294
4- h → t Değişmesi	297
"K" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER	299-302
1- k → g Değişmesi	299
2- k → h Değişmesi	299
3- k → n Değişmesi	301
4- k → y Değişmesi	301
"L" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER	303
1- l → r Değişmesi	303
"M" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER	304
1- m → b Değişmesi	304
2- m → y Değişmesi	304
"N" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER	305-308
1- n → d Değişmesi	305
2- n → l Değişmesi	306
3- n → m Değişmesi	307
4- n → r Değişmesi	308
"R" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER	309
1- r → l Değişmesi	309
"S" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER	310-316
1- s → ç Değişmesi	310
2- s → t Değişmesi	312
3- s → z Değişmesi	313

	<u>Sahife No:</u>
"Ş" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER	317
1- ş → s Değişmesi	317
"T" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER	318-320
1- t → d Değişmesi	318
2- t → k Değişmesi	320
"V" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER	321-322
1- v → b Değişmesi	321
2- v → f Değişmesi	322
3- v → l Değişmesi	322
"Y" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER	323
1- y → c Değişmesi	323
"Z" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER	324-326
1- z → d Değişmesi	324
2- z → s Değişmesi	324
3- z → t Değişmesi	325
HEMZE VE ^c AYIN İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER	327
- HEMZE İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER	328
Hemze → v Değişmesi	328
- ^c AYIN İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER	329
^c Ayın → h Değişmesi	329
II. KONSONANT TÜREMESİ	331
1- Kelime Başında	331
2- Kelime Ortasında	333
III. KONSONANT DÜŞMESİ	335
1- Kelime Başında	335

2- Kelime Ortasında	336
a- İkiz Konsonant	336
b- Başka Konsonantların Düşmesi	337
3- Kelime Sonunda	351
IV. HECE DÜŞMESİ	356
V. KELİME DÜŞMESİ	357
VI. METATEZ (GÖÇÜŞME)	358
VII. KELİME DEĞİŞMESİ	360

MORFOLOJİ (ŞEKİL BİLGİSİ)

GİRİŞ	361
I. İSİM	364
1- Klâsik Arapça'nın Kuralına Aykırı Olarak Çokluğu Yapılan (Cem'ilenen) İsimler	365
2- Aslında Cem' (Çoğul) Oldukları Halde Türkçe'de Müfret (Tekil) Yerinde Kullanılan Arapça Kelimeler	370
3- Aslında Cem' (Çoğul) Oldukları Halde Yeniden Cem'ilenen (Çoğul yapılan) Kelimeler	373
a) Arapça Cem' (Çokluk) Ekleri ile Yeniden Cem'ilenen (Çoğul Yapılan) Kelimeler	373
b) Türkçe Cem' (Çokluk) Eki ile Yeni- den Cem'ilenen (Çoğul Yapılan) Kelimeler	374

4- Arapça'nın Kurallarına Aykırı Olarak Yapılan İsm-i Mef ^c üller	375
5- İsm-i Fā ^c il Sıygasında Olan Kelimelerin İsm-i Mef ^c ül Olarak Kullanılması	377
6- İsm-i Mef ^c ül Sıygasında Olan Kelimelerin İsm-i Fā ^c il Olarak Kullanılması	380
7- İsm-i Mensüb ile İlgili Değişmeler ..	384
II. MASDAR	386
1- Mec ^c ül Masdarlar	386
2- İstif ^c āl Bâbindan Uydurulan Masdarlar	388
3- Başka Masdarlar	389
4- İsim Yerine Kullanılan Masdarlar	390
III. SIFAT	391
1- Aslında Müennes Oldukları Halde Yeniden Müennes Yapılan Sıfatlar	391
2- Sıfatlarda Uyumsuzluk	392
IV. EK VE EDATLAR	393
1- Arapça Kelimelere Fazladan Eklenen Ek ve Edatlar	393
a) İsimden İsim Yapma Eki: lık, lik, luk, lük	393
b) İsimden Fiil Yapma Eki: la, le ...	393
2- Türkçe Kelimelere Yanlış Olarak Eklenen Arapça Ek ve Edatlar	393

	<u>Sahife No:</u>
a) Çokluk Eki: -āt	393
b) Masdariyet Eki: "iyyet"	393
V. BİRLEŞME SONUCUNDA DEĞİŞİKLİĞE UĞRAYAN KELİMELER	394
VI. UYDURMA KELİMELER	395
SUMMARY	400-401

Ö N S Ö Z

Bir kültür varlığı, kültürü oluşturan unsurların en başta geleni olan dil, bir milletteki kültür hareketlerinin ve o milletin başka milletlerle ve toplumlarla olan kültür münasebetlerinin büyük ölçüde etkisindedir.

Başka başka kaynaklardan, değişik ailelerden diller arasında, bu dilleri konuşan milletlerin çeşitli münasebetleri sonucunda pek çok unsurun alınıp verildiği görülür.

Diller arasındaki münasebetlerde en çok alınan unsurlar, kelimelerdir. Başta dinî yakınlaşmalar, edebiyat etkilenmeleri olmak üzere birlikte yaşama, ticaret münasebetleri, siyasî münasebetler sebebiyle ödünç unsurlar, bu münasebetlerin ölçüsü oranında dilden dile aktarılmaktadır.

Diller arasındaki bu alışveriş ve etkilenmeler, bilhassa, değişik toplumların ve milletlerin bir arada, iç içe yaşadıkları yerlerde, dillerin çehresini değiştirecek kadar büyük ölçüde olur. Bir arada konuşulan iki dil birbirinden kelimeler ve kurallar aldıkları gibi bu dillerin ses sistemleri ve ifâde yolları arasında da yakınlaşmalar olur.⁽¹⁾

Türkler İslâmiyeti kabul ettikten sonra, müslüman din ve kültürü çevresine girmişlerdir. Bunun sonucunda İslâm dininin temel dili olan Arapça bir çok kelimeler ve kalıplar Türkçe yazı ve konuşma diline girmiştir.

Arapça'dan Türkçe'ye geçen kelimeler zamanla büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır. Ayrıca Tanzimattan sonra,

=====

(1) Aksan, Doğan: Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim), TDK yayınlarından, Ankara 1979, c.1, s. 139

Cumhuriyet devrine kadar, Osmanlı İmparatorluğunun yönelmek istediği batı kültür ve medeniyetinin mefhumlarını karşılamak üzere, Türkçe yerine Arapça'dan faydalanılmak istenmiş; bu suretle Arapça kelime köklerinden, Arapça'da bulunmayan anlamlara gelen içtimaiyat, hars, mefkûre v.b. gibi bir çok kelimeler meydana getirilmiştir.⁽¹⁾

Arapça'nın Türkçe üzerindeki bu çok geniş ve derin tesirinin teferruatı, Türkçe'de kullanılan Arapça kelimelerin gelişmeleri ve değişimleri bir çok noktalarda incelenmeğe ve araştırılmağa muhtaçtır.

Şimdiye kadar Türkçe'de kullanılan Arapça kelimelerin fonetik, morfolojik veya semantik gelişmeleri ve değişimleri çok ehemmiyetli olmasına rağmen ilmî bir şekilde incelenmemiştir.

Rahmetli hocam Prof. Dr. Faruk Timurtaş'ın tevcih ve teşvikleriyle; çok zor olmasına rağmen, doktora tezi olarak "Türkiye Türkçesi'nde kullanılan Arapça kelimeler üzerinde fonetik ve morfolojik Bir İnceleme" konulu bir çalışma yapmağa başladık. Fonetik kısmında Türkçe ve Arapça'nın başlıca ses hususiyetlerini kısaca belirttikten sonra, Türkçe'de kullanılan Arapça kelimelerin imlâsını ele aldık. Vokal değişmesine, türemesine ve düşmesine maruz kalan kelimeleri incelediğimiz gibi konsonant değişmesine, türemesine ve düşmesine maruz kalan kelimeleri de inceledik.

Morfoloji kısmında ise Türkçe'de kullanılan ve değişikliğe maruz kalan Arapça isimleri, masdarları, sıfatları ve edâtları incelediğimiz gibi, Türkçe'de Arapça köklerden uydurulmuş kelimeleri de ele aldık.

=====

(1) Ateş, Ahmed: Reşit Rahmetî Arat için, "Arapça Yazı Dilinde Türkçe Kelimeler" , Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:19, Ankara 1966, s. 26

İncelememizde sadece çeşitli yönlerden değişikliğe uğramış kelimeleri ele aldık, değişikliğe uğramamış kelimeler üzerinde ise durmadık.

Bu konuyu işlerken semantik ile ilgili çok malzeme çıktı, İnşallah en kısa zamanda bu malzemeyi de işleyip yayınlamayı umuyoruz.

Konu üzerinde dikkatle, sabırla ve istekle çok zor şartlarda çalıştık. Bütün gayretimize rağmen noksan ve hataların bulunacağını biliyoruz. Aslında Türkçe'de kullanılan Arapça kelimelerin fonetik, morfolojik ve semantik bakımlarından gelişmelerini tam ve mükemmel bir şekilde inceleyebilmek için, Türkçe'nin tarihî devrelerinin bütün metinlerinin taranması gerekir.

Bu arada vardığımız neticelerin en mühimmi Türkçe'de kullanılan Arapça kelimelerin büyük bir kısmının değişikliğe uğramış olduğu, daha doğrusu türkçeleşmiş bulunduğu; öyle ki bu tür kelimelere Arapça dememiz artık doğru değildir, çünkü Arapça ile alâkaları kalmamıştır.

Ayrıca incelememiz sırasında değişikliğe uğramış kelimeleri ele alırken, bu kelimelerin Farsça'daki durumları ve gelişmelerini de tesbit etmeye çalıştık ve gördük ki bu kelimelerin bir kısmı Türkçe'deki değişik şekli ile Farsça'da da aynen kullanılmaktadır. İlk devrelerde Türk Edebiyatının İran Edebiyatı te'siri altında kaldığını göz önünde bulundurursak, Arapça kelimelerin bir kısmının Farsça'da değişikliğe uğradıktan sonra, Farsça yolu ile Türkçe'ye geçmiş olduğunu ileri sürebiliriz.

Türkçe'de bu kadar Arapça kelime kullanılması, Türkçeleştirilmesi, Türkçe'de karşılığı bulunduğu halde Arapçasının tercih edilmesi (uçmak yerine cennet, tamu yerine cehennem gibi), Türklerle Araplar arasındaki ortak hayat felsefesinin, ortak yaşayış tarzının, duygu ve düşünce bağlarının en açık delilidir.

XIV

Çalışmamıza rahmetli hocam Prof. Dr. Faruk Timurtaş'ın nezareti altında başladık ve onun çok değerli yardım ve irşadları ile bir müddet sürdürdük. Aziz hocamızın beklenmedik bir sırada elim kaybı üzerine (Allah rahmet eylesin) çalışmamız bir süre aksamıştır. Daha sonra, rahmetli olan Prof. Dr. Sadettin Buluç'la çalışmaya devam ettik. Kendisinin emekli olması üzerine kısa bir süre de tezin yönetimini Prof. Dr. Necmeddin Hacıeminoğlu üstlendi. Fakat bu arada fiilî çalışmalarımızı hocam Doç. Dr. Ahmed Mertol Tulum ile sürdürüyorduk. Daha sonra sayın hocam Doç. Dr. Mertol Tulum'un Konya Selçuk Üniversitesi'nden dönüşünü müteakip tez çalışmamızı resmen kendisinin nezareti altında sürdürdük.

Böyle bir çalışmanın yapılması için konunun üzerinde titizlikle duran ve hatalarımızın asgarîye indirilmesinde gayret gösteren, çalışmamızın her safhasını inceden inceye kontrol eden, dâima bizi ikaz eden, böyle bir çalışma ile yetişmemizi sağlayan ve bundan dolayı kendisine çok şeyler borçlu olduğumuz muhterem hocam Doç. Dr. A. Mertol Tulum'a burada teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Çalışmamızı çok zor şartlarda sürdürürken maddî ve manevî yardımlarını esirgemeyen, her zaman bizi güler yüzle teşvik eden muhterem hocam Prof. Dr. Ali Alparslan'na da teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Ayrıca yakın ilgisini esirgemeyen muhterem hocam Prof. Dr. Muharrem Ergin ile, değerli yardımlarda bulunan muhterem hocam Prof. Dr. Nihad Çetin'e de teşekkür ederim.

Son olarak bizi yıllarca misafir eden, bağrına basan, hiç bir yabancılık hissettirmeyen misafirperver Türk halkına şükranlarımı arz ederim.

Muvaffakiyet Allah'tandır.

Shawky Hassan Ahmed

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Trankripsiyon alfabesi sadece kelimelerin Arapça'daki asıl şekillerini göstermek için kullanılmıştır. Tezde kullanılan transkripsiyon alfabesi şudur :

Vokaller

1- Kısa Vokaller

اَ ، ا : a

اِ : e

اِي : i

اُ : u

2- Uzun Vokaller

آ ، اِ ، اِي : ā

و : ū

و : ō (çok nadir)

ى : ī

Konsonantlar

ء : ' (kaybolmuş)	ذ : z	غ : ğ
ب : b	ر : r	ف : f
پ : p	ز : z	ق : k
ت : t	ج : j	ك : k , g
ث : s	س : s	ل : l
ج : c	ش : ş	م : m
ح : ħ	ض : d , ž	ن : n
خ : ħ	ط : t	و : v
د : d	ظ : z	ه : h (bazan a,e)
	ع : c	ى : y

"vâv-ı ma'dule h^{vā} olarak : خواجه - حvāce - حvān

BİBLİYOGRAFYA

- °Abdu'l-bākī, Muhammed Fu'ād: el-Mu°cemü'l-Müfehres Li Alfāzi'l-Kur'āni'l-Kerīm, Mısır, 1364 (1945)
- Ağakay, Dr. Mehmet Ali: Türkçede Mecazlar Sözlüğü, Ankara, 1949
- Ahmed Cevād: Osmanlı Lisanı, İstanbul, 1332
- Ahmed Cevdet (Paşa): Belāğat-ı Osmaniyye, İstanbul, 1307
- Ahmed Refik: İstanbul Nasıl Eğleniyordu, İstanbul, 1927
- Ahmed Vefik Paşa: Lehce-i Osmānī, I - II, İstanbul, 1306 (1889)
- Aksan, Prof. Dr. Doğan: Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim), I, 2.Baskı, TDK yayınlarından, Ankara 1979
- Aksan, Prof. Dr. Doğan: Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi, TDK yayınlarından, Ankara, 1978
- Aksoy, Ömer Asım: Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, I - II, TDK yayınlarından, Ankara, 1981
- Ali Himmet: Fazıl'ın Galatāt Defteri, Samsun, 1338
- Ali Seyyidī: Defter-i Galatāt, İstanbul, 1324
- Ali Seyyidī: Resimli Kamus-ı Osmānī, İstanbul, 1330
- °Amīd, Hasan: Ferheng-i °Amīd, I - II, 3.Baskı, Tahran 1360
- °Aşkī: Divān-ı °Aşkī, Türkçe Yazma, Millet Genel Kütüphanesi, A.E. Manzum, No: 297
- Atalay, Besim: Arapça ile Türkçenin Karşılaştırılması, İstanbul, 1959
- Atalay, Besim: Divanü Lugati't-Türk Tercümesi, I - III, TDK yayınlarından, Ankara, 1939
- Ateş, Prof. Dr. Ahmed - Yazıcı, Prof. Dr. Tahsin - Çetin, Prof. Dr. Nihad M.: Arapça Dilbilgisi, İstanbul, 1964
- Banarlı, Nihad Sāmī: Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, I - II, İstanbul, 1971
- Banarlı, Nihad Sāmī: Türkçenin Sırları, 4.Baskı, İstanbul 1978
- Banguoğlu, Prof. Dr. Tahsin: Türkçenin Grameri, İstanbul 1974

- Battersby, Harold R.: Reşid Rahmeti Arat için "Arabic And Persian Elements İn Ottoman Turkish", Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 19, Ankara, 1966
- Bianchi, T.X. et Kieffer, J.D.: Elsine-i Türkiye ve Fransaviyenin Lugati Dictionnaire Turc-Français, I - II, 2.Baskı, Paris, 1850
- Caferoğlu, Prof. Dr. Ahmet: Divanü Lugati` t-Türk Dizini, TDK yayınlarından, Ankara, 1972
- Caferoğlu, Prof. Dr. Ahmet: Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, TDK yayınlarından, İstanbul, 1968
- el-Cevālikī, Abu Mansūr Mevhūb bin Ahmed: Kitābu` l-Mu<sup>c</sup>arreb Mine` l-Kelām el-A^ccemiyy, Arapça Yazma, Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli Bölümü, No:3629
- Clauson, Sir Gerard: An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century, Oxford, 1972
- Deny, Jean: Türk Dili Grameri "Osmanlı Lehçesi", Fransızca'dan Türkçe'ye Çeviren: Ali Ulvi Elöve, İstanbul, 1941
- Derleme Sözlüğü, I - XI, TDK yayınlarından, Ankara-1963-1979
- Devellioğlu, Ferit: Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ankara, 1978
- Devellioğlu, Ferit: Türk Argosu, 6.Baskı, Ankara, 1980
- Doerfer, Gerhard: Türkische Und Mongolische Elemente Im Neupersischen, III, Wiesbaden, 1967
- Dozy, R.: Supplement Aux Dictionnair Arabes, I - II, Paris, 1927
- Eren, Dr. Meşküre: Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Birinci Cildinin Kaynakları Üzerinde Bir Araştırma, İstanbul, 1960
- Ergin, Prof. Dr. Muharrem: Türk Dil Bilgisi, İstanbul, 1972
- Ergin, Prof. Dr. Muharrem: Türk Dünyası El Kitabı "Türklerde Yazı ve Alfabeler", Ankara, 1976
- Evliya Çelebi: Seyahatname, Türkçe Yazma, Birinci Cild, Üniversite Kütüphanesi, No:2371
- el-Hafācī, Şihābu` d-dīn Ahmed: Şifā` u` l-Ğalīl Fīmā Fī Kelāmi` l-^cArab Mine` d-Dahīl, Kahire, 1282

- Mütercim Asım (Antepli Ahmed Asım): el-Okyanus el-Basit Fİ Tercemeti'l-Kamusi'l-Muhit (Kamus Tercümesi), I - III, Bulak, 1250
- Mütercim Asım (Antepli Ahmed Asım): Tibyān-ı Nāfi^c der Terceme-i Bürhān-ı Kātı^c (Bürhan-ı Kātı^c Tercümesi), İstanbul, 1214
- Özdem, Dr. Ragıp: Tarihsel Bakımdan Öztürkçe ve Yabancı Sözlerin Fonetik Ayraçları, İstanbul, 1939
- Özön, Mustafa Nihat: Osmanlıca-Türkçe Sözlük, İstanbul, 1979
- Özön, Mustafa Nihat: Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü, İstanbul, 1954
- Pakalın, Mehmet Zeki: Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I - III, İstanbul, 1971
- Redhouse, Sir James W.: Kitab-ı Ma^cāni-i Lehce, A Turkish And English Lexicon (Eski Redhouse Sözlüğü), İstanbul, 1921
- Redhouse Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük (Yeni Redhouse Sözlüğü), İstanbul, 1968
- es-Sa^cālibī, Abu Mansūr Abdu'l-Melik bin Muhammed: Fikhu'l-Luga ve Esrār el-^cArabiyye, Mısır, 1318
- Sırrī: Galatāt, İstanbul, 1301
- Sinan Paşa: Tazarru^cnāme (Hazırlayan: A.Mertol Tulum), İstanbul, 1971
- Stachowski, Stanislaw: Studien Über Die Arabischen Lehnwörter Im Osmanisch-Türkischen, I - III, Warszawa, 1975-1981
- Steingass, F.: Persian-English Dictionary, London, 1977
- es-Suyūtī, Celālūd-dīn: Ham^cu'l-Havāmi^c Fİ Şarh Cem^ci'l-Cevāmi^c, Arapça Yazma, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, No:4920
- (Şeyh) Süleyman Efendi-i Buhārī: Lugat-i Çağatay ve Türki-i Osmānī, İstanbul, 1298
- eddin Sāmī: Kamus-ı Turki, I - II, İstanbul, 1317
- Ziya: Ferheng-i Ziya, İstanbul, 1967
- Mevlevī (Olgun): Edebiyat Lugati (Neşre Hazırlayan: Kemal Edib Kürkçüoğlu), İstanbul, 1973
- Sözlüğü, I - VIII, TDK yayınlarından, Ankara 1963-

- Hafîd, Muhammed Hafîd bin Mustafa Âşir: ed-Dürer el-Müntahabât el-Mensûre Fî Islâhı'l-Galatâtı'l-Meşhûre (Galatât-ı Hafîd), İstanbul, 1219
- Hifnî Nâsif: Kavâ'idü'l-Lugati'l-Ârabiyye, Kahire, 1930
- İlaveli Kitab-ı Müntahabât-ı Lugat-ı Osmaniyye, I - II, İstanbul, 1289
- İsmâ'îl Hakkı (Bursalı): Kitabü'l-Furûk (Furûk-ı Hakkî), İstanbul, 1251
- Kadri, Hüseyin Kazım: Türk Lugati, I - IV, İstanbul, 1927-1945
- Kaşgarlı Mahmut: Divânü Lugati't-Türk Tıpkı Basımı, TDK yayınlarından, Ankara, 1941
- Kemâl Paşa-zâde (İbn-i Kemâl): Terceme-i Galatâti'l-Avâmm, İstanbul, tsz
- Levend, Agah Sırrı: Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri, TDK yayınlarından, 3.Baskı, Ankara, 1972
- Ma'lûf, Levis: el-Müncid, Beyrût, 1973
- Muallim Naci: Lugat-ı Naci, İstanbul, tsz
- el-Mu'cemu'l-Vasîf, Mısır Arap Dil Kurumu yayınlarından, I - II, 2.Baskı, Kahire, 1972
- Mehmed Rif'at (Manastırlı): H'âce-i Lisân-ı Osmânî, I, İstanbul, 1311
- Mehmed Salâhî: Kamus-ı Osmânî, İstanbul, 1313 (1895)
- M.Muhyiddin: Mufassal Münşe'ât ve Mu'âmelât-ı Âskeriyye, Kostantiniyye, 1318
- el-Muncid, Salâhu'd-dîn: el-Mufassal Fî el-Alfâz el-Fariyye el-Mu'arrebe, Beyrut, 1978
- Mustafa İzzet: Tashîhü'l-Galatât ve el-Muharrefât Fî el-Esmâ' ve el-Lugat, İstanbul, 1302
- Mustafa Rüşdî: Tehzîbü'l-Kelâm Fî Lisâni'l-Havâs ve el-Avâmm, I, İstanbul, 1313
- Mustafa bin Şemseddin el-Karahisarî el-Ahterî: Ahteri-i Kebîr, İstanbul, 1322
- Müstâkimzâde Süleyman Sa'dü'd-dîn Efendi: Terceme-i Lugat-ı Kanuni'l-Edeb (Elsine-i Selâse), Türkçe Yazma, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi Bölümü, I, No:3182, II, No:3253

- Timurtaş, Prof. Dr. Faruk K.: Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul, 1977
- Timurtaş, Prof. Dr. Faruk K.: Klâsik ve Eski Osmanlı Türkçesi Metinleri, İstanbul, 1974
- Timurtaş, Prof. Dr. Faruk K.: Osmanlıca Grameri, İstanbul, 1964
- Timurtaş, Prof. Dr. Faruk K.: Türkçemiz ve Uydurmacılık, İstanbul, 1980
- Türkçe Sözlük, I - II, TDK yayınlarından, Ankara, 1983
- el-Unsî, Muhammed Ali: ed-Derârî el-Lâmi^cât Fî Müntaha-bâti'l-Lugât, Beyrût, 1320
- el-Yesû^cî, Nahle: Ekserü'l-Kelimâti'l-Muktabese Mine't-Türkiye, Ğarâ'ibu'l-Lugati'l-^cArabiyye, Beyrut, tsz
- Yusuf Nabi: Tuhfetü'l-Harameyn, İstanbul, 1265 (1848)

- Şemâ
 - Şükûn,
 - Tahirü'l
 Ke
 - Tarama Söz.
 1977

KISALTMALAR

Kaynaklarla İlgili Kısaltmalar:

- AHT : Ahteri-i Kebîr
- ATASÖZ : Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü
- BİAN : El-sine-i Türkiye ve Franseviyenin Lugati
(Dictionnaire Turc-Français)
- BÜRĖH : Tibyān-ı Nāfi^c der Terceme-i Bürhān-ı Kātı^c
(Bürhan-ı Kātı^c Tercümesi)
- DEF : Defter-i Galatāt
- DER : Derleme Sözlüğü
- DERARİ : ed-Derāri el-Lāmi^cāt Fİ Müntahabāti`l-Lugāt
- DEVE : Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat
- ERD : Kitab-ı Ma^cānı-i Lehce, A Turkish And English Lexicon
(Eski Redhouse Sözlüğü)
- EV : Evliya Çelebi Seyahatnamesi
- FAZ : Fazıl`ın Galatāt Defteri
- GH : ed-Dürer el-Müntahabāt el-Mensüre Fİ Islāhi`l-Galatāti`l-Meşhüre (Galatāt-ı Hafid)
- GSIR : Galatāt-ı Sırrı
- İST : İstanbul Nasıl Eğleniyordu
- KAMUS : el-Okyanus el-Basit Fİ Tercemeti`l-Kāmūs el-Muhit
(Kamus Tercümesi)
- KEMAL : Terceme-i Galatāti`l-^cAvāmm
- KT : Kamus-ı Türki
- LÇ : Lugat-ı Çağatay ve Türki-i Osmani
- LEH : Lehce-i Osmani
- ÖZÖN : Osmanlıca / Türkçe Sözlük
- RK : Resimli Kamus-ı Osmani
- ST : Studien Über Die Arabischen Lehnwörter Im Osmanisch-Türkischen
- TAR : Tarama Sözlüğü
- TAS : Tashihü`l-Galatāt ve el-Muharrefāt Fİ el-Esmā`
ve el-Lugāt

TEH : Tehzibü'l-Kelâm Fî Lisâni'l-Havâs ve'l-^cAvâmm
TL : Türk Lugati
TSÖZ : Türkçe Sözlük
YRD : Redhouse Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük

Diğer Kısaltmalar

bk. : bakınız
c. : cilt
s. : sahifa
tsz. : tarihsiz
v.b. : ve benzeri
v.s. : ve saire

G İ R İ Ő

Tezin kaynakları, planı ve tasnifi hakkında açıklamalar:

Rahmetli hocam Prof. Dr. Faruk Timurtaş'ın teklifi üzerine "Türkiye Türkçesi'nde Kullanılan Arapça Kelimeler Üzerinde Fonetik ve Morfolojik Bir İnceleme" konulu doktora tezini hazırlamaya başladık. Daha önce bu konu üzerinde ilmi her hangi bir çalışma yapılmadığı için, başlangıçta hangi kaynaklardan faydalanıp hangi metinleri tarayacağımız ve malzemeyi nasıl bir plana göre işleyeceğimiz konusunda kesin bir yol izleyemedik.

İlk önce Eski Türkiye Türkçesi'nden belli başlı bir kaç metin taramayı planladık, fakat bu çalışmadan elde ettiğimiz ilk malzemelerden anlaşıldı ki bu bize pek faydalı olmayacaktır. Çünkü o devrenin metinlerinde kullanılan Arapça kelimelerin çoğu Arapça'daki aslına uygun olarak kullanılmış ve her hangi bir değişikliğe uğramamıştır. Meselâ "aşk عشق" kelimesi Eski Türkiye Türkçesi'nde Arapça'da olduğu gibi "aşk عشق⁽¹⁾" şeklinde kullanılmıştır. Bunun gibi "muhabbet محبت⁽²⁾" kelimesi hep "mahabbet محبت" şeklinde kullanılmıştır.

Bunun üzerine daha sonraki devrelerden bir metin seçmeye çalıştık. Kısa bir araştırma sonrası bu çalışma için dil ve sadeliği bakımından en uygun metnin Evliya Çelebi Seyahatnamesi olduğu kanaatine vardık. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin matbu' nüshasının bir çok eksikliği bulunduğu için bizim çalışmamıza pek faydalı olamayacağını anla-

=====

(1) Sinan Paşa: Tazarru'nâme, (Hazırlayan: A.Mertol Tulum) İstanbul 1971, s.211 ve 236.

(2) Aynı Eser, s.113 ve 139 ve 223.

şılması üzerine yazma nüshasının birinci cildinin malzemesini değerlendirmeye karar verdik. Satır başlarının tertip ve tanziminde görülen düzen, yazının güzelliği, okunaklığı gibi sebeplerden Ötürü Üniversite Kütüphanesi'nde 2371 numarada kayıtlı bulunan yazma nüsha tercihen esas alındı.

Tercihen esas olarak alınan 2371 no.lu yazma meşin ciltli, şemseli ve açık kahve renginde, 19.0 x 29.0 eb'adındadır. Sahifeleri ortalama 33 satırı ihtiva etmek üzere 330 varaktan ibarettir. Baştan iki varak fihriste ayrılmış ve bundan sonra gelen varakta başlık olmak üzere güzel bir tezhip yapılmış ve metne geçilmiştir. Sahire kenarlarına da altın suyu ile çerçeve çizilmiştir. Sarı âbâdî kâğıt üzerine işlek ve güzel bir nesih hattı ile yazılmıştır. Yazmanın son sahifesinde 7 Cemaziü'l-ahir 1170 senesinde Feyzullah ibn Mahmûd tarafından istinsah edildiğine dair şu kayıt mevcuttur: ⁽¹⁾ تمت التاريخ المرغوب السياح حرره فير الله ابن محمود بحافظ القرآن

المشتمر بقاضى زاده غفر الله له ولوالديه عفى عنه فى ٧ جا سنه ١١٧٠

İlk önce rahmetli hocam, metnin transkripsiyonunu hazırlamamı istedi. Metinden 70 varak hazırladıktan sonra, rahmetli hocam transkripsiyon yapmaktan vaz geçip sadece metinde geçen bütün Arapça kelimeleri fişlemem talimatını verdi. Fişleme işleminin sonuna geldiğimizde rahmetli hocam Hakk'ın rahmetine kavuştu. Bundan sonra çalışmamıza Prof. Dr. S.Buluç ve Prof. Dr. N.Hacıeminoğlu bir süre nezaret etmişlerse de, fiilî çalışmamızı hocam Doç. Dr. Mertol Tulum'un nezareti altında sürdürdük. Kendileri Konya'dan döndükten sonra resmen nezaretleri altında çalışmaya devam ettik.

İşte Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden çıkan fişleri değerlendirdikten sonra anlaşıldı ki elde ettiğimiz malzeme yapmayı istediğimiz çalışma için bize faydalı ve yeterli olmayacaktır. Çünkü metin harekesiz olduğu için bir çok kelime-

(1) Bu yazma hakkında geniş bilgi için bakınız:

Eren, Meşkûre: Evliya Çelebi Seyahatnamesi Birinci Cildinin Kaynakları Üzerinde Bir Araştırma, İstanbul 1960, s. 26 ve ötesi.

nin fonetik bakımdan değişip değişmediğini tesbit etmek mümkün olmadı. Mesela "akraba" kelimesi acaba "akribā"mı okunacak, yoksa "akraba"mı okunacak. Bunun gibi "seyahat"mı yoksa "siyāhat"mı, "muhabbet"mı yoksa "mahabbet"mı ve benzeri bir çok kelimeler. Fakat bu metnin yine de bazı meselelerde bize büyük faydası oldu. Meselâ fonetik veya morfolojik bakımdan değişikliğe uğramış bir çok kelimenin imlâsından bu değişiklikleri tesbit etmemiz mümkün olmuştur. Nitekim, "mevlid مولد" kelimesi metinde hep "mevlud مولود" şeklinde yazıldığı için, ikinci hecedeki vokalin değiştiğini bu yazılışa dayanarak tesbit edebildik. Bunun gibi "simâط سماط" kelimesinin "somat صوماط" şeklinde, "cuḥūd جحود" kelimesinin "çıfıt چفود" şeklinde, "amm عم" kelimesinin "emmi عمى" şeklindeki yazılışları ile benzeri bir takım kelimelerin imlâsından bu gibi kelimelerin uğramış oldukları değişiklikleri tesbit edebildik. Diğer kelimelerin tesbiti için hocam Doç. Dr. Mertel Tulum, bütün galatât kitapları ve belli başlı lugatları taramamızı istedi. Başta Galatât-ı Hafîd olmak üzere İstanbul kütüphanelerinde bulunan bütün galatât kitaplarını taradık. Lugatlara gelince başta Kamus-ı Türkî olmak üzere belli başlı güvenilir bir çok lugat taradık.

Tarama sırasında bu tür kitaplarda ve lugatlarda bulunan bilgiler ve görüşleri olduğu gibi kabul etmedik, her kelimenin ayrıca Arapça ve Farsça ana kaynaklardaki durumunu araştırdık. Bunun sonucunda galatât kitaplarında ve lugatlarda yanlış açıklanmış bir çok kelime ile karşılaştık. Meselâ "mendil" kelimesinin bütün galatât kitaplarında feth-i mîm ile yani "mendîl" şeklinde okunmasının yanlış olduğu, doğrusunun kesr-i mîm ile "mindîl" şeklinde olması gerektiği belirtilmektedir.⁽¹⁾ Halbuki bu kelimenin Arapça'da hem feth hem de kesr-i mîm ile okunmasının doğru olduğu

-----

(1) bk. Galatât-ı Hafîd, s.437

Defter-i Galatât, s.190.

Arapça lugatlar tarafından açıkça belirtilmektedir.⁽¹⁾ "Hārābāt" kelimesinin ise bütün lugatlarda Arapça "harābe" kelimesinin cem'i olduğu belirtilmektedir, fakat bunu araştırdıktan sonra Arapça'da böyle bir kelime bulunmadığını, kelimenin aslının "haribāt" olduğunu ve Farsça'da "harabāt" şekline girdiğini ve bu şeklin Farsça'dan Türkçe'ye geçtiğini tesbit ettik. Bu arada "mavi" kelimesinin Arapça "mā'ī"nin muharrefi olduğu da bir çok lugatta belirtilmiştir, ne var ki bu kelimenin Arapça'da aynen kullanıldığı, "su" anlamına gelen "mā'" kelimesine nisbet olarak "māviyy" veya "mā'iy" olduğu Arapça lugatlar tarafından kaydedilmektedir.⁽²⁾ "Hādeme" kelimesine gelince; bu kelime bütün lugatlarda Arapça "hādīm" kelimesinin cem'i olarak gösterilmiştir. Fakat Arapça'da "hādīm" kelimesinin cemi'leri arasında "hademe" bulunmamaktadır. Arapça'da "hademe" kelimesi vardır, ancak "hādīm" in cem'i değildir, "topluluk; insan topluluğu" anlamına gelen müfret bir kelimedir. Bu kelime Farsça'ya geçmiş, ve "hizmetçi" anlamını kazandıktan sonra bu yeni anlamı ile Türkçe'ye intikal etmiştir.⁽³⁾

İşte biz bu tür hataları çıkardık ve doğru olan şekilleri açıkladık

Son olarak taradığımız eser XIV-XV.yüzyıl âlimlerinden Mecdü'd-din Firuzâbadî'nin telif ettiği meşhur Arapça Kamus'un Antep'li Ahmet Asım tarafından yapılan Türkçe tercümesi oldu. Mütercim Asım bu eseri Türkçe'ye çevirirken bir çok Arapça kelimenin Türkçe'de nasıl tahrif edildiğini, hangi şekle girdiğini açıklamıştır. Bu eser bize gerçekten çok faydalı oldu.

Nihâyet tarama işi bittikten sonra elde edilen malzemenin tasnifine sıra geldi. Önce vokal değişmesine maruz

=====

(1) bk. Kamus Tercümesi, c.3, s.359.

(2) bk. Kamus Tercümesi, c.3, s.748

(3) bk. Ferheng-i Amîd, c.1, s.840.

kalan kelimeleri ele aldık. Vokal değişmesini, kelime başında, kelime ortasında ve kelime sonunda olmak üzere üç şekilde gösterdik. Tabii ki bunu yaparken vokallerin alfabetik sıralarını takip ettik.

Değişikliğe uğramış kelimeleri öne aldık, sonra Arapça hangi kelimedenden tahrif edildiğini gösterdik, bunun yanında da parantez içinde değişikliğe uğramış kelimelerin değişik veya muharref şeklinin sadece bulunduğu kaynakları gösterdik. Şâyet bir kelimenin muharref şekli değil de Arapça'daki asil şekli bir kaynaktan geçmişse, bu kaynağı göstermedik. Meselâ "akraba" kelimesi Kamus-ı Türki'de Arapça'daki aslına uygun olarak "akriba" şeklinde geçmektedir. Dolayısıyla bu kelime için Kamus-ı Türki'yi kaynak olarak göstermedik. Fakat "akraba" şeklinde olarak gösterildiği kaynakları kaydettik.

Ayrıca bazı kelimeler üzerinde farklı görüşler veya yanlış bir açıklama bulunduğu zaman veya şüpheli bir durum ortaya çıktığı zaman dipnot olarak gerekli açıklamaları yaptık.

Vokallerle ilgili bölümde kelimeleri vokal değişmesi, vokal türemesi ve vokal düşmesi olmak üzere üç ayrı kısımda inceledik. Vokallerden sonra konsonantlarla ilgili değişmeleri ele aldık. Vokallerde yaptığımız gibi konsonantlarda da eldeki malzemeyi konsonant değişmesi, konsonant türemesi ve konsonant düşmesi olmak üzere üç ayrı şekilde inceledik. Bunun yanında hece düşmesi, kelime değişmesi, veya metatez (göçüşme) hadisesine maruz kalan kelimeleri de ele aldık.

Morfoloji kısmında ise sadece Klâsik Arapça'nın kurallarına aykırı olarak değişikliğe uğrayan kelimeler üzerinde durduk. İsimlerle ilgili değişiklikler, masdarlarla ilgili değişiklikler, sıfatlarla ilgili değişiklikler, Türkçe'de Arapça ek ve edâtların durumu, son olarak da Arapça köklerden Türkçe'de uydurma olarak yapılan kelimeleri inceledik.

F O N E T İ K
(S E S B İ L G İ S İ)

I. BÖLÜM

TÜRKÇE VE ARAPÇA'NIN
BAŞLICA SES HUSUSİYETLERİ

TÜRKİYE TÜRKÇESİ'NİN VOKALLERİ (ÜNLÜLERİ)

		Dilin Durumuna Göre			
		Ön (İnce) Vokaller (Ünlüler)		Art (Kalın) Vokaller (Ünlüler)	
Ağız Açıklığına Göre		kapalı (dar)	açık (geniş)	kapalı (dar)	açık (geniş)
Dudakların Durumuna Göre	düz	i	e	ı	a
	yuvarlak	ü	ö	u	o

TÜRKİYE TÜRKÇESİ'NİN KONSONANTLARI (ÜNSÜZLERİ)

		Çıkış yeri							
		çift dudak	diş dudak	dişeti	dişeti damak	damak	yumuşak damak	gırtlak	
kapanma konsonantları (patlamalı)	sedasız	p		t		k (ön-ince)	k(art - kalın)		
	sedalı	b		d		g (ön-ince)	g(art - kalın)		
kapanma sürtünme konsonantları	sedasız				ç				
	sedalı				c				
daralma konsonantları	sedasız		f	s	ş			h	
	sedalı		v	z	j	y(yarı vokal)	ğ		
burun konsonantları	sedasız								
	sedalı	m		n					
yan konsonantlar	sedasız								
	sedalı			l	l				
çarpmalı konsonantlar	sedasız								
	sedalı			r					

TÜRKÇE'NİN BAŞLICA SES HUSUSİYETLERİ

Türkiye Türkçe'sinin ses (fonetik) bakımından en önde gelen hususiyeti, vokallerle ilgilidir. Vokali bol bir dil olan Türkçe, türlü açılardan önemli özellikler göstermekte, vokal benzeşmeleri (vokal uyumu) adını alan ses özelliğiyle de kendine has bir karakter taşımaktadır.

Ses benzeşmeleri, bir başka deyişle, ses uyumu, Altay dillerinin ve kimi Ural dillerinin tipik bir fonetik hususiyetidir.

Ses benzeşmelerinin en önemlisi olan vokal uyumları, Türkçe'nin en eski ürünlerinden bu yana süregelmiştir. Günümüze dek değişmeden gelmiş, ya da birtakım ses değişmelerine uğramış kelimelerin eski şekillerine baktığımızda da söz konusu uyum görülmektedir. Bu gün, vokal uyumlarına aykırı olan kimi kelimelerinse, eskiden tam bir uyum içinde olduklarını da belirtmeliyiz.⁽¹⁾

Türkçe'deki vokal benzeşmeleri, Türkçe kelimelere olduğu kadar bu dile girmiş yabancı unsurlara da büyük ölçüde hakimdir. Türkiye Türkçesi'ndeki ses değişmeleri

=====

(1) Bu hususta bakınız; Aksan, Doğan: Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi, s.11-12 (TDK yayınlarından, Ankara 1978).

incelenirken görüleceği gibi, dildeki başlıca değişmeler, vokal ve konsonant benzeşmeleri doğrultusunda olmuş, kimi yabancı kelimeler de aynı eğilim sebebiyle bu düzene uydu-
rulmuştur.

Türkiye Türkçesi'nin ses kuralları, pek az kural dışı örnekle işlerliğini sürdürmektedir. Benzeşmeye uğramış kelimelerin çoğunu yabancı unsurlar oluşturmaktadır. Bu ses benzeşmelerinin örneklerine baktığımızda, konuşma organlarının kısa yoldan iş görme, bir başka deyişle söyleyiş kolaylığının, en az emek kanunu adı verilen eğilimin tesirli olduğu açıkça ortadadır.⁽¹⁾

Vokaller arasında görülen benzeşmelerin yanı sıra konsonantlar arasında da bir takım benzeşmeler vardır. Türkçe'de konsonant benzeşmesi olarak, öncelikle, kök ve gövdelere getirilen eklerdeki konsonantları, kök ve gövdedeki konsonantla ötümlü (seda) yönünden uygunluğu söz konusudur.

Bununla birlikte, konsonantların çıkarılışları sırasında bir takım etkilenmeler sonucu, konsonantlar arasında başka benzeşmeler de ortaya çıkar. Bilhassa yabancı kökenli kelimelerde görülen bu değişmeler, yine, en az emek eğiliminin sonucunda olmaktadır.

Görüleceği gibi, vokallerin konsonantlara ya da

=====

(1) Bu hususta bakınız; Banguoğlu, Tahsin: Türkçe'nin Grameri, s.21-78 (İstanbul, 1974).

konsonantların vokallere tesirleri de bir takım değişmele-
re sebep olmaktadır. Burada kısaca şunu belirtmeliyiz.
Türkçe'ye girmiş yabancı unsurların çok olması ve bunla-
rın Türkçe'nin söylenişine uydurulması sebebiyle, Türkçe,
benzeşme hadiselerinin çok görüldüğü bir dildir.

Türkçe'nin ses bakımından bir başka mühim hususi-
yeti de, birden çok konsonantın kelime başında bulunmama-
sı, bir başka deyişle, konsonant yığılışmasının olmayışı-
dır. Türkçe'ye giren yabancı unsurlarda bu yığılışmayı ön-
lemek üzere konsonantlar aralarına kimi kez vokaller alır.⁽¹⁾
İleride ses türemeleri adı altında bu konu ele alınacaktır.

T ü r k ç e   K e l i m e l e r d e k i B a ş l ı c a   S e s   H u s u s i y e t l e r i

Türkçe kelimelerin bünyesinde görülen başlıca ses
hususiyetleri şunlardır:⁽²⁾

1- Uzun vokal bulunmaması:

Türkçe kelimelerde uzun vokal yoktur. Osmanlıcada
geçen ve içerisinde uzun vokal bulunan kelimeler Arapça

=====

(1) Bu hususta bakınız; Deny, Jean: Türk Dili Grameri,
s.82 (İstanbul, 1941).

(2) Bu konu için bakınız; Timurtaş, Faruk: Osmanlıca Gra-
meri, s. 44 ve ötesi (İstanbul, 1964).

Ergin, Muharrem: Türk Dil Bilgisi s.55 ve ötesi (İstan-
bul, 1972).

veya Farsça'dır. Başka bir deyişle uzun vokal ancak Türkçe'ye girmiş yabancı kelimelerde mevcuttur.

2- o, ö vokallerinin kelimelerdeki yeri:

Türkçe kelimelerde o, ö vokalleri yalnız ilk hecede bulunur, birinci heceden sonraki hecelerde bulunmazlar. "Yor" eki dışında Türkçe'de ilk heceden sonraki hecelerde o, ö vokali taşıyan her kelime yabancıdır

3- İnce a

Türkçe'de ince "a" vokali yoktur, "a" normaldir. Yalnız, Arapça'dan gelme bazı kelimelerdeki "a", bir çeşit ince "a" dır: hakikat-i, şefkat-e, misal-i, sıhhatimiz, tabiat-i, kırâat-imiz, dikkat-leri, hadd-ini, vakt-inde, saat-iniz, lugat-i, v.s. gibi.

4- Kapalı e

Türkçe'de bilhassa konuşma dilinde açık "e" yanında bir de kapalı "e" vardır. Aslında "e" olup da "i" ye dönmüş vokaller ve bilhassa aslında "i" iken sonradan "e" ye çevrilmiş bulunan vokaller bugün her bölgede kapalı "e" ile söylenmektedir. el "memleket", yer, beş, ver gibi aslında "ı" lı olan kelimeler bütün ağızlarda bugün kapalı "e" ile söylenmekte; İstanbul Türkçesinde ise birincisi il şeklinde "i" ile, diğerleri açık "e" ile kullanılmaktadır.

5- Orta hece vokali

Türkçe kelimelerde orta hecenin, sonunda konsonant

olmayan vokali düşme veya değişme temayülü gösterir: Ötürü/
Ötrü, yaşayan/yaşıyan misallerinde olduğu gibi.

6- ı, ö, ü vokalleri

"ı" vokali Türkçeye mahsustur. Arapça, Farsça ve batı dillerinin çoğunda yoktur. ö, ü vokalleri ise Arapça, Farsça, İtalyanca, İspanyolca ve umumiyetle İslav dillerinde yoktur. Arapça kelimelerdeki "o" ların da aslı "u" dur. (1)

7- Türkçe kelimelerde hemze ve ^cayın harflerinin bulunmaması

Türkçe'de hemze ve ayın harflerinin gösterdiği gırtlak konsonantları ile harflerinin karşılığı olan sesler yoktur. Arapça kelimelerdeki gırtlak konsonantları ya düşer, yahut kendinden önceki vokali uzatır; diğerleri normal şekilde telaffuz edilirler.

8- Türkçe kelimelerde bulunmayan sesler

Türkçe'de f, h, j sesleri yoktur, "f" sesi Türkçe'de ancak tabiat taklidi bazı kelimelerle aslında "v" li olan birkaç kelimedede görülür: fısıltı, fırlıdak, fosur fosur, üflemek, üfürmek, ufak (←uvak), yufka (←yuvka) misallerinde olduğu gibi, bunun dışında Türkçe'de kulla-

=====

(1) Bu hususta bakınız: Özdem, Ragıp: Tarihsel Bakımdan Öztürkçe ve Yabancı Sözlerin Fonetik Ayraçları, s.7-8 (İstanbul, 1939).

nılan "f" li her kelime yabancıdır. "h" ve "h̄" sesi Türkçe'de eskiden "k" lı olan bir kaç kelime (han, halı, hani, hangi, hanım, hatun, dahi) ile bazı ses taklitlerinde (hay, hey, hışırtı, horlamak, hırıltı) vardır. Bunların dışında kalan ve Türkçe'de kullanılan "h" li her kelime yabancıdır. "j" sesi ise Türkçe kelimelerde yoktur. Ancak Türkçe'ye sonradan girmiş bir kaç yabancı kelime, bilhassa Farsça ve Fransızca asıllı kelimelerde bulunur. Ağızlarda bu kelimelerin bazıları "j" yerine "c" ile söylenir.

9- Başta bulunmayan sesler

Türkçe'de kelime başında umumiyetle c, ğ, l, m, n, n̄, r, v, z sesleri bulunmaz.

10- Sonda bulunmayan sesler

Türkçe kelimelerde hece sonunda umumiyetle b, c, d, g, ğ sesleri bulunmaz. Yabancı asıllı kelimelerdeki ler p, ç, t, k şeklinde telaffuz edilirler.

11- Sedalılılaşma ve yumuşama

Türkçe'de kelime sonunda bulunan ç, k, k, p, t konsonantları iki vokal arasında sedalılılaşır ve yumuşarlar. Bunlardan ç, p, t sadece sedalılılaşır. Bu sedalılılaşmada tabîî ç, c; p, b; t ise d olur. k ve k̄ da ise hem sedalılılaşma, hem de yumuşama olur. İki vokal arasında kalan k ve k̄ önce sedalılılaşarak yerlerini kendi sedalılıları olan g ve ğ'ya bırakırlar; fakat bununla kalmayarak sonra hemen yumuşar ve yumuşak "g"

(ğ yani y) ve ğ şekline geçerler.

Kelime sonundaki sedasız konsonantların iki vokal arasında sedalılaştırılması Türkçe'ye geçmiş yabancı kelimelere de tatbik edilir. Fakat onlarda sedalılaştırma çok az görülür.

12- Yan yana iki vokal bulunmaması

Türkçe'de bir hecede iki vokal bulunmadığı gibi bir kelimenin iki hecesinde de yan yana iki vokal bulunmaz.

13- İkiz konsonant

Türkçe'de birbirinin aynı iki sessiz (konsonant) yanyana bulunamaz. Arapça'dan gelme kelimelerde ancak çift konsonant (şedde, teşdid) vardır: Şiddet, dikkat, sarraf, ressam, hassas v.s. gibi. Türkçe kelimelerde eli, belli, bellemek, anne, ıssı müstesnadır.

Türkçe'de üç konsonantın yanyana bulunması da mümkün değildir.

14- Başta çift konsonant bulunmaması

Türkçe'de kelime ve hece başında herhangi iki konsonant yanyana bulunamaz. Arapça ve Farsça'da da durum aynıdır. İki konsonantla başlayan kelimeler Batı dillerinden gelmektedir: Tren, fren, stad, klüp, gri gibi. Türkçe'de bu çeşit kelimeleri telaffuz için halk umumiyetle iki konsonant arasına "ı" veya "i" vokallerini getirmektedir.

15- Sonda çift konsonant

Türkçe'de kelime ve hece sonunda ancak şu çift konsonantlar bulunabilir: Lç, lk, lk, lp, lt, nç, nk, nk, nt, rç, rk, rk, rp, rs, rt, st, şt. Bu gruplar dışındaki bütün gruplar Türkçe'ye yabancıdır. Bu çeşit yabancı kelimeler Türkçe'de çok defa çift konsonantları arasına bir vokal sokulmak suretiyle kullanılırlar: İlm ilim, fikr fikir gibi. Bir kısmı olduğu gibi söylenir: Sulh gibi. Fakat umumiyetle Türkçe'de bulunan gruplara benzetilir: Kalb kalp, harb harp gibi.

16- Kesme

Türkçe'de kesmeli hece ve kelime yoktur; kesme ancak Türkçe'ye geçmiş bazı yabancı kelimelerde vardır: Te'sir, san'at gibi.

17- Vokal uyumu

a- Kalınlık-incelik uyumu

Türkçe'de bir kelimedeki vokallerin hepsi ya kalın, ya da ince olabilir. Bir kelimedede hem kalın, hem ince vokal bulunmaz. Başka bir deyişle, Türkçe'de bir kelimenin ilk hecesinde kalın bir vokal varsa, ondan sonraki hecelerde de kalın, ince bir vokal varsa ondan sonraki hecelerde de ince vokal bulunur. Bir kaç kelime (elma, ane, şişman, inanmak, kardeş, hangi) ve bir iki ek (masadaki, yapar-ken, geliyor) müstesnadır. Türkçe'de vokal uyumu kanunu (Büyük âhenk kaidesi) mutlaktır. Türkçe'deki Arapça, Farsça ve başka dillerden gelmiş kelimelerde vo-

kal uyumu yoktur, ancak çok kullanılanları bu kanuna uymuştur.

İşte kalınlık-incelik uyumu Türkçe'nin en büyük fonetik hususiyetini teşkil eder. Türkçe'ye giren ve böyle bir uyum taşımayan yabancı kelimeler bile ağızlarda geniş ölçüde kalınlık-incelik uyumuna tabi tutulurlar.

b- Düzlük-yuvarlaklık uyumu

Türkçe'de bir de vokallerin yuvarlaklık-düzlük bakımından uyumu vardır. Bir kelimenin ilk hecesinde düz bir vokal varsa, ondan sonraki hecelerde de düz vokal bulunur; ilk hecede yuvarlak vokal varsa, ondan sonraki hecelerde ya düz geniş (a, e) yahut yuvarlak dar (u, ü) vokali bulunur. Buna küçük âhenk kanunu adı verilir.

18- Konsonant uyumu

Türkçe'de konsonantlar arasında da uyum vardır. Bu benzeşme, onların sedalı (tonlu) olup olmamalarıyla ilgilidir. (⌘) Kelime içinde yanyana bulunan iki konsonanttan biri sedalı ise öbürü de sedalı, biri sedasız ise öbürü de sedasız olur. Buna konsonantların sertlik-yumuşaklık uyumu denir. Türkçe'ye geçmiş birçok yabancı kelimedede,

=====

(⌘) Ses kirişlerini titreterek ton çıkarmak suretiyle meydana gelen sessizlere sedalı, ses kirişlerini titretmeden meydana gelenlere sedasız denir. Sedasız konsonantlar şunlardır: ç, f, h, ħ, k, p, s, ş, t. Sedalı konsonantlar ise şunlardır: b, c, d, g, ğ, j, l, m, n, r, v, y, z.

konsonantların sertlik-yumuşaklık uyumu yoktur. Bunların telaffuzunda ve bazen imlasında değişiklik yapılmakta, bu kaideye uygun hale getirilmektedir.

19- Vokal-konsonant uyumu

Vokallerin incelik-kalınlık bakımından uyumu, aynı zamanda bir vokal-konsonant uyumudur. İnce g (گ), k (ك), l (ل), konsonantları ince vokallerle, kalın g (ğ: غ), k (ک - ق), l (ل) konsonantları kalın vokallerle bir arada bulunabilirler. Bu kaideye aykırı kelimeler yabancı asıllıdır.

ARAPÇA'NIN BAŞLICA SES HUSUSİYETLERİ⁽¹⁾

Arap yazısı yalnız konsonantları gösteren şekillerden müteşekkil olup, bu şekillerin, yani harflerin sayısı 28 dir.

Harfler şunlardır : - ز - ر - ذ - د - خ - ح - ج - ث - ت - ء - ا

• س - ش - ص - ض - ط - ظ - ع - غ - ف - ق - ك - ل - م - ن - ه - و - ی

V o k a l l e r

Türkçe'de yalnız kısa vokaller bulunmasına karşılık Arapça'da hem kısa, hem de uzun vokaller vardır. Arapça'nın kısa vokalleri çoğu zaman yazıda gösterilmeyen bazı işaretlerle ifade edilir. Uzun vokaller ise, aslında konsonantlara delalet eden harflerin yardımı ile gösterilir.

I - K ı s a V o k a l l e r

Arapça'da yalnız üç tane kısa vokal a, i, u olup bunlar asıl yazıya dahil edilmeyen ve çoğu zaman yazıda ihmal edilen şu işaretlerle gösterilir :

- Üstün (fetha فتحه) : / . Bu işaret Türkçe'deki a ve e sesini verir.

=====

(1) Bu konu için bakınız :

- Hıfñî Nāsıf : Kavaidü'l-Lugati'l-Arabiyye, s.9 ve ötesi (Kahire,1930).
- Ateş, Ahmed : Arapça Dil Bilgisi, s.3 ve ötesi (İstanbul, 1964).
- Özden, Ragıp : Tarihsel Bakımdan Öztürkçe ve Yabancı Sözlerin Fonetik Ayrıçları, s.7 ve ötesi (İstanbul, 1939).
- Banguoğlu, Tahsin : Türkçenin Grameri, s.91 (İstanbul, 1974).
- Deny, Jean : Türk Dili Grameri, s.69 (İstanbul, 1941).

Umumiyetle üstün (fetha) işareti ح h, خ h, ص s, ض z, ط t, ظ z, ع c, غ g, ve ق k seslerinden sonra a, öteki seslerden sonra ise bir e sesi, daha doğrusu açık bir e sesi verir.

- Esre (kesre كسره) : ـِ . Bu işaret Türkçe'deki i sesine delalet eder.
- Ötre (zamma ضمة) : ـُ . Bu işaret Türkçe'deki u sesine delalet eder.

Ayrıca Arapça'da bir işaret daha var, o da sükûn (cezme جزم) ـ işaretidir. Yanında bir vokal bulunmayan harfin üzerine konur.

Tenvin تنوين işareti ise, kelimenin sonunda kısmen genizden çıkarılan bir n sesi ile telaffuzu göstermek üzere kullanılan şu işaretlerdir : ـن un, ـان an, ـان in

2 - U z u n V o k a l l e r

Arapça'da uzun vokaller ـā ā, ـū ū, ـī ī ile gösterilir : Kātib كاتب, Mektūb مكتوب, Kebīr كبير gibi.

Bu üç harf, bazan konsonantları, bazan da vokalleri gösterdiği için ve şekillerini değiştirdiklerinden, bunlara hurufu'l-ille (hastalıklı harfler) denilir. Ayrıca uzun vokalleri de gösterdiğinden, bunlara hurufu'l-medd (uzatma harfleri) adı da verilir.

Arapça'da fethadan sonra ā şeklinde telaffuz edilen bir ـā (ya) vardır. Mesela : ـā alā (üzerine), ilā (-ye), ramā رمى (attı), Mustafā مصطفى, el-elifu'l-maksūra (kısaltılmış elif) denilen bu uzun ā sesi aslında ـā y sesinden

değiştirilmiş olduğu için bu şekilde yazılmaktadır.

Buna karşılık diğer uzun ā lara el-elifu'l-memdüde (uzatılmış elif)denilir.

K o n s o n a n t l a r

Daha önce Arap yazısının yalnız konsonantları gösteren şekillerden müteşekkil olduğunu, ve bu şekillerin, yani harflerin sayısının 28 olduğunu belirtmiştik.

Şimdi de bu harflerin hususiyetlerini kısaca açıklayacağız :

- " el-hemze " ve | " el-elif" : Hemze işareti hançerenin kapandıktan sonra birdenbire nefes tazyikiyle açılmasından meydana gelen bir konsonanta delalet eder. Arap yazısındaki elif ise, umumiyetle üzerinde hemze yazılmağa yarayan bir şekildir. Hemze işareti, ondan önceki vokalin tesiri ile bazan و veya ى üzerine de konulur.
- ب Bu harf Türkçe'deki b sesine tekabül eder.
- ت Bu harf Türkçe'deki t sesine tekabül eder.
- ث Bu harf, dil ucunun üst ön dişlerin ucuna dokunması ile çıkarılan bir s sesine delalet eder ve buna peltek s denir.
- ج Bu harf Türkçe'deki c sesini verir.
- ح "h" Bu harf, hançerenin tamamıyla açık olduğu sırada, nefes serbest bir şekilde verilirken biraz daralması ve nefesin hançereye sürtünmesiyle hâsıl olan bir konsonanta delalet eder. Türkçe'de karşılığı yoktur.

- ح " h " Bu harf ise nefesin biraz yükseltilen dilin kökü ile art damak arasında sıkışarak çıkmasından hâsıl olan bir konsonantı verir. Doğu Anadolu'daki halkın hece sonlarındaki kalın k sesi yerine çıkardıkları sesin (mesela : bak yerine bah) aynıdır.
- د Bu harf Türkçe'deki d sesine tekabül eder.
- ذ Bu harf, dilin ön dişlerin arasından dışarı çıkacakmış gibi durduğu bir zamanda çıkarılan d ile z arasında bir sese delalet eder, buna peltek z denir.
- ر Bu harf Türkçe'deki r sesine tekabül eder.
- ز Bu harf Türkçe'deki z sesine tekabül eder.
- س Bu harf Türkçe'deki s sesine tekabül eder.
- ش Bu harf Türkçe'deki ş sesine tekabül eder.
- ص Bu harf Türkçe'deki kalın vokallerle bulunan s sesine delalet eder ki, dilin biraz yükseltilmesi ve dil ucunun sağ ön diş doğru kaldırılmasıyla çıkartılan sesi gösterir.
- ض " ž " Araplar bu harfi yalnız kendi dillerinde bulunan bir ses olarak kabul ederler ve Arapça'ya (Lugatu' d-Dād) (Dād Dili) derler. Bu harf dilin orta kısmının yükselmesi ile ve dil ucunun dişler arasına girecekmiş gibi bir vaziyette tutulması ve nefesin dilin yanlarından çıkartılması ile meydana gelen z ile d sesleri arasında kalan bir sesi gösterir.
- ط Bu harf Türkçe'de kalın seslilerle beraber bulunan t harfinin gösterdiği sese tekabül eder ki dil ucunun sol üst ön dişlere dokunması ile hafifçe yükseltilerek çıkartılan sestir.

- ط Bu harf ise, dil ucunun ön dişlerin sağ tarafında bulunanlarının uçlarına teması ile çıkartılan kalın bir z sesini gösterir.
- ع^c Bu harf, nefes, baskılı ve devamlı olarak verilirken hançerenin orta kısmının altından çıkartılan bir sesi gösterir. Türkçe'de karşılığı yoktur.
- غ Bu harf hançerenin en üst kısmından, kalın vokallerle beraber bulunan Türkçe'deki ğ'nin daha kuvvetli olarak çıkarılmasından, mesela bulunduğu kelimesindeki ğ'ye yakın, hasıl olan bir sese delalet eder.
- ف Bu harf Türkçe'deki f sesini gösterir.
- ق Bu harf ise, hançerenin en üst kısmından çıkarılan Türkçe'deki kalın vokallerle beraber bulunan, fakat daha geriden meydana getirilen kalın k sesine delalet eder.
- ك Bu harf Türkçe'deki kalın seslilerle bulunan k sesine delalet eder.
- ل Bu harf Türkçe'deki l sesini gösterir.
- م Bu harf Türkçe'deki m sesini gösterir. Ancak bazan genizden çıkarılır.
- ن Bu harf Türkçe'deki n sesini gösterir. Ancak her zaman genizden çıkarılır.
- ه Bu harf Türkçe'deki h sesine tekabül eder.

Bu harf, Arapça'da kelime sonunda üzerinde iki nokta bulunduğu halde de görülür. Meselâ كِتَابَةٌ (kitābet = yazma) da olduğu gibi.

Bu şekilde bulunan t'ye tā marbutat (bağlanmış t) denilmektedir.

Bu harf, cümle sonlarında veya yalnız başına bulunduğu zaman sadece bir a, e sesi verir, diğer durumlarda ise, t sesini gösterir.

- و Bu harf, konsonant olarak dudakların yuvarlaklaştırılması ile çıkarılan v sesine çok yakın bir sese tekabül eder.
- ی Bu harf, konsonant olarak, Türkçe'deki y sesini gösterir.

Arapça'nın ses (fonetik) hususiyetleri ile ilgili bir kaç nokta daha belirtmek isterim:

1- Ses Uyumu:

Arapça kelimelerde ses uyumu diye bir kanun yoktur. Bir kelimedede hem kalın, hem ince vokal bulunabildiği gibi, aynı kelimedede hem düz hem yuvarlak vokal de bulunabilir.

Ayrıca kelime başında ve kelime sonunda da her çeşit konsonant bulunabilir.

2- Aynı kelimelerde beraber bulunamayan konsonantlar⁽¹⁾

Ses taklit eden kelimeler hariç olmak üzere, aynı kelime içinde şu konsonantlar birlikte bulunamaz:

=====

(1) bk. Es-Suyūṭī, Celālu'd-dīn: Ham^cu`l-havāmi<sup>c</sup> fī ṣarḥ cem<sup>c</sup>i`l-cevāmi^c, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, Yazma No: 4920, Varak 24^b-25^a.

- ج "c" ile ص "s"

- ج "c" ile ق "k"

- ج "c" ile ط "t"

- ص "s" ile ط "t"

(Arapça'da bulunan صراط "sirāt" kelimesinin aslı "سراط sirāt"tır).

- س "s" ile ذ "z"

- س "s" ile ز "z".

3- Aynı kelimelerde birbirleri ardınca bulunamayan

Konsonantlar: (1)

- ح "h" dan sonra غ "g"

- ح "h" dan sonra ه "h"

- د "d" dan sonra ز "z"

- ع "c-ayın" dan sonra خ "h"

- ع "c-ayın" dan sonra غ "g"

- ك "k" den sonra ج "c"

=====

(1) bk. Es-Suyūṭī, Celālu`d-dīn: Ham<sup>c</sup>u`l-havāmi^c rī
 ṣarḥ cem^ci`l-cevāmi^c, Süleymaniye Kütüphanesi,
 Fatih Bölümü, Yazma No: 4920, Varak 24^b-25^a.

II. B Ö L Ü M

TÜRKÇE'DE KULLANILAN
ARAPÇA KELİMELERİN İMLÂSİ

TÜRKÇE'DE KULLANILAN
ARAPÇA KELİMELERİN İMLASI

Türkler tarafından başlangıçtan bugüne kadar geniş ölçüde kullanılan dört alfabe vardır. Bunlar Orhun alfabesi, Uygur alfabesi, Arap harfli alfabe ve Lâtin harfli alfabadır. Bunlardan başka, Türkler tarafından veya Türkçe için Uygur alfabesinin aslı olan Soğd alfabesi, Mani, Brahmi, Süryanî, Yunan ve İslav alfabeleri de kullanılmıştır. Fakat bunlar muhtelif zamanlarda mahdut sahalarda mahdut zümreler tarafından kullanılan alfabeler olup hiç birisi umumî alfabe hâline gelmemiştir.⁽¹⁾ Gerek zaman, gerek saha bakımından umumîleşerek geniş ölçüde kullanılan, böylece umumî alfabe, millî alfabe hâline gelen alfabeler Orhun, Uygur, Arap ve Lâtin harfli alfabelerdir. Bunlardan Orhun ve Uygur harfleri Eski Türkçe devrinin, Arap harfleri ondan sonraki yeni yazı dilleri devrinin umumî alfabeleridir, Lâtin harfleri ise bugünkü umumî alfabadır.

=====

(1) bk. Ergin, Muharrem: Türk Dünyası El Kitabı (Türklerde Yazı ve Alfabeler), Ankara 1976, s.348.

Türkler, İslamiyeti kabul ettikten sonra, Arapça ile Farsça'dan aldıkları kelimeleri, önce 18 harf olan Uygur alfabesi ile yazmağa çalıştılar. Ama bu alfabedeki harfler, yabancı kelimeleri olduğu gibi yazmağa yeter durumda değildi. Meselâ " ز z, س s, ص s, ض z, ظ z" harflerini ancak bir tek harfle karşılayabiliyorlardı. İlk zamanlar, kimi harflere belli işaretler koyarak 18 harfe 6 harf daha eklediler.⁽¹⁾

Arap harfleri Türklerin arasına İslâmiyetle birlikte girmiş, 10.asırdan 20.asrın başlarına kadar bin seneye yakın bir zaman süresince kullanılmıştır. Arap harfleri girdikten sonra Uygur harfleri bir müddet daha kullanılmıştır. Bu geçiş devresinde Uygur ve Arap harfleri bir müddet çifte alfabe olarak aynı Türk muhitinde yanyana kullanılmış olduğu gibi, aynı eserde satırların alt alta bir Uygur, bir de Arap harfleri ile yazıldığı da olmuş, böylece bir intikal devresinin bütün safhalarından geçilmiştir.⁽²⁾ Uygur harfleri ya-

=====

(1) Levend, Agâh Sırrı: Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri, (TDK yayınlarından-Üçüncü Baskı- Ankara 1972), s.52.

(2) bk. Ergin, Muharrem: Türk Dünyası El Kitabı (Türklerde Yazı ve Alfabeler), Ankara 1976, s.348.

vaş yavaş kullanıştan düşerek sonunda yerini tamamiyle Arap harflerine bırakmış, böylece Arap harfleri tam bir umumî alfabe hâline gelmiştir.

Türkler Arap harflerini kabul ettikten sonra, İranlıların Arap alfabesine kattıkları " ک ، ز ، ج ، پ " harfleriyle, vokallere ekledikleri "hâ-i resmiye" yi de aldılar.

Türkçe'nin gerek saha, gerek zaman bakımından en çok kullanılmış umumî alfabesi olan bu alfabe nihayet 1928'de Lâtin harflerinin kabulü ile tarihe karışmıştır.

Bazı Arapça Kelimelerin İmlâsında Yapılan Değişiklikler:

Türkiye Türkçesi'nde birçok sesbilgisi hususiyeti, aynı zamanda imlâ meselesi olarak da telakki edilebilir. İmlâya ve sesbilgisine ait hususiyetler birbirlerinden tamamiyle ayrılmamışlardır. Bir çok kelimenin fonetik özelliği, imlâsı gözönünde bulundurarak çözümlenebilmektedir.

Türkiye Türkçesi'nde kullanılan Arapça kelimelere gelince, birçok kelime Arapça'daki imlâsını muhafaza ederken, bir kısmı aslındaki imlâsını kaybetmiştir. İnceleyeceğimiz imlâ meseleleri şüphesiz ki birçok fonetik meseleyi çözmekte bize ışık tutacaktır.

Arapça kelimeler aslında olduğu gibi yazılır, değiştirilmez; ancak Arap harfleri ile yazılan Türkçe eserlerde sık rastlanan Arapça kelimelere ait bazı imla değişiklikleri vardır ki şunlardır:

1- Vokallerle ilgili değişiklikler

a- Kısa vokallerin imlâsı:

Arapça kelimelerin kısa vokallerinin yazıda gösterilmediğini, bazı işaretlerle ifade edildiğini daha önce belirtmiştik; fakat Türkçe'de kullanılan bazı Arapça kelimelerin aslı ve istikakı unutulmuş, öz Türkçe kelimeler gibi kısa vokalleri yazıda gösterilmiştir. Örnek olarak şu kelimeleri sıralıyoruz:

- آدام (adam) / آدم (âdem) (bk. İST. s.11, 17, 30, 41, 47, 68, 84, 108, 166, 215)
- اوققا (okka) / أوقه (ukka) (bk. İST. s. 36, 38, 41, 71, 72)
- تفرقه (tefrika) / تفرقه (tefrika) (1)
(bk. EV c.1, s.22^a-21-22^a-25)

=====

(1) -... Arab Kavmi içeri tefrika تفرقه girip Halife Osmâni Şehîd ettiler.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.22^a-21
-...Hâlâ onların içinde tefrika تفرقه düşüp...

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.22^a-25

-	ل	"l" dan sonra	ر	"r"
-	ل	"l" dan sonra	ش	"ş"
-	ن	"n" dan sonra	ر	"r"

3- Üçten fazla aslî konsonantı havi

Kelimeler: (1)

Üçten fazla aslî konsonantı havi kelimelerden, içlerinde "zelâka ذلاقه (keskin) harfleri ile bilinen ب "b", ر "r", ق "k", ل "l", م "m", ن "n", konsonantlarına malik olmayanlar - altın anlamına gelen "cascēد عسجد " kelimesi müstesna- Arapçaya yabancıdır.

Yukarıda belirttiğimiz kurallara aykırı olan kelimeler "muarreb" veya yabancı olan kelimelerdir.

=====

(1) bk. Es-Suyūṭī, Celālu`d-dīn: Ham<sup>c</sup>u`l-havāmi^c fī şarḥ cem^ci`l-cevāmi^c, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, Yazma No: 4920, Varak 24^b-25^a.

- چول (çul) / جل (cull) (bk. EV c.1, s.28^b-13-127^b-33)
- سيتيل (siti1) / سطل (sat1) (bk. KT c.1, s.709-KAMUS c.3, s.246)
- صاف (saf) / صفف⁽¹⁾ (saff) (bk. EV c.1, s.2^a-16-2^a-21-8^b-1)
- صاندال (sandal) / صندل (sandel) (bk. İST. s.154, 155-KAMUS c.3, s.265)
- صوفنا (sofa) / صففه (suffe) (bk. İST. s.117, 118-KAMUS c.2, s.794)
- صوفرا (sofra) / صففره (sufre) (bk. İST. s.120, 180, 205)
- صوقاق (sokak) / زقاق (zukak) (bk. EV c.1, s.44^a-21-KT c.2, s.840)
- صومات (somat) / صمات (simāt) (bk. EV c.1, s.34^b-21-KT c.2, s.842)
- طبيقى (tıpkı) / طبق (tibk) (bk. İST. s.92)
- عربده (arbede) / عربده^c (arbede) (bk. EV c.1, s.33^a-29)
- فيتيل (fiti1) / فتيل (fetil) (bk. İST. s.181)

=====

(1) - ... Ve geri saftaki صافده کی cümle ervāh-ı evliyā ve asfiyâdır...

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.2^a-16

- ... Ve bu ayak üzere cemâ^cati saf saf صاف صاف bozan ve düzen ...

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.2^a-21

- قاندىل (kandıil) / كندیل (Kındıl) (bk. İST. s.44, 71, 72)
- قىرموزى (kırmızı) / كىرمىزى (Kirmizi) (bk. EV c.1, s.103^a-9)
- قىمار (kumar) / كىمار (kimār) (bk. İST. s.206, 207)
- قوماش (kumaş) / كوماش (kumāş) (bk. DEF 172)
- قىرمىزى (kırmızı) / كىرمىزى (Kirmizi) (bk. İST. s.100, 197)
- لاکىن (lakin) / لکن (lākin) (bk. İST. s.40-62)
- ماسال (masal) / مەسل (mesel) (bk. DERARİ 498-KT c.2, s.1253)
- ماسقارا (maskara) / مەشەرە (meshara) (bk. İST. s.41, 59, 67, 69, 78)
- ماشىراپە (maşrapa) / مەشەبە (mişrebe) (bk. KT c.2, s.1257-ERD 1867-NACİ 781)
- ماسال ، ماسال (masal) / مەسل (mesel) (bk. KT c.2, s.1355-ERD 1657)
- مایاسىل (mayasıl) / مەيسىل (mā-yesil) (bk. KT c.2, s.1265)
- مپتراق (matrak) / مپترق (mitrak) (bk. EV c.1, s.93^b-3-93^b-10)
- موساقا (musakka) / موساقى (musakka) (bk. KT c.2, s.1430-DERARİ 512)
- نارا ، ناعرا (nara) / نەرعە (n^care) (bk. İST. s.92)
- ھندەسىھە (hendese) / ھندەسىھە (hendese) (bk. EV c.1, s.47^a-7-97^b-6)

- هيبه (hibe) / هيبه (hibe)⁽¹⁾ (bk. EV c.1, s.31^b-16-46^b-25-106^b-8)

b- Elif-i Maksûre:

Arapça'da elif-i maksûre (kısaltılmış elif), yani yâ' " ی " ile yazılıp elif " ا " gibi okunan kelimeler Türkçe'de çoğu kez elif " ا " ile yazılır. Örnek olarak şu kelimeleri sıralıyoruz:

- اعلا (alâ) / أعلی (a^clâ) (bk. EV c.1, s.41^a-1-139^a-3)
- حلوا (helva) / حلوی (ḥalvâ) (bk. EV c.1, s.35^b-3)
- دعا (dava) / دعوی (da^cvâ) (bk. EV c.1, s.30^b-17-140^b-6)
- صدا (sada) / صدی (sadâ) (bk. EV c.1, s.28^a-7-99^a-14)

=====

- (1) - ... Cümle guzât-ı Müslimîn Sultan Mehemed'e هيبه edip ...

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.31^b-16

- ... Câmi^ci inşa edip Hazret-i Yahya ruhuna هيبه ettiği-y-içün...

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.46^b-25

- ... Bir Câmi^ci âli bina edip sevabını Sultan Mehemed Han'a هيبه edip...

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.106^b-8

- عـبـا (ukba) / عـبـى (ukbā) (bk. EV c.1, s.137^a-9)
- فـهـوا (fehvä) / فـهـوى (fehvä) (bk. EV c.1, s.33^a-13-ERD 1368)
- قـرا (kurâ) / قـرى (kurā) (bk. EV c.1, s.7^a-13-114^b-2)
- ماـجـرا (macera) / ماـجـرى (mā-cerā) (bk. EV c.1, s.11^a-22-31^a-15)
- مـبـتـلا (mübtelâ) / مـبـتـلى (mubtelā) (bk. EV c.1, s.10^a-22-20^b-9-45^b-21)
- مـبـنا (mebnâ) / مـبـنى (mebnā) (bk. EV c.1, s.33^a-2)
- مـجـلا (mücellâ) / مـجـلى (mucellā) (bk. EV c.1, s.7^b-12-41^a-16-49^b-5)
- مـسـما (müsemma) / مـسـمى (musemma) (bk. EV c.1, s.102^a-26)
- مـعـلا (muallâ) / مـعـلى (mu^callā) (bk. EV c.1, s.79^a-1-121^a-3)
- مـقـتـزا (muktaza) / مـقـتـضى (muktadā) (bk. EV c.1, s.14^a-24)
- مـوتـا (mevta) / مـوتـى (mevtā) (bk. EV c.1, s.140^b-7)

2- Konsonantlarla İlgili Değişiklikler:

a- Türkçe'de kullanılan bazı Arapça kelimelerin aslı unutulmuş olarak bu kelimelerdeki konsonantlar yazıda değiş-

tirilmektedir. Bu değişikliklerin bir kısmının müstensihlerin bilgisizliğinden kaynaklandığı ileri sürülebilir. Meselâ "hoşlanma" anlamına gelen " حظ haz" kelimesi "teşvik etmek" anlamına gelen " حفز haż" kelimesi gibi yazılmaktadır:

"... İslâmbol'un Sarayburnu nâm mahallin âb u havasından haż حفز edip anda bir Kal'a bünyad etmeğe ihtimam etti...."

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.4^b-17

"Hayırlı bir işe karşı Allah tarafından verilen mükâfat" anlamına gelen " ثواب sevâb" kelimesi, "doğruluk, dürüstlük" anlamına gelen " صواب şavâb" kelimesi gibi yazılmaktadır:

"... Ümm-i Dünya olan Mısır'da defter-dâr İbrâhîm Paşa Kademü'n-Nebî nam teferrüc-gâh-ı ziyâret-gâh'da bir cami'-i Câlî bina edip sevâbını صوابی Sultan Mehmed Han'a hibe edip ..."

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.106^b-7, 8

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde sık sık rastladığımız bir başka örnek "eşkiya عشقيا" kelimesi elif " ا " harfi yerine çoğu kez " ع " ayın harfiyle yazılmıştır:

- "... Şeb ü rûz Kasımpaşa şehrinde bir eşkiya عشقيا bulsa cürmüne göre ta^czir edip ..."

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.38^a-25

- "... Ol asırda ise eşkıyanın عشقیا isyan u tuğyanı Hüda bilir idi ..."

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.77^a-25

- "... Günden güne İslâmbol içinde isyan u tuğyân-ı eşkıya عشقیا şüyu^c bulup ..."

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.77^a-32

- "... Amma merhum Sultan Murad Han bir zaman eşkıya عشقیا zorbalarından ârâm bulmadı ..."

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.79^a-5

- "... Hânendelere Balat hammamı, eşkıyalara عشقیاالره Hançerli hammam ..."

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.124^a-13

Değişikliklerin bir kısmı ise kelimenin vokallerinde meydana gelen değişmelere bağlanabilir: Meselâ سَماط "simāt" kelimesinin birinci hecesindeki dar düz "i" vokali Türkçe'de geniş yuvarlak "o"ya dönüşmektedir, ve bunun neticesinde birinci hecedeki ince konsonant "س" "o" vokalinin tesiri ile kalın konsonant "ص" a dönüşüyor, böylece kelimenin imlâsı صَوماط "somat" şeklinde oluyor.

Aynı şekilde سَطل "satl" kelimesindeki geniş kalın "a" vokali Türkçe'de ince dar "i" vokaline dönüşmekte ve bunun neticesinde de kalın konsonant "ط" ince konsonant olan "ت" ye dönmektedir. Kelime Türkçe'de سَيتيل "sitil" şeklinde yazılıyor.

Ayrıca yazıda bazı konsonantlarda meydana gelen imlâ değişiklikleri, bu konsonantların Türkçe'de bulunmamasından ileri gelmektedir: Meselâ gırtlak konsonantı olan " ح h" Türk ağzında " ه h" olarak söylenmekte ve bu değişiklik yazıda da bazan kendini göstermektedir:

ح	"harūn"	ه	"harın"
ح	"hakīm"	ه	"hekim"
ح	"kehhāl"	ه	"kehhāl"

Aynı şekilde gırtlak konsonantı olan " ع " kelime başında veya ortasında Arapça'daki gibi söylenememekte, " آ a" olarak söylenmektedir, yine bu değişiklik yazıda da bazan kendini göstermektedir:

ع	(^c abā')	آ	(aba)
ع	(^c asīde)	آ	(aside)
ع	(^c Alā'iyye')	آ	(Alanya)

konsonantları değişikliğe uğramış olan şu kelimeleri örnek olarak sıralıyoruz:

- آ (aba) (^cabā') (1) (bk. KAMUS c.1, s.39-GH 9)

(1) -el-^cabā' العباء : Sehāb vezninde ve el-^cabā'a Hā ile yünden mamul maruf libāstır ki Türki'de aba آ tabir olunur.

Kamus Tercümesi, c.1, s.39
-el-^cabāya العبايه ve el-^cabā'a العباء : Semaha vezinlerinde Türki'de aba آ tabir olunan ipten mensûc Kaba kisveye denür.

Kamus Tercümesi, c.3, s.868

- آسیده (aside) / عسیده (ʿasīde) (bk. DEF 15-
KT c.1, s.34)
- آیار (ayar) / عیار (ʿiyār) (bk. EV 18^a-23)
- ازب (azap) / عذب (ʿazeb) (bk. GH 25)
- اصلوب (uslûb) / اسلوب (uslub) (bk. GH 35)
- حوضه (havza) / حوزه (havze) (bk. DEF 105)
- ساھل (sahil) / ساحل (sāhil) (bk. EV c.1, s.7^a-8)
- ستیل (sitol) / سطل (saṭl) (bk. KT c.1, s.709-
KAMUS c.3, s.246)
- صراج (sarac) / سراج (serrāc) (bk. EV
c.1, s.22^b-10-137^a-11)
- صطر (satır) / سطر (saṭr) (bk. EV
c.1, s.116^b-10)
- صقه (saka) / سقاء (sekka') (bk. EV
c.1, s.86^b-9)
- صوفرا (sofra) / سفره (sufre) (bk. İST.
s.120, 180, 205)
- صوماط، صماط (somat) / (simāt)
(bk. EV c.1, s.34^b-21-KT c.2, s.842)
- فھوا (fehva) / فھوی (fehvā) (bk. EV c.1, s.33^a-13)
- کھال (kehhal) / کھال (kehhāl)
(bk. EV c.1, s.34^b-33)
- مېھوت (mebhüt) / مېھوت (mebhüt)
(bk. EV c.1, s.53^b-32)

- مُدَّهَم (müddehem) / مُتَّهَم (muttehem) (1)
(bk. EV c.1, s.38^a-10)
- هَارِن (harın) / هَارُون (harūn)
(bk. KAMUS c.3, s.614)
- هَكِيم (hekim) / حَكِيم (hakīm)
(bk. KT c.2, s.1509)
- هِلَال (hilâl) / خِلَال (hilāl) (2)
(bk. KAMUS c.3, s.199)
- هَنْدَك (hendek) / خَنْدَق (handak)
(bk. KT c.2, s.1513)
- هَيْآت (heyet) / هَيْئَة (hey'et)
(bk. İST. s.209, 210, 213, 214, 215)

=====

(1) ... Her gece sabaha dek Yeniçeri on iki çorbacıları beşer altışar yüz tevâbi^cleri ile kol dolaşıp müddehem مُدَّهَم adamları sayd edip ...

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.38^a-9, 10

(2) el-Hilāl الخِلَال : Hānın kesri ile sehâbdan yağmur mahreclerine denür ...

Ve diş ve kulak ayırtlıyacak şeye denür ki tahrif-
le hilāl هِلَال tabir olunur.

Kamus Tercümesi, c.3, s.199

b- Arapça'da "tā'-i te'nīs" ile biten müennes kelimelerde bu "t", "ة" şeklinde yazılır. Oysa bu kelimeler Türkçe'de çoğu kez "tā'-i tavīl" ya da uzun "t" denilen "ت" ile, bazan da "tā' i gird" yani yuvarlak "t" denilen "ة" ile yazılır: "devlet", دولة، دولت، "devlet", "şöhret", شهرة، شهرت، "şöhret", "davet", دعوت، دعوة، "davet", "seyahat", سياحة، سياحت، "seyahat" ... gibi.

c- Arapça'da "elif-i memdûde" ile biten kelimelerde bu elif "ا" den sonra bir "hemze" getirilir: "أشياء" "eşyā", "شعرا" "şu^carā", "حكما" "hukemā" gibi. Bu kelimeler Türkçe'de umumiyetle hemzesiz yazılır.

دوا (deva) (bk. EV c.1, s.18^a-17)
صحرا (sahra) (bk. EV c.1, s.5^a-10-71^a-3)
هوا (hava) (bk. EV c.1, s.18^a-3-29^b-33) gibi.

-Arapça'da kelime başında hemze elif üzerinde yazılır: "أجل" "ecel", "أدا" "edā", "أشياء" "eşyā" gibi. Fakat bu hemze Türkçe'de çoğu kez yazılmaz, sadece hemze-ye kürsü vazifesi gören elif'le yetinilir.

اجرا (icra) (bk. EV c.1, s.15^a-26) ادا (eda)
(bk. EV c.1, s.7^a-29)
اشيا (eşya) (bk. EV c.1, s.30^a-19) انشا (inşa)
(bk. EV c.1, s.7^a-10)

-Ayrıca "عائب" "acā'ib", "غرائب" "garā'ib", "وقائع" "vakā'i^c" gibi kelimeler Türkçe'de çoğu kez "ى" yā ile

yazılır.

- عجائب "acayib" (bk. EV c.1, s.9^a-25-17^a-3)
 غرائب "garayib" (bk. EV c.1, s.9^a-25)
 وقائع "vakayi" (bk. EV c.1, s.22^a-5)

d- Arapça'da "tenvin"li kelimelerin imlâsı ise şöyledir:

اعلاء "i^clā", "بنا" "binā", "رضا" "rıżā" gibi sonlarındaki hemzelerden evvel elif " ا " bulunan kelimelerde hemzeler, tenvin hâlinde, dişsiz ve elifsiz " اعلاء i^clāen", " بنا binā'en", " رضا rıżā'en" şeklinde yazılır. Fakat hemzeden önce elif " ا " den başka bir harf bulunduğu takdirde; eğer o harf hurûf-i munfasıla (bitişmeyen harfler) dan ise (جز "bed", "جزء" "cuz" gibi) o zaman " بدأ bed'en", " جزءاً cuz'en" şeklinde yazılır. Eğer o harf hurûf-ı muttasıla (bitişen harfler) dan ise " شىء "şey" gibi, o zaman شيئاً "şey'en" şeklinde yazılır. Ancak Türkçe'de kimi kez Arapça'nın imlâ kuralına aykırı olarak " اعلاء i^clā'en" şeklinde yazıldığı görülmektedir. (bk. TEH 138)

" ت ، ة " t ile biten kelimelere gelince; eğer bu " ت ، ة " t'ler aslı ise (بيت "beyt" (موقت "sebāt" "موقتاً" "muvakkat" gibi) tenvin halinde " بيتاً beyten" " ثباتاً sebaten" " موقتاً muvakkaten" şeklinde yazılır. Eğer " ت ، ة " t'ler zâid (fazla - ekleme) ise, " حقیقة "hakikat" "عادة" "adet"

اصالة "asalet" وكالة "vekâlet" gibi, o zaman "hakikaten" اصالة "asaleten" عادة "adeten" حقيقة "adeten" şeklinde yazılır. Ancak Türkçe'de, Arapça'nın imlâ kuralına aykırı olarak bazı kelimelerde bu yazılış şekli değiştirilmektedir:

موقاة	"muvakkaten"	(bk. TEH 138-DEF 190)
اصالتا	"asâleten"	(bk. DEF 36)
عادتا	"adeten"	(bk. TEH 138-DEF 156)
وكالتا	"vekâleten"	(bk. DEF 196)

Tenvinli kelimelerin imlâsıyla ilgili olarak bir mesele de şudur:

Arapça'da مولى "mevlā" معنى "ma^cnā" gibi elif-i mâksûre ile biten kelimeler tenvin halinde elifsiz olarak "مولى ، معنى" şeklinde yazılırlar; ancak Türkçe'de bu kurala aykırı olarak bazı kelimelerin imlâsı değiştirilmiştir:

معنا "ma^cnen" (bk. EV c.1, s.107^b-2-108^a-7-TEH 139)

h- Arapça'nın imla kuralına aykırı olarak tenvin işareti yazılmaması:

Bazı tenvinli Arapça kelimelerin imlâsında tenvîn işareti olan " " ihmal edilerek sadece bir elif yazmakla iktifa edilmektedir. Meselâ اولا evvelen yerine اولا evvelâ yazmak gibi.

Bunun neticesi olarak okuyuş hataları meydana gelmiş ve bunlar gitgide kullanışta doğru sayılmıştır. Bunun içindir ki evvelen "اولا" yerine doğru sayılarak bu gün evvelâ اولا deniliyor.⁽¹⁾ Bu meselenin örnekleri şunlardır:

- acabâ	عجبا	/	acaben	عجبا
- aslâ	اصلا	/	aslan	اصلا
- daimâ (dayıma)	دائما	/	dâ ^c imen	دائما
- ekseriyâ	اكثر	/	ekseriyen	اكثر
- evvelâ	اولا	/	evvelen	اولا
- farazâ	فرضا	/	fardan	فرضا
- galibâ	غالب	/	gāliben	غالب
- halâ	حالا	/	hālen	حالا
- Kat`â	قطعا	/	Kat ^c an	قطعا
- mahzâ	محضا	/	maḥdan	محضا
- merhabâ	مرحبا	/	merḥaban	مرحبا
- meselâ	مثلا	/	meselen	مثلا
- mukaddemâ	مقدما	/	mukaddemen	مقدما
- mutlaka	مطلقا	/	mutlakān	مطلقا
- vakıa	واقعا	/	vaki ^c an	واقعا

Ayrıca bazan Arapça imlâsında sonunda elif bulunmayan tenvinli kelimeler de elif ile yazılır:⁽²⁾

-	عادتا (adetâ)	/	عادَة (câdeten)	yerine
-	صورتا (suretâ)	/	صورة (sureten)	yerine

(1) Deny, Jean: Türk Dili Grameri, İstanbul 1941, s.76

(2) Aynı eser, aynı sahife.

III. B Ö L Ü M

V O K A L L E R

I - VOKAL DEĞİŞMELERİ

Türkiye Türkçesi'nde kullanılan Arapça kelimeler diğer yabancı kelimelerde olduğu gibi Türk Dili'nin ses yapısına büyük ölçüde benzeştirilmiştir. Umumiyetle hangi dilden olursa olsun Türkçe'ye giren kelimeler ilkin seslilenmeleri bakımından bir zorlamaya uğrarlar ve çoğu zaman vokal uyumu kanunlarına baş eğerler. Bu arada borç veren dillerde mevcut olmayan vokaller de yerine göre bu kelimelere girerler ve kelime adeta yeniden seslenmiş olur.⁽¹⁾

Nitekim Arapça'dan gelen kelimelerde vokaller sesdeşlerin cinsine göre çeşitlenmiş ve bu kelimelerde o dilin üç kısa vokali, a, i, u, ve onların uzunları ā, ī, ū karşılığında Türkçe'nin sekiz kısa vokali a, e, ı, i, o, ö, u, ü ve onların uzunları a, e, ı, i, o, ö, u, ü yer almıştır.⁽¹⁾

Kur'ân-ı Kerim bile bu türlü seslendirilip, yani bütün sesleri Türk millî ses sistemine uydurularak okunur. Buna İstanbul tilaveti adı verilir.⁽²⁾

V o k a l D e ğ i ŝ m e l e r i n i n
B e l l i b a ŝ l l S e b e p l e r i

1- Vokal Benzeşmeleri Sebebiyle :

Türkiye Türkçesi'nde kullanılan Arapça kelimelerin vokal değişmelerinde en büyük faktör ses benzeşmeleri hadisesidir. Ses benzeşmeleri, bir kelimeyi oluşturan seslerden birini çıkarmak için yapılan hareketin, bir başka ses için yapılan hareketi

=====

(1) Banguoğlu, Tahsin : Türkçenin Grameri, s.91 (İstanbul, 1974).

(2) Aynı eser, s.92.

etkilemesi sonucunda, bu seslerin çıkış şekli ve yeri açısından birbirine eş ya da benzer duruma gelmeleridir.

Benzeşme hadisesinde bir başka sesi etkileyen sese benzeş-tiren, bir başka sesin etkisinde kalan sese de benzeşen adı verilir.⁽¹⁾

Örnek olarak Arapça'dan Türkçe'ye geçen akribā' kelimesini verebiliriz. Bu kelime umumiyetle yazı dilinde ve halk dilinde akraba şeklinde yazılmakta ve söylenmektedir. Bu değişiklik, kelimenin Türkçe'ye aykırı olan ses yapısından ileri gelmekte, Türkçe'nin eğilimine ters düşen vokal sıralanması sebebiyle bir benzeşme ortaya çıkmaktadır. Akribā' kelimesinde düz ve geniş art vokal a'dan sonra düz ve dar bir ön vokal bulunması, a için ağız kanalında yapılan hareketin, sonra gelen hecedeki vokal için de tekrarlanması sonucunu doğurmuştur.

Bir başka deyişle birinci hecedeki a vokali çıkarılması için yapılan hareketin, daha sonraki vokalin çıkarılması için gerekli hareketi etkilemesi sonucunda, bu hareketin, dolayısıyla vokallerin benzer duruma gelmesine sebep olmuş, böylece akribā', kelimesi akraba olmuştur.

Görüldüğü gibi, benzeşme, bilhassa vokaller bakımından Türkçe'nin temel ses eğilimlerinden, kanunlarından biridir.

Bir başka deyişle benzeşme, başka başka nitelikleri olan seslerin türlü sebeplerle birbirlerini etkileyerek aynı yada yakın seslere dönüşmeleridir.⁽²⁾

=====

(1) Aksan, Doğan : Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi, s.16
(TDK yayınlarından Ankara, 1978).

(2) Aksan, Doğan : Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi, s.16
(TDK yayınlarından Ankara, 1978).

Mesela, gerek vokallerin gerekse konsonantların çıkarılışları sırasında, çıkış yerleri çok ayrı ya da çıkış şekilleri değişik olan iki sesin art arda söylenmesi güçlük doğurduğundan, bunların aynı ya da benzer seslere dönüştürülmeleri kolaylık sağlamaktadır. Dildeki ses değişmelerinin büyük bir bölümünde en az emek kanunu adı verilen eğilimin büyük ölçüde tesiri vardır.

Bu eğilim sonucunda gerek vokallerde gerekse konsonantlarda türlü değişme ve benzeşme hadiseleri ortaya çıkar.

2- Dudak Konsonantları Sebebiyle :

Dudak konsonantları b,m tesiri ile bazı kelimelerde yuvarlaklaşma görülmektedir.

buhur	/	baḥūr	muşer	/	miṣār
buka	/	biḳā°	muşur	/	mevşūr
bürke	/	birke	mutaf	/	maṭāf
hamur	/	ḥamīr	mutfak	/	maṭbah
mahmuz	/	mihmāz	muz	/	mevz
molla	/	mevlā	müberrāt	/	meberrāt
muhabbet	/	maḥabbet	mūhip	/	meḥīb
musaykal	/	maşḳül	müşevva	/	meşvī
Musul	/	Mevşil	müşva	/	meşvī

3- Bir Sebebe Bağlı Olmadan Vokali Değişenler :

Bazı kelimelerdeki vokal değişmesinin sebebini izah edemiyoruz. Bünyelerinde dudak konsonantı bulunmadığı veya vokal değişmesini icabettiren herhangi bir hadiseye maruz kalmadıkları halde, birçok

kelimenin vokali değişmiştir. Hattâ şunu da diyebiliriz ki bazı kelimelerde meydana gelen vokal değişmesi Türkiye Türkçesi'ndeki benzeşme hadisesine ters düşmektedir.

Bu kelimelerden örnek olarak birkaç tane sıralayalım:

aspur	/	ʿusfur	kurevî	/	ḳarevî
aşk	/	ʿişk	mani	/	maʿnâ
aşure	/	ʿaşürâ'	mefad	/	mufâd
behlûl	/	buhlûl	Merih	/	Mirrîh
Belkis	/	Bilkis	mevlud	/	mevlid
belum	/	bulʿûm	susam	/	simsim
esnaf	/	asnâf	şahne	/	şihne
esnam	/	asnâm	tambur	/	tunbûr
etraf	/	atrâf	tercûme	/	terceme
kale	/	kalʿa	tizkar	/	tezkâr
			üstiva	/	istivâ'

Tamlama Meselesi:

Ayrıca vokal değişmesiyle ilgili bir mesele daha var:

Türkçe'de kullanılan Arapça tamlamalarda, Arapça'da olduğu gibi, belirtilenin sonu ötre "u, ü" okunur:

Daru'd-darb دارالضرب , Darü'l-fünûn دارالفنون ,

Darü'l-Kütüb دارالكتب , Darü'l-muallimin دارالمعلمين ,

Darü'l-hilâfe دارالخلافه , Şeyhü'l-İslâm شيخ الاسلام gibi.

Ancak "din" دين " kelimesinin belirtileni olan kelimelerin sonu, kaideye aykırı olarak, üstün "e" ile harekelenmektedir. (1)

Alâe'd-din علاءالدين , Necme'd-din نجمالدين , Nure'd-din

Şemse'd-din شمسالدين , Ziyâe'd-din ضياءالدين

(1) bk. Timurtaş, Faruk: Osmanlıca Grameri, s.228(İstanbul, 1964).

gibi ki, Arapça'da bunlar: °Alā'u`d-dīn علاء الدين, Nec-
mu`d-din نجم الدين, Nuru`d-dīn نور الدين, Şemsu`d-dīn
شمس الدين, Diyā'u`d-dīn ضياء الدين dir.

Ayrıca şeddeli "ye ی" ile biten kelimeler belirtilen
halinde oldukları zaman harekeleri zamme "u, ü" iledir;
ism-i mensûbların ve nâkıs olan sıfat-ı müşebbehelerin va-
sılları bu surettedir: arabıyyü`l-ibâre عربى العبارة, ganiy-
yü`l-Kalb غنى القلب, Kaviyyü`l-bünye قوى البنية,
veliyyü`l-emr ولى الامر, veliyyü`n-nime ولى النعمة gibi.

Kelimenin sonunda şeddesiz (muhaffef) "ye ی" olursa
kelime belirtilen halinde iken harekesi Arapça'da olduğu gi-
bi Türkçe'de de Kesre "i" iledir; nâkıs kelimelerin ism-i
failleri, muzâf olduğu zaman bu şekilde bulunurlar: bâni`d-
devle باني الدولة, Kâdi`l-hâcât قاضى الحاجات, müfti`l-enâm مفتى الانام
gibi. Ancak kimi kez , Arapça'nın kuralına aykırı olarak:
Kadiyyü`l-hâcât قاضى الحاجات, müftiyyü`l-enâm مفتى الانام
olarak okunduğu da görülmüştür. (1)

II- V O K A L U Y U M U

İncelik-kalınlık bakımından vokal uyumu, Türkçe'de
her devirde sağlamdır. Bir kelimenin ilk hecesinde bir art
(kalın) vokal, ya da bir ön (ince) vokal varsa, ondan son-
ra gelen hecelerde yine, art (kalın) vokal ya da ön (ince)
vokal bulunur. Buna büyük vokal uyumu kanunu denir ve bu
Türkçe'nin en büyük fonetik hususiyetini teşkil eder. (2)

=====

(1) bk. Levend, Agâh Sırrı: Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleş-
me Evreleri, s.60 (TDK yayınlarından, Ankara, 1972).

(2) Bu konu için bk. Timurtaş, Faruk: Osmanlıca Grameri,
s.46 (İstanbul, 1964).

Aksan, Doğan: Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi,
s.24 (TDK yayınlarından Ankara, 1978).

Bu düzen, kelimenin ilk hecesindeki vokalin çıkışı geride ya da önde olduğu için, ikinci ve sonra gelen hecelerdeki vokallerin de geride ya da önde söylenmesi yoluyla bir söyleyiş kolaylığı sağlamaktadır : başak, dalgıç, gözlük, kavurmak, sözleşme... gibi.

Bu nitelikleri taşımayan Arapça kelimelerin bir bölümü de Türkçe'nin bu eğilimi dolayısıyla aynı niteliği taşıyor duruma girerler.

Birkaç örnek verelim :

Ķalıb kelimesindeki, uzun ve art (kalın) " a " vokali, kendinden sonraki, ön (ince) ve kısa " i " vokalini, kendine yakın nitelikteki art (kalın) vokal olan " ı " ya dönüştürülmüştür. Kelime kalıp şeklinde hem halk dilinde, hem de yazı dilinde kullanılmaktadır.

Aynı şekilde   Şûret \ surat
zeytun \ zeytin

Yukarıda anlatılan benzeşme, vokallerin yalnızca art (kalın), ya da ön (ince) vokal oluşlarına dayanmaktadır. Türkiye Türkçesi'nde vokal benzeşmelerinde düz, yuvarlak ya da dar, geniş vokallerin sıralanışında da uyum söz konusudur. Bu benzeşmede vokallerin dudakların durumuna göre kazandıkları nitelik temel olur. Türkçe'de, bu sebeple ilk hecesinde düz vokallerin bulunduğu kelimelerde, aynı dudak durumu sürdürülmekte, sonraki hecelerde de düz vokallerin gelmesi gerekmektedir. Bu tür vokal benzeşmelerine küçük vokal uyumu kanunu, ya da dudak benzeşmesi denilmektedir. (1)

(1) Ek. Aksan, Doğan : Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi, s.26
(TDK Ankara, 1978).

Bir kelimenin ilk hecesinde düz vokal varsa, bu vokalden sonra gelen vokaller de düz olur : a c ı , a ç ı k , ç ı k ı ş , a s ı r m a k , k ı z a r t m a k , y e m i ş . . . . gibi.

Aynı temayülle, bir kelimenin ilk hecesinde yuvarlak bir vokal varsa, bu vokalden sonra gelen vokaller dar - yuvarlak, ya da düz - geniş olur : O c a k , o ğ u l , ö l ç ü , s o - r u m l u l u k , s u s a m a k , y ü k l e m e k . . . gibi.

Türkçe'de kelimelerin yalnız birinci hecelerinde geniş yuvarlak vokaller (o , ö) bulunur : B o ş a l m a k , d o l u , k o k u , s ö n m e k , s ö y l e m e k , s ö z l e ş m e k , s ö z l ü k . . . gibi.

Birinci hecesinden sonraki hecelerinde geniş - yuvarlak vokaller bulunan kelimeler, Türkçe'ye girmiş yabancı menşeli kelimelerdir :

Arapça'dan : b o r n o z / ——— b u r n u s
k i m y o n / ——— k e m m ü n . . . gibi.

Batı dillerinden :

d o k t o r , r a p o r t ö r , aktör ...gibi.

Daha önce belirttiğimiz gibi, Türkiye Türkçesi'nde kullanılan Arapça kelimelerde meydana gelen vokal değişimleri, büyük ölçüde Türkçe'nin bellibaşlı ses kanunlarından biri olan vokal benzeşmeleri ve uyumları doğrultusunda gerçekleşmektedir.

Bu vokal benzeşmeleri (uyumları) hadisesi umumiyetle üç ayrı yol ile gerçekleşir :

1 - İ l e r l e y i c i B e n z e ş m e

Kelime içinde bir sesin çıkarılması için yapılan hareketin, daha sonraki bir sesin çıkarılması için gerekli hareketi etkilemesi sonucunda, bu hareketlerin, dolayısıyla seslerin benzer duruma

gelmesine ilerleyici benzeşme adı verilir. Bu tür benzeşmede bir bakıma kelime içinde önce gelen seslerin daha sonraki sesleri etkileyerek başkalaştırması söz konusudur.

Türkçe'nin en belirgin ses hususiyeti olan vokal uyumları ve bu uyumlara göre türlü eklerle türetilen yeni kelimeler, çoğu kez ilerleyici benzeşmeye örnektir.

Türkçe'de kullanılan Arapça kelimelerde de aynı temayül sebebiyle bazı değişiklikler görülür. Bugün m ü d ü r şeklinde Arapça menşeli kelime, önceleri m u d ĩ r iken, daha sonra u'nun umumivokaller ahengine uyarak inceleşip. ü olmasıyla m ü d ü r şekline girmiştir; yani m ü d i r söyleyişiyle kullanılırken ilk hecedeki yuvarlak öndil (ince)vokali " ü " nün, ikinci hecedeki düz vokal " i " ye tesiriyle m ü d ü r şeklini almıştır.

Bunun gibi

muftī	↘	müftī	↘	müftü
mumkin	↘	mümkin	↘	mümkün
muşkil	↘	müşkil	↘	müşkül
muşīr	↘	müşīr	↘	müşür

Türkçe'de kullanılan ve ilerleyici benzeşme hadisesinin tesiriyle vokali değişen, daha doğrusu vokalleri arasında uyum sağlanan şu Arapça kelimeleri sıralayalım :

acar	↘	a ^c cer	akraba	↘	aķribā
adam	↘	âdem	arıza	↘	cārīda
ahraz	↘	ahres	aşık	↘	cāşık
ahşap	↘	ahşeb	atah	↘	cāteh
akap	↘	cākib	atıl	↘	cātil
akdam	↘	aķdem	atır	↘	cātir
akıl	↘	cākıl	avrat	↘	cāvret

azap /	'azeb	kerpeten /	kelbetān
badya /	baṭiye	keten /	kettān
bayat /	bayit	kitre /	keṣirā'
bilahara /	bi'l-āhire	kulunç /	ḳulenc
budala /	budelā'	kumru /	ḳumrī
cereme /	cerīme	kutnu /	ḳutnī
fasıla /	fāṣile	lazım /	lāzım
fatır /	fāṭır	mafsal /	mafsil
fayda /	fā'ide	mağaza /	mağzen
fazıl /	fādil	maraz /	ma ^c rid
fener /	fenār	masraf /	maşrif
hala /	ḥale	matara /	maṭhere
hamla /	ḥamle	mavna /	ma ^c üne
hantal /	ḥandel	mazanna /	mażinne
hardal /	ḥardel	metfen /	medfin
hasıl /	ḥaşıl	menzelet /	menzilet
haşa /	ḡāşiye	muhanat /	muḥannes
haşarı /	ḥaşerī	murtad /	murtedd
havan /	hāven	muşamba /	muşemma ^f
havza /	ḥavze	nalın /	nāleyn
işkil /	işkāl	nara /	na ^c re
kadı /	kađī	pelesenk /	belesān
kalaba /	ḡalebe	rabıta /	rābiṭa
kalfa /	ḥalife	sedef /	sedāb
kalıp /	ḳalib	siyeç /	siyāc
kebebe /	kebābe	sofu /	şūfī
kenef /	kenif	soytarı /	sa ^c terī

surat	↙	şūret	tereke	↙	terike
tabya	↙	ta ^c biye	tezkere	↙	tezkire
takaza	↙	taḳaḏi	tortu	↙	durdī
tavla	↙	ṭavīle	türrühat	↙	turrehat
tayfa	↙	ṭaīfe	vasıta	↙	vāsiṭa

2 - Gerileyici Benzeşme :

Kelime içinde bir sesi çıkarmak için yapılan hareketin daha önceki bir ses için yapılan hareketi etkilemesi ve bunun sonucunda kelime, önce gelen sesin sonrakine benzeşmesi hadisesine gerileyici benzeşme adı verilir. Gerileyici benzeşmede " benzeştiren"ses " benzeşen " den sonra gelmektedir.

Arapça'dan Türkçe'ye geçen ve gerileyici benzeşme hadisesinin doğrultusunda vokali değişen, daha doğrusu vokalleri arasında da uyum sağlayan şu örnekleri gösterebiliriz :

ablak	↙	eblak	budala	↙	budelā'
abraş	↙	ebraş	cirit	↙	cerid
(ama)← amma	↙	emma	erdep	↙	irdeb
aman	↙	emān	falan	↙	fulān
(ambar)← anbar	↙	enbār	farfara	↙	ferfār
ammāme	↙	^c imāme	fırka	↙	fırka
(aptal)← abdal	↙	ebdāl	firik	↙	ferīk
avan	↙	evān	fıtil	↙	fetīl
avani	↙	evānī	gıda	↙	gizā'
ayal	↙	^c iyāl	gılaf	↙	ğilāf
ayan	↙	^c iyān	gına	↙	ginā
ayar	↙	^c iyār	gıpta	↙	ğibṭa

hamal	—	ḥemmāl	kūnefe	—	kunāfe
hamam	—	ḥemmām	likin	—	lākin
hamla	—	ḥamle	lobut	—	nebbūt
hava	—	hevā'	mablak	—	mibla ^c
hayat	—	ḥiyāt	makas	—	mikass
hekim	—	ḥakīm	manassa	—	minassa
herif	—	ḥarīf	mangal	—	menḡal
heybe	—	ḥakībe	masad	—	miṣḡaz
hirka	—	hirka	muṣamba	—	muṣemma ^c
ikal	—	^c ikāl	matah	—	metā ^c
ikna	—	iknā ^c	matrak	—	mitrak
irda	—	irdā ^c	naval	—	mevvāl
isdar	—	iṣḡār	matkap	—	miṣḡab
isga	—	iṣḡā'	mecmer	—	micmer
islah	—	iṣlāḡ	mehenk	—	mihekk
israr	—	iṣrār	menber	—	minber
istifa	—	iṣṡifā'	meṣfer	—	miṣfer
itbak	—	iṡbāk	mızrab	—	midrāb
itnab	—	iṡnāb	resif	—	rasīf
itra	—	iṡra'	rubab	—	rebāb
itrab	—	iṡrāb	samur	—	semmūr
iztirap	—	iṡṡirāb	saraç	—	serrāç
kalafat	—	kilfāt	savat	—	sevād
kantar	—	kinṡār	secde	—	sicde
kehle	—	ḡamle	sefil	—	sāfil
kına, hına	—	ḡinnā'	setre	—	sitre

seyis / sā'is
simit / semīd
şahap / şihāb
şamama / şemmām
şarap / şerāb
şehriye / şa^criyye
şevki / şavki
şurup / şarūb
tabaat / tiba^cat
tabahat / tibāhat

tabak /
tamam /
teçir /
tereke /
tezkere /
tirit /
vaşak /
veçhe /
zaman /
zambak /
zanaat /
debbāğ
temām
tācir
terike
tezkire
serīd
veşak
viche
zemān
zenbak
şinā^cat

3 - Hem İlerleyici, Hem Gerileyici Benzeşme :

Bir kelimenin orta hecesinde bulunan vokalin kendisinden önce ve sonra bulunan vokalleri etkilemesi neticesinde bu vokallerin orta hecedeki vokale benzeşmelerine sebep olmaktadır. Bu benzeşmeye hem ilerleyici, hem gerileyici benzeşme adı verilir. Burada, güçlü olan sesin ötekilerini etkilediğini söyleyebiliriz.

Arapça'dan Türkçe'ye geçen ve bu benzeşme hadisesini aksettiren örnekler şunlardır:

hamarat / himāret
kanara / kinnāre
mahrama / mikrame
mankala / men kāle
maskala / miskale

mastaba / miştabe
mastara / miştare
maşraba / mişrabe
şamata / şemāte
zagara / zihāre

Arapça'dan Türkçe'ye geçen kelimelerde meydana gelen vokal değişmelerinin sebeplerini belirttikten sonra , Şimdi de vokali değişen bütün kelimeleri kaynaklarıyla ve gerekli açıklamalarıyla birlikte alfabetik sıraya göre tasnifini yaparak sunmaktayız.

" A " V O K A L İ

l- a — e d e ğ i ŝ m e s i

a- Kelime Başında

- ekal اقل / akall اقل (bk. YRD 330-
ÖZÖN 193-DEVE 251)
- ekalim اقاليم / akālīm اقاليم (bk. YRD 330-
ÖZÖN 193-DEVE 251)
- ekalliyet اقليت / akalliyet اقليت (bk. YRD 330-
ÖZÖN 193-DEVE 251)
- ekanim اكانيم / akānīm اكانيم (bk. YRD 330-
ÖZÖN 193-DEVE 251)
- ekarib اقارب / akārib اقارب (bk. YRD 330-
ÖZÖN 193-DEVE 251)
- ekavil اقاويل / akāvīl اقاويل (bk. YRD 330-
ÖZÖN 194-DEVE 252)
- elfaz الفاظ / alfāz الفاظ (bk. YRD 336-
ÖZÖN 196-DEVE 255)
- elkab القاب / alkāb القاب (bk. YRD 336-
ÖZÖN 197-DEVE 257)
- eltaf الطاف / altāf الطاف (bk. YRD 337-
ÖZÖN 197-DEVE 257)
- emmi عمى / ^camm عم (bk. ERD 1322-
YRD 339-DER c.5, s.1740-EV 7^b-16-8^a-5-29^a-3-39^b-20)
- erkam ارقام / arkām ارقام (bk. YRD 346-
ÖZÖN 206-DEVE 272)

- ersad ارساد / arṣād ارساد (bk. ÖZÖN 207-
DEVE 273)
- esab اصعب / aṣḥab اصعب (bk. YRD 346-
ÖZÖN 208-DEVE 275)
- esdak اصدق / aṣḍak اصدق (bk. YRD 347-
DEVE 277)
- esnaf اصناف / aṣnāf اصناف (bk. KT c.1,
s.123-ERD 131-YRD 348-TSÖZ c.1, s.381)
- esnam اصنام / aṣnām اصنام (bk. YRD 348-
ÖZÖN 211-DEVE 280)
- etayib اطايب / aṭāyib اطايب (bk. ÖZÖN 214-
DEVE 285)
- etfal اطفال / aṭfāl اطفال (bk. YRD 352-
ÖZÖN 214-DEVE 285)
- etibba اطباء / aṭibbā' اطباء (bk. YRD 352-
ÖZÖN 214-DEVE 285)
- etraf اطراف / aṭrāf اطراف (bk. YRD 352-ÖZÖN
214-DEVE 285)
- etvar اطوار / aṭvār اطوار (bk. YRD 352-
ÖZÖN 214-DEVE 286)
- ezaf اضعف / aḍḥaf اضعف (bk. YRD 356-
ÖZÖN 219-DEVE 292)
- ezaf اضعاف / aḍḥāf اضعاف (bk. YRD 356-
ÖZÖN 219-DEVE 292)
- ezafir اظافر / azāfir اظافر (bk. YRD 356-
ÖZÖN 219-DEVE 293)
- ezdad اضداد / aḍḍād اضداد (bk. YRD 356-
ÖZÖN 219-DEVE 293)

b- Kelime Ortasında

- abdü'l-leziz عبداللذيد / habbu'l-azîz حب العزيز
(bk. ERD.1281-YRD.3)
- abdü's-selam عبدالسلام / yebrūhu's-šanem يبروح الصنم (1)
(bk. ERD.1281-YRD.3-BÜRĤ.734-756)
- agel عقال / 'ikāl (bk. T.SÖZ. c.1, s.15)
- beşer بشر / başar بشر (bk. YRD.163-T.SÖZ. 1, 145)
- felç "felc" فلج / fālic فالج (bk. KT. c.2, s.1003-Naci 574-ERD.1394-YRD.363)
- fener فنر / fenār فنار (2) (bk. GH 324-Def.162-KT. c.2, s.1005-ERD.1397-1398-YRD.364-EV.35^b-18)

=====

(1) Lu'bet-i mutelleke لعبت مطلقه: Lām-ı müşeddede ile merdum giyāh مردم كياه ismidir ki Arabî'de yebrūhu's-sanem ve 'ämme Türki'de tahrifle abdü's-selam عبدالسلام dedikleri nebättir.

Bürhan-ı Katı' Tercümesi, 734

Merdum giyāh مردم كياه: Yebrūhu's-sanem; muharrefi abdü's-selam عبدالسلام ta'bir olunan nebättir

Bürhan-ı Katı' Tercümesi, 756

(2) Fener kelimesinin Kamus-ı Türkî, Eski Redhouse Sözlüğü ve Yeni Redhouse Sözlüğünde Yunanca olduğu, Galatat-ı Hafid'de Farsça olduğu, Defter-i Galatat'ta ise Yunanca'dan arapçalaştırılmış bir kelime olduğu kaydedilmektedir. Fakat El-Mü'cemul-Vasit'te (bk. s.703) fenār kelimesinin Arapça olan "menar منار" kelimesinin muharrefi olduğu belirtilmektedir.

- fes فـس / Fās فـاس (1) (bk. KT c.2, s.995-
TL c.3, s.637-YRD 368-KAMUS c.2, s.269)
- hekim هـكـيم / hakīm حـكـيم (bk. GSIR 59- KT c.2,
s.1509-ERD 2166-YRD 471-EV 15^a-30-15^b-22)
- hendek هـنـدك / handak خـنـدق (2) (bk. GH 518-
KT c.2, s.1513-ERD 217-YRD 474-EV 7^a-10-11^b-9-37^b-1)
- herif هـرـيف ، حـرـيف / harīf حـرـيف (bk. KT 546-ERD
781-YRD 476-NACİ 350-TSÖZ 1, 524-EV 44^b-25)
- heybe هـكـبـه ، هـيـبـه / hakībe حـقـيـبـه (bk. GH 518-519-
DEF 197-ERD 2166-YRD 478-KAMUS 1, 112)
- hezaren هـزـارن / hayzurān خـيـزـران (bk. KEMAL 7-GH 516-
GSIR 25-TAS 113-DEF 110-197-KT 1508-ERD 877-YRD 478)
- Hıdrellez خـضـرالـلـز خـدـرلـلـز / Hıdr İlyās حـضـر ، الـيـاس (bk. DEF 111-
NACİ 384-385-ERD 833-YRD 479)
- Kafes قـفـس / Kafas قـفـص (bk. KAMUS 2, 395-
GH 361-ERD 1465-YRD 579-EV 12^a-23)⁽³⁾

=====

(1) Fes: Esasen Mağrib-i Aksānın [beyne'l-avām Fes ta'bir olunan] Fas فـس şehrinde yapılan kırmızı bir nev'i baş kisveti...

Kamus-ı Türki, c.2, s.995

Fes: Bidayeten Fas şehrinde ihtira edilmiş olmak dolayısıyla.

Türk Lugatı, 3, 637

Ayrıca "Fas فـاس" kelimesi "fa's فـاس" kelimesinin muharrefidir.

Kamus Tercümesi, c.2, s.269

(2) Handak خـنـدق Farsça olan "Kende كـنـده" kelimesinin muarrebidir.

(3) el-Kafas القـفـص : Fethateyn ile Kuş mahbesine denür ki Türki'de Kafes قـفـس ta'bir olunur.

Kamus Tercümesi, c.2, s.395

- kazulet قازولت / k̄azūrāt قازورات (bk. YRD 628)
- kebebe كيبه / kebābe كيبابه (bk. YRD 628
KAMUS c.1, s.242)
- kehle كهله / kamle قمله (bk. ÖZÖN 430-
T SÖZ 1, 678)
- kere كره / karra كره (bk. YRD 640-T SÖZ 1,
686)
- kerpeten كربتین، كريدن / kelbetan كلبتان (bk. GH
375-DEF 175-KT c.2, s.1154-ERD 1535-1561-YRD 641)
- keten كتين / kettan كتان (bk. GH 373-DEF 175-
FAZ 50-KT c.2, s.1146-ERD 1524-1526-YRD 646)
- künefe كنهفه / kunāfe كنافه (bk. T SÖZ c.1, s.776)
- madem مادام، مادام / mādāme مادام (bk. KT c.2,
s.1254-ERD 1653-YRD 717-T SÖZ c.2, s.796)
- melhem ملهم / marham مرهم⁽¹⁾ (bk. KT c.2, s.
1404 ERD 1974-YRD 751-T SÖZ c.2, s.820-KAMUS c.3, s.471)
- meret مرت / mārid مارد (bk. KT c.2, s.1320-YRD
758)
- meşk مشق / maşk مشق (bk. GH 422-KT c.2,
s.1353-ERD 1869-YRD 764-T SÖZ c.2, s.827)
- muşer موشر / mi'şār ، minşār منشار⁽²⁾
(bk. KT 2, 1430-ERD 2030-YRD 801)

=====

(1) el-Marham المرهم: Mak'ad vezninde yara üzere uracak yumu-
şak devaya denür ki tahrifle "melhem ملهم" ta'bir olunur.

Kamus Tercümesi, c.3, s.471

(2) Eski ve Yeni Redhouse Sözlüğünde bu kelime "mü'eşşer
"موشر" in muharrefi olduğu belirtilmektedir, fakat Arap-
ça Lugatlarda "muşer" manasına yakın "mü'eşşer موشر"
diye bir kelime bulamadık.

- nefer نـفـر / nafar نـفـر (bk. YRD 874-TSÖZ 2, 877)
- pelesenk پـلـسـنـك / belesān بـلـسـان (1) (bk. KT c.1, s.358-ERD 452-TSÖZ c.2, s.954-KAMUS c.2, s.218)
- resif رـسـيـف / raşif رـسـيـف (bk. ERD 976-YRD 949-955-TSÖZ c.2, s.989-EV 7^b-28-14^b-16)
- rey رـاـي / ra'y رـاـي (bk. KT c.1, s.657-ERD 960-YRD 957-TSÖZ c.2, s.990-EV 19^b-29-31^a-24)
- seba سـبـا / şaba سـبـا (bk. KT 2, 816-YRD 967-991)
- seda سـدـا / şada سـدـى (bk. KT 2, 821-ERD 1170-YRD 969-993-TSÖZ 2, 1028-EV 33^b-23-51^b-27)
- sedef سـدـف / sedāb سـدـاب sezāb سـذـاب (bk. GH 217-KT 1, 712-ERD 1046-1171-YRD 993-KAMUS c.1, s.158)
- sedef سـدـف / şadaf سـدـف (2) (bk. GH 217-KT 2, 822-ERD 1171-YRD 993-TSÖZ c.2, s.1028)
- sedir سـدـير / şadr سـدـر (bk. KT c.1, s.713-ERD 1046-YRD 993)
- sefa سـفـا / şafā' سـفـا' (bk. YRD 970-993 - TSÖZ c.2, s.1029)

(1) el-Belesān البلسان : Fethātla hınnā ağacına şebih bir nevi' şecer-i sağır ismidir ki hemen zāhir-i Kāhire-i Mısr'da vāki' 'Aynü'ş-Şams nām mevzi'de nābit olur, andan hāsıl olan dühn be-ğāyet mergüb ve mu'teberdir. 'Ämme pelesenk yağı پـلـسـنـك ياغى ta'bir ederler.

Kamus Tercümesi, c.2, s.218

(2) Sedef سـدـف : Derununda inci bulunan hayvan-ı bah-rî-i ma'rûfun ismi. Arabî ve Farisi müşterek olan feth-i sâd ve dâl ve sükûn-ı fâ ile "şadaf سـدـف" dan galat

Galatat-ı Hafîd, s.217

- sefil سفيل / sāfil سافل (bk. KT c.1, s.726
ERD 1063-YRD 994-TSÖZ c.2, s.1029)
- seyis سويس / sā'is سائس (bk. DEF
142-KT c.1, s.703-ERD 1032-YRD 1008-TSÖZ c.2, s.1043)
- siyeç سيج / siyāc سياج (bk. ERD 1100-YRD
1025 TAR c.5, s.3492-KAMUS c.1, s.415)
- şarteyn شرطين / şeraṭān شرطان (bk. GH 248-KT
c.1, s.774-ERD 1122-DEVELLİ 1173)
- şehriye شهریه / şa'riyye شعريه (bk. DEF 147-KT
c.1, s.791-ERD 1127-1144-YRD 1054-TSÖZ c.2, s.1114)
- şer شر / şarr شرر (bk. KT c.1, s.772-ERD
1119-YRD 1056-TSÖZ c.2, s.1116)
- şerh شرح / şarḥ شرح (bk. YRD 1057-TSÖZ
c.2, s.1117)
- şetaret شطارت / şaṭāret شطارت (bk. YRD
1050-1058-TSÖZ c.2, s.1118)
- şevki شوقى / şavkī شوقى⁽¹⁾ (bk. YRD 1059-
TSÖZ c.2, s.1118)

=====

(1) Bu kelime Recâfzade Ekrem Bey tarafından gayet güzel
bir şiirde kullanılmıştır:

Gül hazin, sünbül perişan... Bağzarın şevki yok;

Derdnāk olmuş hezār-ı nağmekārın şevki yok;

Başka bir haletle çağlar, cüybarın şevki yok;

Åh eder, inler nesim-i bī-kararın şevki yok;

Geldi ammā neyleyim, sensiz bahārın şevki yok.

bk. Timurtaş, Faruk: Klasik ve Eski Osmanlı Türkçesi

Metinleri, s.132 (İstanbul, 1974)

Banarlı, Nihad Sami: Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, c.2,
s.922 (İstanbul, 1971)

- tecir تجر / tācir تاجر (bk. TAR c.5, s.3783)
- tefe تفه / daffe دفه (bk. KT c.1, s.612-ERD 574-YRD 1121-TSÖZ c.2, s.1159 KAMUS c.2, s.760)
- tersane ترسانه / dāru's-sinā'a دارالصناع (1)
(bk. GH 110-DEF 77-KT c.1, s.396-NACİ 230 ERD 532)

=====

(1) Tersane kelimesinin Defter-i Galatat ve Kāmûs-ı Türkî'de Arapça "dāru's-sinā'a دارالصناع" dan muharref olan ve Latince'de kullanılan "darsena" dan galat olduğu belirtilmektedir.

Eski Redhouse Sözlüğü ise kesin bir görüş belirtmekten kaçınarak, bazılarına göre İtalyanca "darsena" ve Arapça "dāru's-sinā دارالصناع" dan, bazılarına göre "tersāhāne ترساخانه" dan muharref olduğunu kaydetmektedir.

Galatat-ı Hafīd'de ise "tersāhāne ترساخانه" den muharref olduğu belirtilmektedir.

Lugat-ı Naci'ye gelince, kelimeyi şöyle açıklıyor: ("Daru's-sinā'a" dan veya İtalyanca "darsane دارسانه" den muharreftir derler. Baz-ı erbāb-ı tetkikin beyanına göre "tersāhāne ترساخانه" den muharref imiş. Esnāy-ı feth-i Kostantiniye'de Nasārā üserāsı Asker-i İslām ile ihtilāttan men' için bildiğimiz tersane mevki'inde "tersāhāne ترساخانه" namı verilen bir mahalle habs olunurmuş. Bu ta'bir mu'ahharan Kesret-i isti'māl ile o surette tahfif olunarak şimdiki manada kullanılmaya başlamış.)

=====

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü ise meseleyi derin bir şekilde inceliyor ve şöyle açıklıyor:

Tersane ترسانه : Gemi ve gemiciliğe ait levazım yapılan, Bahriye askerlerinin talim ve terbiyesiyle beraber denizcilik işleri görülen yere verilen addır.

Bahriye mektebi hocalığında bulunmuş olan Mehmet Şükrü Bey "Esfâr-ı Bahriyye-i Osmaniyye" adlı eserinde (sayfa: 148) bu tabirin aslı ve değişiklik şekli için diyor ki:

"Yabancı dillerden alarak halkımız arasında da istimali şüyu bulmuş olan tersane, amiral, kaptan, levent gibi alem olarak kullanılan lugatlerin hangi lisanlardan ve ne veçhile alınmış oldukları keyfiyeti Osmanlı muharrirlerinin bazıları tarafından tetkik mevzuu ittihaz edilmiş ve her birisi ayrı ayrı mütalaalar ileri sürmüştür. Ezcümle (Rifat Efendi) "Lugat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye"sinde (tersane) lafzı "tersahane" den muharref olup İstanbul'un fethinden sonra şimdiki tersanenin yerinde harb esirlerinin tevkifleri için "tersâhâne" ismiyle inşa kılınmış bir mahallin bulunmasından ileri geldiği ve bu tabirin "dar-üs-sinâa" lafzından tahrif edilmemiş olduğu ve mütalaasını kuvvetlendirmek için Araplarda "Mersa" lugati varken "dar-üs-sinaa" tabirini kullanmağa ihtiyaçları olmayacağı beyan edilmekte ise de kendi tahkikatıma göre (tersâne) lafzı "tersâhâne" den muharref olmayıp İspanyol lisanında esliha ve harb edevatının imal ve muhafazasına mahsus umumi bir daire

-----

manasını mutazamın olan "dar-ı sina : d'arcinah" lafzından muharref olduğu şu iki suretin hem manen hem de şeklen yekdiğerine gayet müşabih olmalarıyla sabittir. "Dar-ı Sina" lafzının ise (dar-üs-sinaa) dan tahrif edilmiş olduğu şüphe edilmeyecek derecelerdeki müşabehetleriyle sabittir. Mamafih liman bulunan mahalde tersane bulamıyacağına nazaran (Mersa) lugatinin delâlet ettiği mana ile (dar-üs-sinaa) tabirinin medlûlü bulunan mananın hiçbir veçhile tevfiik kabul etmez derecelerde farklı olduğu lugat-i tarihiyye sahibi tarafından dahi tasdik edilir zannındayız. Müddeanın teyidi için şunu dahi arzedelim ki dil ilmi alimlerinden meşhur müdekkik İngiliz Webster telif etmiş olduğu muhtasar "Diksiyoner" in yirmidokuzuncu sayfasının birinci sütunu mihayetlerinde (House of industry) yani (dar-üs-sinaa) tabirinin aynen manasını müfit olan (dar-ı sina) lûgatini İspanyolların Araplardan almış olduklarını ifade eylemekte olup Portekiz, İtalyan, Fransız, İngiliz gibi denizcilikle tarihçe mühim mevkiler kazanmış olan meşhur Avrupa milletlerinin de o tabiri -tophane, cebehane, silâhhane, tersane- manalarını tazammun etmek üzere cüz'i ve külli değışikliklerle lisanlarına alarak kullanmakta olduklarını söylemektedir. Ezcümle İngiliz ve Fransızlar ve İtalyanlar (arsinali) suretlerinde tahrif ile kullanmaktadırlar ki bu kabilden olarak Osmanlılar dahi İspanyolların zaten muharref olan istimallerini bir kat daha tahrif ile "tersane" suretinde kullanagelmışler-

c- K e l i m e S o n u n d a

- aşure عاشرورا 'āšūrā' / عاشروره ، عاشروره (bk. KT 922-NACİ 529-ERD 1302-YRD 88-EV 2^a-6)
- hece هجة / hicā (bk. KT 1506-ERD 2158-2159 YRD 470-TSÖZ c.2, s.520)
- Kale قلعه / kal'ā (bk. KT 1079-ERD 1469-YRD 585-EV 3^b-10-4^a-29-5^a-1-12^b-22)
- kase كاسه / kaš'ā (bk. KT 1072-1138-ERD 1515 EV 23^a-24-16^a-32-39^b-2)
- kestore كستره / kesīrā' (bk. KT c.2, s. 1165-ERD 1547-YRD 645 TSÖZ c.1, s.691)
- kitre كتره / kesīrā' (1) (bk. KT c.2, s.1145 ERD 1525-YRD 669-GH 373-KAMUS c.2, s.94)

=====
 dir. Hasıl-ı Kelâm tabirin (dâr-üs-sınâa دارالصناعة) dan galat olduğu vusuk ve bedahet (inanma, aşikâr) mertebesindedir.

bk. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c.3, s.462-463

- (1) el-Kesirā الكسيراء : Kāfin fethi-y-ile bir güne rutubet ya'ni şey'-i ratb ismidir ki Şām ülkesinde Beyrüt ve Lübnân dağlarında nābit bir nevi'i şecerin kökünden zuhur eder. İşbu Kesirā' cemī'-i müfredatta "Katad كتاد nam şecerden hasıl olan samğ ile müfesserdur ki tahrifle "Kitre كتره " ta'bir olunan nesnedir.

Kamus Tercümesi, c.2, s.94

- nane نانه / na^cnā^c نعناع (1) (bk. GH 477-
KT 1452-ERD 2090-YRD 866-KAMUS c.2, s.680-681)
- tetire تـتـيرـه / kesīrā' كـثـيرـاء (bk. ERD 493-
YRD 1163)
- titre تـتـيرـه ، تـتـيرـه / kesīrā' كـثـيرـاء
(bk. KT c.1, s.379-ERD 618-YRD 1179)
- türbe تـتـيرـه / turba تـتـيرـه (bk. YRD 1191-
ÖZÖN 871)

=====

(1) en-Na^cnā^c نعناع : Sersar سـرـسـار vezninde ve en-
Na^cna^c نعناع : Cafer جـعـفـر ve Hudhud vezinle-
rinde yahut Ca'fer vezninde olması Cevherî'nin vehmine
mebnidir, Sebze-i ma'ruf ismidir; tahrifle "nane نانه
ta'bir ettikleridir.

Kamus Tercümesi, c.2, s.680-681

- Nane نانه : Meşhûr ve hoş-bu nebâtın ismi. Arabî'de
feth-i nûn-ı evvel ve sükûn-ı ayın ile "na^cnā^c نعناع
dan galat .

Galatât-ı Hafîd, s.477

2- a _____ i de ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e b a ŝ ı n d a

- ikaret عاَرت / عاَرت 'akāret عاَرة (bk. ERD 1309-YRD 500-KAMUS c.2, s.73) (Bu kelime kısırlık anlamında)
- ızd عذ / عذ 'adud عذ (bk. ERD 1305-YRD 506)

b- K e l i m e O r t a s ı n d a

- bızır ← bızr بظر / بظر bazr بظر (bk. YRD 171-ÖZÖN 91)
- fıkārī "amûd-i fıkārī فقاَری، فقاَری / فقاَری fakārī فقاَری (bk. DEF 164-YRD 370-ÖZÖN 230)
- fıtk ← fıtk فقاَ / فقاَ fatk فقاَ (bk. FAZ 45-DEF 163-KT c.2, s.981-YRD 372)
- hısım خصم / خصم hasım خصم / خصم hasm خصم⁽¹⁾ (bk. KT c.1, s.582-ERD 850-YRD 481-TL c.2, 625-TSÖZ c.1, s.529 BIAN c.1, s.475-ST c.1, s.109-110)

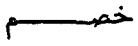
=====

(1) Bu kelimenin aslı hakkında kesin bir karar vermek çok zor oldu. Hiçbir lugatta yeterli ve kesin bilgi bulamadık. Kamus-ı Türki hısım kelimesinin aslının anlaşılamadığını belirtmiştir. Türk Lugati de kelimenin aslının meçhul olduğunu kaydetmiştir. Diğer Lugatlerde ise "hısım" Türkçe bir kelime olarak açıklanmıştır.

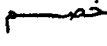
=====

Fakat bilindiği gibi kelimenin başında bulunan "h" sesi Türkçede esasen yoktur. Başka bir deyişle Türkçe kelimelerde aslı olarak "h" sesi yoktur. Bugün bir kaç kelime-
de görülen "h" sesi "k" sesinden gelmektedir. Bunların dışında kalan ve Türkçede kullanılan "h" li her kelime yabancıdır.

(bk. Ergin, Muharrem: Türk Dil Bilgisi, s.58 (İstanbul, 1972)

Hısım "hısm " kelimesinin Arapça kaynaklı bir kelime olduğuna dair hiç şüphemiz yok, fakat Arapça hangi kelimedenden tahrif edilmiş olabilir?

Bizce üç ihtimal vardır ki hem fonetik, hem de semantik bakımından uygun olabilir:

- a) Kısım "kısm " kelimesinin muharrefi
- b) Yan, taraf, nahiye ve canip anlamına gelen "husm "un muharrefi
- c) Düşman anlamına gelen "hasım" "hasm " dan tahrif edilerek zıt anlam kazanmış bir kelime.

Kanaatimize göre hısım "hısm" kelimesinin hasım "hasm" kelimesinden muharref olması daha kuvvetli ve daha uygundur. Fonetik bakımından gerileyici benzeşme yoluyla a ı'ya dönüşmüştür. Semantik bakımından ise kelime düşmanlık anlamını yitirmiş olup, yeni anlam kazanmıştır. Fakat kelimenin kazandığı anlam düşmanlık anlamını çağrışım yapmaktadır. Zira bütün lugatlerde umumiyetle hısım kelimesi şöyle açıklanmıştır: Sihriyeti olan

- kılıf قلیف، قلیف / gilāf غلاف (1) (bk. GH 363-KT 1083-ERD 1347-1469-YRD 651-KAMUS 2, 821)
- kımlı قیمل / kaml قمل (bk. YRD 652-TSÖZ 696)
- Kıt قیط، قیط، قیط، قیط / kaht قحط (bk. DEF 171-173 KT 1074-ERD 1459-1504-YRD 658)

=====

akraba (Türk Lugati), evlilik yoluyla birbirine bağılı olan kimseler. (Eski ve Yeni Redhouse Sözlüğü), soyca, ya da evlilik sonucu aralarında bağı bulunanlardan her biri (Türkçe Sözlük). Damat ve gelinin; kaynana ve kaynatanın karşılıklı duyguları malumdur. STANISLAW STACHOWSKI de aynı görüştedir.

bk.: STACHOWSKI, STANISLAW: Studien Über Die Arabischen Lehnwörter Im Osmanisch-Türkischen, Teil: 1, 109-110 (Warszawa, 1975).

(1) el-gilaf الغلاف : Kitab vezninde ma'lumdur ki bir nesnenin kabına denür; kılıcın kını gibi Türki'de tahrifle kılıf قلیف ta'bir olunur.

bk. Kamus Tercümesi, 2, 821

- lağım لَغَم / لاغَم (1) (bk. GH 397-
KT 1241-ERD 1635-EV 27^a-12-35^a-5)

=====

(1) Bu kelime hakkında değişik görüşler var. Kamus-ı Türki "Yunanca'dan gelmiş olabilir" diyor. Eski Redhouse Sözlüğü ise Türkçe bir kelime olarak gösteriyor, Evliya Çelebi Seyahatnamesinde mayın anlamıyla kullanılmaktadır. Galatât-ı Hafid'de ise Farsça olan "nağm نَغْم" kelimesinden muharref olduğu belirtilmektedir. Fakat "nağm نَغْم" kelimesi hakkında Ferheng-i Ziya şöyle diyor: nağm نَغْم : Yer altında ve duvar dibindeki yol deliği. Nâsırî: "Bu kelime Farsi değildir, zannolunur ki avam lehçesidir" diyor; belki Türkçe lağımdan alınmıştır (s.1894). Arapça Lugatlarda ise bu kelime bulunmakla beraber Klâsik Arapça'da mayın veya geriz anlamı yoktur. Buna karşılık kelimenin bir çok manası vardır. Ez-cümle: Deve ağzından köpük saçmak, koku sürmek, altını civa ile karıştırmak, dilin sinirleri ve damarları, ağız ve burun çevresi, birine şüpheli olarak bir haberi vermek, gizli bir sözle konuşmak, fısıldamak, sır "bk. Kamus Tercümesi, 3, 559-El-Mu'cemul Vasîf 2, 830". Bizce bu kelime Arapça'daki gizlilik anlamından genişleyerek Türkçe'de mayın ve geriz manası kazanmıştır.

- menkıbe منقبه / menkabe منقبه (bk. YRD 755-TSÖZ c.2, s.822)
- mıhladıız میخلادیز، مخلادیز / magnātīs مغناطیس (1)
(bk. GH 411 DEF 193-KT c.2, s.1440-ERD 1949-2052-YRD 772-EV 16^a-16)
- mıknatıs مقناطیس / magnātīs مغناطیس
(bk. DEF 193-KT c.2, s.1392-ERD 1949-2052-YRD 772-TSÖZ 2, 833)
- mıntıka منطقه / mintaka منطقه (bk. FAZ 70-DEF 190-YRD 772-TSÖZ c.2, s.833)
- nısfet نصف / nasafet نصفه (bk. KT c.2, s.1462 NACİ 901-YRD 884-TSÖZ c.2, s.882)
- zıa ضیعه / day'a ضیعه (bk. KT c.2, s.855 ÖZÖN 919-DEVE 1425)
- zıkkım زقیم / zakkūm زقوم (bk. ERD 1011-YRD 1283-TSÖZ c.2, s.1340-KAMUS c.3, s.474)
- zıman ضمان / damān ضمان (bk. YRD 1283-ÖZÖN 919)
- zıya ضیاع / dayā' ضیاع (bk. KT c.2, s.855-FAZ 37-NACİ 518-ERD 1216-YRD 1285-ÖZÖN 920)
- Zu'l-Fıkâr ذوالفقار / Zu'l-Fakār ذوالفقار (2)
(bk. GH 184-185-KT c.2, s.1000-ERD 1391-YRD 1290)

=====

(1) Bu kelime Yunanca'dan muarrebdir.

(2) Bu kelime Zu'l-Fıkâr şeklinde daha çok kullanılmaktadır. bk. s. 71

3- a — i d e ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e b a ŝ ı n d a

- iş عیش / ^cayŝ عیش (1) (bk. KEMAL 12-13
GH 311-FAZ 44-DEF 160-KT 957-ERD 1331-YRD 561-NACİ 546-
ÖZÖN 402-EV 4^b-13-19^a-3-32^a-7)

b- K e l i m e O r t a s ı n d a

- ceriha جريحه / cirāha جراحه (2) (bk. FAZ 19-
KT 474-NACİ 318-ÖZÖN 124-YRD 223)
- Çeyiz جيز ← Cehiz جهيز / cihāz جهاز (3)
(bk. GH 142-143-DEF 99-KT 488-489-ERD 693-YRD 219-250-NACİ 33)

- (1) iş عیش : Dirilik ve sağlık manasına kesr-i ayın ile müsta'meldir. Arabi'de feth-i ayın ile " ^cayŝ عیش " dan galat olup Farisi'de kesr-i zâ ve sükûn-ı nûn ile "Zinde gâ-nî زندگانی derler.

Galatât-ı Hafid, s.311

- (2) Bu kelime Türkçe'deki şekli ve anlamı ile Farsça'da da aynen kullanılmaktadır. Bu kelime hakkında Ferheng-i 'Amid'de şu açıklama var:

جريحه : اسم (ج ر ح) مأخوذ از " جراحة " عربی . جراحت ، زخم
" در فارسی استعمال میشود . "

Ferheng-i Amîd 1, 687

- (3) Bu kelime Türkçe'deki cehiz şekli ve anlamı ile Farsça'da da aynen kullanılmaktadır. Bu kelime hakkında Ferheng-i Amîd'de şu açıklama var:

جهيز : اسم (ج ه ر) مأخوذ از عربی " جهاز " اسباب و کالا ، آنچه که
عروس از خانه خود بخانه شوهر ببرد .

Ferheng-i Amîd 1, 717

- divit دويت، ديمت / devāt دواة (1) (bk. GH 175-DEF 120 KT c.1, s.635-ERD 917-929-YRD 304-KAMUS c.3, s.813)
- giram غرام / garām غرام (2) (bk. DEF 161-ÖZÖN 258)
- hazine خزانه / hizāne خزانه (3) (bk. KT c.1, s.580-ERD 846-YRD 470-TSÖZ c.1, s.519-KAMUS c.3, s.623)

(1) Bu kelimenin, Yeni Redhouse Sözlüğünde Farsça "davet" ten muharref olduğu belirtilmektedir. Fakat "davet" ve muharrefi "divit ديمت" in Farsça Lugatlarda Arapça bir kelime olduğu kaydedilmektedir. Ferheng-i Amîd'de şu açıklama yer almaktadır: (bk. c.1, s.973)

دوات : اسم - عربی دواة - (د) مرکب دان ، ظرف کوچکی که در آن مرکب یا جوهر میریزند برای نوشتن ، دوات جمع . در فارسی دويت هم گفته شده .

Divit kelimesi hakkında Kamus Tercümesinde de şu bilgiler var: ed-Devāt الدواة : Hasāt vezninde yazı yazacak alet-i maruftur ki divit ديمت ta'bir olunur.

Kamus Tercümesi, c.3, s.813

- (2) Bu kelime Özön Sözlüğünde yanlış olarak Farsça bir kelime olarak gösterilmiştir.
- (3) el-Hizāne الخزانة : Kitabe vezninde isimdir, hazinliğe denir. Ve mâl-ı mahzûn vaz'olunan mekâne denür ki lisânımızda hazine خزانه ta'bir olunur.

Kamus Tercümesi, c.3, s.623

Ayrıca bu kelime Türkçe'de hazne خزانه şeklinde de kullanılmaktadır.

- hirac خراج / harāc خراج (1) (bk. EV 19^a-19)
- hisaset حساست / hasāset حساسة (2) (bk. TEH 41)
- hitabe خطابه / haṭābe خطابه (bk. TEH 41-YRD 487-ÖZÖN 328)
- hitabet خطابت / haṭābet خطابه (bk. TEH 41-KT c.1, s.584-ERD 854-NACİ 386-YRD 487-ÖZÖN 328)
- iṣkil اشكال / iṣkāl اشكال، اشكيل (bk. DEF 35-KT c.1, s.119-ERD 123-YRD 562-TSÖZ c.1, s.600)
- lehim لهيم / lihām لحام (bk. KT c.2, s.1249 ERD 1647-YRD 708-TSÖZ c.2, s.786-ST c.2, s.58)
- likin ليكن / lākin لكن (3) (bk. ERD 1648-YRD 711-ÖZÖN 464 DEVE 660)

=====

(1) Bu kelime Evliya Çelebi Seyahatnamesinde harekli olarak yazılmıştır. Ayrıca kelimeyi bu şekli ile başka kaynak-
ta bulamadık.

(2) Bu kelimeyi bu şekli ile başka kaynakta bulamadık.

(3) Bu kelime Özön'ün Osmanlıca Türkçe Sözlüğü, Develli-
oğlunun Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugatı ve Yeni
Redhouse Sözlüğünde Farsça asıllı bir kelime olarak
gösterilmiştir. Fakat doğrusu "līkin لیکن" Arapça
"lākin لكن" kelimesinin muharrefi olup Farsça'da
kullanılmaktadır. Bu hususta Ferhang-i Amīd'de şu açık-
lama yer almaktadır. bk. Ferheng-i Amīd, c.2, s.1722

لكن : اسم - عربی - در اصل لکن بوده ، الف آن در نوشتن حذف گردیده
و بمعنی ولی استعمال میشود ، گاهی واو هم به آن افزوده میشود
"ولکن" . در فارسی لیکن و ولیکن و ولیک و لیک هم استعمال

- mastika ماستيكة / mustakā مصطكا (1)
 (bk. GH 425-KT c.2, s.1257-1357-ERD 1879-YRD 736)
- mihrek محرك / mahrek محرك (bk. KT c.2, s.1299)
- müstahik مستحق / mustahak مستحق* (bk. GSIR 56-FAZ 61-ERD 1834-YRD 831-NACİ 763)
- nihvet نخوت / nahvat نخوة (bk. NACİ 893)
- Rukiye رقيه / Rukayye رقيه (bk. GH 190-ERD 984)
- sitil ستيل، ستيل / satl سطل (2) (bk. GH 214-KT 709-ERD 104^a-YRD 1023-KAMUS 3, 246)
- vikahat وقاحت / vakāhat وقاحة
 (bk. KT 1494-ERD 2144-ÖZÖN 898)
- Zü'l-fikar ذوالفقار / Zu'l-fakār ذوالفقار (3)
 (bk. GH 184-185-KT 1000-ERD 1391-YRD 1292-ÖZÖN 927)

=====

(1) Bu kelime Yunanca'dan muarrebdir.

(2) Bu kelimenin Galatat-ı Hafîd'de Farsça olduğu kaydedilmektedir. Fakat bu kelimenin Arapça bir kelime olduğu kesindir. Bu hem Arapça lugatlar hem Farsça lugatlar tarafından belirtilmektedir. Kamus Tercümesinde şu açıklama yer almaktadır:

es-Satıl السطل: Sinin fethi-y-ile lisanımızda tahrif-ile "Sitil ستيل" ta'bir olunan kulplu tasa denir.

Kamus Tercümesi c.2, s.246)

Yine Ferheng-i Amîd c.2, s.1206'ya bakınız.

(3) Zü'l-Fikār ذوالفقار : Serlevha-i sahife-i şüc^cân-ı cihan Hazret-i Ali raziya ^canhu Rabbuhü'l-Mennan Hazretlerinin meşhûr-i âdemiyân seyf-i benâmları ismi, Kesr-i fâ ile zebân-zed-i ebnâ-yi zamandır. Arabi'de feth-i fâ ile "Zu'l-Fakar ذوالفقار" dan galat.

Galatat-ı Hafîd, s.184-185

(*) Müstahak مستحق: İstihkak bir şeye lâyük olmak manasınadır ki :fi'li müteaddidir. Binaenaleyh fa'il sıygasıyla "müstahik" layık, mef'ûl sıygasıyla "müstahak" kendiye kesb-i liyakat edilen şey manasınadır. İsm-i mef'ûl bünyesiyle "Allah müstahakkını versin" denilir ki layık olduğu cezayı versin demektir. Bu makamda fa'il sıygasıyla galattır. Fazıl'ın Galatât Defteri, s.61

c- K e l i m e S o n u n d a :

- amî عَمَى / °amā عَمَى (1) (bk. KBMAL 12-TAS 81-GSIR 31-DEF 159-ERD 1322-YRD 57)
- belî بَلَى / belā بَلَى (2) (bk. KT c.1, s.303-NACİ 171-ERD 385-YRD 153-ÖZÖN 80)
- davî دَعَوَى / da°vā دَعَوَى (3) (bk. DEF 119-NACİ 411-ÖZÖN 155-156)

=====

(1) °Amā عَمَى : Aynın fethi ve yânın feth ve Kasrı ile gözün görmesi zail olmak yani zehâbü`l-basar manasındadır. Sükûn-ı mîm ile isti°mâli galattır.

Tashîhü`l-Galatât ve`l-Muharrefât, s.81

(2) Bu kelime Kamus-ı Türkî, Yeni Redhouse Sözlüğü ve Özön Sözlüğü'nde Farsça bir kelime olarak gösterilmiştir. Fakat doğrusu Farsça lugatlar tarafından belirtildiği gibi "belî" Arapça olan "belâ" kelimesinin muharrefidir. Ferheng-i 'Amîd'de bu hususta şu açıklama yer almaktadır:

بلى : (ب ل) مأخوذ از بلى " عربى " كلمة جواب، بله ، آرى .

bk. Ferheng-i 'Amîd, c.1, s.373

Ayrıca Lugat-i Naci'de:

Belî بلى : (Farisi) evet. Arabi'den bozmadır. Kullanılmamağa başlamıştır.

Lugat-i Naci, s.171

(3) Bu kelime Türkçe'deki şekli ile Farsça'da da aynen kullanılmaktadır. (bk. Ferheng-i Amîd, c.1, s.954)

- deavî دَعْوَى / دَعْوَى de^cāvā (1) (bk. KEMAL 8-GH 170-171-GSIR 26-TAS 65-FAZ 25-ERD 905-YRD 264-NACİ 411-ÖZÖN 156)

- efî اَفْعَى / اَفْعَى ef^cā (2) (bk. KEMAL 13-14-GH 40-TEH 33-DEF 37-38-YRD 326-327-NACİ 97-ÖZÖN 189)

=====

(1) Deavî دَعْوَى : Davâlar manasına cem' olarak kesr ve medd-i vāv ile müsta'meldir. Arabi'de feth-i dāl ve feth ve medd-i vāv ile fetavā vezninde "de^cāvā" dan galat.

Galatat-ı Hafîd, s.170-171

Şunu da belirtelim ki bu kelime Türkçe'deki şekli ile Farsça'da da aynen kullanılmaktadır. (bk. Ferheng-i Amîd, c.1, s.954)

(2) Efî اَفْعَى : Lugatlerde hayye-i habise diye beyan eyedikleri engerek yılanının ismi. Kesr ve medd-i ayın ile müsta'meldir. Arabi'de İbrânî'den muarreb olan feth-i hemze ve sükûn-ı fâ ve feth ve medd-i ayın ile "ef^cā اَفْعَى" dan galat olup Farisi'de feth-i şîn ve sükûn-ı yâ ve medd-i bâ ile Şîbā شِيبَا derler. Pūşî-de değildir ki ehl-i Fûrs bu makule elfâzı beyne`l-feth ve`l-Kesr imâle ile kırâat ve tekellüm ederler.

Galatât-ı Hafîd, s.40

Şunu da belirtelim ki bu kelime Türkçe'deki şekli ile Farsça'da da aynen kullanılmaktadır.

bk. Ferheng-i Amîd, c.1, s.202

- Kahkarî قهقري / Kahkarā قهقري
ric^cat-i Kahkarî رجعت قهقري race^ce`l-Kahkara رجع القهقري
(bk. GH 188-FAZ 49-NACİ 605-YRD 581-YRD 959-ÖZÖN 415-713)
- Leylî لیلی / Leylā لیلی (1)
(bk. NACİ 665-YRD 710-ÖZÖN 463)
- La-yetenahî لا يتاهى / Lā-yetenāhā لا يتاهى (2)
(bk. FAZ 52-DEF 179-YRD 706-ÖZÖN 457)

=====

(1) Bu kelime hakkında Lugat-i Naci'de şu açıklama yer almaktadır:

"Acemler "Leylâ"yı Kesr-i yā ile bazan "Leylî" suretinde de kullanmışlar, ve bu suret anlardan bize de intikâl etmiştir.

bk. Lugat-i Naci, s.665

(2) Lā-yetenāhā لا يتاهى : Tefā^cül bâbından nefy-i istikbal sıygasıdır ki nihâyet bulmaz manasınadır. Yā'nın fethi iledir. Yā'nın kesri ile "La-yetenahî لا يتاهى " yanlıştır.

Fazılın Galatât Defteri, s.52

- mani معنی / ma^cnā معنی (1)
(bk. NACİ 807-ERD 1663-YRD 730-ÖZÖN 485)

- mastaki مصطكى / maṣṭakā, muṣṭakā مصطكا
(bk. GH 425-ERD 1879-LEH c.1, s.774)

=====

(1) Bu kelime hakkında Lugat-i Naci'de şöyle deniyor:

"Nazımda bazan Acemler gibi "ma^cnā معنی " suretinde kullanırız".

bk. Lugat-i Naci, s.807

Ayrıca çoğu birinci, ikinci ve dördüncü mısraları kâfiyeli olan halk koşuğu anlamına gelen "mani مانی " kelimesi "ma^cnā معنی " kelimesinin muharrefi olduğu Turkish and English Lexicon (Eski Redhouse) ve Yeni Redhouse Sözlüğü'nde belirtilmektedir.

bk. Turkish and English Lexicon (Eski Redhouse Sözlüğü)s.1663
Yeni Redhouse Sözlüğü, s.730

(2) Mastaki مصطكى : Meneviş ta'bir olunan semer-i meş-hûrı hâmil, şecer-i ma'rûftan seyelân eden şey'-i müte'ârefin ismi. Süryâni'de feth-i mîm ve tâ ve sükûn-ı sîn ve nûn ve kesr ve işbâ^c ve medd-i cîm ile "mastancî مسطنجى " den muarreb feth-i mîm ve tâ ve sükûn-ı sâd ve medd-i kâf ile "maṣṭakā مصطكا " dan galat olup Farisi'de feth-i râ ve medd-i mîm ile remās رماس derler.

Galatât-ı Hafîd, s.425

Fakat Arapça Lugatlerde bu kelimenin Süryâni'den değil, Yunanca'dan muarreb olduğu belirtilmektedir:

el-Maṣṭakā, el-Muṣṭakā المصطكا: Mîmin fethi ve zammı ve elifin kasrı ile, ve el-Maṣṭakā' المصطكا' mîmin fethi ve medd ile 'ilk-i Rumî ismidir ki Türki'de sakız ta'bir olunur.

Kamus Tercümesi, c.3, s.114

Yine bakınız:el-Müncid, s.764

4- a   o değişmesi

K e l i m e   O r t a s ı n d a

- fodla فودلا ، فودله / fadla فضله (bk. KT 1007-
ERD 1399-YRD 377)
- kobat قوبات ، قواد / kavvād قواد (bk. KT 1087-
YRD 669)
- soytarı صوطارى ، صوطارى / sa'teri سعترى
(bk. KT c.1, s.843-LEH 502-TL c.3, s.349-ERD 1196-YRD
1029)
- tok طوق / tavk طوق (bk. FAZ 39-KT 902)

5- a — u d e ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e B a ŝ ı n d a

- ulufe علـوفه / ^calūfe علـوفه (bk. KT 948-
NACİ 542-ERD 1318-YRD 1197-ÖZÖN 875-EV 25^b-3)
- unve عنـوه / ^canve عنـوه (bk. ÖZÖN 877)
- unveten عنـوة / ^canveten عنـوة (bk. ÖZÖN 877)

b- K e l i m e O r t a s ı n d a

- buhur بخـور / bahūr بخـور (1)(bk. GH 76-
GSIR 19-DEF 57-KT 282-ERD 345-YRD 198)
- humz حمـض / hamd حمـض (bk. ERD 806-YRD 493)
- kalbur قلـبور / girbāl غـربال (2) (bk. GH
362-DEF 169-KT 1033-ERD 1468-YRD 585-KAMUS 3, 302)
- Kurevî قـروی / Karevî قـروی (bk. FAZ 48-
KT 1066-NACİ 590-ERD 1448-YRD 687-ÖZÖN 447)

=====

(1) Buhur بخـور : Eczā'-i tayyibeden imâl eyledikleri şey³-i marûfa galat ender galat hā'-i hevvez ile buhur بخـور dahi derler. Arabi'de feth-i bā ve zamm ve medd-i hā'-i muceme ile "bahūr بخـور " dan galat.

Galatât-ı Hafîd, s.76

(2) Galatât-ı Hafîd'de bu kelimenin Farsça olan "gelbîr غلبير" kelimesinin muharrefi olduğu belirtilmektedir. Fakat bütün lugatlarda bu kelimenin Arapça olan "gîrbal غربال" kelimesinin muharrefi olduğu kaydedilmektedir. Kamus Tercümesi'nde şu açıklama yer almaktadır: el-Girbal الغربال : Kırtâs vezninde ma'ruftur ki Türkî'de tahrifle kalbur قلـبور derler.

Kamus Tercümesi, c.3, s.302

- luhuk لـحوق / la^cūk لعوق (bk. ERD 1627-YRD 713)
- lu'uk لـعوق / la^cūk لعوق⁽¹⁾ (bk. GH 396-397-KT 1241)
- mahmuz مهموز ، ماهمیز ، ماهموز / mihmāz مهماز⁽²⁾
 (bk. GH 456-GSIR 57-TAS 108-DEF 192-KT 1265-ERD 1664-
 YRD 722-EV 53^b-28-KAMUS c.2, s.210)
- mansub منصوب ، منصب / munṣabb منصب⁽³⁾
 (bk. KT 1416-EV 5^a-8-5^a-11)
- muḡazi مغازی / maḡāzī مغازی⁽⁴⁾ (bk. FAZ 67)
- =====

(1) Lu'uk لعوق : Koyu asel kıvamında tabh ve yalanmağla ekl olunan şey'in ismi zamm-ı lâm ile müsta'meldir. Arabi'de feth-i lâm ile "La^cūk لعوق" dan galat.

Galatât-ı Hafîd, s.396-397

(2) el-Mihmez المنبر vezninde ve El-Mihmaz المہماز Tahrifle mahmuz ta'bir olunan ucu sivri küçük demüre denür ki çizmenin ökçelerine nasb edüp iki taraflu atun karnına dürterler.

Kamus Tercümesi, c.2, s.210

(3) Karadeniz ..... bir bahr-ı siyahdır kim kable't-tufān Akdeniz'e mensub منسوب olmayup .....

Evliya Çelebi Seyahatnamesi,
 c.1, 5^a-6-7-8

Mezkûr Karadeniz Venedik ونه ديك Körfezine mansub منسوب olduğu yerler hala nümāyān-
 dır.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi,
 c.1, 5a-11

(4) Bu kelimeyi bu şekli ile başka kaynakta bulamadık.

- muhabbet محبة / mahabbet محبة (bk. KEMAL 7-GH 410-TAS 102-FAZ 58-DEF 183-KT 1297-ERD 1757-YRD 788-ÖZÖN 549)
- musaykal مصقول / maskül مصقول (1) (bk. KT 1360-ERD 1882-YRD 800-ÖZÖN 567-EV 53^a-2)
- mutaf مطاف / maṭāf مطاف (bk. FAZ 65-KT 1362-ERD 1888-YRD 802-NACİ 792-ÖZÖN 569)
- mutfak مطفاق ، موثقاق / maṭbah مطبخ (bk. ERD 1888-YRD 804)
- mutpak مطيقاق / maṭbah مطبخ (bk. KT 1362)
- şurup "şurub" شروب / şarüb شروب (2) (bk. KAMUS 1, 169-ERD 1119)
- zulam ظلام / zalām ظلام (3) (bk. KEMAL 11-GH 280-GSIR 30-TAS 80-FAZ 39-DEF 155-NACİ 526)

=====
 (1) ... Her bir kıt'a mermeri birer halîçe kıt'asında mücellâ ve musaykal مصقول ve hemvâre döşenmiş billûr-misâl vadidir.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.53^a-1-2

Kamus-ı Türki'de musaykal kelimesi hakkında şu açıklama yer almaktadır:

"Saykal"dan ism-i mef'ûl olarak lisanımızda ege ve mıska-la ile cilâlanmış ve mücellâ manasıyla kullanılıyorsa da Arabi'de böyle bir lugat olmayıp "maskul" kullanılır.

bk. c.2, s.1360

(2) Eski Redhouse Sözlüğünde bu kelimenin şerab شراب kelimesinin muharrefi olduğu belirtilmektedir (bk. s.1119).

Fakat bizce bu kelime şarub شروب kelimesinin muharrefidir. Kelimenin birinci hecesindeki "a" gerileyici benzeşme yolu ile "u"ya dönüşmüştür. Nitekim Kamus Tercümesinde şöyle deniyor: eş-Şerîb الشرب emir vezninde ve Eş-şarub الشروب sabur vezninde bunlarda içilecek nesneye denür. Şerab manasına. Kamus Tercümesi, c.1, s.169

(3) Zulam ظلام: Zehâb-i nûr yani karanlık manasına zamm-ı evvel ile müsta'meldir. Arabi'de feth-i zâ ile "zalam ظلام" dan galat

Galatât-ı Hafîd, s.280

6- a — ü de ğ i ŝ m e s i

- K e l i m e O r t a s ı n d a

- hūbab حباب / habāb حباب^(I) (bk. KEMAL 6-
GSIR 22-TAS 61-DEF 104)
- sūhūr سحر / suhār سهار (bk. ÖZÖN 768)

(I) Hübâb حباب : Sahihi feth-i ha ile sehab veznindedir
ki su üstünde peyda olan ma'hûd kabarcıklara denir .Hânın
zammı ile isti'mali hatadır .

Galatât-ı Sirri , s. 22

"E" VOKAL İ

1- e _____ a de ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e B a ŝ ı n d a

- ablak اَبْلَاق / eblak اَبْلَق (bk. GH 7-TEH 100-KT 17-ERD 14-YRD 5-EV 34^a-25-35^a-27)
- abraş اَبْرَاش / ebreŝ اِبْرَش (bk. DEF 11-TEH 100-KT 16-ERD 11-YRD 5-NACİ 19)
- abraş اَبْرَاش / ebras اِبْرَص (bk. DEF 20-TEH 100-KT 16-ERD 11)
- afyon اَفْيُون / efyün اَفْيُون (1) (bk. GH 41-TEH 131-132-ERD 161-NACİ 98)
- ama ← amma اَمَّا / emmā اَمَّا (bk. KT 54-ERD 193-YRD 55-EV 1^b-13-6^a-9-9^b-33-37^a-1)
- aman اَمَان / emān اَمَان (bk. DEF 18-TEH 131-KT 54-ERD 194-YRD 55-EV 5^b-26-12^a-30-19^b-30-20^a-30-23^b-16-33^a-19)
- ambar ← anbar اَنْبَار / enbār اَنْبَار (bk. DEF 18-TEH 95-KT 56-ERD 207-YRD 55-EV 36^a-19 (2))
- anzarot اَنْزَرُوت ، انزروت / enzerūt اَنْزَرُوت (bk. ERD 1324 YRD 65-344-AHT 75)
- aptal ← abdal اَبْدَال ، ابدال / ebdāl اِبْدَال (bk. TAS 10-TEH 17-DEF 11-KT 16-NACİ 18-ERD 10-YRD 3-66)

(1) Bu kelime Yunanca'dan muarrebdir.

(2) Bu kelime Farsça'dan muarrebdir. (bk. Būrhan-ı Katı', s.105)

- avan آوان / evān اوان (bk. KEMAL 3-4-GH 55-GSIR 14-TAS 36-TEH 18-FAZ 10-11-DEF 19-KT 184)
- avanı آوانى / evānī اوانى (bk. GH 55-56-TAS 36-TEH 26-OZÖN 51)

b- Kelime Ortasında

- abdü's-selam عبد السلام / yebrūhu's-şanem يبروح الصنم⁽¹⁾ (bk. BÜRH 734-ERD 1281-YRD 3)
- acar آچار / a'cer أعجر (bk. TEH 120-YRD 6-DEV 1, 39-40)
- adam آدام ، آدام / ādem آدم (bk. KT 25-NACİ 5-ERD 51-YRD 12-EV 6^b-23-10^b-7-31^a-15-289^a-25)
- ahraz "ahras" احرص / ahres احرص (bk. YRD 28)
- ahşap "ahşab" آخشاب / ahşeb اخشاب⁽²⁾ (bk. DEF 12-TEH 64-KT 81-NACİ 36-ERD 45-YRD 28-29-ÖZÖN 16)
- akdam اقدام / akdem اقدام (bk. YRD 33)
- anzarot انزروت ، انزروت / enzerūt انزروت (bk. ERD 1324-YRD 65-344)

=====

(1) bk. s. 53

(2) Kamus-ı Türki, Lügat-ı Naci ve Özön Sözlüğü'nde "ahşap" kelimesinin "hşeb" kelimesinin cem'i olduğu kaydedilmektedir. Fakat biz Arapça lügatlarda "ahşâb" kelimesini bulamadık. Dolayısıyla Eski ve Yeni Redhouse Sözlüğü'nde belirtildiği gibi, "ahşap" kelimesinin "ahşeb" in muharrefi olduğu kanaatindeyiz.

- atah عتاه / عته ، عتاه ^cateh عته (bk. KT 927-ERD 1283-YRD 90-NACİ 532)
- avrat عورت ، آورات ، اوراد / ^cavret عورة (bk. TAS 33-KT 955-ERD 1327-YRD 98-EV 5^b-48^a-7-8^b-9-11^a-17)
- azap ازب ، عـزب / ^cazeb عـزب (1) (bk. GH 25-KT 935-ERD 1297-YRD 109)
- balgam بلغم ، بلغم / belgam بلغم (bk. GH 71-KT 302-ERD 382-YRD 127-EV 150^a-12)
- balsam بالسم ، بالسم / belsem بلسم (bk. DEF 55-KT 301-ERD 381-YRD 128)
- budala بدالا ، بودالا ، بودالا / budelā' بدلاء (bk. TEH 18-KT c.1, s.307-ERD 392-YRD 197-EV 27^b-19)
- fal فال / fe'1 فـال (2) (bk. DEF 162-KT c.2, s.979-ERD 1361-YRD 359)
- falaka فلكه ، فـلاکه ، فـلاکه / felek فلك (3) (bk. GH 323-KT c.2, s.1004-ERD 1395-YRD 359-EV 37^b-21-BÜRĤ 602)

=====

- (1) Azap ازب : Mısır ve bilâd-i sairede müretteb ve ma'rûf askerinin isimleri. Arabi'de mücerred yani er-ge-n manasına olan feth-i ayın ve za ve sükûn-ı bâ ile "^cazeb عـزب " den galat.

Galatât-ı Hafîd, s.25

- (2) el-Fe'1 الفـال : Fânın fethi ve hemzenin sükûnı ile tıyare طـيره mukabilidir ki lisanımızda fal فال derler.

Kamus Tercümesi, c.3, s.309

- (3) Felek فـلك : Melek vezninde "gök ve asuman" manasındadır, ve tahrifle "falaka فـلاکه " ta'bir olunan tomruğa da denür. Bî-edepleri ve hassaten mektep çocuklarını tedip için ayaklarına geçirip döğerler.

Bürhan-ı Katı' Tercümesi, s.602

Galatât-ı Hafid'de ise bu kelime şöyle açıklanıyor:
 Falaka فَلَاحَة : Ya'ni padişahan-ı Al-i Osman-Medde
 Allahü devletehum ilā āhiri'z-zemān hazerātına mah-
 sus Filike-i hümâyûnun ismi, muhtera'ât-ı ebnâ-yi
 Rûm'dan, zamm-ı fā ve sükûn-i lām ile "Fülke-i hü-
 mâyûn فَلَاحَة هَمَائُون " dan galattır. İrāb-ı muharrer
 ile Arabi'de Fulk فَلَاحَة sefine yani gemi, ve zamm-ı
 ha ile Farisî'de humâyûn mübarek ve huçeste ve hur-
 rem ve âli manalarına delaletine nazaran terkip olun-
 muştur.

Galatât-ı Hafid, s.323

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğünde ise
 şu açıklama yer almaktadır: Celal Esat Arseven "Sa-
 nat Ansiklopedisi"ndeki falanga maddesinde falaka فَلَاحَة
 için "eskiden dayak atmak için insanın ayaklarını bağ-
 layıp iki kişi tarafından kaldırmaya yarayan sıriklara
 bizde falaka denilmesi bundan olsa gerektir" diyor.

Falanga ise ağır bir şeyi kolaylıkla kaldırmak ve
 taşımak için kullanılan sıriğin adıdır. Vaktiyle sırik
 hammalları omuzlarına koyup ona bağlı iplerle ağır yük-
 leri taşıdıkları bu sıriğe Romalılar phalanga ismini
 verirlerdi. Elde sopa gibi kullanılan ucu halkalı bir
 nevi sopaya da bu ad verilirdi. bk. s.586-587-588.

- (1) - faraş / ferrāş فراش (bk. DEF 162-KT c.2, s.976-ERD 1371-YRD 360)
- farfara / ferfār فرفار (bk. KT c.2, s. 977-ERD 1359-YRD 360)
- halal / ḥelāl حلال (bk. ERD 799-YRD 438)
- hamal / ḥemmāl حمال (bk. TAS 62-DEF 105-ERD 804-YRD 442)
- hamam / ḥemmām حمام (bk. ERD 804-YRD 442-EV 10^a-28-36^a-30-37^b-3)
- hantal / handel حنطل (bk. ERD 758-YRD 448-KAMUS 3, 186)
- hardal / hardel خردل (bk. GH 146-DEF 109-KT c.1, s.577-ERD 838-YRD 450)
- hasan / ḥesen حسن (bk. ERD 785-ÖZÖN 296)
- haşarı / ḥaşeri حشاری (2) (bk. KT 549-ERD 786-787-YRD 458)

=====

(1) Kamus-ı Türki ve Defter-i Galatat'ta "faraş" Arapça "ferāşe" kelimesinin muharrefi olduğu belirtilmektedir. Fakat Arapça lugatlarında "faraş" manasına yakın "ferāşe" diye bir kelime bulamadık.

(2) Kamus-ı Türki bu kelime hakkında diyor ki: (s.786)

"Aşağı halk demek olan, Arapça "huşfire" den olsa gerektir." Fakat bizce hem mana hem fonetik bakımından haşere kelimesinden nisbet olan "haşerî"den olması daha uygundur.

- hatta حتى / heṭṭa حتى (bk. KT 540-ERD 763-YRD 462-TSÖZ 1, 511-EV 17^a-9)
- hava هوا / hevā' هوا (bk. GH 518-KT 1514-ERD 2172-YRD 463-EV 18^a-3-29^b-33)
- havan هاون، هاون، هاون / hāven هاون (1)
(bk. GH 518-DEF 197-KT 1504-ERD 2156-YRD 464-KAMUS 3, 720)
- havl هول / hevī هول (bk. KT 1516-YRD 464-ATASÖZ 2, 558)

=====

(1) Kamus-ı Türki, Eski Redhouse Sozlüğü ve Yeni Redhouse Sözlüğü'nde "havan" kelimesinin Farsça'dan Türkçe'ye girmiş bir kelime olduğu belirtilmektedir. Fakat Kamus Tercümesi'nde bu hususta şu açıklama yer almaktadır:

el-Hāven هاون : vāvin rethi-y-ile ve
 el-Hāvun هاون : vavın zammı-y-ile ve
 el-Hāvūn هاونون : Tavūs طاووس vezninde
 ma'ruf zarftır ki içinde rülfül makulesi nesne dakk ve sahk olunur. Lisanımızda dahi havan ta'bir olunur. Şarihin beyanına göre Farisî'den muarrebdir. Lâkin tevâfuk-ı lugateyn olmak ağılebdir, ve asılları hāvūn هاونون idi fā'ūl فاعول vezninde

- kalaba (kalabalık) قالبه، قالايا، قالايا / galebe غلبه
(bk. KT 968-ERD 1348-YRD 584)
- Kinnap (Kinnab) قناب / Kinneb قنب، Kunneb⁽¹⁾
(bk. GH 364-DEF 171-KT 1083-ERD 1474-YRD 652-KAMUS c.1,
s.239-KAMUS c.1, s.239)
- ma-baki ما باقى / mā-bekiye ما بقى ⁽²⁾ (bk. KT
c.2, s.1253-NACİ 666-ERD 1651-YRD 716-ÖZÖN 469)
- mabat "mabad" ما بعد / mā-be^ced ما بعد
(bk. YRD 716-TSÖZ 2, 795)
- mahal محل / mehell محل (bk. KT c.2,
s.1304-ERD 1766-YRD 719)
- makara مقاره، مقاره / bekre ، bekere بكره ⁽³⁾
(bk. DEF 189-KT c.2, s.1390-ERD 1937-1944-YRD 725-KAMUS 1,
773)
- makat مقاط، مقاط / mak^ced مقعد
(bk. KT c.2, s.1387-ERD 1937-1946-YRD 725)

=====

- (1) Kinnap قناب : Kenevir ta'bir olunan nebâtın kabuğundan fetile olunan habl-i ma'rûfun ismi Arabi'de kesr-i kâf ve teşdîd ve feth-i nûn ile "Kinneb قنب" den galat olup Farisi'de feth-i kâf-i Arabiye ve nûn ile "Keneb كنب" derler.

Galatât-ı Hafîd, s.364

- (2) ... Melek Paşa askeri mukaddem yetişip ale'l-ğafle leb-i deryada olan küffârın gemilerini basıp yirmi adedini feth edip ma-bâkisi ما باقى deryaya açılıp ferar ettiklerinde cümle küffâr karada kalıp...

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.108^a

Kamus-ı Türki'de "mabaki ما باقى : mā-bekā ما بقا yerine galat ta'birdir" denilmektedir. (bk. c.2, s.1253)

Fakat ma-beka ما بقا da yanlış, doğrusu "ma-bekiye ما بقى dir.

- (3) el-Bekre البكره : Bânın fethi ve Kâfın sükûni-y-ile Türki'de tahrifle makara مقاره ta'bir olunan Kuyu Çarhına denür.

Kamus Tercümesi, c.1, s.773

- (1) - mandal مندال ، مندال / mindel مندال (bk. KT c.2, s.1262-LEH c.1, s.762-ERD 1662-YRD 729-TL c.4, s.339-TSÖZ c.2, s.805)
- mankala من قال ، من قال / men Kāle من قال (bk. KT c.2, s.1420-ERD 2010-YRD 730-LEH c.1, s.779)
- (2) - masal مثال ، مآصال ، مآصال ، مآصال / mesel مثل (bk. KT c.2, s.1253-1355-ERD 1657-1742-ERD 1875-YRD 734-LEH c.1, s.758-TSÖZ c.2, s.811-BÜRĦ 106)

=====

(1) Mandal kelimesinin Türk Lugatinde Rumca bir kelime olduğu kaydedilmektedir. Kamus-ı Türkî, Lehce-i Osmani ve Yeni Redhouse Sözlüğü'nde ise Arapça mindal مندال kelimesinin muharrefi olduğu belirtilmektedir.

Şunu da belirtelim ki mindel مندال kelimesi Arapça lugatlerde bulunmakla beraber, gördüğü şeyi çabuk kapıp alan adam; çok sağlam ve kuvvetli erkek anlamına gelmektedir.

(bk. Kamus Tercümesi, c.3, s.359)

(2) Engârde انگارده : Engâste vezninde sergüzeşt ve hikâyet manasınadır ki beyne`l-^cavâm mesel muharrefi masal مآسال ta'bir olunur.

Bürhan-ı Katı' Tercümesi, s.106

- (1) meslek مَسْلَك / ماسلاق ، ماسلاق (1)
 (bk. GH 426-KT c.2, s.1358-ERD 1880-YRD 735-TL c.4, s.390-
 LEH c.1, s.774-TSÖZ c.2, s.812-852)
- meşhed مَشْهَد / مَشَات، مَشَاط "maşatlık"
 (bk. KT c.2, s.1348-LEH c.1, s.771-TL c.4, s.386-YRD 736)
- meşleh مَشْلَح / مَشْلَح، مَشْلَح
 (bk. ERD 1657-1870-YRD 736-TSÖZ c.2, s.813)
- metā^c مَتَاع / مَتَاه (bk. TAR c.4,
 s.2798-YRD 736)

(1) Maslak kelimesinin, Lehce-i Osmani ve Türk Lugati'n-
 de, Arapça yol anlamına gelen meslek مَسْلَك keli-
 mesinin muharrefi olduğu belirtilmektedir. Galatât-ı
 Hafîd'de ise şu açıklama yer almaktadır:

Maslak مَسْلَق : Lüle-ı âb manasına müsta'mel-
 dir. Arabi'de şey'-i ma'rûfa kesr-i sîn ve medd-i
 kâf ile sikâye سِقَايَه ، ve Farisi'de medd-i nûn
 ve kesr-i yâ ile nayje نَيْجَه derler.
 Hafî olmaya ki muhterî^cân-i elfâz silk مَسْلَك
 bâbından bir meslek مَسْلَك icâd edip galat olduk-
 ta feth-i mîm ile meslek مَسْلَك âb taksimi
 için i^cmâl olunan havuzçaya ve zamm-ı mîm ile şey'-i
 mârrü'l-beyâna itlâk eylemişler ola.

Galatât-ı Hafîd, s.426

Hafîd'in açıklamasına göre anlaşılıyor ki musluk keli-
 mesi maslak kelimesinden gelişmiş, birinci hecedeki
 "a" vokali, dudak konsonantı "m" tesiri ile yuvarlak-
 laşmıştır.

- (1) مطهره / mathere, mithere ماتهرة، ماطره، مطره (bk. GH 426-DEF 187-KT c.2, s.1363-ERD 1652-1658-1890-YRD 737-TSÖZ c.2, s.813-KAMUS c.2, s.11)
- maval موال / mevval موال، موال (bk. ERD 2020-YRD 738-TSÖZ c.2, s.814)
- mayasıl مایسیل / mā-yesīl مایه سیل، مایاسیل (bk. KT c.2, s.1265-1267-ERD 1665-1666-YRD 739-LEH c.1, s.765-TL c.4, s.348-TSÖZ c.2, s.815)
- meramet مرامت / meremmet ممرمة (bk. GH 417-KT c.2, s.1319-ERD 1799-1815-YRD 757)
- meşihat مشیخت / meşyehet مشیخة (bk. ERD 1873-YRD 764)
- muhanat موخانات / muhannes موخنات، موخنات، موخانات (bk. KT c.2, s.1311-1426-ERD 2026-YRD 790-LEH c.1, s.782)
- mumailleh مومألیه / mume' ileyh مومی الیه (bk. DEF 191-ERD 2037-YRD 797-TSÖZ c.2, s.850-EV 34^a-3)
- murtat مرتد / murtedd مرتد، مورتاد، مورتاد (bk. LEH c.1, s.782-ERD 2027-YRD 799)
- muşabak مشبک / muşebbek مشابق، مشابق، مشاباق، مشاباق (bk. KT c.2, s.1348-1429-YRD 801-LEH c.1, s.783-TL c.4, s.386)
- muşamba مشامبع / muşemma^c مشامبع (bk. DEF 191-KT c.2, s.1353-1429-ERD 1871-2030-YRD 801-TSÖZ c.2, s.852)

=====

- (1) el-Mithere ve el-Mathere : المطهره : Mîmin kesri ve fethi-y-ile kendüsiyle tatahbur olunacak kaba denür; ibrik ve satl gibi ve hassaten edâvaya yani tah-rifle matara مطره ta'bir olunan ma'rûf kaba denür ki gâlib isti'mâldır.

- raf راف / reff رف (1) (bk. GH 186 - DEF 124 - KT c.1, s.655 - ERD 957-980 - YRD 944 - KAMUS c.2, s.767)
- salh (salhane) صالح، صلح / selh سلخ (2) (bk. GH259 - GSIR 50 - DEF 139 - KT c.1, s. 732- ERD 1071- YRD 979 - EV 37^b -24)
- samur سامور، سمور / semmūr سمور (3) (bk. DEF 135- KT c.1, s. 735- ERD 1079- YRD 982 - KAMUS c.1, s. 902)

(1) Raf راف : Ebniye-i kadîmelerde bazı nesnelere vaz'ı için i'mal olunan pervaze-i hanenin ismi. Arabî'de feth-i râ ve teşdîd-i fâ ile reff رف ve Fârisî'de tahfif ile ref رف olmağla ikisinden dahi galat olmağa mülâyimdir. Galatât-ı Hafîd, s. 186

Reff رف : Türki'de " raf راف " dedikleridir, evlerin iç duvarlarında ederler.

Kamus Tercümesi, c.2, s. 767

(2) Salhane صلخانه : Hayvanât zebh edip soydukları mahall-i ma'rûfun ismi muhtera'ât-ı ebnâ-yi İslambol'dan "selhane صلخانه"den galattır, zira feth-i sîn ve sükûn-ı lâm ile selh سلخ soymak manasına Arabî ve hane beyt ve zarf manasına Fârisî olmağla lisâneynden terkip olunup sıklet-i ictimâ^c-ı misleyni def' için "hâ"nın birini hazf eylemişler ola. Mahall-ı merkûma Arabî'de feth-i evvel ve sâlis ve sükûn-ı sâni ile mezbeh مذبح ve mesleh مسلخ ve Fârisî'de bismilgâh بسلگاه ve fetheteyn ile tele تله derler.

Galatât-ı Hafîd, s. 259

(3) Bu kelime Kamus-ı Türki'de Farsça bir kelime olarak gösterilmiştir. Fakat semmūr سمور kelimesi Arapça bir kelime olup Kamus Tercümesi'nde şöyle açıklanmıştır: Semmūr سمور : Tennûr vezninde bu isimle ma'rûf canverdir ki derisinden zî-kıymet kürkleri ittihâz olunur.

Kamus Tercümesi, c.1, s.902

- sandal / صندال، صندال / şandel (1) (bk. KT c.2, s.833-ERD 1186-YRD 983-TSÖZ c.2, s.1013)
- saraç / سراج، سراج، سراج / serrāc (bk. GH 218-KT c.1, s.714-ERD 1047-YRD 985-EV 22^b-10-137^a-11)
- satlıcan / صاليجان / zātu'l-cenb ذات الجنب (bk. ERD 943-YRD 988)
- savat / صاوات / sevād (bk. KT 813-ERD 1163-YRD 988-TSÖZ c.2, s.1022)
- sa'y / سعى / se'y (bk. ERD 1060-YRD 989)
- soytarı / صوطارى، صوطارى / sa'teri (bk. KT 843-ERD 1196-YRD 1029-TSÖZ c.2, s.1077-LEH 502-TL c.3, s.349)
- surat / صورت، صورت / süret (bk. KT 838-ERD 1190-YRD 1036-EV 4^a-14-5^a-25-15^a-1)
- şamama / شمامه، شمامه، شمامه / şemmām (2) (bk. GH 251-KT c.1, s.766-ERD 1111-1135-YRD 1048-KAMUS c.3, s.492)
- şamata / شاماته، شاماته / şemāte (bk. KT c.1, s.784-ERD 1135-YRD 1048-TSÖZ c.2, s.1108)
- şan / شان / şe'n (bk. KT c.1, s.766-ERD 1111-YRD 1048-EV 4^a-3-11^b-2)
- şap / شاب / şebb (bk. GH 243-FAZ 33-KT c.1, s.761-ERD 1100-YRD 1049)
- şarap "şarab" / شراب / şerāb (bk. GH 247-KT c.1, s.772-ERD 1119-YRD 1049-EV 22^a-17-322^b-29)
- şarteyn / شرطين / şeraṭān (bk. GH 248-KT c.1, s.774-ERD 1122-DEVE 1173)

=====

(1) es-Sandel / الصندال: Çendel / چندل Farisisinden muarrebdir, lâkin Arabisi Türki'de şâyi'dir. Bir kohulu (kokulu) ağaçtır, sarı ve kırmızı ve beyaz dahi olur. Kumaş ve kayık manasında Türki'dir.
bk. Terceme-i Lugat-ı Kanuni'l-Edeb (Elsine-i Selâse) c.2, V.234a-7

(2) eş-Şemmām / الشام: Şeddād vezninde Türki'de yayılgıç / ييلغج ve Şemmām muharrefi "şamama / شمامه" ve Farisî'de destenbüye dedikleri nesnedir. Kamus Tercümesi, s.3, s.492

- şebâhet / شَبَاهَت / şebēh شَبِه (1) (bk. KEMAL 11-GH 246-GSIR 29-TAS 73-DEF 144-ERD 1114-YRD 1051-ÖZÖN 777)
- tabak / طَبَاق / debbāğ دَبَاغ (bk. KT c.1, s.602, c.2, 875-ERD 887-1231-YRD 1073-TSÖZ c.2, s.1127)
- tahıl "dahıl" / دَخِل، تَخِل، تَاخِل، تَاخِل "dahıl" / dehl دَخِل (bk. ERD 474-516-YRD 1081-TAR c.5, s.3697)
- tamam / تَمَام / temām تمام (bk. KT 436-ERD 591-YRD 1092-EV 5^b-23-33^a-32-37^a-1-TSÖZ c.2, s.1138)
- tandır / تَانْدِير / tennūr تنور (bk. GH 117-DEF 72-KT 446-ERD 481-602-YRD 1094-TSÖZ c.2, s.1139)
- tayın / تَايِين، تَعِين / te^cyīn تَعِين (bk. KT 419-ERD 565-YRD 1109-TSÖZ c.2, s.1156)
- tuhaf / تَحْف، تَحْف / tuhef تَحْف (bk. GH 108-KT 385-ERD 503-YRD 1186-EV 1^b-3-TSÖZ c.2, s.1205)
- vaşak / وَشَاق، وَشَاق / veşak وَشَق (2) (bk. GH 506-KT 1483-ERD 2122-2137-YRD 1220-TSÖZ c.2, s.1250-KAMUS c.3, s.65)

=====
 (1) Şebâhet / شَبَاهَت : müşâbehet yani benzemek manasına müsta'meldir. Arabi'de fetheteyn ile "şebēh شَبِه" den galat olup Farsisi'de medd-i mīm ile māmīden مَانِيدَن derler.
 Galatât-ı Hafîd, s.246

(2) Kamus-ı Türki ve Eski Redhouse Sözlüğü'nde "vaşak" Türkçe bir kelime olarak gösterilmektedir. Galatât-ı Hafîd ve Yeni Redhouse Sözlüğü'nde ise Farsça'dan geldiği belirtilmiştir. Fakat Arapça lugatlarda bu kelime bulunduğu gibi (bk. El-Mu'cem'ul-Vasit c.2, s.1034-1035-El-Mün-cid s.902-Kamus Tercümesi c.3, s.65) Farsça lugatlarda da Arapça bir kelime olduğu da kaydedilmektedir.
 (bk. Steingass s.1469-Ferheng-ı Amîd, c.2, s.1950)

- yas ياس / ye's (bk. KT 1528-ERD 2185-YRD 1244)
- zaman زمان / zemān (bk. YRD 1272-TSÖZ c.2, s.1340)
- zambak "zanbak" زنبق / zenbak (bk. ERD 1015-YRD 1272-TSÖZ c.2, s.1340)

c- K e l i m e S o n u n d a

- ağda آغده / 'akide (bk. KT 39-ERD 148-YRD 19)
- badya باديا ← batya باطيه / bāṭiye (1) (bk. GH 67-ERD 318-YRD 118-KAMUS c.3, s.768)
- bilahara بالآخيره / bi'l-āhire (bk. KT 273-GSIR 13-TAS 120-YRD 175)
- faraza فرضا / farden (bk. KT 989-ERD 1376-YRD 360-ÖZÖN 224)
- fayda فايده / fā'ide (bk. GH 319-ERD 1363-YRD 362)

(1) el-Bāṭiye الباطيه : Bādiye vezninde nacud ismidir ki büyük hamr kasesine denür. Halâ lisanımızda batya باطيه ta'bir olunan kap andan me'huzdur.

Kamus Tercümesi, c.3, s.768

Kitābu'l-Mu'arreb'in beyanına göre bāṭiye kelimesi Farsça'dan mu'arrebdir.

bk. El-Cevālikī, Abu Mansur Mavhüb b.Ahmed: Kitābu'l-Mu'arreb Mine'l-Kelāmi'l-A'cemiyy, Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli Bölümü, Yazma No: 3629, Varak 22^b-8

Yine bakınız: El-Muncid, Salahu'd-din: El-Mufassal fi'l-Alfāzi'l-Farisiyye el-Mu'arreb, Tahran 1978, s.12

Ayrıca bk. s. 318

- hala خاله، خالا / hāle خاله (bk. DEF 107-KT 570-
ERD 825-YRD 438-EV 31^b-21-37^b-17)
- hamla حملة / hamle حملة (bk. ERD 806-YRD 444-
TSÖZ c.1, s.499)
- haspa حصبه / haşbe حصبه (bk. ERD 788-YRD
457-TSOZ c.1, s. 508)
- haşa غاشيه / gāşiye غاشيه (1)
(bk. GH 148-TAS 63-DEF 107-KT 567-RK 413-LEH 380-1247-
ERD 820-821-YRD 458-KAMUS c.3, s.889-AHT c.2, s.95)
- havza حوضه / havze حوضه (bk. DEF 105-
YRD 465-OZÖN 305)

(1) el Ğāşiye الغاشيه : Bir nesneyi örtüp bürüyen şey'e denür ..... at kısmının eyeri örtüsüne ki Farisî'de zīn-pūş زینبوش derler, Ğaşiye dedikleri bu manadandır.

Kamus Tercümesi, c.3, s.889

el-Ğaşiye الغاشيه : Kıyamet günü zira nāsi efzā' ve ehvālı ile bürüyüp setrettiği-y-içün ve eyer örtüsüne dahi Ğaşiye derler eyeri bürüyüp setrettiği-y-içün zira asılda setr' ediciye derler.

Ahteri-i Kebîr, c.2, s.95

Haşa حشاه : Eyer üzerine pūşide olunan kūteh dāmen işlenmiş şey'-i ma'rufun ismi. Arabî'de mutlaka "eyer örtüsü" manasına glan medd-i ğin ve Kesr-i şin ile "ğāşiye"den galat.

Galatat-ı Hafîd, s.148

- kalaba قَالِبَا، قَالِبَا، قَالِبَا / galebe غلبه (bk. KT c.2, s.968-ERD 1348-1419-YRD 584)
- kalfa قلفه / halife خليفه (bk. KT c.2, s.1079-ERD 863-1469-YRD 587)
- kalya قاليه، قاليه / gāliye غاليه (bk. KT c.2, s.1037-1038-ERD 1423-1472-YRD 382-589-KAMUS c.3, s.892)
- kalya قاليه، قاليه / kaliyye قاليه (bk. KT c.2, s.1082-YRD 589-TSÖZ c.1, s.631)
- kanara قناره، قناره / kinnāre قناره⁽¹⁾ (bk. GH 364-KT c.2, s.1040-ERD 1424-1474-YRD 593-652)
- kavsara قوصره / kavşarre قوصره (bk. GH 366-KT c.2, s.1103-ERD 1489-YRD 622-KAMUS c.2, s.83)
- killa قيلا / kulle قله (bk. YRD 651)
- kirba قيره / kirbe قيره (bk. YRD 653-ÖZÖN 439)
- layiha لايحه / lā'ihe لائحہ (bk. KT c.2, s.1236-ERD 1622-YRD 700-TSÖZ c.2, s.786)
- mağaza مغازه / mahzen مخزن⁽²⁾ (bk. GH 414-DEF 188-KT c.2, s.1378-ERD 1918-YRD 710-KAMUS c.3, s.623)

=====

(1) Galatât-ı Hafîd'de "Kanara"nın Farsça'dan geldiği belirtilmiştir. Fakat Arapça lugatlarında bu kelime bulunduğu gibi Farsça lugatlarında da Arapça bir kelime olduğu kaydedilmektedir (bk. F.Steingass 989-Ferheng-i Amîd c.2, s.1590)

(2) el-Mahzen المخزن: Mak'ed vezuinde, bu dahi mal hazinesine denür, Türki'de mağaza مغازه mahzen muharrefidir.

- makara مقاره ، مقره / bekre, bekere بكـره (1)
(bk. DEF 189-KT c.2, s.1390-ERD 1937-ERD 1944-YRD 725-KAMUS c.1, s.773)
- mankala منقاله ، منقاله / minqale منقله (bk. ERD 1663-YRD 730)
- maskala مصقله / mişqale مصقله (bk. GH 425-426-ERD 1880-YRD 735-773-DEF 187)
- matara مطره ، ماطره ، ماتره / maṭhere // miṭhere مطهره⁽²⁾
(bk. GH 426-DEF 187-KT c.2, s.1363-EV 37^b-20-ERD 1652-1658-1890-YRD 737-TSÖZ c.2, s.813-KAMUS c.2, s.11)
- matya ماتيه / midde مده⁽³⁾ (bk. KT c.2, s.1253-ERD 1652-KAMUS c.1, s.690)
- mavna ماونه ، ماونا ، ماونه ، معونه ، ماعونه / ma'ūne معونه (bk. KT c.2, s.1264-1378-ERD 1658-1663-1917-YRD 738-EV 5^a-17)
- muma ileyh موسى اليه / mume' ileyh مومأ اليه
(bk. DEF 191-KT c.2, s.1434-ERD 2037-YRD 797-EV 34^a-3)
- nara نعره ، ناره / na're نعره (bk. KT 1464-ERD 2061-2089-YRD 867-TSÖZ c.2, s.872-EV 15^b-23)

=====

(1) bk. s. 261

(2) bk. s. 339

(3) Kamus-ı Türki ve Eski Redhouse Sözlüğünde matyanın Arapça "madde ماده " den muharref olduğu belirtilmiştir. Fakat bizce irin anlamına gelen "midde مده " kelimesinden muharref olması daha uygundur.

- rayiha رايحه / رائحه rā'ihe (bk. DEF 125-KT 657-ERD 961-YRD 950-EV 2^b-33-3^a-2-18^a-7)
- şamama شمامه / شمه، شامامه şemmāme (bk. KT 766-784-ERD 1111-1135-YRD 1048-1056-GH 251)
- şamata شاماته / شاماته، شاماطه şemāte (bk. KT 784-ERD 1135-YRD 1084-TSÖZ c.2, s.1108)
- tabya تاييه / تاييه، طاييه ta'biye (bk. DEF 152-KT 857-ERD 1218-YRD 1075)
- tavla طوله / طاولة، طاوله، طوله tavīle (1)
(bk. GH 279-DEF 153-KT 873-ERD 1230-1264-YRD 1107-KAMUS c.3, s.274)
- tayfa طائفه / طائفا، طائفه taife (bk. KT c.2, s.874-ERD 1230-YRD 1109-EV 11^b-29-35^a-4)

=====

(1) Galatât-ı Hafîd'de "tavla" kelimesinin Farsça "tavile"nin muharrefi olduğu belirtilmiştir. Fakat gerek Farsça, gerek Arapça lugatlarında tavilenin Arapça olduğu kaydedilmektedir. (bk. El-Mu'cem'ul-vasit c.2, s.572-Steingass, s.823-Ferheng-i Amîd, c.2, s.1408). Kamus Tercümesi'nde de şu açıklama yer almaktadır:

et-Tavile الطولة : Sefine vezninde dâbbenin ayaklarına bağlanan yahut ayaklarına bağlandıktan sonra bir ucunu tutup mer'âya salıverilecek ipe denür tavla ipi طوله ايپى bundan muharreftir.

- tura طوره / dirre دره (1) (bk. GH 275-
KT c.2, s.897-TAR c.5, s.3855-DER c.10, s.3993-3994-
ERD 1255-YRD 1189-KAMUS c.1, s.854)
- zurnapa زورنابه، زورنابا / zerāfe, zurāfe زرافه (2)
(bk. KT c.1, s.683-ERD 1007-YRD 1290-KAMUS c.1, s.87-
KAMUS c.2, s.771-BÜRH 89 ve 521)

=====

(1) bk. s. 165

(2) el-Cubb الجب : Cîmin zammı-y-ile kuyuya denür...
ve Cubb جب : Berber zeminde bir mevzi^c adı-
dır ki andan zerafe زرافه dedikleri hayvan ge-
tirirler. Zerāfe زرافه tahrifle zurnapa زورنابه
dedikleri canverdir ki Farsî'de "üştür gāv pelenk
اشترکاوبلنك" derler.

Kamus Tercümesi, c.1, s.87

Ayrıca bakınız: s. 280

2- e — 1 d e ğ i ŝ m e s i

K e l i m e O r t a s ı n d a

- mancılık مانجلىق / mencilik منجليق (1)
(bk. GH 435-436-ERD 1994-TAR c.4, s.2795)
- mancınık منجنيق، منجنيق / mencecik منجنيق (2)
(bk. YRD 729-TSÖZ c.2, s.805)
- murtabıt مرتبط / murtabat مرتبط (bk. KEMAL 9-
GH 416-GSIR 26-ERD 1802-YRD 799-ÖZÖN 565)
- nalın نالين / na'leyn نعلين (3) (bk. GH 486-
KT 1465-ERD 2066-2090-YRD 864-KAMUS c.3, s.363)
- tılsım طلسم / tilesm طلسم (4) (bk. GH
274-TAS 77-KT 886-ERD 1244-YRD 1174-EV 8^b-6-15^a-19)

=====
(1) Mancılık مانجلىق : Kadîmde muhasara-ı kılâ^cda a^cdāya remy-ı ahcar için isti^cmāl olunan alet-ı metrûkenin ismi. Farisi'de feth-i mīm ve sükün-ı nūn-ı evvel ve cīm-i Arabiye ve kesr ve medd-i nūn-ı sâniye ve âhirde kâf-ı Arabiye ile mencecik منجنيق kelimesinin muarrebî ancak feth-i cīm ile "mencanik منجنيق " den galattır. Mestūr olmaya ki kuhh lisân-ı Arabiye'de harf-i cīm ile harf-i kâf veyahut harf-i cīm ile harf-i şâd kelime-i vâhidede cem^c olmaz. Bu kaide-i külliyyeye binâ'en lafz-ı muharrer mencecik منجنيق ve sahrıc صريج ve emsâller-i kelimât lisân-i âhardan menkûl ve muarreb olmaları istidlâl olunur.

Galatât-ı Hafîd, s.435-436

- (2) Bu kelime Türkçe'de mancınık şeklinde de kullanılmaktadır. bk. KT c.2, s.1412-ERD 1994
- (3) en-Na'l النعل : Nūnun fethi ve 'aynin sükūni ile ayağı yere çıplak dokunmaktan hıfz edecek nesneye denür ki ayakkabı ve pabuç ta'bir olunur ..... Türki'de "nalın نالين " dedikleri ki çamurlukta giyilür "na'leyn نعلين " muarrefidir.

Kamus Tercümesi, c.3, s.363

- (4) Bu kelime Yunanca'dan muarrebdir.

3- e — i de ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e B a ŝ ı n d a

- imame امامه / enāme (1) (bk. GH 52-TAS 32-TEH 96-KT 162-ERD 194-1320-YRD 532-NACİ 115-ÖZÖN 373)
- isas ائسك / esās (bk. TEH 51-ÖZÖN 208)
- iytam ايتام / eytām (bk. GH 62-GSIR 42-TAS 37-FAZ 11-DEF 48-TEH 77-NACİ 139)

b- K e l i m e O r t a s ı n d a

- arife عرفه / 'arefe (bk. GH 301-TAS 127-DEF 157-YRD 72-TSÖZ c.1, s.68)
- asilbent (asilbend) اثلبند، اسلبند / 'aselu`l-lubnā (2) (bk. LEH c.1, s.561-ERD 1300-YRD 81-KAMUS c.1, s.759-KAMUS c.3, s.286)

=====

(1) Bu kelime hakkında de ğ i ŝ i k g ö r ü ŝ l e r v a r : L u g a t - ı N a c i v e K a m u s - ı T ü r k i ' d e h e r h a n ğ i b i r a ç ı k l a m a y a p ı l m a d a n " i m a m e " o l a r a k g ö ŝ t e r i l i r k e n E s k i v e Y e n i R e d h o u s e S ö z l ü - ğ ü n d e " i m a m e " o l a r a k g ö ŝ t e r i l m i ŝ v e " i m a m e " k e l i m e s i n i n m u h a r r e f i o l d u ğ u b e l i r t i l m i ŝ t i r .

Galatat-ı Hafîd ise bu kelimeyi ŝ ö y l e a ç ı k l a m ı ŝ t ı r : İ m a m e : S ü b h a v e d u h a n ç u b u ğ u n u n ö n ü n d e o l u p K e s r - i h e m z e i l e m ü ŝ t a ' m e l o l a n m a ' r u f ö n l ü ğ ü n i s m i . A r a b i ' d e f e t h - i h e m z e i l e " e m ā m e " d e n g a l a t o l u p F a r i s i ' d e K e s r v e m e d d - i p ā - y ı F a r i s i y e v e ŝ i n i l e " p i ŝ i " d e r l e r .

Galatāt-ı Hafîd, s.52

(2) bk. s. 394

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

- bi'at بيعة / bey'at بيعة (bk. NACİ 181-ÖZÖN 91-KRD 171-TSÖZ c.1, s.150-EV 26^a-31)
- billur بلور / bellür بلور (bk. GH 97-YRD 178-EV 40^b-17-52^a-13)
- bisatet بساطت / besätet بساطت⁽¹⁾ (bk. FAZ 11)
- bit بيت "bit pazarı" / beyt بيت⁽²⁾
(bk. TAS 51-DEF 51-KT 257-328-ERD 315-339)

=====

(1) Kelimeyi bu şekli ile başka kaynakta bulamadık.

(2) Bu kelimenin aslı hakkında değişik görüşler var:

Tashîh'ü'l-Galatât-ın müellifine göre ev eşyası anlamına gelen "betat بتات" kelimesinin muharrefidir; Defter-i Galatat ise "Kesin ve pazarlıksız" anlamına gelen "bat بات" kelimesinden muharref olduğunu kaydetmektedir. Eski Redhouse Sözlüğü de Defter-i Galatat'ın görüşüne katılıyor. Kamus-ı Türki ise "Bat بات" maddesini ele alırken meseleyi şöyle açıklıyor:

"Eski münşilerimiz "Bit pazarı" tabirini kullanmaktan iğrendikleri için, Kamus'u arayarak Arabî'de bu kelimeyi bulmuşlarsa da, bunun manası "zayıf, ahmak, sarhoş" olup, münasebet almadığı gibi, biraz münasebet alan "betāt" kelimesi de o kadar nadirdir ki; bizim bitpazarına kadar düşmesi me'mul olamaz. Bunun için bu uydurma kelimeyi lugat kitaplarımızdan ihracla, söylediğimiz gibi "Bitpazarı" yazmaktan çekinmemeliyiz." Bizce bit, eğer Türkçe değilse, ev anlamına gelen "beyt" kelimesinin muharrefi olması hem fonetik hem semantik bakımından daha uygundur

- cifn جفن / cefn جفن (1) (bk. FAZ 19)
- cifr جفر / cefr جفر (2) (bk. KT c.1, s.477-ERD 665-YRD 228-ÖZÖN 129-EV 23^a-18)
- cihabize جهابذه / cehābize جهابذه (3) (bk. FAZ 21)
- cila "cila-yı vatan" جلا / celā' جلا (4)
- cirit "cirid" جريت / cerid جريد (5)
(bk. GH 129-KT c.1, s.474-ERD 656-YRD 231-TSÖZ c.1, s.213-KAMUS c.1, s.586)

=====

(1) Cern جفن : Cimin fethi, fānın sükünü ile göz kapağına ve kılınc kınına denür. Mana-yı sâlide cimin kesri ile de lugattır. Fakat mana-yı evvelde cimin kesri hatadır.

Fazılın Galatât Defteri, s.19

Biz bu kelimeyi Türkçe'deki şekli ile başka kaynakta bulamadık.

(2) bk. s.

(3) Cehābize جهابذه : Cimin kesri, hānın sükünü bānın dahi kesri ile cihbiz جهبذ ; gavāmız-ı umura vākıf adama denür ki: Kuhbed كهبد kelime-i Fārisiyesinden muarrebdir. Cem'inde cimin ve hānın fethi ve bānın kesri cehābize جهابذه denür, cimin kesri ile galattır.

Fazılın Galatât Defteri, s.21

Ayrıca kelimeyi Türkçe'deki şekli ile başka kaynakta bulamadık.

(4) Cila-yı vatan جلاى وطن : Vatanını terk etmek manasına kesr-i cīm ile müsta'meldir. Arabi'de Feth-i cīm ile "celā-yı vatan جلاى وطن" dan galat.

Galatât-ı Hafîd, s.132

(5) Cirit جريد : Ekser-i mevresidegânın ta'lim-i harp diyecek mülâ'abe eyledikleri bir tarafı taklim olunmuş değneğin ismi. Arabi'de hurma dalına mahsus bu surette mülâ'abe olunan feth-i cim ile "cerid جريد" den galat olup

./..

- divit دوت ، دوت / devāt دواة (1)
(bk. GH 175-DEF 120-KT c.1, s.635-ERD 917-929-YRD 304-KAMUS c.3, s.813)
- ermile ارمله / ermele ارمله (2) (bk. TEH 117)
- firik فريك / ferīk فريك (3) (bk. TAR c.3, s.1608-DER c.5, s.1869-TSOZ c.1, s.411-YRD 376-KAMUS c.3, s.107)
- fitil فيتيل / fetīl فيتيل (4) (bk. GH 320-KT c.2, s.982-ERD 1366-YRD 376-TSÖZ c.1, s.412)

Farisi'de medd-i bā'-ı muvahhade ve zamm-ı sīn ile bāsu باسو derler. Cirit, kesret-i isti'māl ile ta'mim olunup cemi'-i mūla'abe olunan haşab parelere ıtlak olunmuştur.
Galatât-ı Hafîd, s.129-130

-el-Cerîde الجريدة: Se'ide vezninde uzun olan hurma dalına denür, gerek yaş ve gerek kuru olsun, alâ-kavlin yaprakları izâle olunmuşuna denür, lâkin ağacından kesilmiş olanıdır, ve bu müfrettir, Cerid جريد cem'-i cinsidir. Türki'de Cirit جريد ta'bir olunan değnek bundan me'huzdur.
Kamus Tercümesi, c.1, s.586

- (1) Divit دوت : Kalem ve hibz vaz'ı ile isti'māl olunan şey'-i ma'rûfun ismi kesr-i dāl ile müsta'meldir. Arabi'de feth-i dāl ile "devāt دواة" dan galat olup Farisi'de medd-i hemze ile āme آمه derler.
Galatât-ı Hafîd, s.175

Ayrıca bk. s. 109

- (2) Ermile ارمله : Sahihi-ism-i tadîl bünyesiyle "ermele ارمله" dir ki dul demektir. Cem'i "erāmil" dir.

Tehzîbü'l-Kelām, s.117

Biz bu kelimeyi Türkçe'deki şekli ile başka kaynakta bulamadık.

- (3) el-Ferīk الفريك: Emir vezninde şol dânelere denür ki kemalini bulmağla elde oğulmağa salih ola, Anadolu'da firik pilâvı bundan olur, ve firik aşına denür ki ya galle ya süt ile tertip ederler.
Kamus Tercümesi, c.3, s.107

- (4) Fitil فيتيل : Kandil ve muhlara vaz' eyledikleri şey'-i ma'rûfun ismi kesreteyn ve sükûn-ı lâm ile müsta'meldir. Arabi'de feth-i fa ve kesr ve medd-i ta ile "fetil فيتيل" den galat.

Galatât-ı Hafîd, s.320

- fitret فـتـرت / fetret فـتـرة (bk. DEF 162-163-KT c.2, s.981-ERD 1364-YRD 377-TSÖZ c.1, s.413-EV 22^b-24-26^b-8)
- hiciv "hicv" هـجـو / hecv هـجـو (bk. GH 513-TAS 113-FAZ 74-DEF 197-KT c.2, s.1506-ERD 2159-YRD 482-TSÖZ c.1, s.530)
- hicr هـجـر / hecr هـجـر (bk. GH 512-DEF 197-KT c.2, s.1506-YRD 482)
- hin "hinoğluhin" حـين، هـين / heyn حـين (bk. DEF 198-KT c.2, s.1518-ERD 2176-YRD 485)
- ırkunisa عـرق النـسا / ırkūnnesā عـرق النـسا (bk. KEMAL 16-GH 302-GSIR 36-TAS 81-FAZ 41-DEF 157-ERD 1295-ÖZÖN 346)
- kefin کـفن، کـفـين / kefen کـفن (bk. KT 1172-ERD 1557-YRD 631-TSÖZ c.1, s.678)
- kifaf کـفـاف / kefāf کـفـاف (bk. GH 383-TAS 97-FAZ 51-DEF 176-YRD 664-ÖZÖN 441-EV 12^a-24-17^a-19)
- kile کـيلـه / keyle کـيلـه (bk. GH 396-KT 1226-ERD 1614-YRD 664)
- kilise کـليـسه، کـليـسا / kenīse کـنيـسه (1)
(bk. DEF 176-KT 1181-ERD 1568-YRD 664-EV 27^b-7)

=====

(1) Bu kelime Aramî Dili'nden muarrebdir.

(bk. El-Müncid, s.700)

- kimyon كيمون / kemmūn كيمون (1) (bk. GH 386-DEF 177-KT 1184-ERD 1572-1573-YRD 665)
- kisb كسب / kesb كسب (bk. DEF 175-176-KT 1164-ERD 1546-YRD 668-NACĪ 626-ÖZÖN 447)
- kisbi كسبي / kesbi كسبي (bk. KT 1164-YRD 668-ÖZÖN 443)
- kitre كتره / kesīrā' كثره (2) (bk. GH 373-KT c.2, s.1145-ERD 493-1525-YRD 669-KAMUS c.2, s.94)
- limon ليمون / leymūn ليمون (bk. GH 400-KT c.2, s.1251-ERD 1649-YRD 711)
- mehlike مهلكه / mehleke مهلكه (bk. KT c.2, s.1437-YRD 747-ÖZÖN 503)
- me'kil مأكـل / me'kel مأكـل (3) (bk. DEF 180-KT c.2, s.1259-ÖZÖN 504)
- meşihat مشيخت / meşyehet مشيخت (bk. ERD 1873-YRD 764-NACĪ 784)

=====

(1) Bu kelime İbranice'den muarrebdir. (bk. El-Müncid s.698)

(2) el-Kemmūn الكمون : Tennūr vezninde ma'ruf dane isimdir ki tahrifle "Kimyon كيمون " ta'bir ettikleridir.

Kamus Tercümesi, c.3, s.695

(2) bk. s. 61

(3) Yenecek şey anlamına gelen bu kelime Kamus-ı Türkî ve Defter-i Galatât müelliflerine göre doğru olan "mekil"-dir, fakat Arapça lugatların belirttiklerine göre doğru olan "mekel"dir. (bk. El-Mucemü'l-Vasît, c.1, s.23, El-Müncid, s.15-Kamus Tercümesi, c.3, s.132-133)

- (1) - metris مترس "metriz مترز" / mitres مترس (bk. GH 403-KT c.2, s.1276-ERD 1696-YRD 766-EV 27^a-12-BÜR.H.752-F.ZIYA 1786-KAMUS c.2, s.219)
- mihr مهر / mehr مهر (bk. KT c.2, s.1436-FAZ 71-DEF 192)
- minare مناره / menāre مناره (bk. GH 435-TAS 107-FAZ 69-DEF 190-KT c.2, s.1408-ERD 1983-YRD 777-EV 8^b-11-14^b-30-34^a-21-41^b-16)
- mucib "mucibince" موجب / müceb موجب (bk. FAZ 70-DEF 190-KT c.2, s.1425-YRD 787-TSÖZ c.2, s.845)
- mu'cib معجب / mu'ceb معجب (bk. KEMAL 11-12-GH 427-GSIR 30-KT c.2, s.1370-ERD 1904-YRD 787-NACİ 800)
- muhteviyat محتويات / muhteveyāt محتويات (bk. KT c.2, s.1298-YRD 794-DEVE 807-ÖZÖN 558)
- müfteriyat مفتريات / muftereyāt مفتريات (bk. DEF 189-KT c.2, s.1382-YRD 814-ÖZÖN 587)
- müttehim متهم / muttehem متهم (bk. GSIR 33-TAS 101-FAZ 56-57-KT c.2, s.1287-ERD 1739-YRD 855-ÖZÖN 636)
- münkir منكر / munker منكر (bk. GH 438-KT c.2, s.1420-ÖZÖN 59)
- müstemilat مشتملات / muştemelāt مشتملات (bk. KT c.2, s.1350-TSÖZ c.2, s.864)
- mütearif متعارف / muteāref متعارف (bk. KT c.2, s.1279-ERD 1707-YRD 840-TSÖZ c.2, s.864)

- nikbet نكبت / nekbet نكبة (bk. FAZ 73-ERD 2101-YRD 886-TSÖZ c.2, s.882)
- rica رجا / reca' رجا' (bk. rAZ 27-DEF 126-KT c.1, s.659-ERD 965-YRD 958-TSOZ c.2, s.991-EV 1^b-20-29^b-30-33^b-20)
- ric'at رجعت / rec'at رجعة (bk. KT c.1, s.659-ERD 966-YRD 959-TSÖZ c.2, s.991)
- rik'at رقت / rek'at رقعة (bk. DEF 129-KT c.1, s.669-ERD 985-YRD 959-EV 2^b-8-20^a-25)
- rimad رمداد / remād رمداد (bk. DEF 129)(1)
- sihab سحاب / sehāb سحاب (bk. DEF 137)(2)
- simā' سماع / semā' سماع (bk. FAZ 31-32-KT c.1, s.734-YRD 1019-ÖZÖN 758)
- simit "simid" سميد / semiz سميد (bk. GH 227-KT c.1, s.736-ERD 1079-YRD 1019-KAMUS c.1, s.624-727-TSÖZ c.2, s.1061)
- sinameki سنامكى / senā'mekkī سناء مكى (3) (bk. GH 230-DEF 140-KT c.1, s.736-ERD 1080-YRD 1620-KAMUS c.3, s.842)
- sirkat سرقت / serikat سرقة (bk. DEF 137-KT c.1, s.718-ERD 1053-YRD 1022-TSÖZ c.2, s.1065)
- şib شيب / şeyb شيب (bk. YRD 1061)

=====

(1) Kelimeyi bu şekli ile başka kaynakta bulamadık.

(2) Kelimeyi bu şekli ile başka kaynakta bulamadık.

(3) Sinameki سنامكى : Varakı hinnâ çiçeği varakına şebîh ve sâkı ince ve tohumu gilâf içinde evvel baharda zuhûr bürûz eden nebatın ismi kesr-i sîn ile ism-i vâhid gibi memzûcen müsta'meldir. Arabi ve Parisi müşterek olan feth-i sîn ve medd-i nûn ile "senâ سنا" dan galattır. Mekke-i mükerreme alâ fâtihihâ ezkâ et-tahiyye mucâvereti ile şerriyab olduğumuz hengâmda kiraren meşhûdümüz olmağla nebat-ı merkum ekser-i bilâdda nâbit olduğu müşâhedimiz oldu, lâkin ecvedî ol buk^ca-ı mübârekede zuhûruna mebnî nisbet ile senâ' mekkî مكى سنا denilir.

Galatât-ı Hafîd, s.230

- şifre شـفـره / cefr جـفـر⁽¹⁾ (bk. KT c.1, s.780-DEF 146-ERD 1129-YRD 1062-TSÖZ c.2, s.1121)
- şimal شمال / şemāl شمال⁽²⁾ (bk. GH 250-GSİR 29)
- şirar شـرـار / şerār شـرـار (bk. NACİ 497-YRD 1064-ÖZÖN 790)
- şirare شـرـاره / şerāre شـرـاره (bk. NACİ 497-YRD 1064-ÖZÖN 790)
- şirer شـرـر / şerer شـرـر (bk. FAZ 34)
- tilamiz تـلـامـيـذ / telāmiz تـلـامـيـذ (bk. KT c.1, s.433-NACİ 275-ÖZÖN 839-EV 31^a-29)
- tilamize تـلـامـيـذه / telāmize تـلـامـيـذه (bk. NACİ 275-ÖZÖN 864)
- tirit تـرـيـت / şerīd تـرـيـد (bk. GH 112-DEF 78-KT c.1, s.401-ERD 540-624-YRD 1179)

=====

(1) Kamus-ı Türki bu kelimeyi şöyle açıklıyor:

Şifre شـفـره : Fransızca "Chiffre"den o da Arapça "cefr"den.

Defter-i Galâtat ise şöyle açıklıyor:

Şifre شـفـره : Mahremâne telgraf çekmek için rakamdan ibaret rumuz isti'mali usulüne ıtlak edilen bu kelime lisanımıza Fransızca'dan geçmiş ise de, esasen "chiffre" lafzının Arabî "Cefr" kelimesinden-ki ayn-i manayı müfiddir-me'huz olduğunu yine Fransızca Kamuslar beyan ediyor. O halde bizim "şifre" makamında "cefre" lafzını isti'mal eylememiz icap eder.

Defter-i Galatât, s.146

(2) Rüzgâr manasına kesr-i şîn ile isti'malı galattır. Galatât-ı Sırrî, s. 29

- tisyar تيسيار / tesyār تيسيار (bk. FAZ 15-DEF 81-TEH 55-KT c.1, s.405-NACİ 241-ÖZÖN 857-868)
- titre تـتـره / kesīrā' كـتـيـرـا' (bk. KT c.1, s.379-ERD 618-YRD 1179)
- tizkar تذكار / tezkār تذكار (bk. GH 109-TAS 53-FAZ 14-DEF 76-KT c.1, s.391-NACİ 225-ÖZÖN 865)
- vefiyat وفيات / vefeyāt وفيات (bk. FAZ 73-DEF 196-YRD 1223)
- vehin وهن / vehen وهن (1) (bk. FAZ 74)
- zi'amet زعامة / ze'āmet زعامة (bk. KEMAL 9-GH 198-GSIR 27-TAS 68-FAZ 29-TEH 41-DEF 131-ERD 1009-YRD 1285-ÖZÖN 911)
- zifir زفير / zefer زفير (bk. TAR c.6, s.4808-DER SÖZ c.11, s.4385)
- zifir زفير، زفير / zefir زفير (bk. KT c.1, s.685-ERD 1010-YRD 1285-TSÖZ c.2, s.1348)
- zihap "zihab" ذهب / zehāb ذهب (bk. FAZ 27-DEF 124-KT c.1, s.651-ERD 951-NACİ 424)
- zincifre زنجفره / zincefr زنجفر (2) (bk. GH 202-DEF 132-KT c.1, s.688-ERD 1015-YRD 1287-TSÖZ c.2, s. 1350-MUNCİD 307)

=====

(1) Kelimeyi bu şekli ile başka kaynakta bulamadık.

(2) Bu kelime Farsça'dan muarreb, ayrıca bu kelime el-Muncid'de hem "zincefr زنجفر", hem de "zuncufr زنجفر" şeklinde geçmektedir. Diğer Arapça lugatlerde ise sadece "zuncufr زنجفر" şeklinde geçmektedir. bk. s.

4- e — \ o d e ğ i ŝ m e s i

K e l i m e O r t a s ı n d a

- çorap "çorab" چوراب — / cevrab چورب (1)

(bk. GH 141-DEF 130-KT c.1, s.519-ERD 734-YRD 260-KAMUS c.1, s.91-BÜRĤ 721-AHT c.1, s.214)

- lobut لوبوت ، لوبوط ، لوبود — / nebbüt نبوت

(bk. KT c.2, s.1246-ERD 1642-YRD 712-TSÖZ c.2, s.791)

=====

(1) Çorap چوراب : Tār-ı sūf-ı ğanem veya penbeden nesc-i dest ile i'mal ve ricle lübs olunan şey'-i ma'rufun ismi. Zamm-ı cīm-i Farisiye ile müsta'meldir. Farisî'de feth-i Kâf ve sükün-i vāv ile "gevreb گورب" den ta'rib olunan "cevrab" den galattır

Galatat-ı Hafīd, s.141

Gūrāb گوراب : Vav-i mechülle şūrāb vezninde çorap manasınadır ki ma'ruftur, mest ve çizme içlerinden ayağa giyilür, cevrab چورب bundan muarrebdir

Bürhan-ı Katı' Tercümesi, s.721

el-Cevrab الجورب : Çorap dedikleri nesne ki ayağa giyerler.

Ahterî-i Kebîr, c.1, s.214

el-Cevrab الجورب : Cevhar چورب vezninde ma'ruftur ki ayağa giyilür, tahrifle "çorap چوراب" ta'bir olunur.

Kamus Tercümesi, c.1, s.91

- molla مولا ، مولا / mevlā مولى (1)

(bk. GH 438-TAS 107-DEF 190-NACİ 829-KT c.2, s.1398-
ERD 1961-2036-YRD 782-TSÖZ c.2, s.842-EV 12^b-29

- monla منلا ← molla مولا / mevlā مولى (2)

(bk. GH 438-KT c.2, s.1421-ERD 2014-EV 35^a-2-37^b-26)

=====

(1) Kamus-ı Türki'ye göre "molla" Arapça "mevlânâ

مولانا " dan, Eski Redhouse Sözlüğüne göre ise "mevla

مولى " dan muharrefdir. Biz fonetik bakımından Es-

ki Redhouse Sözlüğü'nün görüşünü daha uygun buluyo-

ruz. Ayrıca "molla" kelimesi Farsça'da da aynen kul-

lanılmakta olup kelimenin aslı "mevlâ مولى " ol-

duğu Farsça lugatlar tarafından açıklanmıştır. Bu

hususta Ferheng-i Amîd'de şu açıklama yer almaktadır:

مولا : صفت (م ل) آخوند ، درس خوانده ، باسواد ،

در اصل " مولى " بوده بمعنی آقا و سرور .

bk. Ferheng-i Amîd, c.2, s.1844

(2) Monla منلا : Danişmend ve sahib-i 'ilm ve ulu mana-

larına müsta'meldir. Bursevî Husrev-zâde Mehmed Efen-

di merhum Kavli üzere aslı "Es-Seyyid" manasına de-

lâlet eden Arabî'de "mevlâ مولى " olup muhtera'-

ât-ı A'câmdan hazf-i vāv ve teşdîd ve medd-i lām

ile "molla مولا " dan galattır. Ve bazılarının iltizamı

Arabî'de "men lâ-nazîre lehu من لانظيره" den muharreftir.

Fehmil 'alâ eyyihimâ şî't.

Galatât-ı Hafîd, s.438

- topuz طـوبـوز ، طـوبـوز / دبـوس debbūs (1)

(bk. GH 273-DEF 154-KT c.1, s.602-KT c.2, s.890-ERD 888-1250-EV 48^b-5-ZIYA 858-KAMUS c.2, s.235-BÜRĦ 353)

=====

(1) Dilciler ve lugatçılar bu kelime üzerinde durmuşlarsa da aralarında görüş ayrılığı mevcut olup kimine göre Türkçe, kimine göre Farsça'dan, kimine göre de Arapça'dan muharrefdir. Biz bu görüşleri sıralamadan önce kelimeyi Divanü Lugatı't-Türk'de bulamadığımızı belirtelim:

Kamus-ı Türki (c.2, s.890) ve eski Redhouse Sözlüğü'ne (s.888-1250) göre "topuz" Türkçe olup "debbūs" kelimesi onun muarrebidir.

Sayın Hocam Prof. Dr. M.Ergin de Türk Dil Bilgisi adlı kitabında isimden isim yapma ekleri bölümünde şöyle diyor "z: işlek olmayan eklerden biridir. İlgi, benzerlik ifade eder. Top-u-z kelimesinde bu ek vardır."

(bk. s.177)

Debūs دبـوس : Topuz. Muarrebi debbūs. Topuz "debūs" "دبـوس" tan bozulmadır.

Ferheng-i Ziya, s.858

Debūs دبـوس : Mecūs vezninde ..... Gürz-i ahenīn manasına gelür, Topuz ve bozdoğan makulesine de ıtlāk olunur. Ve Arabī'de dahı bu manayadır, ve topuz debūs muharrefi olmak galibdir. Būrhan-ı Katı' Tercümesi, s.353

 - Debbūs ديبوس : Arabî-isim-Lisanımızda bi't-tahrif
 "topuz" denilen başı yuvarlak kolu ince
 ağaç, Gürz.

Resimli Kamus-ı Osmani, c.2, s.445

- Topuz طوپوز : Arabi "debbus'tan muharreftir.

Resimli Kamus-ı Osmani, c.2, s.659

Topuz طوپوز : Direk ve değnek ucunda olan top, ta'ri-
 bi: debbūs.

Lehce-i Osmani, c.1, s.536

Topuz طوپوز : Alet-i herp-i ma'rufenin ismi. Arabî'-
 de feth-i dāl ve teşdîd ve zamm-ı bā ile
 "debbūs"dan galat olup Fârisî'de feth-i
 sîn ve sükün-i rā ve medd-i pā'-ı acemiye
 ile ser-pās derler.

Galatat-ı Hafîd, s.273

ed-Debbūs الدبوس : Tennur vezninde topuza ve bozdoğan
 denür güya ki muarrebdir, vakı'a sabur vez-
 ninde debūs Fârisî muarrebdir. Topuz dahi
 debbūs muharrefidir, cem'i "debābīs"tir

Kamus Tercümesi, c.2, s.235

Doerfer ise, B.Battuta'da sadece Arapça bir cem' olarak
 "ṭawābīs" kelimesinin geçtiğini belirttikten sonra şöyle
 devam ediyor:

Littman Arapça debbūs'un Türkçe'den geldiğini söyle-
 mektedir. Ama böyle bir durumda neden Türkçe'deki t'nin

=====

Arapça'da d olduğu, Türkçe'deki z'nin Arapça'da s olduğu anlaşıl原因mamaktadır. Çünkü Arapça'da t ve z konsonantları bulunmakta ve sıkça kullanılmaktadır. Bu daha ziyade tubbüz, tubbüz ya da benzeri bir şey olmalıydı. Ama tam tersi, yani bu kelimenin Arapça'dan Türkçe'ye geçmiş olması muhtemeldir. Çünkü Orta Türkçe'de b konsonantı'nın bulunmayışı ve Arapça'da çift "bb" nin Türkçe "p" sesini vermesi, Arapça bir kelime olan "debbus"un Türkçe'ye Topuz olarak geçtiğini teyid etmektedir. Ayrıca Arapça ile Türkçe arasında kelime alışverişinde Arapça'daki "d" konsonantının Türkçe'de "t" ye dönüşmesi, eski Türkçe'de "d" konsonantının bulunmayışı da gözönünde bulundurulursa, normal bir hadisedir. Aynı şekilde Arapça s'den Türkçe z'ye geçiş de zor değildir. Türkçe çok az "s" konsonantlı kelimeye sahip olduğundan yabancı kelimelerdeki "s" konsonantının yerine sık sık "z" konsonantı kullanılmaktadır. Aslında "topuz" kelimesinin Türkçe'deki karşılığı eski belgelere göre "çomak"tır. Belki de Türkler Topuz'un arapçadaki şeklini ancak Araplarla savaş ederken tanımışlardır. Yine de Arapça "debbus"tan Türkçe "topuz"a geçişin isbatı zordur ve Arapça "debbus nereden geliyor? (bk. s.349-350)

Fakat "debbūs" ya da "dubbūs" kelimesinin aslı, daha önce de gördüğümüz gibi Farsça "debūs" kelimesidir, yani "debbūs", "debūs"un muarrebidir.

5- e — ö de ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e B a ŝ ı n d a

- öfke اوفكه
 - övke اوكه / evke اوكه (1)
 - öyke اوكه

(bk. GH 58-TEH 123 KT c.1, s.211-DLT c.1, s.128-DLK 76-ERD 234-259-274-YRD 906-911-TAR SÖZ c.5, s.3139-KAMUS c.3, s.72)

b- K e l i m e O r t a s ı n d a

- nöbet نوبت ← növbet نوبت / nevbet نوبة
 (bk. GH 493-ERD 2109-YRD 891-ÖZÖN 676-TSÖZ c.2, s.887-EV 27^a-23)
 - tövbe توبه / tevbe توبه (bk. ERD 605-YRD 1184-ÖZÖN 869-TSÖZ c.2, s.1202)

(1) Bu kelimenin Türkçe mi olduğu, yoksa Arapça'dan muharref mi olduğu da tartışmalıdır. Kaynaklardan dört değişik şekli (imlası) öfke اوفكه - öpke اوبكه، ابكا - övke اوكه - öyke اوكه tesbit ettik. Şimdi kelimenin bulunduğu kaynakları açıklamaları ile birlikte sıralayalım;

أبكا : الرية ، أبكا : الغيظ وانما سمي به لأن الغيظ بقول من الرية ، وهذا قرب احدهما من الآخر كما سمي المطرسهما .
 bk. Divanü Lugat'it-Türk Tıpkı basımı, s.76-Satır:16-17

 - öpke اِبْك : Akciğer

öpke اِبْك : Öfke, kızgınlık; çünkü öfke akciğerden gelir. Bu, birini ötekine yaklaştırmıştır, nitekim Arapça'da yağmura gök dahi denir.

Divanü Lugat'it-Türk Tercümesi, c.1, s.128
 Ayrıca Divanü Lugat'it Türk'de "öfke افك" şekli ile de geçiyor. bk. Divanü Lugat'it-Türk Tercümesi, c.1, s.125

--öfke اوكه : Aslı ügge اوگه - Hiddet Gazap.

Kamus-ı Türki, c.1, s.211

- Tarama Sözlüğü'nde "övke اوکه" ve "öyke اويکه" şekli ile geçmektedir. bk. Tarama Sözlüğü, c.5, s.3139

- Eski Redhouse Sözlüğü ise kelimenin Türkçe olduğunu belirterek, öfke اوفكه, öpke اوپكه ve öyke اوفكه şekillerini vermiştir. Burada kelimenin bugün geçerli olan şekli ve telaffuzu öfke اوفكه olduğu halde, öyke اويکه şekli ve imlasının daha makbul ve eski olduğu da belirtilmiştir. bk. Eski Redhouse Sözlüğü, s.234-259-274.

- Öfke اوفكه : Gazap ve unfa ve tehevür manasına olan halletin ismi. Arabî'de feth-i hemze ve Kaf ve sükun-i vav ile "evke اوكه" den galat olup Farisî'de kesr-i ha ve sükun-i şin ile hışm خشم derler.

Galatât-ı Hafîd, s.58

- el-Evke الأوكه : Şevke vezninde gazap ve şerr ve şur manasınadır. Yukâlü mâ-hâzihi el-evke ey el-gadab ve eş-şerr يقال ما هذه الأوكه أى الغضب والشرب
 Türki'de gazaba öyke اويکه denmekle zâhiren "evke den me'hûz ve muharreftir.

Kamus Tercümesi, c.3, s.72

=====

Ayrıca Sayın Hocam Prof. Dr. M.Ergin Türk Dil Bilgisi kitabında, Türkçe kelimelerdeki başlıca ses hususiyetleri bölümünde öfke kelimesinin gelişmesi şöyle ofke / övke / öbke olduğunu söylemektedir (s.58).

Öfke (/ övke / öpke) kelimesi, Clauson Sözlüğü'nde (bk. s.9) belirtildiği gibi en eski Uygurca metinlerde geçmektedir; aynı zamanda da Divanü Lugat'it-Türk'te de bulunmaktadır. Uygurlar devrinde (VIII. yy.) Türklerin, Araplarla münasebetleri pek gelişmemiştir, dolayısıyla kelime alışverişi için şartlar müsait değildi. Bu sebeple bizce öfke (/ övke / öpke) kelimesi Türkçe bir kelimedir. Arapça'da bulunan "evke ءكء" kelimesiyle aralarında benzerlikten başka herhangi bir münasebet olmamalıdır.

6- e ————— u d e ğ i ŝ m e s i

K e l i m e O r t a s ı n d a

- burak بـوراك / bevrak بـورق (bk. KT c.1, s.307-ERD 393-YRD 201)
- huh خـوخ / hev̄h خـوخ (bk. GH 160-ERD 870)
- kulunç قـولنج / kulenc قـولنج ، kavlenc⁽¹⁾ قـولنج (bk. KEMAL 15-GH 366-TAS 94-KT c.2, s.1111-ERD 1496-YRD 684-BÜR̄H 620-683-KAMUS c.1, s.433)

=====

(1) Kulunc قـولنج : Veca'-i zahra tahsis ve zamm-ı lam ile müsta'meldir, Arabî'de zamm-ı kaf ve feth-i lam ve sükun-i nun ile "Kulenc"den galat olup Kesr-i lam ile ve feth-i Kaf ve yine kesr-i lam ile dahi lugattır. Farisî'de zamm-ı kaf-ı Arabiye ve vav-ı ma'ruka ve feth-i lam ve sükun-i nun ile Kūlenc derler.

Galatat-ı Hafîd, s.366

el-Kavlenc-El-Kūlenc القـولنج : Kafın fethi ve zammı ve lamın fethi-y-ile ve ba'zen meksur olur yahud daima meksurdur, Em'āya müte'allik bir marazdır ki mü'lim ve mucî' ve huruc-ı rihe ve def'-i tabi'îye māni'dir. Lisanımızda dahi kulunç ta'bir olunur, Müzhir'in beyanına göre bu muarrebdir, ya'ni Kūlenc قـولنج muarrebidir.

Kamus Tercümesi, c.1, s.433

- makyud مقيود / mukayyed مقييد (1) (bk. GSIR 57)
- mersul مرسول / mursel مرسل (bk. TAS 116-DEF 184)
- mesug مسوغ / musevviġ مسوغ (bk. EAZ 63-ERD 1859-OZON 522)
- mesugat مسوغات / musevviġāt مسوغات (bk. ERD 1859-ÖZÖN 522)
- methum متهم / muttehem متهم (2) (bk. GSIR 57)
- Musul موصل / Mevsil موصل (bk. GH 426-DEF 191-KT c.2, s.1430-ERD 2031-KAMUS c.3, s.375)
- muşur موشر / mevşūr موشر (bk. KT c.2, s.1430)
- muz موز / mevz موز (bk. KT c.2, s.1428-ERD 2028-YRD 805)

=====

(1) Bu kelimeyi Türkçe'deki şekli ile başka kaynakta bulamadık.

(2) el-Mevsil الموصل : Meclis vezninde bir ipin âhar ipe eklenen yerine denür ..... Ve Mevsil موصل bir belde adıdır halâ "Diyârbekir ديار بكر" den öte, zamm-ı mimle Musul موصل dedikleridir. İki eyâlet ma'kadı olduğu için tesmiye eylediler. Ve Irāk ile Cezire miyanında bir arzın ismidir.

Kamus Tercümesi, c.3, s.375

7- e — ü d e ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e B a ŝ ı n d a

- üŝera اشرأ / eŝirrā' أشراء (1) (bk. TEH 112)
 - üvvab اواب / evvāb أواب (2) (bk. ÖZÖN 883)

b- K e l i m e O r t a s ı n d a

- ba`de`l-lüteyya ve`l-leti / ba`de`l-leteyyā ve`l-leti (3)
 بعد اللتيا واللتى / بعد اللتيا واللتى
 (bk. ÖZÖN 61-DEVE 78-KAMUS c.3, s.917-GH 90-TAS 49)
 - cüfün جفن / cefn جفن (bk. GH 130)
 - cüzür جزر / cezar جزر (4) (bk. DEF 96-NACİ 319)
 - la-mühale لاحاله / la-mehāle لاحاله
 (bk. FAZ 52-KT c.2, s.1234)
 - müberre مبره / meberre مبره (bk. FAZ 53-KT c.2, s.1269)
 - müberrat مبرات / meberrāt مبرات (bk. FAZ 53-KT c.2, s.1269)
 - mühip "mühib" مهيب / mehīb مهيب (bk. FAZ 71-KT c.2, s.1439-ERD 2049-YRD 814)

=====

(1) Kelimeyi bu şekli ile başka kaynakta bulamadık.

(2) Kelimeyi bu şekli ile başka kaynakta bulamadık.

(3) El-leteyyā اللتيا ve el-leti اللتى kelimeleri dâhiye esmâsindendir... Mütercim der ki Harîrî Durre'de el-leteyyā اللتيا kelimesinin zammını telhîn ve tağlît eylemiştir... Pes el-lezî الذى ve el-leti اللتى kelimelerinin musaggarlarında el-lezeyyā اللذيا ve el-leteyyā اللتيا denür lâmların fethi ve yâların teşdîdi ile...

Kamus Tercümesi, c.3, s.917

Ayrıca bu kelime Yeni Redhouse Sözlüğünde ba`de`l-liya ve`l-leti" şeklinde de geçmektedir (bk. s.117).

(4) Bu kelime Farsça "gezer گزر" den muarredir.

- müşevva مشوا / meşvî مشوى (bk. ERD 1872)
- müşva مشوى / meşvî مشوى (bk. ERD 1872)
- müzhere مزهره / mezhere مزهره (bk. NACİ 757-YRD 857)
- nükhet نكته / nekhet نكته (bk. NACİ 910-ÖZÖN 661-678)
- rubab رباب / rebāb رباب (bk. FAZ 27-NACİ 430-ERD 961-YRD 961-ÖZÖN 703)
- süfuf سفوف / sefūf سفوف⁽¹⁾ (bk. GH 224-ERD 1062-ÖZÖN 768)
- şüfre شفره / şefre شفره (bk. ÖZÖN 794)
- taaffün تعفن / ta^caffen تعفن⁽²⁾ (bk. GH 114-KT c.1, s.416-ERD 563-YRD 1070-ÖZÖN 796)
- tercüme ترجمه / terceme ترجمه (bk. KEMAL 5-GSIR 20-TAS 54-FAZ 14-15-DEF 77-KT c.1, s.395-ERD 530-YRD 1148-NACİ 228)
- türrühat ترهات / turrehāt ترهات (bk. KT c.1, s.401-YRD 1192-ÖZÖN 872)
- Züleyha زليخا / Zeliḥā زليخا (bk. ERD 1012-YRD 1277-1291-NACİ 455-ÖZÖN 927)

=====
 (1) Süfuf سفوف : Envā^c-ı edviyeden dakk ile gubār ve keff-i dest ile isti'māl olunan eşyā'-ı marūfelerin ismi zamm-ı sîn ile zebânzeddir. Arabi'de feth-i sîn ile "sefūf سفوف" den galat olup Farisi'de Türki'de isti'māl gibi ıstılâh-ı atıbbâdan olarak zamm-ı evvel ile muharrerdir.

Galatât-ı Hafîd, s.224

(2) Taaffün تعفن : Kokmak manasına isti'mālî şayi'dir. Arabi'de çöürmek manasına olan fetheteyn ile "ta^caffen تعفن" den galat.

Galatât-ı Hafîd, s.114

" İ " V O K A L İ

1- i _____ a d e ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e B a ŝ ı n d a

- acaz اعجاز / i'cāz اعجاز (1) (bk. GSIR 36-TEH 77-DEF 36-37)
- agel عقال / 'ikāl عقال (bk. TSÖZ c.1, s.15)
- ammame عمامة / 'imāme عمامة (bk. GH 309-FAZ 42-KT c.2, s.950-YRD 58-ÖZÖN 373-EV 29^a-13-34^a-25)
- amya عمية / 'imiyye عمية
(ale'l-amyā على العمية) / (ale'l-imiyye على العمية)
(bk. FAZ 42-43-DEF 159-KT c.2, s.952-ERD 1322-YRD 46)
- arāfet عرافة / 'irāfet عرافة (2) (bk. FAZ 41)
- aşk عشق / 'işk عشق (bk. GH 307-FAZ 41-KT c.2, s.937-ERD 1302-YRD 87-EV 2^b-21)
- avz عوض / 'ivad عوض (bk. ERD 1328-YRD 99-ÖZÖN 52)
- ayal عيال / 'iyāl عيال (bk. GH 311-GSIR 31-TAS 81-DEF 160-KT c.2, s.957-ERD 1329-YRD 101-EV 22^b-12-26^a-15-35^b-30)

=====

(1) Kelimeyi bu şekli ile lugatlarda bulamadık.

(2) Kelimeyi bu şekli ile başka kaynakta bulamadık.

- ayan عيان / 'iyān عيان (bk. KEMAL 12-GH 311-GSIR 31-FAZ 43-44-DEF 160-KT c.2, s.957-ERD 1330-YRD 101-EV 5^a-14-8^b-10-17^b-1-23^a-14-27^a-1-36^a-1)
- ayar عيار، آيار / 'iyar عيار (bk. GH 311-GSIR 31-DEF 159-160-KT c.2, s.956-ERD 1329-YRD 10)
- ayvan ايوان / ivān ايوان (bk. KEMAL 4-GSIR 14-FAZ 11-DEF 19-TEH 22-KT c.1, s.254-ERD 312-YRD 107)
- ayaz عياز / 'iyāz عياز (1)
ayazenbillah / iyazen billah
(bk. TAS 81-FAZ 43)

b- Kelime Ortasında

- akap "akab" عقب / 'akib عقب (bk. GH 308-KT c.2, s.942-ERD 1309-YRD 31-EV 23^b-21-26^a-2)
- akraba اقربا / akribā' اقربا (bk. TEH 84-FAZ 10-DEF 38-KT c.1, s.142-ERD 165-YRD 38-EV 10^a-33-22^a-33-31^a-19-35^b-13)
- alkali القالى / alkili القلى (bk. TSÖZ c.1, s.43-YRD 50-KAMUS c.3, s.909)
- anason انيسون، آناسون / anisōn انيسون (2)
(GH 55-TEH 122-KT c.1, s.56-ERD 232-YRD 61)

=====

(1) Kelimeyi bu şekli ile lugatlarda bulamadık.

(2) Bu kelime Yunanca'dan muarrebdir.

- bayat بايات ، بيات / bāyit بايت ، bā'it بائت (1)
(bk. GH 102-KT c.1, s.277-ERD 416-YRD 142)
- bi'l-ahara بالآخيره / bi'l-āhire بالآخيره (bk. GSIR 13-TAS 120-KT c.1, s.273-YRD 175-EV 21^a-14-27^b-28-31^b-24)
- fecaat فجاعت / feci^cat فجيعة (bk. YRD 362-ÖZÖN 226)
- gasle غسله / ğisle غسله (2) (bk. GH 316-ERD 1345)
- gaybet غيبت / ğybet غيبة (3) (bk. KEMAL 13-GH 318-GSIR 32-TAS 82-FAZ 45-DEF 162-KT c.2, s.972-ERD 1355)
- habb حبب / ħibb حبب (bk. ERD 829-ÖZÖN 271-DEVE 361)
- hacamet حجات / ħicāmet حجمة (bk. GH 145-GSIR 24-TAS 62-TEH 41-FAZ 21-DEF 104-KT c.1, s.540-ERD 765-YRD 430-NACİ 346)

=====

(1) Bayat بايات : Erteğen kalmış ta'āma ıtlākı şayı'dir. Arabi'de medd-i bā ve kesr-i yā ile "bāyit" den galat olup Farisi'de feth-i yā ve sükün-i hā-i mu'ceme ile yahni يخنى ta'am-ı mahsûsun ismi olduğu gibi cemī'i geceden fazıl ta'āma ıtlak olunur.

Galatât-ı Hafîd, s.102

(2) Gasle غسله : Tâife-i nisâ-ı Arab başlarını gasl eyledikleri nesnenin ismi feth-i ğayın ile müsta'meldir. Arabi'de kesr-i ğayın ve sükun-ı sîn ile "ğisle" den galat.

Galatât-ı Hafîd, s.316

(3) Gaybet غيبت : Mestûrû'l hâl bir kimsenin ğyâbında mesmû'u oldukta müteellim ve mütekedir olacak ahlak ve evsâf-ı zemime-i sadıkasını zikr manasına feth-i ğayın ile isti'mâlı şayı'dir. Arabi'de kesr-i ğayın ve sükün-ı yâ ile "ğiybet غيبة" den galat.

Galatât-ı Hafîd, s.318

- halaf حلف / halif حلف (1) (bk. GH 149)
- hamarat حمارات / himāret حمارة (bk. KT c.1, s.558-ERD 804-YRD 442-TSÖZ c.1, s.499)
- haml حمل / himl حمل (bk. KT c.1, s.559-YRD 444-ÖZÖN 287)
- hamlac حملاج / himlāc حملاج (bk. YRD 444-TSÖZ c.1, s.499)
- harabat خرابات / haribāt خرابات (2)
(bk. DEF 108-KT c.1, s.575-NACİ 377-ERD 835-YRD 448-ÖZÖN 291-TSÖZ c.1, s.502)

=====

(1) Halaf حلف : Kasem billâh yani ant içmek manasına feth-i hâ ve lām ve sükûn-ı fâ ile isti'malı şâyi'dir. Arabi'de feth-i hâ ve kesr-i lām ve sükûn-ı fâ ile "halif حلف" den galat.

Galatât-ı Hafîd, s.149

Biz kelimeyi bu şekli ile başka kaynakta bulamadık.

- (2) "harabāt خرابات" kelimesi burada zikrettiğimiz ve başvurduğumuz bütün kaynaklarda Arapça "harabe خرابه" nin cem'i olarak açıklanmıştır. Fakat bu kelimeyi Arapça lugatların hiçbirinde bulamadık. Sonunda bir tek ihtimal kaldı o da "haribe خربة" kelimesinin cem'i olan "haribat خرابات" dan muharref olmasıdır. "Harâbât" kelimesi Farsça'da da aynen kullanılmaktadır, ve Farsça lugatlar da bizim görüşümüzü doğrulayarak harâbât kelimesinin "haribe"nin cem'i "haribât"tan muharref olduğunu açıklamıştır. Bu hususta Ferheng-i Amîd'de şu açıklama yer almaktadır:

خرابات : اسم (خ) میخانه، میکده ، اصل آن در عربی خرابات (خ ر) جمع خربة (خ ر ب) بمعنی ویرانه است ، در فارسی بمعنی مفرد جائی را میگویند که رندان در آنجا به عیش و نوش سرگرم شوند . در قدیم خانه هائی را که دارای وسائل عیش و عشرت و محل باده پیمایی و عشق و رزی با کنیزکان بوده خرابات میگفته اند . در اصطلاح متصوفه خرابات عبارت است از مقام و مرتبه خرابی و نابودی عادات نفسانی و خوی حیوانی و محل کسب اخلاق ملکوتی . . . . .
Ferheng-i Amîd, c. 1 , s. 841

- harar خرار / girāre غراره (1) (bk. GH 146-DEF 108-KT c.1, s.576-ERD 836-1339-YRD 449-KAMUS c.2, s.54)
- hasbe حسبه / hisbe حسبه (bk. GSIR 24-FAZ 21-KT c.1, s.548-YRD 455-ÖZÖN 296-DEVE 398)
- hasbet-en-lillah حسبة لله / hisbeten lillāh حسبة لله (bk. GH 147-GSIR 24-FAZ 21-KT c.1, s.548-YRD 455-ÖZÖN 296-DEVE 398)
- hasbi حسبى / hisbi حسبى (bk. GSIR 23-FAZ 21-DEF 105-TAS 62-KT c.1, s.548-ERD 784-YRD 455-ÖZÖN 296-DEVE 398)
- haşmet حشمت / hişmet حشمة (bk. GH 147-KT c.1, s.549-ERD 787-YRD 459-ÖZÖN 299)
- hayat حياط / hiyāt حياط (bk. KT c.1, s.562-YRD 466)
- hazane خزانة / hizane خزانة (bk. DEF 110-KT c.1, s.580-NACİ 381-YRD 466-ÖZÖN 308)
- iştah اشتها / iştihā' اشتها (bk. DEF 35-KT c.1, s.116-117-ERD 118-119-YRD 563-TSÖZ c.1, s.602)
- kalafat تالافات / cilmāt جلفاط (bk. ERD 1419-TSÖZ c.1, s.624-KAMUS c.2, s.461)

=====

(1) el-Girāre الغراره : Gaynın kesri-y-ile ki fethi cā'iz değildir. "Çuvala" denür, "cuvālık" manasına. Lākin kıldan örülmüş büyük çuvalda meşhürdür. Tahrifle "harar خرار" ta'bir olunur.

- kalbur قالبور / gīrbāl غريال (1) (bk. GH 362-DEF 169-KT c.2, s.1033-ERD 1468-YRD 585-KAMUS c.3, s.302)
- kalya قاليه / kilā قلى (bk. YRD 589)
- kanara قناره، قناره / kinnāre قناره (2) (bk. GH 364-KT c.2, s.1040-ERD 1424-ERD 1474-YRD 593-652)
- kandil قنديل / kindīl قنديل (3) (bk. KEMAL 15-GH 365-GSIR 33-TAS 94-FAZ 49-DEF 171-KT c.2, s.1085-ERD 1476-YRD 594-KAMUS c.3, s.332)
- kantar قنطار / kintār قنطار (4) (bk. GH 365-TAS 94-FAZ 49-DEF 171-KT c.2, s.1085-ERD 1476-YRD 595-EV 39^b-5)
- Kostantaniye قسطنطينيه / Koṣṭantīniyye قسطنطينيه (bk. GH 331-ERD 1453-YRD 675-EV 1^b-16-3^b-10-3^b-19)
- mablak مابلق، مابلق / mibla^c مبلع (5) (bk. GH 403-KT c.2, s.1253-ERD 1651-1674-1675-YRD 716-TSÖZ c.2, s.795)
- mafer مافر، مافر / mihfer مافر (bk. KT c.2, s.1258-ERD 1658-YRD 718)
- mafsāl مفصل / mafsil مفصل (bk. FAZ 67-DEF 189-KT c.2, s.1385-ERD 1932-YRD 718)

=====
(1) bk. s. 77

(2) bk. s. 96

(3) el-Kandil القنديل : Kāfın kesri ile ma'ruftur ki lisanımızda kāfın fethi ile müte'āriftir.

Kamus Tercümesi, c.3, s.332

(4) Kantar قنطار : Eşya vezn ve ayâr olunan şey'-i marûfun ismi feth-i kâf ile müsta'meldir. Arabi'de kesr-i kâf ve ve sükûn-ı nûn ile "Kintār قنطار" dan galat.

Galatât-ı Hafîd, 365

(5) Mablak مبلق : Ma^câcîn envâ^cını ahz için isti'mâl olunan âlet-i marûfenin ismi. Arabi'de kesr-i mîm ve sükûn-ı bâ ve feth-i lām ile "mibla^c مبلع" dan galat.

Galatât-ı Hafîd, s.403

Eski Redhouse Sözlüğü'nde ise mablak kelimesinin Arapça mebla^c مبلع veya meblağ مبلع kelimesinin muharrefi olduğu belirtilmektedir.

- mahat محط / مخات ، مخات ، محط / مخات (1)
 (bk. DERARİ 498-ERD 1653-DER c.9, s.3105-LEH c.1,
 s.759-KAMUS c.2, s.462)
- mahcir محجر / محجر (bk. ERD 1759-
 YRD 720-ÖZÖN 474)
- mahfe: محفة / محفة (2)
 (bk. GH 411-KT c.2, s.1302-LEH c.1, s.762-ERD 1765-
 YRD 721-TSÖZ c.2, s.798)

=====

- (1) el-Mihatt المحط ve el-Mihatta المحطة :
 Mîmlerin kesri ile pâpûşcuların ve serracların
 (saraçların) ellerinde olan işlerine saykal verip
 nakş eyleyecek âlete denür ki demirden ve ağaçtan
 olur. Tahrifle mahat مخات tabir ederler.
 Kamus Tercümesi, c.2, s.462
- (2) Mahfe محفة : Hayvan üzerinde taife-i
 nisā râkib olmak için i'mâl olunan şey-ı maru-
 fun ismi feth-i mîm ve sükûn-ı hâ ile müsta'mel-
 dir. Arabî'de kesr-i mîm ve feth-i hâ ile "mihaf-
 fe محفة " dan galat olup Fârisi'de feth-i
 Kâf ve medd-i cîm-i arabiyeteyn ile Kecâbe كجابه
 derler.

Galatat-ı Hafîd, s.411

- mahmuz مهموز، ما هموز، ما عميز / mihmāz (1) مهماز (1)
 (bk. GH 456-GSIR 57-TAS 108-DEF 192-KT c.2, s.1265-ERD 1664-2048-YRD 722-TSÖZ c.2, s.799-KAMUS c.2, s.210)
- mahrama محرمه / mikrame مقـرمه (2)
 (bk. GH 411-TAR c.4, s.2793-ERD 1943-YRD 722)
- makas مقاص، مقاص / mikass مقص
 (bk. KT c.2, s.1387-ERD 1937-1944-YRD 725)
- makrama مقـرمه / mikrame مقـرمه (3) (bk. KT c.2, s.1390-ERD 1943-YRD 726-KAMUS c.3, s.536)

=====

(1) el-Kullāb الكلاب : Rumnān vezninde mihāza denür ki tahrif ile mahmuz ما هميز dedikleri sivri demirdir. Bindikleri dâb-beyi dürtmek için çizmelerin ökçelerine üstüvar ederler. At canbazlarının mihmazları olmağla biçare hayvanı yıldırım gibi yürütürler.

Kamus Tercümesi, c.1, s.254

Ayrıca bk. s.

(2) Mahrama محرمه : El sildikleri yağlık ta'bir olunan şey'-i ma'rufun ismi, Arabî'de Kesr-i mīm ve sükûn-ı Kāf ile mikrame مقـرمه " den galat ve müste'ar olup Farisî'-de feth-ı dāl ve sükûn-ı sīn ile destmāl derler. Destmāl-ı merkumun sûret-i terkibî zâhir, amma mikrame lisân-i Arabî'de alaca perdenin ism-i hassı olup Lisân-i Türkî'ye nakilde marûf nesnelere teşbîhen ıtlâk olunmuştur.

Galatât-ı Hafîd, s.411

(3) el-Mikrama المقـرمه : Miknese vezninde Kirām manasındadır ki zikr olunan perde yahut zârdır, Ve döşek çarşafına denür ki içine döşek sarılır. Mütercim der ki yüz si-lecek mendile mikrama ta'bir mīmin kesri iledir, Lisân-ı nâsda mīmin fethi ile mütedaveldir, ve bu müvelledir.

Kamus Tercümesi, c.3, s.536

- manassa مناسه / minassa منسه (bk. KT c.2, s.1417-ERD 2005-YRD 729)
- mangal منغال، مانغال / minkal منقل (1) (bk. GH 437-KT c.2, s.1263-ERD 1662-YRD 730-LEH c.1, s.764-TSÖZ c.2, s.806)
- mankala منقاله / minkale منقله (bk. ERD 2012-YRD 730)
- mantaka منطقه / mintaka منطقه (bk. FAZ 70-DEF 190-ERD 2006)
- maraz معرض / ma'rid معرض (bk. FAZ 66-KT c.2, s.1373-ERD 1907-YRD 732)
- masat "masad" مساد / mişhaz مشحذ (bk. DEF 186-KT c.2, s.1355-ERD 1866-ERD 1874-YRD 734)
- maskala مصقله / mişkale مصقله (bk. GH 425-DEF 187-ERD 1880-YRD 735)
- masraf مصرف / maşrif مصرف (bk. KEMAL 11-GH 424-GSIR 29-TAS 106-FAZ 64-DEF 187-KT c.2, s.1236-ERD 1877-YRD 735-NACİ 787)
- mastaba مصطبه / miştabe مصطبه (2) (bk. GH 425-FAZ 65-KT c.2, s.1357-ERD 1878-YRD 735-ÖZÖN 489-KAMUS c.1, s.180)
- mastara مسطره / mistare مسطره (bk. KT c.2, s.1343-YRD 735)

=====
 (1) Mangal منقل : Demir ve nühas ve piring ve emsalleri me^câ-dinden i'mal ve ateş nakli için isti'mal olunan âlet-i marûfenin ismi feth-i mîm ile müsta'meldir. Muhtera^cât-ı eb-nâ-yi Rumdan ism-i âlet kasdı ile evveli meksûr "minkal منقل" dan galat olması münfehimdir.

Galatât-ı Hafîd, s.437

Kamus-ı Türki ve Yeni Redhouse Sözlüğü'nde ise mangal kelimesinin ism-i mekân olan menkal منقل kelimesinin muharrefi olduğu belirtilmektedir. Fakat Hafîd'in görüşü daha doğrudur.

(2) el-Mistabe المصطبه : Mîmin kesri ile sedd ve seki ta'bir olunan nişîmene denür. Bazı büyük kapı aralığında ve kahvehane gibi mahallerde olur. Mimin fethi ile mastaba ile maruftur.

Kamus Tercümesi, c.1, s.180

- maşrapa مشربه / mişrabe مشربه (bk. KT c.2, s.1257-1351-ERD 1657-1867-YRD 736-TSÖZ c.2, s.813)
- matara مطره / miðhere مطره (bk. KT c.2, s.1363-ERD 1652-1652-1890-YRD 737-TSÖZ c.2, s.813-KAMUS c.2, s.11)
- matkap مئقب / maskab مئقب / miskab مئقب⁽¹⁾ (bk. GH 404-KT c.2, s.1253-1288-ERD 1652-1742-YRD 737-TSÖZ c.2, s.813-KAMUS c.1, s.83)
- matrak مطراق / mitrak مطراق (bk. KT c.2, s.1363-ERD 1658-1890-YRD 737-738-TSÖZ c.2, s.814)
- matya مئده / midde مئده (bk. KT c. s.1253-ERD 1652-KAMUS c.1, s.690)
- mazanna مئنه / mazinne مئنه (bk. FAZ 65-DEF 187-KT c.2, s.1365-ERD 1895-YRD 740-ÖZÖN 492)
- mazlame مئلمه / mazlime مئلمه (bk. KEMAL 11-GH 426-GSIR 30-ERD 1894-YRD 741)
- mudal مئذل / mu'dil مئذل⁽²⁾ (bk. KEMAL 12-GH 428-429-GSIR 30-FAZ 66-DEF 188)

=====

(1) el-Miskab المئقب: Minber vezninde delik deiecek ale-te denür ki burgu we tahrifle maskab مئقب ta'-bir ederler.

Kamus Tercümesi, c.1, s.83

(2) Kelimeyi bu şekli ile lugatlarda bulamadık.

- mudalat معضلات / mu'dilāt معضلات (1)
(bk. DEF 188-KT c.2, s.1375)
- mütehakkak متحقق / mutehakkık متحقق
(bk. GSIR 54-FAZ 54-DEF 183)
- nakabet نقابت / nikābet نقابة (bk. TEH 41-
ERD 2095-YRD 862-ÖZÖN 645)
- razakı رازاقى ، رازاقى / rāzikiyy رازقى (2)
(bk. GH 189-GSIR 27-DEF 127-KT c.1, s.662-ERD 955-971-
YRD 950-KAMUS c.2, s.909)
- sahrıc صهرج / sihrīc صهرج (3)
(bk. KT c.2, s.844-ERD 1197-YRD 975-EV 7^b-7-9^a-17-
KAMUS c.1, s.418)
- sahrınc صهرنج / sihrīc صهرج (bk. KT
c.2, s.844-DEF 150-YRD 987-EV 9^a-19-KAMUS c.1, s.418)
- sanaat صناعات / sinā'at صناعة (bk. FAZ
36-DEF 150-TEH 41-KT c.2, s.833-YRD 982)
- sanai صناعى / sinā'ī صناعى (bk. ERD 1186-
YRD 982)

=====

(1) Kelimeyi bu şekli ile lugatlarda bulamadık.

(2) er-Rāzikiyy الرازقى : Yā-yı müşeddede ile za'if ve zebūn adama ıtlak olunur..... Ve parmak üzümüne denür. Şam'da "razakı رازاقى" dedikleri "rāzikiyy رازقى" olacaktır.

Kamus Tercümesi, c.2, s.909

(3) es-Sihric الصهرج : Kindil vezninde ve es-Sahāric 'Alābit vezninde Türki'de sadın fethi-y-ile "Sahrıc صهرج" ve nūnla "Sahrınc صهرنج" dedikleri zir-i ze-minde olan su hazinesine denür.

Kamus Tercümesi, c.1, s.418

- sarıç صارج / şihric سهرج (1) (bk. EV 10^a-26)
- sarnıç سارنج ، سرنج / şihric سهرج (2)
(bk. KT c.2, s.804-ERD 1156-YRD 987-EV 7^b-5-37^a-6)
- susam سوسام ، سوسام ، سوسام / simsim سسسم (3)
(bk. GH 239-DEF 150-KT c.2, s.839-ERD 1078-1101-YRD 1037-TSÖZ c.2, s.1092-KAMUS c.3, s.485)
- şahap "şahab" شهاب / şihāb شهاب
(bk. YRD 1045-ÖZÖN 773)
- şahne شحنه / şihne شحنه (4) (bk. KT c.1, s.770-ERD 1117-YRD 1040-ÖZÖN 774-KAMUS c.3, s.654)
- tabaat طباعة / tibā'at طباعة (bk. FAZ 38-DEF 153-KT c.2, s.875-YRD 1073)
- tababet طبابت / tibābet طبابة (bk. KT c.2, s.875-ERD 1231-YRD 1073-ÖZÖN 798)

=====

(1) bk. s. 133

(2) bk. s. 133

(3) es-Simsim السمسم : Zibric vezninde şırlağan yağının dānesine denür ki tahrifle susam سوسم tabir olunur.

Kamus Tercümesi, c.3, s.485

(4) eş-Şihne الشحنه : Şīnin kesri ile davara bir gün bir gece yetecek kadar alefe denür ve şehirlerde subaşı tabir olunan zābite denür ki taraf-ı sultandan mansub ve şehrin zabt ü rabtı hususuna kâfi olur..... Halā lisān-ı avāmda şīnin fethi ile mütedāveldir.

Kamus Tercümesi, c.3, s.654

- tabahat طبـاخـة / tibāḥat (bk. FAZ 38-DEF 153-KT c.2, s.875-YRD 1073-ÖZÖN 798)
- vaka'a واقـعـه / vaki'a واقـعـه (bk. GH 508-YRD 1215-EV 3^a-26-11^a-8)
- zağara زغـارـه / zihāre زغـارـه (1)
(bk. GH 198-DEF 131-KT c.2, s.685-ERD 1010-YRD 1269)
- zahara ظهـارـه / zihāre ظهـارـه (bk. ERD 1273)
- zanaat زنـائـت / sinā'at صنـاعـة (bk. ERD 1272)

=====

(1) Bu kelime Galatât-ı Hafîd'de şöyle açıklanmıştır:

Zağra زغـرـه : Enva'-ı cülūd-i hayvanattan ittihaz olunan kürklerin taşrasına vaz' eyledikleri kīt'a-ı ma'rufenin ismi Farisî'de feth-i zā ve sükün-i gayn ile zeğrāş زغـرـاش "dan galat olup 'Arabî'de kesr-i zā ile "zihare ظهـارـه " derler.

bk. Galatat-ı Hafîd, 198

Fakat zeğrāş kelimesi Farsça'da zağara yani "yaka kürkü" anlamına gelmeyip işe yaramıyan kürk parçalarını ifade etmektedir. Dolayısıyla zihāre'den muharref olması daha uygundur.

bk. Bürhan-ı Katı' Tercümesi s.429

Ferheng-i Ziya, s.1074

K e l i m e S o n u n d a

- müsta'fa مُسْتَعْفَى / musta'fi مُسْتَعْفَى (1)
(bk. DEF 185)
- müşevva مُشَوِّو / meşvī مُشَوِّو (bk. ERD 1872)
- müşva مُشَوِّو / meşvī مُشَوِّو (bk. ERD 1872)
- takaza تَقَاذَى / takādī تَقَاذَى (bk. KEMAL 15-GH 114-GSIR 21-TAS 54-KT c.1, s.423-ERD 575-YRD 1087-NACİ 265-EV 43^b-10)
- tecella تَجَلَّى / tecellī تَجَلَّى (bk. NACİ 213-ÖZÖN 827-YRD 1115)
- ,temenna تَمَنَّأ / temennī تَمَنَّأ (bk. TAS 57-KT c.1, s.440-ERD 594-YRD 1135-NACİ 283)
- tesella تَسَلَّى ، تَسَلَّى / tesellī تَسَلَّى (bk. KEMAL 11-GH 113-GSIR 29-KT c.1, s.404-YRD 1156-NACİ 239)

=====

(1) Kelimeyi bu şekli ile başka kaynakta bulamadık.

2- i — e d e ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e B a ŝ ı n d a

- edane اءانه / idāne اءانه (1) (bk. TAS 12)
- efrenç افرنج / ifrinc افرنج (bk. TEH 85-KT c.1, s.136-ERD 156-YRD 327-ÖZÖN 190)
- erdep اردب / irdep اردب (bk. GH 16-TEH 121-KT c.1, s.88-YRD 345-NACİ 47)
- esaet اساءء / isāet اساءء (bk. FAZ 8-TEH 40-NACİ 52-ÖZÖN 208)
- esaret اساءراء / isaret اساءراء (bk. TEH 41-KT c.1, s.94-YRD 347-ÖZÖN 208)
- eyalet اءاءاءء / iyālet اءاءاءء (bk. TEH 118-KT c.1, s.233-ERD 285-YRD 355-NACİ 139-EV 35^b-16-50^b-27)
- ezher اءءهر / izhir اءءهر (2) (bk. GH 13)

b- K e l i m e O r t a s ı n d a

- Belkis بلقئس / Bilkis بلقئس (bk. GH 97-FAZ 12-YRD 153-NACİ 171)
- benye بنئءه / binye بنئءه (3) (bk. ERD 390)

=====

(1) Kelimeyi bu şekli ile başka kaynakta bulamadık.

(2) Ezher اءءهر : Diyārımızda baĝ ve bostanlarda zuhūr ve tathiri asfır ayrık diye marūf nebatāt envā^cından etraf-ı Mekke-i Mükerrreme'de nābit Koĝalık dedikleri saza ŝebh lâkin kökü galız ve dalları kesîr ve ince ve kaddî asĝar ve humret ve sufrete mâil ve çieceĝi kesîr ve beyaz ve it-riyetli, Mekke ayrığı demekle meŝhūr haŝiŝîn ismi feth-i hemze ve hā'-ı mu'ceme ve sūkûn-ı dāl-ı mu'ceme ve rā'-ı mühmele ile müsta'meldir. Arabi'de ancak Kesr-i evvel ile "izhir اءءهر " den galat.

Galatāt-ı Hafid, s.13

Biz kelimeyi bu şekli ile başka kaynakta bulamadık.

(3) Kelimeyi bu şekli ile başka kaynakta bulamadık.

- Bestam بسطام / Bistām بسطام (1)
(bk. GH 88-KAMUS c.3, s.402)
- beşaret بشارة / bişāret بشارة
(bk. KEMAL 4-GH 88-89-GSİR 16-FAZ 11-DEF 59-TEH 41-KT c.1, s.293-ERD 366-YRD 163-NACİ 165-ÖZÖN 87)
- betaet بطاآت، بطاآت / biṭāet بطاأة (bk. DEF 59-KT c.1, s.295-NACİ 166)
- betalet بطالآت / biṭālet بطالة (bk. GH 89-TEH 41-KT c.1, s.295-ERD 369)
- bezazet بزازت / bizāzet بزازة (bk. ERD 361-YRD 169)
- cenaze جنازه / cināze جنازه (bk. GH 139-140-GSİR 7-8-FAZ 20-DEF 97-KT c.1, s.483-ERD 680-YRD 221-NACİ 325-ÖZÖN 122-EV 29^a-22)
- cerahat جراحات / cirāhat جراحة (bk. FAZ 19-DEF 94-KT c.1, s.472-ERD 652-YRD 223-NACİ 316-ÖZÖN 123)
- cerap "cerab" جرّاب / cirāb جرّاب
(bk. KT c.1, s.472-ERD 651-YRD 223-ÖZÖN 123)
- cereme جرّمه، جرّمه / cerīme جرّمه (bk. DEF 95-KT c.1, s.474-YRD 223)

=====

(1) Bistām بسطام : Bānın kesri ile esmā'-i ricāldendir, ve Bistām بسطام İnan'da bir belde adıdır, bānın fethi ile de zebanzeddır.

- ceriha جريحه / cirāhe جراحه (1)
 (bk. FAZ 19-KT c.1, s.474-YRD 223-NACİ 318-ÖZÖN 124)
- cerrahi جراحی / cirāhī جراحی (bk. DEF
 94-KT c.1, s.473-ERD 652-YRD 223-ÖZÖN 124-NACİ 316)
- çeyiz جهاز / cehiz جهيز / cihāz جهاز (2)
 (bk. GH 142-143-DEF 99-KT c.1, s.488-ERD 693-695-742-
 YRD 219-250-NACİ 331-TSÖZ c.1, s.240)
- debagat دباغت / dibāgat دباغة (bk. YRD
 277-ÖZÖN 156)

=====

(1) Bu kelime Farsça'da da aynen kullanılmakta olup Arapça "cirāhe جراحه" kelimesinden muharref olduğu Farsça Lugatlar tarafından belirtilmiştir. Bu hususta Ferheng-i Amīd'de şu açıklama yer almaktadır:

جريحه : اسم (ج ر ح) مأخوذ از "جراحة" عربی .
 جراحت ، زخم " در فارسی استعمال میشود ."
 Ferheng-i Amīd, c.1, s.687

(2) Eski ve Yeni Redhouse Sözlüğü'nde bu kelimenin Farsça olduğu açıklanmıştır. Fakat bu kelime Farsça'da aynen kullanılmakta olup Arapça "cihaz" kelimesinin muharrefi olduğu Farsça lugatlar tarafından açıklanmıştır. Ferheng-i Amīd bu kelimeyi şöyle açıklıyor: bk. c.1, s.717

جهيز : اسم (ج ه ر) مأخوذ از عربی " جهاز " اسباب
 و کالا ، آنچه که عروس از خانه خود بخانه شوهر ببرد .

- dehliz دهلـيز / dihliz (1) دهلـيز (bk. FAZ 26-KT c.1, s.637-ERD 931-YRD 279-NACİ 417-ÖZÖN-KAMUS c.2, s.176)
- emte'e امتعه / emtife امتعه (bk. DEF 41-TEH 91)
- feda فـدا / fidā' فـدا (bk. NACİ 559-560-ERD 1369-YRD 362-ÖZÖN 227)
- fedai فدائـى / fidā'ī فدائـى (bk. NACİ 560-ERD 1369-YRD 362-ÖZÖN 227)
- felahat فـلاحة / filāhat فـلاحة (bk. FAZ 46-DEF 165-TEH 41-NACİ 573-KT c.2, s.1002-ERD 1394-YRD 363)
- fena فنا (2) / finā' فنا (bk. GH 323-FAZ 46)
- feraset فراسـة / firāset فراسـة (bk. FAZ 45-DEF 163-TEH 41-NACİ 561-KT c.2, s.985-ERD 1371-YRD 365)
- harem حـرم / harīm حـريم (bk. KT c.1, s.545-ERD 779-YRD 451-ÖZÖN 293-TSÖZ c.1, s.505-ST c.1, s.93)
- hece هـجـه / hicā' هـجـا (bk. KT c.2, s.1506-ERD 2158-2159-YRD 470)

=====

(1) ed-Dihliz دهلـيز : Dālin kesri-y-ile kapu ile hanenin aralıǵına denür ki Türki'de feth-i dālla dehliz دهلـيز ve kapu aralıǵı ta'bir olunur, Şārihin beyanına göre "dāliz دالـيز" Farisi muarrebidir.

Kamus Tercümesi, c.2, s.176

(2) Ev önü anlamına gelen bu kelimeyi bu şekli ile Türkçe lugatlarda bulamadık.

- hesabi حسابي / hisābī حسابي (bk. YRD 476-TSÖZ c.1, s.524-ÖZÖN 316)
- hesap حساب / hesab حساب / hisāb حساب (bk. NACİ 351-YRD 476-TSÖZ c.1, s.524-ÖZÖN 316-EV 1^b-10-11^b-15-33^a-31-36^b-16)
- heytan حيطان / hītan حيطان (bk. FAZ 23-NACİ 365)
- Hidrellez خدر و الياز / Hidr, İlyās خدر للز، خدر الياز (bk. DEF 111-ERD 833-851-YRD 479)
- kehanet كهانت / kihānet كهانة (bk. GH 392-TAS 98-TEH 41-FAZ 51-DEF 177-ERD 1607-YRD 632-NACİ 644-ÖZÖN 430)
- kenef كنف، كنيف / kenīf كنيف (bk. DEF 177-TAS 98-KT c.2, s.1186-ERD 1577-1578-YRD 638-TSÖZ c.1, s.684)
- kesterе كستره / kesīrā' كستيراء (bk. KT c.2, s.1165-ERD 1547-YRD 645-TSÖZ c.1, s.691)
- lehim لهيم / lihām لحم (bk. KT c.2, s.1249-ERD 1647-YRD 708-TSÖZ c.2, s.786-ST c.2, s.58)
- maden معدن / ma'din معدن (bk. KEMAL 12-GH 427-428-DEF 188-GSIR 30-TAS 106-FAZ 65-NACİ 801-KT c.2, s.1371-ERD 1905-YRD 717)
- mahbes محبسر / mahbis محبسر (bk. NACİ 723-YRD 720-ÖZÖN 474)
- mahfel محفل / mahfil محفل (bk. YRD 721-ÖZÖN 475)
- malzeme مالزيمه / malezeme مالزيم / mā-lezime ما لزم (bk. KT c.2, s.1260-ERD 1660-YRD 728-TSÖZ c.2, s.804-RK 922)
- mecmer مجمر / micmer مجمر (bk. GH 410-KT c.2, s.1293-YRD 743-ÖZÖN 497-EV 34^a-19)

- medfen مدفن / medfin مدفن (bk. KT c.2, s.1314-NACİ 741-YRD 745)
- mefret مفرت / mufrit مفرت (bk. ERD 1930-YRD 746-TAR c.4, s.2801)
- mehenk مهـنك / mihek محـك (bk. GH 456-DEF 192-TAS 107-KT c.2, s.1439-ERD 1765-2048-YRD 747)
- menber "member" منبر / minber منبر (bk. KEMAL 15-GH 435-TAS 107-FAZ 69-DEF 190-KT c.2, s.1410-ÖZÖN 511-EV 2^a-11-34^a-21-34^a-27)
- menzele منزله ، menzelet منزلت / menzilet منزلة (bk. KT c.2, s.1415-ERD 2000-YRD 756)
- meret مرت / mārīd مارد (bk. KT c.2, s.1320-YRD 758-TSÖZ c.2, s.824)
- Merih / Merrih ريح / Mirrīh ريح (bk. KT c.2, s.1329-ERD 1819-YRD 759)
- mervaha مروحه / mirvaha مروحه (bk. GH 418-TAS 105-DEF 184-GSIR 34)
- mesaha مساحه / misāḥa مساحه (bk. FAZ 61-DEF 185-KT c.2, s.1332-NACİ 759-ERD 1826-YRD 761-ÖZÖN 518)
- mesahat مساحت / misāḥat مساحة (bk. FAZ 61-DEF 185-ERD 1826-YRD 761-ÖZON 518)
- meşfer مشفر / mişfer مشفر (bk. KT c.2, s.1352-ERD 1869-ÖZÖN 523)

- (1) metres مترس "metriz مترز / mitres مترس (1)
 (bk. GH 403-KT c.2, s.1276-ERD 1696-YRD 766-EV 27^a-12-
 BÜRH 752-ZİYA 1786-KAMUS c.2, s.219)
- (2) muavvezetan معوذتان / mu^cavvizetān معوذتان (2)
 muavvezeteyn معوذتين / mu^cavvizeteyn معوذتين
 (bk. GH 429-FAZ 66-DEVE 788-EV 2^b-24)
- muhayyele مخيـله / muhayyile مخيـله (bk. ÖZÖN 554)
- Müseyleme مسيـلمه / Müseylime مسيـلمه (bk. KEMAL 11-
 GH 419-FAZ 63)
- (3)
 - müstehkem مستـحکم / mustehkim مستـحکم (bk. GH 418-
 GSIR 23-TAS 102-FAZ 61-DEF 185 -KAMUS c. 3, s.431)
- mütebeyyen متيـين / mutebeyyin متيـين
 (bk. GSIR 54-FAZ 53-DEF 182-KT c.2, s.1272-1273)
- mütevater متـواتر / mütevâtir متـواتر
 (bk. GH 404-GSIR 54-FAZ 56-DEF 183)

=====

(1) el-Mitres المترس: Minber vezninde kapu açılmamak için
 ardına vaz' olunan kalın sürgüye ve dayığa ıtlak olunur.
 Bu asılda Parisî olarak me-ters مترس idi mîmin ve
 tânın fethi ve rânın sükûnı-y-ile ki "tersîden ترسیدن "den
 nehy-i hazırdır, "korkma" manasınadır. Güyâ hane sahibi-
 ne: "Bu ağaç kapunun ardında oldukça sârik ve sair mu'zi-
 lerden sen korkma." deyü hitab eder. Ba'dehu ta'rib edüp
 "mitres مترس " dediler. Hâlâ cengâhda "metris مترس "
 tabir olunan vikaye bundan me'huzdur.

Kamus Tercümesi, c.2, s.219

- (2) Muavvezeteyn معوذتين : Este^cizübillah قل اعوذ برب الفلق
 ve قل اعوذ برب الناس ile ibtida olunan sûreteyn şeri-
 feteynin isimleri feth-i vâv ile müsta'meldir. Arabi'-
 de asahhı zamm-ı mîm ve feth-i ayın ve teşdîd ve
 Kesr-i vâv ile mu^cavvizeteyndir.

Galatât-ı Hafîd, s.429

- (3) "Metin ve üstüvar olmuş nesneye âmmenin feth-i kâf ile
müstehkem kavilleri hatadır zira fi'li lâzım olmağla
 elbette kâfın kesri ile olmak lâzımdır."

Kamus Tercümesi, c.3, s.431

- müzekkere مذكوره / muzekkire مذكوره (bk. FAZ 60-KT c.2, s.1317-NACİ 743-YRD 857-ÖZÖN 683)
- revak رواق / rivāk رواق (bk. ERD 990-YRD 956-ÖZÖN 710)
- seayet سعایه (1) / si^cāyet سعایه (bk. FAZ 31)
- sebahat سباحه / sibahat سباحه (bk. FAZ 30-DEF 135-TEH 41-NACİ 465-KT c.1, s.704-ÖZÖN 737)
- secde سجده (2) / sicde سجده (bk. GH 214-KT c.1, s.709-ERD 1041-YRD 993-NACİ 469-TSÖZ c.2, s.1027)
- seddad سداد / sidād سداد (bk. TAS 115-KT c.1, s.712-YRD 993)
- sefaret سفارت / sifāret سفارة (bk. TEH 41-KT c.1, s.724-ERD 1060-YRD 993-NACİ 476)
- sencef سنجف / sicāf سنجاف (bk. ERD 1082-TAR c.5, s.3382-KAMUS c.2, s.775)
- setre ستره / sitre ستره (bk. KT c.1, s.708-ERD 1039-YRD 1006)
- seyadet سیادت / siyādet سیادة (bk. FAZ 32-NACİ 487-ERD 1098-YRD 1007-ÖZÖN 754)
- seyahat سیاحت / siyāhat سیاحة (bk. FAZ 32-TEH 41-ERD 1098-YRD 1007-NACİ 487-EV 1^b-17-5^a-30-32^a-11-32^b-10)

=====

(1) Kelimeyi bu şekli ile başka kaynakta bulamadık.

(2) Secde سجده : Sucûddan isim yani falan secde eyledi diye feth-i sîn ile isti'mâlî şâyi'dir. Arabi'de Kesr-i sîn ile "sicde سجده" den galat.

Galatât-ı Hafîd, s.214

- seyaset سياست / siyāset سياسة (1)
(bk. TAS 72-KT c.1, s.754-EV 37^b-32)
- seyyan سِيَّان / siyyān سِيَّان (bk. FAZ 32-33-DEF 142-TAS 71-ÖZÖN 754-KT c.1, s.754-YRD 1008)
- seyyanen سِيَّانًا / siyyānen سِيَّانًا (bk. FAZ 32-33-DEF 142-TAS 71-YRD 1008-TSÖZ c.2, s.1044)
- tebn تِبْن / tibn تِبْن (bk. ERD 489-YRD 1114)
- telmiz تَلْمِيز / tilmīz تَلْمِيز (bk. GH 116-DEF 87-TAS 56-NACİ 278-ERD 589-YRD 1133)
- temaşa تَمَشَا / timşā' تَمَشَا' (2)
(bk. KT c.1, s.436-NACİ 279-ÖZÖN 842-ERD 591-YRD 1134-EV 14^a-1-33^b-15)
- terekat تَرَكَات / terikāt تَرَكَات (bk. ERD 536-YRD 1149)

=====

(1) Seyaset kelimesinin asli "se-yasa" ya'ni "üç-tertip" manasına bir terkib-i Türki olduğunu İbn Kemal "tahkī-kü ta'rībi'l-Kelime'ti'l-a'cemiyye" ismindeki risalesinde beyan etmektedir. bk. Kamus-ı Türki, c.1, s.754

(2) Eski Redhouse Sözlüğü hariç, bütün Türkçe lugatlarda "temaşa"nın Farsça bir kelime olduğu belirtilmesine rağmen, Farsça lugatlarda bu kelimenin Arapça "timşā' تَمَشَا" veya "temāşā تَمَاشَى"dan geldiği tesbit edildiğine göre bu yolla da Türkçeye geçtiği kanaatindeyiz. Ferheng-i Amid'de bu kelime şöyle açıklanıyor: "bk. c.1, s.613"

تَمَاشَا : (ت) مأخوذ از کلمه " تَمَشَا " یا " تَمَاشَى " عربی ،
بمعنی راه رفتن و گردش کردن ، و راه رفتن با هم . در فارسی بمعنی
دیدن چیزی و نگاه کردن بکسی یا چیزی میگویند .

- tereke تركه / terike تركه (1) (bk. GH 111-TAS 54-FAZ 15-DEF 78-KT c.1, s.399-ERD 537-YRD 1149-TSÖZ c.2, s.1175-TAR c.5, s.3793-KAMUS c.3, s.78)
- tezkere تذكرة / tezkire تذكرة (bk. KT c.1, s.391-NACİ 225-ÖZÖN 865-ERD 523-YRD 1171)
- ve'ā' وَا / vi'ā' وَا (bk. KT c.2, s.1493-ÖZÖN 891)
- veçhe "veche" وچه / viche وچه (bk. KT c.2, s.1487-YRD 1222-1223)
- veladet ولادت / vilādet ولادت (bk. FAZ 74-TEH 41-DEF 197-KT c.2, s.1498-ERD 2148-YRD 1224-NACİ 932-EV 3^b-32-4^a-33-4^b-5-6^a-27)
- veladi ولادی / vilādī ولادی (bk. ÖZÖN 894)
- veraset وراثت / virāset وراثت (bk. FAZ 73-KT c.2, s.1489-NACİ 925-ERD 2133-YRD 1225)
- vesabet وثابت / viḡābet وثابتة (bk. ÖZÖN 896)
- veşayet وشايت / vişāyet وشاية (bk. ÖZÖN 897)
- yafes يافث / yāfis يافث "yafet يافت" (bk. GH 522-NACİ 951-ÖZÖN 901-ERD 2188-YRD 1234-KAMUS c.1, s.371)

=====

(1) et-Terike التركة : Rānın kesri-y-ile ferihе فرجه vezninde kişinin ba'de'l-mevt terk ve ibka eylediği miras ve muhalleeġata ıtlak olunur..... Pes lisān-i avām-da fetehātla "tereke تركه" galattır.

- zencef "sencef" زنجف / sicāf سجاج (1)
 (bk. ERD 1015-TAR c.5, s.3382-KAMUS c.2, s.775-KT c.1, s.688)
- Züleyha زليخا / Zeliḥā زليخا (bk. ERD 1012-YRD 1277-1291-NACİ 455-ÖZÖN 927)

c- K e l i m e S o n u n d a

- mekare مكاره " mekkare مكاره " / mukārī مكارى
 (bk. GH 431-DEF 189-KT c.2, s.1394-YRD 748-749-TSÖZ c.2, s.819-KAMUS c.3, s.913)
- takke طاقيه ، تقيه ، تقيه / tāḳiyye طاقيه
 (bk. KT c.2, s.867-ERD 1225-YRD 1088-ÖZÖN 810-TSÖZ c.2, s.1135-ST c.3, s.115-KAMUS c.3, s.16)

=====

(1) Bu kelime Kamus-ı Türki'de "zincif" şeklinde geçmektedir. bk. c.1, s.688.

3- i — \ ı d e ğ i ŝ m e s i

Umumiyetle Arapça kelimelerin kalın konsonantlı (ح h, خ h, ص s, ض z, ع c, غ ğ ve ق k) hecelerindeki (i) ler Türkçede (ı) olmaktadır.⁽¹⁾ Fakat yine de Arap harfleriyle yazılan metinlerde ve lugatlarda kelimelerin telaffuzunu doğru ve tam olarak tesbit etmek çok güç olduğundan i — \ ı değişmesine maruz kalan kelimeler için Yeni Redhouse ve Mustafa Nihat Özön'ün Osmanlıca/Türkçe sözlüklerindeki tesbitleri esas aldık. Ayrıca bu vokali taşıyan kelimeler çok fazla olduğu için, Türkçe'de çok kullanılan ve yaygın olan kelimeleri örnek olarak sıralıyoruz:

a- K e l i m e B a ŝ ı n d a

- ıdhak	اضحاک	/	idhāk	اضحاک	(bk. ÖZÖN 345-YRD 500)
- ıkal	عقال	/	c'ikāl	عقال	(bk. ÖZÖN 345-DEVE 470)
- ıkd	عقد	/	c'ikd	عقد	(bk. ÖZÖN 345-YRD 500)
- ıktida	اقتداء	/	ıktidā'	اقتداء	(bk. ÖZÖN 345-DEVE 471)
- ıktifa	اقتفاء	/	ıktifā'	اقتفاء	(bk. ÖZÖN 345-YRD 501)
- Irak	عراق	/	c'irāk	عراق	(bk. ÖZÖN 346-YRD 502)
- ırk	عرق	/	c'irk	عرق	(bk. ÖZÖN 346-YRD 502)
- ırz	عرض	/	c'ird	عرض	(bk. ÖZÖN 346-YRD 502)
- ısabe	عصابه	/	c'isābe	عصابه	(bk. ÖZÖN 346-YRD 502)

(1) bk. Özdem, Ragıp: Tarihsel Bakımdan Öztürkçe ve Yabancı Sözlüklerin Fonetik Ayraçları, s.7 (İstanbul 1939).

- Deny, Jean: Türk Dili Grameri, s.71 (İstanbul, 1941).

- isbi اصْبَح / isbi' اصْبَح (bk. ÖZÖN 347-YRD 503)
- isdar اصْدَار / isdār اصْدَار (bk. ÖZÖN 347-YRD 503)
- isfirar اصْفِرَار / isfirār اصْفِرَار (bk. ÖZÖN 347-YRD 503)
- isga اصْغَاء / isgā' اصْغَاء (bk. ÖZÖN 347-YRD 503)
- iskat اسْقَاط / iskāt اسْقَاط (bk. ÖZÖN 347-YRD 503)
- islah اِصْلَاح / islāh اِصْلَاح (bk. ÖZÖN 347-YRD 503)
- islahat اِصْلَاحَات / islahāt اِصْلَاحَات (bk. ÖZÖN 347-YRD 503)
- israr اِصْرَار / isrār اِصْرَار (bk. ÖZÖN 347-YRD 504)
- istica اِضْطِجَاع / ıztıca اِضْطِجَاع / idtıcā' اِضْطِجَاع (bk. ÖZÖN 347-YRD 504)
- istifa اِصْطِفَاء / istifā' اِصْطِفَاء (bk. ÖZÖN 347-DEVE 474)
- istifaf اِصْطِفَاف / istifāf اِصْطِفَاف (bk. ÖZÖN 347-YRD 504)
- istilah اِصْطِلَاح / istilāh اِصْطِلَاح (bk. ÖZÖN 347-YRD 504)
- istina اِصْطِنَاع / istinā' اِصْطِنَاع (bk. ÖZÖN 347-YRD 504)
- ıstırap اِضْطِرَاب / ıztırab اِضْطِرَاب / idtırāb اِضْطِرَاب (bk. ÖZÖN 348-YRD 504)
- ıstırar اِضْطِرَار / ıztırar اِضْطِرَار / idtırār اِضْطِرَار (bk. ÖZÖN 348-YRD 504)
- ıstıyaf اِصْطِیَاف / istiyāf اِصْطِیَاف (bk. ÖZÖN 348-DEVE 474)
- işk عِشْق / işk' عِشْق (bk. ÖZÖN 348-YRD 505)
- itam اِطْعَام / it'am اِطْعَام (bk. ÖZÖN 348-DEVE 475)
- itik " itk " عِتْق / itk' عِتْق (bk. ÖZÖN 348-YRD 505)
- itlak اِطْلَاق / itlāk اِطْلَاق (bk. ÖZÖN 348-YRD 505)
- itnab اِطْنَاب / itnāb اِطْنَاب (bk. ÖZÖN 348-YRD 505)
- itır " itr " عِطْر / itr' عِطْر (bk. ÖZÖN 348-YRD 505)
- itra اِطْرَا / itrā' اِطْرَا (bk. ÖZÖN 348-YRD 505)
- ittıla اِطْلَاع / ittılā' اِطْلَاع (bk. ÖZÖN 349-YRD 506)

b- K e l i m e O r t a s ı n d a

- ākıl عاقل / 'ākīl عاقل (bk. ÖZÖN 20-YRD 35)
- arız عارض / 'āriḍ عارض (bk. ÖZÖN 36-YRD 71)
- arıza عارضه / 'ārīḍa عارضه (bk. ÖZÖN 36-YRD 71)
- asıfe عاصفه / 'āsife عاصفه (bk. ÖZÖN 41-YRD 80)
- âşık عاشق / 'āşik عاشق (bk. ÖZÖN 44-YRD 86)
- âtıfet عاطفت / 'âtifet عاطفة (bk. ÖZÖN 49-YRD 93)
- atıl عاطل / 'ātil عاطل (bk. ÖZÖN 49-YRD 93)
- atır عاطر / 'ātir عاطر (bk. ÖZÖN 49-YRD 93)
- batın باطن / bātin باطن (bk. ÖZÖN 70-YRD 141)
- dafık دافق / dāfik دافق (bk. ÖZÖN 148-YRD 265)
- dılı "dil" ضلع / dil^c ضلع (bk. ÖZÖN 168-YRD 293)
- evasıt اواسط / evāsıt اواسط (bk. ÖZÖN 215-YRD 353)
- Fasıla فاصله / Fāsile فاصله (bk. ÖZÖN 225-YRD 361)
- Fazıl فاضل / Fādil فاضل (bk. ÖZÖN 226-YRD 362)
- Fıkıh "Fıkh" فقه / Fıkh فقه (bk. ÖZÖN 236-YRD 371)
- Fıkra فقره / Fıkra فقره (bk. ÖZÖN 236-YRD 371)
- Firka فرقه / Firka فرقه (bk. ÖZÖN 237-YRD 371)
- Fitnat فطنت / Fitnat فطنة (bk. ÖZÖN 237-YRD 372)
- Fıtır "Fıtr" فطر / Fıtr فطر (bk. ÖZÖN 237-YRD 372)
- Fitrat فطرت / Fitret فطرة (bk. ÖZÖN 237-YRD 372)
- gıda / gıza غذا / gizā' غذا (bk. ÖZÖN 257-YRD 399)
- gıl غل / gill غل (bk. ÖZÖN 257-YRD 400)
- gılaf غلاف / gilāf غلاف (bk. ÖZÖN 257-YRD 400)

- gıllat غلظت / gilzat غلظة (bk. ÖZÖN 258-YRD 400)
- gımd غمد / gimd غمد (bk. ÖZÖN 258-YRD 400)
- gına غنا ، غنى / ginā غنى (bk. ÖZÖN 258-YRD 400)
- gıpta / gibta غبطه / gibta غبطه
(bk. ÖZÖN 257-YRD 399)
- gış غیش / gişş غیش (bk. ÖZÖN 258-YRD 401)
- gıta غطا / gitā' غطاء (bk. ÖZÖN 258-YRD 401)
- gıyap " gıyab " غیاب / giyāb غیاب
(bk. ÖZÖN 258-YRD 401)
- hadım خادم / hādım خادم (bk. YRD 432-TSÖZ
c.1, s.491)
- hasıl حاصل / hāsıl حاصل (bk. ÖZÖN 297-YRD 456)
- hasır حصیر / haşır حصیر (bk. ÖZÖN 297-YRD 456)
- hatıf خاطف / hātif خاطف (bk. ÖZÖN 301-YRD 461)
- hatır خاطر / hātir خاطر (bk. ÖZÖN 301-YRD 461)
- hatıra خاطره / hātire خاطره (bk. ÖZÖN 301-YRD 461)
- hazık حاذق / hāzık حاذق (bk. ÖZÖN 309-YRD 469)
- hazır حاضر / hādir حاضر (bk. ÖZÖN 309-YRD 469)
- hıba خبا / hibā' خبا (bk. ÖZÖN 319-YRD 479)
- hıdn خدن / hidn خدن (bk. ÖZÖN 319-YRD 479)
- hıfz حفظ / hişz حفظ (bk. ÖZÖN 319-YRD 479)
- hıkd حقد / hiķd حقد (bk. ÖZÖN 320-YRD 479)
- hına / hinna حنا / hinnā' حنا (bk. ÖZÖN
320-YRD 479)
- hınzır خنزیر / hinzır خنزیر (bk. ÖZÖN 320-YRD 479)
- hırka خرقه / hirka خرقه (bk. ÖZÖN 320-YRD 480)
- hırman حرمان / hirmān حرمان (bk. ÖZÖN 320-YRD 480)

- hırs حرس / hırs حرس (bk. ÖZÖN 320-YRD 480)
- hısam خصام / hısām خصام (bk. ÖZÖN 321-YRD 481)
- hısb خصب / hısb خصب (bk. ÖZÖN 321-YRD 481)
- hısn خصم / hısn خصم (bk. ÖZÖN 321-YRD 481)
- hışır قشیر " Kışır " قشیر / kışır قشیر
(bk. YRD 481-YRD 481)
- hıtbe خطبه / hıtbe خطبه (bk. ÖZÖN 321-YRD 481)
- hıtta خطه / hıtta خطه (bk. ÖZÖN 321-YRD 481)
- hıyanet خیانت / hıyānet خیانة (bk. ÖZÖN 321-YRD 481)
- hıyar خیار / hıyār خیار (bk. ÖZÖN 321-YRD 481)
- hıyatet خیاطت / hıyātet خیاطة (bk. ÖZÖN 321-YRD 481)
- Hızır " Hızır " خضر / Hıdr خضر (bk. ÖZÖN
322-YRD 482)
- inkılap " inkılab " انقلاب / inkılāb انقلاب
(bk. ÖZÖN 379-YRD 540)
- inkıraz انقراض / inkırād انقراض (bk. ÖZÖN 379-YRD 540)
- inkısam انقسام / inkısām انقسام (bk. ÖZÖN 379-YRD 540)
- inkıta انقطاع / inkıtā انقطاع (bk. ÖZÖN 379-YRD 540)
- inkıyad انقياد / inkıyād انقياد (bk. ÖZÖN 379-YRD 540)
- inkıza انقضا / inkıdā انقضاء (bk. ÖZÖN 379-YRD 540)
- inkızaz انقضا / inkıdād انقضاء (bk. ÖZÖN 380-YRD 540)
- istıktab استقطاب / istıktāb استقطاب (bk. ÖZÖN 391-
YRD 552)
- istıtla استطلاع / istıtlā استطلاع (bk. ÖZÖN 391-YRD 552)
- kalıp / kalıb قالب ، قلب / kālīb قالب
(bk. YRD 587-ÖZÖN 418-GH 362)

- kırmız قـرمز / kırmız قـرمز (1) (bk. KT c.2, s.1065-ERD 1447-YRD 655-TSÖZ c.1, s.702-KAMUS c.2, s.194-195)

(1) el-Kırmız القـرمز : Zibric vezninde bir güne boya ismidir ki bilād-ı Erminiyye'ye mahsustur. Hakikati bilād-ı mezbure meşelerinde tekevvün eder bir nevi' kurtcağızın usāresidir. İnde'l-ba'z mercimek kadar ve pek kızıl dānelerdir ki şehr-i Azar-i Rumi'de çiğ gibi bir nevi' pelit ağacına nāzil olur, devşirilmesinde gaflet ve ihmāl olunursa kanadlanup pervāz ederler. Kırmız dedikleri boya ol dānelerin içlerinde olur, anunla hayvānī olan, yani yün ve ipek makulesini boyarlar, pamuk boyanmaz. Mütercim der ki müfredat-ı tıbbiyede bu resme mersumdur ki kırmız dedikleri -ki nās ana "Kırbız" derler- maruftur, boyacılar isti'māl ederler. Evrāk-ı eşcār üzere hususa çeydār nam şecer-i Hindi üzere tekevvün eder be-gāyet ahmer ve nohut kadar ve müstedir ve Kerihü'r-rayiha bir böcektir. Ve kırmız Lugat-ı Rumīdir. Arabī'de ana dūdū's-sabbağın derler. Ve bir nevi' habbeye de Kırmız denür ki Türki'de "Kırbız tohumu" derler. Evvelki ile ipek boyanır, bir cüz'i oniki cüz' ipeği boyar, ve bununla da boyarlar. Lākin evvelkine uymaz, Ve bilād-ı Ermene mahsus değildir. Bizim semtlerde dahi mütekevvin olur, ıssı suda haşlayup helāk ederler, anun-içün ashāb-ı vera'andan ve boyasından istinkāf ederler. Ve Türki'de kırmızı قـرمزی ana mensuptur.

- kırtas قرطاس / kırtās قرطاس (bk. ÖZÖN 439-YRD 656)
- kıs قس / kis قس (bk. ÖZÖN 439-YRD 656)
- kısım "kısım" قسم / .kism قسم (bk. ÖZÖN 440-YRD 657)
- kısmet قسمت / .kismet قسمة (bk. ÖZÖN 440-YRD 657)
- kıssa قصه / .kıssa قصه (bk. ÖZÖN 440-YRD 657)
- kıst قسط / .kist قسط (bk. ÖZÖN 440-YRD 657)
- kıstas قسطاس / .kistās قسطاس (bk. ÖZÖN 440-YRD 657)
- kışır "kışır" قشیر / kışır قشیر (bk. ÖZÖN 440-YRD 658)
- kıta قطعہ / .kita قطعہ (bk. ÖZÖN 440-YRD 658)
- kıtal قتال / .kital قتال (bk. ÖZÖN 440-YRD 658)
- kıvam قوام / .kivām قوام (bk. ÖZÖN 440-YRD 659)
- kıyafet قیافت / .kiyāfet قیافة (bk. ÖZÖN 440-YRD 659)
- kıyamet قیامت / .kiyāmet قیامة (bk. ÖZÖN 441-YRD 660)
- kıyas قیاس / .kiyās قیاس (bk. ÖZÖN 441-YRD 660)
- kıymet قیمت / .kiymet قيمة (bk. ÖZÖN 441-YRD 661)
- layık لایق / .lā'ik لائق (bk. ÖZÖN 458-YRD 706)
- lazım لازم / .lāzım لازم (bk. ÖZÖN 458-YRD 706)
- merasıd مراصد / .merāsıd مراصد (bk. ÖZÖN 514-YRD 757)
- mıkdam مقدم / .mikdām مقدم (bk. YRD 772-YRD 772)
- mıkleb مقلب / .mikleb مقلب (bk. ÖZÖN 533-YRD 772)
- mıkraa مقعره / .mikra'a مقعره (bk. YRD 772-YRD 772)
- mıntaka منطقه / .mintaka منطقه (bk. ÖZÖN 533-YRD 772)
- mısad معد / .mis'ad معد (bk. ÖZÖN 533-YRD 773)
- mısbah مصباح / .misbāh مصباح (bk. ÖZÖN 534-YRD 773)

- Mısır " Mısır " مصر / Misr مصر (bk. YRD 773-ÖZÖN 534)
- mısra مصراع / misrā^t مصراع (bk. ÖZÖN 534-YRD 773)
- mızmar مضمّار / midmār مضمّار (bk. ÖZÖN 534-YRD 774)
- mukır مقیر / mukırr مقیر (bk. ÖZÖN 561-YRD 796)
- munafık منافق / munāfik منافق (bk. ÖZÖN 562-YRD 798)
- munfasıl منفصل / munfasıl منفصل (bk. ÖZÖN 562-YRD 798)
- munhasır منحصر / munḥasır منحصر (bk. ÖZÖN 562-YRD 798)
- munkabız منقبض / munkabid منقبض (bk. ÖZÖN 563-YRD 798)
- muntalık منطلق / muntalik منطلق (bk. ÖZÖN 563-YRD 798)
- muntazır منتظر / muntazır منتظر (bk. ÖZÖN 563-YRD 798)
- murabıt مرابط / murābit مرابط (bk. ÖZÖN 564-YRD 798)
- mutaassıb متعصب / muta'assib متعصب (bk. ÖZÖN 568-YRD 802)
- mutabık مطابق / mutābik مطابق (bk. ÖZÖN 569-YRD 802)
- mutasarraf متصرف / mutasarraf متصرف (bk. ÖZÖN 570-YRD 803)
- mutasavvıf متصوف / mutasavvif متصوف (bk. ÖZÖN 570-YRD 803)
- mutavassıt متوسط / mutavassıt متوسط (bk. ÖZÖN 570-YRD 803)
- muvafık موافق / muvāfik موافق (bk. ÖZÖN 573-YRD 805)
- muvazıb مواظب / muvāzib مواظب (bk. ÖZÖN 574-YRD 805)

- muzır مضر / müdirr مضر (bk. ÖZÖN 575-YRD 806)
- mülattıf ملطف / mulattıf ملطف (bk. ÖZÖN 592-YRD 818)
- münakız مناقز / münākıd مناقز (bk. ÖZÖN 596-YRD 821)
- münazır مناظر / münāzir مناظر (bk. ÖZÖN 597-YRD 821)
- müteakıb متعاقب / muteʿakıb متعاقب (bk. ÖZÖN 619-YRD 839)
- mütehaffız متحفظ / mutehaffız متحفظ (bk. ÖZÖN 624-YRD 844)
- mütelahık متلاحق / mutelāhık متلاحق (bk. ÖZÖN 628-YRD 847)
- mütelatım متلاطم / mutelātım متلاطم (bk. ÖZÖN 629-YRD 848)
- mütenakız متناقض / mutenākıd متناقض (bk. ÖZÖN 630-YRD 849)
- müterakkıb مترقيب / muterakkıb مترقيب (bk. ÖZÖN 632-YRD 850)
- mütesallıt متسلط / mutesallıt متسلط (bk. ÖZÖN 851-YRD 851)
- mütevasıl متواصل / mutevāsıl متواصل (bk. ÖZÖN 635-YRD 853)
- müteyakkız متيقظ / muteyakkız متيقظ (bk. ÖZÖN 636-YRD 854)
- nakıs ناقص / nākıs ناقص (bk. ÖZÖN 646-YRD 863)
- nasır ناصر / nāsır ناصر (bk. ÖZÖN 653-YRD 868)
- natık ناطق / nātık ناطق (bk. ÖZÖN 654-YRD 869)
- natır ناطر / nātır ناطر (bk. ÖZÖN 654-YRD 869)
- nazım ناظم / nāzım ناظم (bk. YRD 781-YRD 871)

- nazır ناظر / nāzır ناظر (bk. YRD 871-YRD 871)
- rabıh رابح / rābih رابح (bk. ÖZÖN 697-YRD 943)
- rabıta رابطه / rābita رابطه (bk. ÖZÖN 697-YRD 943)
- rafız رافض / rāfid رافض (bk. ÖZÖN 698-YRD 944)
- rakım راقم / rākım راقم (bk. YRD 947-ÖZÖN 700)
- rasıd راصد / rāsıd راصد (bk. ÖZÖN 701-YRD 949)
- rıdvan رضوان / ridvān رضوان (bk. ÖZÖN 712-YRD 958)
- rıfk رفق / rıfk رفق (bk. ÖZÖN 712-YRD 958)
- rıka رقاع / rikā رقاع (bk. ÖZÖN 712-YRD 958)
- rıkk رق / rıkk رق (bk. ÖZÖN 712-YRD 958)
- rızk رزق / rızk رزق (bk. ÖZÖN 712-YRD 958)
- sabık سابق / sābık سابق (bk. ÖZÖN 722-YRD 967)
- sabıka سابقه / sābıka سابقه (bk. ÖZÖN 722-YRD 967)
- sadık صادق / sādık صادق (bk. ÖZÖN 724-YRD 970)
- sadır صادر / sādır صادر (bk. ÖZÖN 724-YRD 970)
- sakıb ثاقب / sākıb ثاقب (bk. ÖZÖN 730-YRD 977)
- sıbt سبط / sıbt سبط (bk. ÖZÖN 755-YRD 1009)
- sıbyan صبيان / sıbyān صبيان (bk. ÖZÖN 755-YRD 1009)
- sıdak صداق / sıdāk صداق (bk. ÖZÖN 755-YRD 1010)
- sıddık صديق / sıddīk صديق (bk. ÖZÖN 755-YRD 1010)
- sıdk صدق / sıdk صدق (bk. YRD 1010-YRD 1010)
- sıfat صفت / sıfat صفة (bk. ÖZÖN 755-YRD 1010)
- sıfır " sıfr " صفر / sıfr صفر (bk. ÖZÖN 755-YRD 1010)
- sıgar صغار / sıgār صغار (bk. ÖZÖN 755-YRD 1010)
- sıhhat صحت / sıhhat صحة (bk. ÖZÖN 755-YRD 1011)
- sıhr صحر / sıhr صحر (bk. ÖZÖN 755-YRD 1011)

- sıla صله / sila صله (bk. ÖZÖN 756-YRD 1012)
- sınıf "sımf" صنف / sınıf صنف (bk. ÖZÖN 756-YRD 1013)
- sır سر / sirr سر (bk. ÖZÖN 756-YRD 1013)
- sırat صراط / sırat صراط (bk. ÖZÖN 756-YRD 1013)
- sıyah صیاح / sıyāh صیاح (bk. ÖZÖN 756-YRD 1015)
- sıyam صیام / sıyām صیام (bk. ÖZÖN 756-YRD 1015)
- sıyanet صیانت / sıyānet صیانة (bk. ÖZÖN 756-YRD 1015)
- sıyga صیغه / sığa صیغه (bk. ÖZÖN 756-YRD 1015)
- şık شق / şikk شق (bk. ÖZÖN 787-YRD 1060)
- Tarık طارق / Tarık طارق (bk. ÖZÖN 816-YRD 1097)
- tenkiye تنقيه / tenkiyye تنقيه (bk. ÖZÖN 847-YRD 1142)
- tıba طباع / tībā^f طباع (bk. ÖZÖN 866-YRD 1173)
- tıbaat طباعت / tībā^fat طباعة (bk. ÖZÖN 866-YRD 1173)
- tıbak طباق / tībāk طباق (bk. ÖZÖN 866-YRD 1173)
- tıfl طفل / tıfl طفل (bk. ÖZÖN 866-YRD 1173)
- tıla طلا / tılā^f طلا (bk. ÖZÖN 866-YRD 1174)
- tıp "tıbb" طب / tıbb طب (bk. ÖZÖN 866-YRD 1175)
- vakıa واقعه / vākī^fa واقعه (bk. ÖZÖN 887-YRD 1216)
- vākıf واقف / vākıf واقف (bk. ÖZÖN 887-YRD 1216)
- vāsıl واصل / vāsıl واصل (bk. ÖZÖN 889-YRD 1220)
- vāsıta واسطه / vāsıta واسطه (bk. ÖZÖN 889-YRD 1220)
- zıf ضعف / di^f ضعف (bk. ÖZÖN 919-YRD 1283)
- zıfr ظفر / zıfr ظفر (bk. ÖZÖN 919-YRD 1283)
- zil "zıll" ظل / zıll ظل (bk. ÖZÖN 919-YRD 1283)
- zımn ضمن / dımn ضمن (bk. ÖZÖN 920-YRD 1283)

- zıt " zid " ضِد / didd ضِد (bk. ÖZÖN 919)

c- K e l i m e S o n u n d a

- Fakı فاقى / Fakih فقيه (bk. YRD 359)
- kadı قاضى / kādi قاضى (bk. YRD 576-ÖZÖN 413)
- katı قاطع / kāti^c قاطع (bk. YRD 618-ÖZÖN 425)
- munkatı منقطع / munkati^c منقطع (bk. ÖZÖN 563-YRD 798)
- muntabı منطبع / muntabi^c منطبع (bk. ÖZÖN 563-YRD 798)
- musaddı مصدع / muşaddi^c مصدع (bk. ÖZÖN 565-YRD 799)
- mutasaddı متصدع / mutasaddi^c متصدع (bk. ÖZÖN 569-
DEVE 825)
- mutazarrı متضرع / mutadarri^c متضرع (bk. ÖZÖN 571-
DEVE 828)
- mutazavvı متضوع / mutadavvi^c متضوع (bk. DEVE
828-YRD 804)
- mütekazı متقاضى / mutekādi متقاضى (bk. ÖZÖN
628-YRD 847)
- mütevazı متواضع / mutevādi^c متواضع (bk. ÖZÖN
635-YRD 854)
- mütevazvı متوضى / mutevaddi^c متوضى (bk. YRD 854-
DEVE 940)
- razı راضى / rādī راضى (bk. ÖZÖN 703-YRD 950)
- soytarı صوتارى، صوتارى / sa^cteri سعترى (bk. ERD
1196-YRD 1029-KT c.2, s.843-LEH 502-TL c.3, s.349)
- vakı واقع / vāki^c واقع (bk. ÖZÖN 887-YRD 1216)

=====

4- i — o d e ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e B a ŝ ı n d a

- oyan "uyan" اويان / ايوان iyvān (1)
 (bk. TEH 133-KT c.1, s.226-ERD 273-YRD 905-TAR c.5, s.3035-
 c.6, s.4025-DER c.9, s.3300, c.11, s.4047-TL c.1, s.454-
 LÇ 43-KALHS c.3, s.596)

=====

(1) Oyan "uyan" kelimesi Divânü Lugati't-Türk'te bulunmanak-
 la beraber, Lugat-ı Çağatay ve Türk Lugatinde Çağtayca
 olduğu belirtilmektedir. Diğer Lugatlarda ise Türkçe bir
 kelime olarak gösterilmiştir.

Oyan "uyan" kelimesinin Arapça "iyvān" ın muharrefi
 olduğu sadece Tehzîbü'l-Kelâm ve Kamus Tercümesinde be-
 lirtilmektedir:

-Oyan "Uyan" اويان : Arabiye "iyvān ايوان"
 dan muharreftir ki hayvan başlığına derler.

Tehzîbü'l-Kelâm, s.133

-el-İyvān الايوان : Hemzenin Kesri ile büyük suffe-
 ye denür ..... Ve iyvān ايوان atın oyanına "uya-
 nına اويانته " denür ki başına geçürdükleridir,
 Oyan "uyan" اويان ve başlık ta'bir olunur. Bu-
 nun cem'i "iyvānât اويانات " tır. Mütercim der-
 ki Oyan "uyan" اويان lafzı "iyvan ايوان"
 muharrefi olmak melhûzdur.

Kamus Tercümesi, c.3, s.596

./..

b- K e l i m e O r t a s ı n d a

- somat ط ط / simāt ط (1)
 (bk. GH 226-KT c.2, s.842-ER 1076-1195-YRD 1027-EV 34^b-21)

=====

Kamus Tercümesinin açıklamasına dikkatle baktığımız zaman anlaşılıyor ki Arapça'dan muharref olması zayıf bir ihtimaldir.

(1) Somat ط : Resm-i Arap üzere ferş olunan sofrayı ta'amın ismi zamm-ı sîn ile müsta'meldir. Arabi'de Kesr-i sîn ile "simāt ط" dan galat olup Farsî'de mutlaka sofranın manasına feth-i hâ'-ı mu'ceme ve vâv-ı ma'dûle ile h^vân ط derler.

Galatât-ı Hafîd, s.226

..... ile'l-ân ta'til günleri ahâli-i İslambol ol ayın üzere Ok Meydanına giderler, andan Sultan Mehmed Han tershane bahçesine gelip üç gün üç gece cemî'-i guzât-ı müslimîne it'âm-ı ta^câm edip somat-ı ط Muhammedîler edip...

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1,
 s.34^b-19, 20, 21

5- i _____ u de ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e B a ŝ ı n d a

- uyan "oyan" اِيْوَان / iyvān اِيْوَان (1) (bk. KT c.1, s.226-ERD 273-YRD 905-TAR c.5, s.3035-c.6, s.4025-
DER c.9, s.3300-c.11, s.4047-TEH 133-KAMUS c.3, s.596)

b- K e l i m e O r t a s ı n d a

- buka بَقَاع / bikā' بَقَاع (bk. NACİ 169-
ÖZÖN 96-105)
- gavur كَافِر / kāfir كَافِر (bk. GH 368-TAS 94-
KT c.2, s.1141-ERD 1519-YRD 386-TL c.4, s.15)
- hamur خَمِير / hamīr خَمِير (bk. GH
158-DEF 112-KT c.1, s.588-ERD 825-865-YRD 445)
- huda خِدَاع / hidā' خِدَاع (2) (bk. FAZ 23)
- hultat خِلْطَات / hiltat خِلْطَات (bk. GH 158-ERD 860)
- kayyum قِيم / kayyim قِيم (bk. FAZ 50-DEF 173-
KT c.2, s.1133-ERD 1511-TSÖZ c.1, s.674)
- kubab قِبَاب / kibāb قِبَاب (bk. NACİ 584-EV
9^b-2-9^b-4)
- kumar قِمَار / kimār قِمَار (bk. GH 363-TAS 88-
FAZ 49-DEF 171-KT c.2, s.1082-NACİ 600-ERD 1472-1497-
YRD 684-ÖZÖN 446-TSÖZ c.1, s.758)

=====

(1) bk. s. 161

(2) Kelimeyi Türkçe'deki şekli ile başka kaynakta bulamadık.

- lahmacun لحم آجون / lahm 'acīn لحم وعجين
(bk. YRD 702-TSÖZ c.2, s.782)
- mansub منصب ، منصوب / mansib منصب
(bk. KT c.2, s.1416-ERD 2004-YRD 731)
- mevlud مولود ، مولود / mevlid مولد (1)
(bk. KT c.2, s.1433-ERD 2035-2036-YRD 768-ÖZÖN 529-
EV 4^b-4-11^a-22-41^b-7)
- Musul موصول ، موصول / Mevsil موصول
(bk. GH 426-DEF 191-KT c.2, s.1430-ERD 2031-KAMUS c.3,
s.375)
- muşer موشر / mi'sār مِشَار ، minşār مِشَار
(bk. KT c.2, s.1430-ERD 2030-YRD 801)

(1) Yanko ıbn-i Madyan يانقوا بن ماديان ..... Bunun hilafeti İskender-i Rumî mevludundan مولودندن dörtyüz otuz sene mukaddemdir.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1-4^b-4.

Bu mâcerâ İsâ Nebî mevludundan مولودندن üçyüz yirmi sekiz sene sonra idi.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1-11^a-22.

Her şeb bu şeb-çirağ meş'alesi câmi'i münevver ederdi. Bu dahi Risâlet-penâh'ın mevludları مولودلری gecesi ser-nigün olup ol şeb-çirağ hâlâ Kızıl Elma'-dadır.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1-41^b-7.

- Rufai رفاعى / Rifā'ī رفاعى (bk. YRD 959-962)
- susam صوام ، صوام ، صوام / simsim سمس (bk. GH 239-DEF 150-KT c.2, s.839-ERD 1078-1101-1191-KAMUS c.3, s.485-YRD 1037-TSÖZ 1037-TSÖZ c.2, s.1092)
- tura طوره ، طوراً / dirre دره (1) (bk. GH 275-KT c.2, s.897-ERD 1255-YRD 1189-KAMUS c.1, s.854)

(1) Bu kelime hakkında değişik görüşler var:

a- Aslı "tuğra طغرا " yahut "dirre دره "

Kamus-ı Türki, c.2, s.897

b- Eski ve Yeni Redhouse Sözlüğü'nde Türkçe bir kelime olarak gösterilmiştir.

c- Tura طوره : Bazı nesnelere denilen teftil ile sıbyān ve anlara mülhakların mülā'abe eyledikleri şey'-i ma'rufun ismi. Arabi ve Farisî müşterek olan Kesri-dāl ve teşdid ve feth-i ra ile "dirre دره " den galattır.

Galatât-ı Hafîd, 275

d- ed-Dirre دره : Dāl'in kesri-y-ile bu dahi süde denür... Ve "dirre دره " Türki'de tahrifle "tura طوره " dedikleri şey'e denür ki kamçı gibi anunla darb ederler, kırbaça da ıtlak olunur.

Kamus-ı Tercümesi, c.1, s.854

Bu kelime, Divanü Lugat'it-Türk'de aynen geçmekte, fakat yalnızca kalkan ve siper manasına gelmektedir. (bk. Divanü Lugati't-Türk Tercümesi, c.2, s.356-Clauson s.531)

Bizce tura kelimesinin Arapça dirre دره kelimesinin muharrefi olması zayıf bir ihtimaldir.

c- K e l i m e S o n u n d a

- kumru قومرو ، قومری / kumrī قمری ، kumriyye قمریه (1)
(bk. GH 367-KT c.2, s.1083-1114-ERD 1473-1479-YRD 685-
KAMUS c.2, s.87-88)
- kutnu قطنی / kuṭnī قطنی (bk. YRD 691-
TSÖZ c.1, s.768)
- sofu صوفی / şufī صوفی (bk. YRD 1025-
ÖZÖN 763-TSÖZ c.2, s.1069)
- tortu طورطو ، طورطی ، طورتی / durdī دردی (2)
(bk. GH 275-TAS 56-KT c.2, s.895-ERD 607-895-1253-YRD 1183-
KAMUS c.1, s.605-c.3, s.154)

=====

(1) el-Kumriyye القمریه : Kurdiyye vezninde hamāme kısı-
mından bir nevi' ismidir ki kumru قومری ta'bir
olunan ma'ruf kuştur.

Kamus Tercümesi, c.2, s.87-88

(2) ed-Durdī الدردی : Kurdi vezninde bir nesnenin dibine
çöken süflüne ve posasına denür ki tortu طورطو ta'-
bir olunur, ve tortu طورطو durdī دردی muharrefidir.

Kamus Tercümesi, c.1, s.605

es-Sufl الثفل : Sānın zammı ve fānın sükūni-y-ile
ve es-Sāfil الثافل : Bir nesnenin çöküntüsüne de-
nür ki durdī دردی muharrefi tortu طورطی
ta'bir olunur.

Kamus Tercümesi, c.3, s.154

6- i _____ ü d e ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e B a ŝ ı n d a

- ünās انك / inās انك (bk. KEMAL 3-GH 53-GSIR 14-TAS 35-TEH 23-FAZ 10-DEF 43-KT c.1, s.170-NACİ 120)
- üstüva استوا / istivā' استوا (bk. DEF 33-TEH 119-KT c.1, s.106-ERD 105-YRD 460-NACİ 67)

b- K e l i m e O r t a s ı n d a

- aynü'l-hür عين الهر / 'aynu'l-hirr عين الهر (1) (bk. GH 311-YRD 106)
- bürke برکه / birke برکه (2) (bk. GH 81-GSIR 19-TAS 47-KT c.1, s.289-NACİ 161-ÖZÖN 102-108)
- hülle حله / hille حله (bk. GH 149-KT c.1, s.558-YRD 794-KAMUS c.3, s.181)
- lübs لبس / libs لبس (bk. GH 396-NACİ 653-YRD 714-ÖZÖN 465)

(1) Bu kelime Yeni Redhouse Sözlüğü'nde "aynü'l-hir" şeklinde geçmektedir.

(2) Birke برکه: Bānın kesri ile bu dahi göğüse denür .....
Ve birke برکه su irkilüp göllendiği yere denür. Hālā tarīk-i Hicāz'da bürkeler ki bānın zammı ile dir andan muharreftir.

- müdür مدير / المدير (bk. YRD 812-TSÖZ c.2, s.856)
- mülkiyet ملكية / الملكية (bk. YRD 818-TSÖZ c.2, s.859)
- mümkün ممكن / الممكن (bk. YRD 820-TSÖZ c.2, s.859-EV 3^b-24-6^b-31-8^a-26-18^a-27-19^a-27)
- müşkül مشکل / المشكل (bk. YRD 838-TSÖZ c.2, s.864-EV 21^b-32-37^b-17)
- müşkülât مشکلات / المشكلات (bk. YRD 838-TSÖZ c.2, s.864)
- müşür مشير / المشير (bk. YRD 839)
- nükat نکات / النكات (bk. GH 482-GSIR 36-TAS 110-FAZ 73-DEF 194-KT c.2, s.1470-NACİ 909)
- süba سباع (1) / السباع (bk. FAZ 30)
- tecarüp "tecarüb" تجارب / التجارب (bk. FAZ 14-DEF 74-NACİ 211)
- tecrübe تجره / التجربة (bk. GSIR 46-FAZ 13-DEF 74-NACİ 212-ÖZÖN 828-ERD 497-YRD 1117)
- tecrübi تجرى / التجري (bk. GSIR 45-YRD 1117)
- teracüm تراجم / التراجم (bk. FAZ 15-DEF 76-KT c.1, s.392-NACİ 226-ÖZÖN 849)
- tetümme تتمه / التمه (bk. FAZ 13-DEF 74-KT c.1, s.379-NACİ 211-ÖZÖN 860-EV 27^a-20-44^b-25)

=====

(1) Kelimeyi Türkçe'deki şekli ile başka kaynakta bulamadık.

c- K e l i m e S o n u n d a

- Hüsnü حَسْنِي / Husnî حَسْنِي
- müftü مَفْتِي / muftî مَفْتِي (bk. YRD 814-
TSÖZ c.2, s.857)
- Rüştü "Rüşdü" رِشْدِي / Ruşdı رِشْدِي
- Şükrü شُكْرِي / Şukrî شُكْرِي

" U " V O K A L İ

1- u — a de ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e B a ŝ ı n d a

- acalet عـجـالـت / ucālet عـجـالـة (bk. FAZ 40-DEF 156-KT c.2, s.928-ÖZÖN 5)
- acaleten عـجـالـة، عـجـالـتـا / ucāleten عـجـالـة (bk. FAZ 40-DEF 156-KT c.2, s.928-ÖZÖN 5)
- a'cube اعـجـوبـه / u'cūbe اعـجـوبـه (bk. FAZ 9-KT c.1, s.130-NACİ 87-ÖZÖN 6)
- Ahad احـد / Uħud احـد (1) (bk. TEH 74)
- aknum اقـنـوم / uknūm اقـنـوم (2) (bk. GH 42-TAS 28-NACİ 102-TL c.1, s.258-ST c.1, s.16-KAMUS c.3, s.544)
- asfur عـصـفـور / 'usfūr عـصـفـور (bk. GH 308-KT c.2, s.939-NACİ 537-YRD 80-ÖZÖN 41)
- asfur عـصـفـور / 'usfur عـصـفـور (bk. YRD 80-83)

=====

(1) Bu kelimeyi Türkçe'deki şekli ile başka kaynakta bulamadık.

(2) Bu kelime Yunanca'dan muarrebdir.

- aspur أصْبُر / عُصْفُر (1) (bk. GH 34-KT c.1, s.37-ERD 126-127-129-YRD 83-TSÖZ c.1, s.77-KAMUS c.2, s.34)
- aşebi عَشْبِي / عُشْبِي (bk. KT c.2, s.937-YRD 86-ÖZÖN 44)

b- Kelime Ortasında

- Ahad أَحَد / أُحَد (bk. TEH 74)
- falan فُلَان / فُلَان (bk. KT c.2, s.1003-YRD 359-TSÖZ c.1, s.396-KAMUS c.3, s.683)
- ferâce فِرَاجَة / فِرْعُوج⁽²⁾ (bk. GH 320-321-KT c.2, s.976-ERD 1370-YRD 365-ÖZÖN 229-TSÖZ c.1, s.402-TL c.3, s.618-KAMUS c.1, s.430)

=====

(1) el-'Uşfur العصْفُر : Kunfuz vezninde bir nebât adıdır ki Lahm-i ğalizi müherrā eder, Ve tohumuna kurtum derler. Türkî'de tahrifle aspur أصْبُر ve tohumuna aspur tohumu أصْبُور تَحْمِي dedikleridir. Hîn-i tabhta lahma izāfe olunsa seri'an müherra eder, Ve anunla sarı boyanır. Kamus Tercümesi, c.2, s.34.

(2) Ferâce kelimesinin aslı hakkında değişik görüşler bulunmaktadır. Kamus-ı Türkî'ye göre Arapça "fereciyye" den muharreftir. Galatāt-ı Hafīd'de ise bu kelime şöyle açıklanmıştır: Ferace فِرَاجَة: Ricāl ve nisānın üste giydikleri sevb-i ma'rūfun ismi. Arabî'de evvelī

-----

fā ile "tennūr" vezninde "ferrūc فرج" ve Farisī'de zamm-ı dāl ve teşdīd ve medd-i rā ile "durrāce دراجه" olmağla dālı fāya tebdil ile galat olması mülāyimdir (Galatat-ı Hafīd, 320-321).

Kamus Tercümesinde ise şu açıklama yer almaktadır:

el-Ferrūc الفرج : Tennūr vezninde küçük çocuk gömleğine denür ve ensesinden yırtmacı olan kaftana denür ki üste giyilir. Bu hālā "ferāce فرجة" dediğimizdir ki Fārisī'de "fereci فرجى" derler. Evā'ilde yırtmacı ensesinde olur idi, sonra şimdiki hey'et-i ma'hūdeye girmiştir (Kamus Tercümesi, c.1, s.430).

Türk Lugatı ise kesin bir karar vermiyerek Arapça "ferrūc فرج" veya Farsça "fereci فرجى" den muharref olduğunu yazmaktadır (bk. Türk Lugatı, c.3, s.618).

Resimli Kamus-ı Osmanī sadece Arapça bir kelime olduğunu söylemekle yetinir (bk. Resimli Kamus-ı Osmanī, 729).

Lehce-i Osmani ise Kamus-ı Türki'nin görüşüne katılarak Arapça "fereciyye فرجيه" den muharref olduğunu açıklamıştır (bk. Lehce-i Osmani, 1257).

Biz Kamus-ı Türki ve Lehce-i Osmani'nin görüşüne katılmıyoruz çünkü "fereciyye" kelimesini klâsik Arapça lugatlarda bulamadık. Galatat-ı Hafīd'in görüşüne gelince, buna göre ferace kelimesi Farsça "durrāce"den muharreftir.

=====

Oysa "durrâce kelimesini Ferheng-i Steingass dışında hiçbir lugatta bulamadık. Ayrıca Ferheng-i Steingass "durrace"nin şüpheli bir kelime olduğunu, Farsça olmadığını ve belki kadın gömleği anlamına gelen Arapça "dir'ât درعات " veya "Ferace فراجة " den muharref olabileceğini belirtmektedir (Bk. Ferheng-i Steingass, 506).

Yukarıda belirtilen görüşleri inceledikten sonra şöyle bir neticeye varabiliriz; "Ferâce" kelimesinin yanısıra "ferrace" şeklinin de Türkçe'de bulunduğunu gözönüne alarak (bk. Türk Lugatı, c.3, s.618) bu kelimenin Arapça "ferrūc فرج " dan muharref olduğu söylenebilir.

- hadaret "hazaret" خضارة / hudāret خضارة (bk. FAZ 24-DEF 111-YRD 432-ÖZÖN 274)
- haff خفف / huff خفف (bk. ÖZÖN 277)
- haffaş خفاش / huffāş خفاش (bk. DEF 111-NACİ 388)
- hafre حفرة / hufre حفرة (bk. KT c.1, s.552-ÖZÖN 278)
- Halvan حلوان / hulvān حلوان (bk. GH 149)
- havan هاوان / hāvun هاوان، هاون، هوان، هاوان (bk. GH 518-DEF 197-KT c.2, s.1504-ERD 2156-YRD 464-KAMUS c.3, s.720-ERD 2173-NACİ 936)
- hezaren هزاران، هزاران / hayzurān خیزران (bk. KEMAL 7-GH 516-GSIR 25-TAS 113-DEF 110-197-KT c.2, s.1508-ERD 877-YRD 478)
- humaka حمقا / hamkā حمقى (bk. DEF 105-KT c.1, s.559-NACİ 361-YRD 492-ÖZÖN 335)
- karkara قرقره / kurkī كركى (bk. DERARİ 416 - KT c.2, s.1064-YRD 609-TSÖZ c.1, s.655- TL c. 3, s. 795)
- karnabit قرنبیٹ / kunnabit قنبیٹ⁽¹⁾
- labe لعبه / lu'be لعبه (bk. KT c.2, s.1241-ERD 1634)

=====

(1) el-Kunnabīt القنبیٹ : Kāfın zammı ve nūn-i müşedde-
denin fethi ile lahana envā'ının aglaz-ı nev'inin
ismidir..... Türkî'de tahrif ile karnabit قرنبیٹ
dedikleri sebze olacaktır.

- la-yahti لا يخطى / lā-yuhti' (1)
(bk. NACİ 652)
- mahal محال / muhāl (2) (bk. DEF 183)
- mahallebi محلي، محلي / muhallebi (bk. GH 414-TAS 102-ERD 1766-YRD 720)
- main معين / mu'ayyen (bk. KT c.2, s.1378-ERD 1917-YRD 724)
- makyud مقيد / mukayyed (3) (bk. GSIR 57)
- mansap "mansab" منصب / munṣabb (bk. FAZ 70-YRD 730-EV 5^a-19-5^b-10-6^a-2-8^a-4)
- mansup "mansub" منصوب / munṣabb (4)
(bk. KT c.2, s.1416-EV 5^a-8-5^a-11)
- masdariye مطارية / mustāriyye (5)
(bk. KT c.2, s.1356-ERD 1854-1876-YRD 734-KAMUS c.1, s.893)

=====

(1) Lugat-ı Naci bu kelimeyi yānın fethi, hānın sükūni-y-ile okumak yanlış olduğunu belirtmiştir.

(2) Kelimeyi bu şekli ile başka kaynakta bulamadık.

(3) Kelimeyi bu şekli ile başka kaynakta bulamadık.

(4) bk. s. 78

(5) Bu kelime Arapça "mustariyye" veya "mistariyye"den galat olup, vaktiyle içki ve saireden ayrıca alınan vergi anlamındadır, Kamus-ı Türkî, Eski ve Yeni Redhouse Sözlüklerinde "masdariye" şeklinde geçerken, Kamus Tercümesinde "mustariyye مطارية" olarak geçmektedir.

el-Mustār المسطار: Mimin zammı-y-ile şol hamra denür ki nüş eden âdemî baştan kara yıkar ola; 'alā-kavl ekşi olanına, 'alā-re'y taze ola, yārān beyninde "mustariyye مطارية" demekle müte'ariftir. Kamus Tercümesi, c.1, s.893.

- mastakı مصطكى / mustakā مصطكا (1) (bk. GH 425-KT c.2, s.1357-ERD 1656-1879-YRD 735)
- sahur سحر / suhūr سحر (bk. KEMAL 10-GH 215-KT c.1, s.711-NACİ 469-TSÖZ c.2, s.1005)
- sa'lūk معلوك / su'lūk معلوك (2) (bk. FAZ 35)
- sanduka صندوق / sundūka صندوق (bk. KT c.2, s.834-ERD 1187-YRD 983-EV 31^b-29-MUNCİD 437)
- şatafat شطافات / şutaf شطف (3) (bk. KT c.1, s.778-YRD 1050-TSÖZ c.2, s.1112)
- tambur / tanbur طنبور / tunbūr طنبور (4)
(bk. GH 274-FAZ 38-KT c.2, s.887-ERD 1246-YRD 1093-1094-KAMUS c.2, s.10)

=====

(1) Bu kelime Yunanca'dan muarrebdir. Ayrıca bk. s. 75

(2) Kelimeyi bu şekli ile başka kaynakta bulamadık.

(3) Kamus-ı Türki bu kelime hakkında şöyle diyor: "Arabî bir kelimedenden galat gibi görünüyorsa da aslı anlaşılmalıdır." Fakat bizce bu kelime herhangi bir nesnenin parçası anlamına gelen "şutfa" kelimesinin cemi olan "şutaf شطف" dan galattır. Başka bir deyişle "şatafat شطافات" Arapça "şutfa"nın cemi olan "şutaf" kelimesinin Türkçe'de tahrif edilerek yapılmış cemi- dir. (bk. El-Müncid 387-El-Mu'cemü'l-Vasit, c.1, s.483).

(4) et-Tunbur الطنبور : Zunbur vezninde ve "Et-Tinbār" sin- cār vezninde ma'rūf sâzın ismidir ki fethle tanbur

طنبور ta'bir olunur. Dunbe-i bere دنبة بره mu'ar- rebidir ki Farisi'de kuzu kuyruğu demektir bi-tari- ki't-teşbîh ıtlak olunmuştur.

2- u _____ e d e ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e B a ŝ ı n d a

- ebhet اِبْهَتْ / ubbehet اِبْهَتْ (bk. FAZ 6-DEF 21-TEH 61-NACİ 21)
- ekele اَكْلَهْ / ukele اَكْلَهْ (bk. KT c.1, s.150-NACİ 105-YRD 330)
- enbube اِنْبُوْبَهْ / unbūbe اِنْبُوْبَهْ (bk. DEF 43-KT c.1, s.171-ERD 208-YRD 340-ÖZÖN 201-KAMUS c.1, 263-264)
- ercuvan اِرْجُوْاْنْ / urcuvān اِرْجُوْاْنْ (1)
(bk. GH 15-KT c.1, s.88-90-ERD 64-YRD 345-ÖZÖN 206-KAMUS c.3, s.820)
- ercuze اِرْجُوْزَهْ / urcūze اِرْجُوْزَهْ (bk. FAZ 7-8-NACİ 46)

b- K e l i m e O r t a s ı n d a

- behlūl بَهْلُوْلْ / buhlūl بَهْلُوْلْ (bk. GH 101-NACİ 177-ÖZÖN 76-YRD 150-KAMUS c.3, s.150)
- belum بَلْعُوْمْ / bul'ūm بَلْعُوْمْ (bk. FAZ 12-KT c.1, s.301-NACİ 170-YRD 154-ÖZÖN 80)
- benye بَنِیْهْ / bunye بَنِیْهْ (bk. "RD 390)
- cedran جَدْرَانْ / cudrān جَدْرَانْ (bk. FAZ 18-ÖZÖN 118)

=====

(1) Urcuvan Farsça "ergevan اِرْغُوْاْنْ"nın muarrebidir.

- Cemaziyü'l-âhir جمادى الآخرة / Cumāde'l-āhire (1)
(bk. GH 133-FAZ 19-20-DEF 97-TAS 60-KT c.1, s.480-ERD 673-YRD 220-NACİ 323-EV 34^a-5)
- Cemaziyü'l-evvel جمادى الأولى / Cumāde'l-ūla (2)
(bk. GH 133-FAZ 19-20-DEF 97-TAS 60-KT c.1, s.480-ERD 673-YRD 221-NACİ 323-TSÖZ c.1, s.205)
- ferce فرجه / furce فرجه (bk. KT c.2, s.987-YRD 360-379)
- kefiye كفيه / kûfiyye كوفيه (3) (bk. DEF 176-KT c.2, s.1172-YRD 631)
- mefad مفاد / mufād مفاد (bk. DEF 188-KT c.2, s.1381-NACİ 812-ÖZÖN 500)
- mefret مفرت / mufriṭ مفطرط (bk. ERD 1930-YRD 746-TSÖZ c.4, s.2801)
- Mehmet "Mehmed" محمد / Muhammed محمد (4) (bk. ERD 1767)
- mekare - mekkare مكارة / mukārī مكاري
(bk. GH 431-DEF 189-KT c.2, s.1394-YRD 748-749-TSÖZ c.2, s.819-KAMUS c.3, s.913)

=====

(1) Bu kelime Cemâziye'l-âhir şeklinde de kullanılmaktadır.

(2) Bu kelime Cemaziye'l-evvel şeklinde de kullanılmaktadır.

(3) Kamus-ı Türki ve Defter-i Galatat kefiye kelimesinin omuz anlamına gelen Arapça "ketif + iyye كتفيه" kelimesinin muharrefi olduğu belirtmişlerdir; fakat El-Muncid'-in (bk. s.703) belirttiğine göre, Kefiye "Kûfe كوفه" şehrine nisbet olan "Kûfiyye كوفيه" kelimesinin muharrefidir.

(4) Bu kelime halk ağzında "Memet" şeklinde de söylenmektedir.

- mekremet مكرمة / mekrumet مكرمة (bk. FAZ 68-KT c.2, s.1396-ERD 1956-YRD 749-ÖZÖN 505)
- mersul مرسول / mursel مرسل (bk. DEF 184-TAS 116)
- mesuğ مسوغ / musevviğ مسوغ (bk. FAZ 63-ERD 1859-ÖZÖN 522)
- mesugat مسوغات / musevviğât مسوغات (bk. FAZ 63-ÖZÖN 522)
- methum متهم / muttehem متهم⁽¹⁾ (bk. GSIR 54)
- meyzin ميزن / mu'ezzîn مؤذن (bk. ERD 2026-YRD 770)
- mezah مزاح / muzāḥ مزاح (bk. DEF 184)
- mezak مزاق / muzāḥ مزاح (bk. FAZ 61-ERD 1821-YRD 770)
- nebze نبذه / nubze نبذه (bk. GH 477-FAZ 72-KT c.2, s.1453-ERD 2070-YRD 873-NACİ 889-ÖZÖN 658)
- Nemrūd نمروود / Numrūd نمروود (bk. FAZ 73-ERD 2105-YRD 878-KAMUS c.1, s.700)
- neşv نشو / nuşū' نشوء⁽²⁾ (bk. GH 479-TAS 109-DEF 194-KT c.2, s.1460-ERD 2083-YRD 880-EV 43^a-26)
- revak رواق / ruvāk رواق (bk. ERD 990-YRD 956-ÖZÖN 710)

=====

(1) Kelimeyi bu şekli ile başka kaynakta bulamadık.

(2) Bu kelime Farsça'da da aynen kullanılmakta olup, Arapça "nuşū' نشو" veya "neş' نش" kelimesinden muharref olduğu Farsça lugatlar tarafından belirtilmektedir.

نشو: (ن ش) مأخوذ از نشوء یا نشء "عربی" • رویدن، نمو کردن، بالیدن
Ferheng-i Amīd, c.2, s.1906

- seradik سَرَادِق / surādık سَرَادِق⁽¹⁾ (bk. KT c.1, s.714-ÖZÖN 747-KAMUS c.2, s.925)
- setre سَتْرَه / sutre سَتْرَه (bk. KT c.1, s.708-ERD 1039-YRD 1006)
- şefa شَفْعَه / şuf'a شَفْعَه (bk. KT c.1, s.780-ERD 1129-YRD 1052-ÖZÖN 779)
- şerefe شَرَفَه / şurfe شَرَفَه⁽²⁾ (bk. GH 248-KT c.1, s.775-ERD 1122-YRD 1057-ÖZÖN 784-KAMUS c.2, s.786-EV 51^b-3)
- tenef تَنَف / tunub طَنْب (bk. JH 118-DEF 89-KT c.1, s.444-ERD 600-1246-YRD 1140-KAMUS c.1, s.192)
- tevekkel تَوَكَّل / tevekkul تَوَكَّل (bk. DEF 90-YRD 1166-TSÖZ c.2, s.1182)
- vea وَا / vu'ā' وَا (bk. KT c.2, s.1493-ÖZÖN 891)
- veçhe "veche" وَجْهَه / vuche وَجْهَه (bk. KT c.2, s.1487-YRD 1222-1223)

=====

(1) Bu kelime Farsça "serāperde سَرَاپَرْدَه" kelimesinin muarrebidir.

(2) Bu kelime Evliya Çelebi Seyahatnamesinde "şerife شَرِيفَه" şeklinde geçmektedir: (..... Ve bu cāmi'in yemīn ü yesārında cāmi'e muttasıl bir tavhane-i misāfirīn-ler vardır, ve yemīn ü yesārında birer şerifeli شَرِيفَلِي iki aded minareleri dahi sair minareler gibi 'āli değıllerdir.)

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.51^b-3

- Veyse'l-Karani   /   Uveysu'l-
Karani   اويس القرني (bk. NACİ 934-935-YRD 1228-EV 2^a-19)
- zenbur   /   zunbūr   زنبور (bk. GH 201-
FAZ 29-KT c.1, s.687-ERD 1015-YRD 1278-ÖZÖN 915-EV
15^a-26-34^b-17)
- Zeynel   /   Zeynu'l-'Ābdīn   زين العابدين

3- u   ı d e ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e B a ŝ ı n d a :

- ızd   /   Cudud   (bk. ERD 1302-YRD 506)

b- K e l i m e O r t a s ı n d a :

- camız   جاميس ، جاموس /   cāmūs   (1)
(bk. KT c.1, s.466-ERD 637-YRD 213-214-TSÖZ c.1, s.198-
KAMUS c.2, s.322)- Çıfıt "Çıfut"   چفوت، چفود /   Çuhud   /   cuhūd   (2)
(bk. GH 130-KT c.1, s.511-ERD 723-YRD 250-TSÖZ c.1,
s.240-ST c.1, s.44-KAMUS c.1, s.582-EV 29^b-1,2,3,4-
35^b-20-150^a-8,9,10,11,12,13,14,15,16)

=====

(1) Cāmūs   جاموس Farsça "gāvmiŝ   " kelimesi-
nin muarrebidir.

(2) Çıfıt "Çıfut" kelimesinin gelişmesiyle ilgili olarak
çeşitli kaynakların görüşlerini sıralıyoruz:

-Çıfıt, Çıfut   چفوت ، چفیت : Farsça "Cuhūd   "
dan, o da Arapça "Yahūdī   " den ki, Yahūdā
bin Ya'kub'a nisbetledir.

Kamus-ı Türki, c.1, s.511

-Çıfıt   چفیت : Yahūd Lafz-ı Arabisinden müferres
olan "Cuhūd   " dan muharreftir.

Resimli Kamus-ı Osmani, s.377

 -Çıfıt Kapısı **چيفوت قپوسى** : Yenicami önünde eskiden mevcut olup sonradan yıkılan kapının adı idi. Buna "Cuhud kapısı" da denilirdi. Cami yapılmadan evvel burada Yahudiler oturduğu için onlar hakkında kullanılan ve çalışkan, bilerek inkâr eden manalarına gelen Arapça Cehud, Cuhud (**جـود** , **جـود**) kelimeleri halk dilinde Çıfıt şekline girmiştir.

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c.1, s.361, 362.

-Çıfıt **چفد** : Benî İsrâîl esbâtından Yahûdâ ve Binyâmin Kâbilelerinden münşâ'ib olan tâife-i ma'rûfenin ismi Arabî'de bir nesneyi bilir iken inkâr etmek manasına zammeteyn ile "Cuhûd **جـود** " dan galat olup mu'cemi i'râb-ı merkûm ve hâ'-ı huttîyi hâ'-ı hevveze tebdîl ile "Cuhud **جـود** " dur.

Galatat-ı Hafîd, s.130.

-el-Cuhûd **الجـود** : Ku'ûd vezninde bir nesneyi bilir iken inkâr eylemek manasınadır..... Yahûd **جـود** tâifesine "Cuhûd **جـود** " ıtlakı nübüvvet-i risâlet-penâhı bilerek inkâr ettiklerine mebnîdir.

Kamus Tercümesi, c.1, s.582.

-..... Hârûnü'r-Resîd asrında Ansâr'dan nice sahâbe-i kirâm cām-ı şehd-i şehâdeti ol mahalda nûş ettikleri-y-

-----
 için Şehîd Kapısı شهيد قبوسى derler, amma efvâh-ı nâs-
 ta Çıfıt Kapısı چفود قبوسى derler, amma galattır, lâkin
 cemâ'-i milel-i Yahûdî ol semtte sâkin oldukları cihet-
 ten Çıfıt Kapısı چفود قبوسى derler amma sahihi Şehîd
 Kapısıdır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.29^b-1,2,3

 -.... Selânik Yahûdilerinin elli cemâ'atın Tekfur Sarayı-
 na ve Şehîd Kapısı شهيد قبوسى cânibine koydular, anun
 için mağlata edip lâ-teşbîh Cuhud Kapısı جهود قبوسى derler.
 Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.35^b-19,20.

 -.... Birgün bu divâne Nesîm nâm bir Yahûdinin Lâşesine
 üçyüz Cuhudlar چفودلر ile rast gelip hemen Koca di-
 vâne Yahûdilerin içine girip başında olan helvacı külâ-
 hını bir Yahûdinin başına giydirip Yahûdî şapkasını ken-
 di başına giyip Çıfıt "Çıfut" چفود leşinin önü sı-
 ra müezzinlik ederek ubûr ederken Yahûdiler feryâd edip
 bire çelebi Çıfıt "Çıfut چفود " tır Müslimân değil-
 dir diyenin kimine balgam kimine sümük atarak kimine
 muşt urarak Yahûdi tâbûtu altından geçmek murâd edindi-
 ğinde Çıfıtların "Çıfutların چفودلرك " akılları baş-
 larından gidip tâbûtu şâh-râh üzerine bırakırlardı. Me-
 ğer Yahûdilerin zu'm-ı bâtıllarınca bir Müslimân Yahûdî
 meyyiti altından geçse yahut üstünden atlasa ol meyyit
 câzu olup ehl-i cehennem ola....."

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.150^a-8,9,10,11,12,
 13,14,15,16.

- fıkara فقرا / fukarā' فقرا⁽¹⁾ (bk. DEF 165-YRD 370-ÖZÖN 236-EV 24^b-10-29^a-6-46^a-31)
- fındık فندق / bunduk فندق، funduk فندق⁽²⁾ (bk. GH 324-KT c.2, s.1006-ERD 388-1398-YRD 371-KAMUS c.2, s.874-c.3, s.44)
- fırat فـرات / furāt فـرات (bk. ERD 1370-YRD 371)
- fırın فـرن / furn فـرن⁽³⁾ (bk. ERD 1379-YRD 371-KAMUS c.3, s.682-EV 28^b-16)
- fırsat فـرصـة / fursat فـرصـة (bk. GH 321-KT c.2, s.989-ERD 1376-YRD 371-EV 5^b-26-20^a-30-25^b-10-30^a-11)

=====

(1) Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, metin hemen hemen harekesiz olduğu halde, bu kelime hep harekeli olarak "fıkara فقرا" şeklinde geçmiştir.

(2) el-Bunduk البندق: Bānın ve dālın zammı ile ..... "fındık فندق" ta'bir olunan yemişe denür, cillevz manasına, bu manada lafz-ı Fārisidir.

Kamus Tercümesi, c.2, s.874

el-Funduk الفندك: Kunfuz vezninde bunduk فندق gibi "fındık فندق" ta'bir olunan yemişe denür.

Kamus Tercümesi, c.3, s.44

(3) el-Furn الفـرن: Fānın zammı ile etmek pişirdikleri ocağa denür ki lisanımızda "fırın فـرن" ta'bir olunur.

Kamus Tercümesi, c.3, s.682

- fıstık فسق / fustuk (1)
(bk. GH 322-KT c.2, s.995-ERD 1384-YRD 372-KAMUS c.3, s.42)
- harın حرون / harūn (2)
(bk. GH 143-KT c.2, s.1504-ERD 751-780-2155-YRD 453-KAMUS c.3, s.614)
- kılla قلا / kulle (bk. YRD 651)
- mıska مسكه "muska" / nusha نسخه (bk. ERD 1855-YRD 773)
- mıtrib مطرب / mutrib (3) (bk. GH 426-YRD 774)

=====

(1) el-Fustuk الفسق : Kunfuz vezninde ve el-Fustak Cundeş vezninde "piste پیسته" mu'arrebidir ki "Şam fıstığı" "شام فسديغی" ta'bir olunan meyvedir.

Kamus Tercümesi, c.3, s.42

(2) el-Hirān الحران ve el-Hurān الحران : Hānın kesri ve zammı ile dābbe harun olmak manasınadır ki eştirmek ve seğırtmek murād olundukta hırçınlık ve önegülük edüp eşmeyüp ve seğırtmeyüp geri geri gitmek ve seğırtirken hemen duruvermekten ibārettir ki tahrifle harınlık هارنلق ta'bir olunur.

Kamus Tercümesi c.2, s.614

el-Harūn الحرون : Sabūr vezninde vasftır "harınlık هارنلق eden dābbeye denür.

Kamus Tercümesi, c.3, s.614

(3) Mıtrib'in Farsça "مطرب" den muharref olduğu Galatı Hafid tarafından belirtilmektedir, fakat hem Arapça hem Farsça lugatlar "مطرب" in ism-i fa-il sıygasında Arapça bir kelime olduğunu kaydetmektedir. bk. El-Mu'cemu'l-Vasit, c.2, s.553-El-Muncid s.462-Ferheng-i Amid, c.2, s.1819.

- nasır ناصير / nāsūr (bk. GH 479-KT c.2, s.1448-ERD 2063-2064-YRD 868)
- rika ركه / rukʿa (bk. DEF 128-KT c.1, s.668-ERD 983-YRD 958)
- sandık صندوق، صنديق / sandūk ' sundūk صندوق (bk. GH 260-FAZ 36-DEF 150-KT c.2, s.834-ERD 1162-1187-YRD 983)
- satır ساطر، صاطر، صاتير / saṭūr (bk. GH 221-DEF 134-KT c.1, s.699-ERD 1028-1151-YRD 988)
- tandır تندور، تاندير، تاندير / tennūr (1) (bk. GH 117-DEF 72-KT c.1, s.443-446-ERD 481-602-YRD 1094-1142-KAMUS c.1, s.781)
- zicret "dicret" ضجرت / ducret ضجرة (bk. YRD 1283)

c- K e l i m e S o n u n d a

- tavazzi توافي / tavaddu' (2) توافو (bk. GH 120)

=====

(1) Bu kelime Farsça'dan muarrebdir.

(2) Kelimeyi bu şekli ile başka kaynakta bulamadık.

4- u / i d e ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e B a ŝ ı n d a

- ibne ابنه / ubne ابنه (bk. TEH 128-ERD 14-15-YRD 508-TSÖZ c.1, s.552)
- imran عمران / 'umrān عمران (bk. FAZ 42-DEF 158-ÖZÖN 876-KT c.2, s.950)

b- K e l i m e O r t a s ı n d a

- bika بقعه / buk^a بقعه (bk. FAZ 11-12-ERD 374-YRD 175)
- Cibali جبالی / Cubbe 'Ali جبه علی (1)
(bk. DEF 94-TAS 57-ERD 641-EV 14^a-15-28^b-11)

(1) Eski Redhouse Sözlüğü "Cibali" kelimesinin Arapça "Cubbu 'Ali جبه علی" den muharref olduğunu açıklamıştır. Şöyle ki Cibali mahallesinde şehir surunun burcunun altında "Cubb جب", yani kuyu bulunmaktadır ki Müslümanlar tarafından yapılan İstanbul'un ilk muhasarası esnasında Bizanslıların eline esir düşen sahâbelerden Ali el-Ansârî علی الأنصاری orada hapsedilmiştir. Dolayısıyla kuyunun adı "Cubbu Ali" olmuştur. Zamanla tahrif edilerek "Cibali" olmuştur. Fakat "Cibali" kelimesi Evliya Çelebi Seyahatnamesinde gayet güzel bir şekilde şöyle açıklanmıştır: "Ve Cübbe Ali جبه علی Hazretleri "Cibali جبالی kapısından sarıldığı hatırı için "Cübbe Ali" den gâlat "Cibali Kapısı" derler, Mısır'da Sultan Kalavûn'un şeyhi idi, İslambol fethinde bulunmak için Burusa'ya gelüp Zeyne'd-din-i Hâfî tarîkinde sâhib-i seccâde olup at çulundan bir cübbe giydiği-y-içün "Cübbe Ali" derler.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.28^b-11-12-13

- Cidde جـدـه / Cudde جـدـه (1) (bk. GH 127-ERD 648-KAMUS c.1, s.583)
- cimcime جمجمه / cumcume جمجمه (bk. GH 135-ERD 675-YRD 230)
- cismani جسمانى / cusmānī جسمانى (bk. KT c.1, s.476-ERD 662-YRD 231-NACİ 320-ÖZÖN 132-ST c.1, s.41)
- ficil "fiçl" فـجـل / fuçl فـجـل (bk. GH 320-ERD 1367)
- filan فلان / fulān فلان (bk. ERD 1394-YRD 374-TSÖZ c.1, s.409)
- filika فلکه، فلوکسه، / fulk فلک (bk. KT c.2, s.1004-YRD 374-TSÖZ c.1, s.409)
- firkat فـرقت / furkat فـرقة (bk. FAZ 46-KT c.2, s.991-ERD 1378-YRD 376-EV 30^a-11-19)
- hirarat خـرافات / hurāfāt خـرافات (2) (bk. FAZ 23-24-DEF 109)
- karanfil قرنفیل، قرنفیل، / karanful قرنفیل (3) (bk. KT c.2, s.1065-ERD 1448-YRD 604-TSÖZ c.1, s.649-EV 2^b-33-3^a-5)
- kilye کلیه / kulye کلیه (bk. KT c.2, s.1181-YRD 665)
- kitle كتله / kutle كتله (bk. FAZ 50-YRD 669-TSÖZ c.1, s.719)

=====

(1) el-Cudde الجـدـه: Cîmin zammı ile bu dahi nehrin kıyısına denür. Ve Mekke'ye mücâvir bahrın hassaten sahili isimdir. Ve orada bi'aynihi bir mevzi' adıdır ki hâlâ Kesr ile Cidde جـدـه ta'bir olunan benderdir.

Kamus Tercümesi, c.1, s.583

Bu kelime el-Müncid'de Cedde جـدـه şeklinde de geçmektedir. (bk. El-Müncid Fi El-A^clām, s.209)

(2) Bu kelimeyi Türkçedeki şekli ile lugatlerde bulamadık.

(3) Bu kelime Yunanca'dan muarredir.

- libade لِبَادَة / lubbāde لِبَادَة (1) (bk. GH 396-KT c.2, s.1236-YRD 711-KAMUS c.1, s.685)
- mikap "mikab" مِكَاب / muka'ab مِكَاب (bk. FAZ 68-DEF 189-YRD 776-TSÖZ c.2, s.835)
- minhal مِخَال / munḥal مِخَال ' munḥul مِخَال (bk. NACİ 844)

(1) El-Lubbāde اللبّادَة : Rummāne vezninde çoban makûlesinin keçeden yağmurluklarına denür ki "kepenek" ta'bir olunur, hālā libāde لِبَادَة dedikleri libās ki "Kapama" ve "hırka" dahi derler, andan me'hūz-dur.

Kamus Tercümesi, c.1, s.685

Yine Mütercim Asim tarafından yapılan Bürhan-ı Katı' Tercümesinde "libade" kelimesiyle ilgili şu açıklama yer almaktadır:

Lebaçe لِبَاچَة : Seraçe vezninde bālā-pūş ve fereci manasınadır, yani teğle kaftan ve feracedir ki cümle esvāb üzerine giyilür, ulemā-yı 'Acem libāsıdır. Libade لِبَادَة dediğimiz sevb bundan me'hūz-dur.

Bürhan-ı Katı' Tercümesi, s.731.

Fakat bizce Kamus Tercümesindeki açıklama fonetik bakımından daha uygundur. Ayrıca Kamus Tercümesi'nin Bürhan-ı Katı' Tercümesi'nden sonra yapıldığını dikkate alırsak, bu Mütercim Asim'in son görüşü demektir.

- misaferet مسافرت / musāferet مسافرة
(bk. YRD 780)
- misafir مسافر / musāfir مسافر (bk. DEF 185-YRD 780-ÖZÖN 539-TSÖZ c.2, s.839-EV 9^b-3-5^a-5)
- mizah مزاح / muzāḥ مزاح (bk. FAZ 61-DEF 184-KT c.2, s.1330-ERD 1820-YRD 782)
- pelit بليوط (1) / bellūt بليوط (bk. GH 98-ERD 452-YRD 924-TSÖZ c.2, s.954-TAR c.5, s.3185-DER c.9, s.3386-KAMUS c.2, s.459)
- tedarik تدارك / tedāruk تدارك (bk. FAZ 14-DEF 76-KT c.1, s.389-ERD 519-YRD 1118-NACİ 223-EV 22^a-15-27^a-13-31^b-9)
- tehlike تهلكه / tehluke تهلكه (bk. FAZ 17-DEF 90-ERD 616-YRD 1125-NACİ 301-TSÖZ c.2, s.1160)
- zeytin زيتون / zeytūn زيتون (bk. KT c.1, s.693-ERD 1022-YRD 1283-TSÖZ c.2, s.1346-EV 15^a-20-KAMUS c.1, s.304)

=====

(1) el-Bellūt البليوط : Tennūr vezninde bir şecer adıdır ki selefte yemişiile tağazzi ederler idi. Tabiati bārid ve yābis ve sakīl ve ğalīzdir, Bevli imsāk eder. Türkî'de tahrifle "pelit بليوط dedikleridir.

- zincifre زنجفـره / zuncufr زنجـفر (1) (bk. GH 202-DEF 132-KT c.1, s.688-ERD 1015-YRD 1287-TSÖZ c.2, s.1350-KAMUS c.1, s.880)

c- K e l i m e S o n u n d a

- teberri تـبرى / teberru' تـبرؤ (bk. GH 104-ERD 486-YRD 1113-NACİ 209)
- tecezzi تـجزى / tecezzu' تـجزؤ (bk. KT c.1, s.381-ERD 498-YRD 1116-NACİ 213)

=====

(1) ez-Zuncufr الزنجـفر : Zānın ve cīmin zammı ile lisanımızda "zincifre زنجفـره " ta'bir olunan Kırmızı boyadır ki ma'ruftur. Ma'denisi ve masnū'usu olur.

Kamus Tercümesi, c.1, s.880

Zuncufr Farsça "şengerf شـنـكـرف " kelimesinin muarrebidir.

5- u   o de ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e B a ŝ ı n d a

- Osman عثمان / 'Usmān عثمان (bk. ERD 1285-YRD 903-EV 2^a-18-3^a-4-22^a-22)
- Osmani عثمانی / 'Usmāniyy عثمانی (bk. ERD 1285-YRD 903-ÖZÖN 681)
- Osmaniye عثمانیه / 'Usmāniyye عثمانیه (bk. ERD 1285-ÖZÖN 681)

b- K e l i m e O r t a s ı n d a

- afyon آفیون / efyūn افیون⁽¹⁾ (bk. GH 41-TEH 131-132-KT c.1, s.43-ERD 161-YRD 17-TSÖZ c.1, s.15)
- anzarat انزروت، عنزروت / enzerut انزروت⁽²⁾ (bk. KT c.1, s.176-ERD 219-YRD 344-AHT 75)
- bor بور / būr بور (bk. KT c.1, s.307-YRD 190-TSÖZ c.1, s.173)

=====

(1) Bu kelime Yunanca'dan muarrebdir.

(2) Bu kelime Farsça'dan muarrebdir.

- bornoz بـورنوز / burnus بـرنس (1)
 (bk. GH 83-DEF 61-62-KT c.1, s.290-310-ERD 358-396-
 YRD 191-TSÖZ c.1, s.173-KAMUS c.2, s.216)
- fodul فـودول / fudül فـودول (bk. GH
 320-KT c.2, s.999-ERD 1369-ERD 1399-YRD 377-TSÖZ c.1,
 s.414)
- fota فـوطه / futa فـوطه (2)
 (bk. GH 322-KT c.2, s.1008-YRD 378-KAMUS c.2, s.501)
- hokka حـقـه / hukka حـقـه (bk. ERD 795-
 YRD 488-ÖZÖN 329-TSÖZ c.1, s.536)

=====

(1) el-Burnus البرنس : Kunfuz vezninde bir kesim baş kisvetidir ki Mevlevî külâhı gibi uzun olur. 'Alā-Kavlin mutlaka tepesi kendiden ya'ni endāmı ve tepesi bir biçim olan libāsa denür. Gerek dūr-rā'a ve gerek cübbe ve gerek yağmurluk olsun çobanların ve gemi tayfalarının kepenekleri ve abāları gibi cezair levendlerinin tahrifle "bornoz بـورنوز" dedikleri libāsları bundan me'huz olur.

Kamus Tercümesi, c.2, s.216

(2) el-Fuvat الفوط : Surad vezninde bir nev'-i bezdir ki Sind diyārından gelür. 'Alā-Kavl yol yol nesc olunmuş kalemlî peştemāle denür. Müfredi "futa فـوطه" dır, hālā lisanımızda dahi "fota فـوطه" ta'bir olunur.

Kamus Tercümesi, c.2, s.501

- hokna حَقْنَه / hukna حَقْنَه (bk. YRD 488-ÖZÖN 334)
- hortum خِرطُوم / hurtüm خِرطُوم (bk. ERD 840-YRD 489-ÖZÖN 330)
- kimyon كِيمِيُون ، كِيمِيُون / kemmün كِمُون (1)
(bk. GH 386-DEF 177-KT c.2, s.1184-ERD 1572-1573-YRD 665-KAMUS c.3, s.695)
- logap لَوغَاب / lu'āb لَحَاب (bk. YRD 712)
- lokma لَوَقْمَه ، لَوَقْمَا ، لَوَقْمَه / lukma لَوَقْمَه
(bk. KT c.2, s.1244-1247-ERD 1638-YRD 712-TSÖZ c.2, s.792)
- lokman لَوَقْمَان / lukmān لَوَقْمَان (bk. YRD 712-ÖZÖN 465)
- noksan نَقْصَان / nuksān نَقْصَان (bk. YRD 890-TSÖZ c.2, s.886-ÖZÖN 676)
- nokta نَقْطَه / nukṭa نَقْطَه (bk. ERD 2098-YRD 890-ÖZÖN 676-TSÖZ c.2, s.886)
- sef صُوف / suf صُوف (bk. KT c.2, s.839-ERD 1192-YRD 1025-ÖZÖN 763-EV 2^b-11)

=====

(1) el-Kemmün الكَمُون : Tennūr vezninde ma'ruf da-
ne isimdir ki tahrifle "kimyon كِيمِيُون " ta'-
bir ettikleridir.

- sofa صوفاه / صوفاه ، صوفاه / suffa صوفاه (1)
 (bk. GH 258-DEF 150-KT c.2, s.839-ERD 1179-1192-YRD
 1025-ÖZÖN 763-EV 2^a-17-15^b-20-22^a-7-29^a-1-37^a-23-
 47^a-33-KAMUS c.2, s.794)
- sofrā صوفراه ، صوفراه ، صوفراه ، صوفراه / sufra صوفراه (2)
 (bk. GH 258-DEF 149-KT c.1, s.725-KT c.2, s.840-ERD
 1062-1192-ÖZÖN 763-TSÖZ c.2, s.1068-KAMUS c.1, s.896)
- sofū صوفوى / صوفوى / sūfiyy صوفوى (bk. KT c.2,
 s.840-YRD 1025-ÖZÖN 763)
- sohbet صوفبه / صوفبه / suhbet صوفبه (bk. YRD 1026-
 ÖZÖN 763-EV 1^b-21-3^a-28-19^a-32-26^a-9)

=====

(1) es-Suffa صوفاه : Sād'ın zammı ile ma'ruftur ki hā-
 nelerde olan eyvāna ve sed ve seki gibi yüksekçe ni-
 şimene denür. Tahrifle "sofa صوفاه" ta'bir olunur.

Kamus Tercümesi, c.2, s.794)

(2) es-Sufra صوفراه : Sīnin zammı ile misāfirin
 istishāb eylediği yol ta'āmına denür. Sufratü'l-
 Cild صوفراه الجلد bundan me'hūzdur; ya'ni ta'ām
 sardıkları ma'hūd değirmi deriye sufra ıtlakı hāli-
 yet ve mahalliyet 'alākasıyle bundan me'hūzdur
 Misāfirlerin ta'ām sarıp götürdükleri ve ta'āmın
 altına yaydıkları meşinden olmagla giderek anda isti'māl
 olup ba'dehu ale'l-ıtlak isti'māl olundu.
 Lisanımızda sād ile "sofra صوفراه" ta'bir olunur.

Kamus Tercümesi, c.1, s.896

- sokak زقاق / zukāk زقاق، صوقاق، صوقاق (bk. GH 239-DEF 142-KT c.2, s.840-KT c.1, s.748-ERD 1010-1093-1193-YRD 1026-EV 44^a-21)
- somak سوماق (1) / summāk سوماق، صوماق (bk. GH 240-KT c.2, s.842-ERD 1076-ERD 1195-YRD 1027-TSÖZ c.2, s.1073)
- somaki سوماکی / summākī سوماکی، صوماکی (bk. KT c.2, s.842-ERD 1076-1195-TSÖZ c.2, s.1073-YRD 1027-EV 7^b-12-39^a-16)
- şom شوم / şu'm شوم (bk. TAS 73-KT c.1, s.789-ERD 1142-YRD 1065-NACİ 504)
- tortu دوردی (2) / durdī دوردی، طورتی، طورطی، طورطو

=====

(1) es-Summāk السموق : Rummān vezninde ve es-Samūk السموق Sabūr vezninde Türki'de dahi "somak سوماق" dedikleri ekşi danelere denür.

Kamus Tercümesi, c.2, s.929

Timtim تميم : Sükün-ı mīm ve Kesr-i tā-yı müsennāt ile summāk سوماق manasınadır ki marûf ekşi tânelerdir, ta^cāma korlar, tahrifle somak صوماق derler.

Bürhan-ı Kâtı' Tercümesi, s.249

(2) bk. s. 166

6- u — / ö d e ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e B a ŝ ı n d a

- Ömer — / Umar — (bk. ÖZÖN 682-
EV 2^a-18-2^a-21-3^a-3)
- ömür "ömr" — / umr — (bk. ERD 1320-
YRD 909-ÖZÖN 682-EV 4^a-14-6^a-27-6^b-3-12^b-3-13^b-27-19^a-26-
28^b-33-35^a-9)
- örf — / urf — (bk. YRD 910-ÖZÖN
682-EV 26^a-22-30^a-6-33^a-25-37^b-22)
- örfen — / urfen — (bk. YRD 910-ÖZÖN 682)
- örfi — / urfiyy — (bk. YRD 910-ÖZÖN 682)
- örfiye — / urfiyye — (bk. ÖZÖN 682)
- öşür "öşr" — / uşr — (bk. ERD 1301-
YRD 911-ÖZÖN 682)
- özür "özr" — / uzr — (bk. ERD 1290-
YRD 912-ÖZÖN 682)

b- K e l i m e O r t a s ı n d a

- hörmət "hürmet" — / hurmet — (bk. YRD 491)
- şöhrə — / şuhre — (bk. ÖZÖN 792)
- şöhrət — / şuhret — (bk. YRD 1066-
ÖZÖN 792-TSÖZ c.2, s.1124)
- töhmet — / tuhmet — (bk. YRD 1184-
ÖZÖN 869-TSÖZ c.2, s.1201)

7- u — u d e ğ i ŝ m e s i

Daha önce ü vokalinin Arapça'da bulunmadığını belirtmiştik. Umumiyetle Klâsik Arapça'nın kısa "u"su, (س s, ض z, ط t, ظ z) gibi bir tımturaklıya: (صلح sulh), veya (ك k) gibi bir boğazlı (طرُق turuk) ya komşu olduğu zamanlar dışında "ü" söylenir⁽¹⁾. Bir başka deyişle U vokali taşıyan bir çok Arapça kelime Türkçe'ye geçerken, ilerleyici benzeşme veya gerileyici benzeşme ve yahut konsonantların tesiriyle, bu vokal inceleşip "ü" ye dönüşmektedir.

Arap harfleriyle yazılan metinlerde ve lugatlarda kelimelerin telaffuzunu doğru ve tam olarak tesbit etmek çok güç olduğundan u — ü değişmesine maruz kalan kelimelerin telaffuzları için Yeni Redhouse ve Mustafa Nihat Özön'ün Osmanlıca/Türkçe sözlüklerindeki tesbitlerini esas aldık. Ayrıca bu vokali taşıyan kelimeler çok fazla olduğu için, Türkçe'de çok kullanılan ve yaygın olan kelimeleri örnek olarak sıralıyoruz:

a- K e l i m e B a ŝ ı n d a :

- übüvvet ايووت / ubuvvet أبوة (bk. YRD 1206-ÖZÖN 880)
- ücret اجرت / ucret أجرة (bk. YRD 1206-ÖZÖN 880)
- üdeba ادبا / udebā' أدباء (bk. YRD 1207-ÖZÖN 880)
- üful افول / ufül أفول (bk. YRD 1207-ÖZÖN 880)
- ülfet الفت / ulfet الفة (bk. YRD 1207-ÖZÖN 880)

(1) bk. Deny, Jean: Türk Dili Grameri, s.70 (İstanbul, 1941).

- üluf الوُوف / ulūf الوُوف (bk. YRD 1207-ÖZÖN 881)
- üluhiyet الوهية / ulūhiyyet الوهية
(bk. YRD 1207-ÖZÖN 881)
- üm ام / umm أم (bk. YRD 1208-ÖZÖN 881)
- ümena امناء / umenā' امناء (bk. YRD 1208-ÖZÖN 881)
- ümera امرا / umerā' امراء (bk. YRD 1208-ÖZÖN 881)
- ümmet امت / ummet أمة (bk. YRD 1208-ÖZÖN 881)
- ümmi امى / ummī امى (bk. YRD 1208-ÖZÖN 881)
- ümniye امنيه / umniyye امنيه (bk. YRD 1208-ÖZÖN 882)
- ümumet امومت / umūmet أمومة (bk. YRD 1208-ÖZÖN 882)
- üns انسر / uns أنسر (bk. YRD 1209-ÖZÖN 882)
- ürcuze ارجوزه / urcūze أرجوزه (bk. YRD 1209-ÖZÖN 882)
- üs اس / uss أس (bk. YRD 1209-ÖZÖN 882)
- üsbu اسبوع / usbū' أسبوع (bk. YRD 1209-ÖZÖN 882)
- üsera اسرا / userā' أسراء (bk. YRD 1209-ÖZÖN 882)
- üslup "üslub" اسلوب / uslüb أسلوب
(bk. YRD 1209-ÖZÖN 882)
- üşür "üşr" عشر / 'uşr عشر (bk. YRD 1212-
ÖZÖN 883)
- üzn - üzün اذن / uzn - uzun أذن
(bk. YRD 1213-ÖZÖN 883)

b- Kelime Ortasında

- bühtan بهتان / buhtān بهتان (bk. YRD 205-ÖZÖN 107)
- būka بكا / bukā' بكاء (bk. YRD 206-ÖZÖN 107)

- büldan بلدان / buldān بلدان (bk. YRD 206-ÖZÖN 107)
- bülega بلغا / buleḡā' بلغا' (bk. YRD 206-ÖZÖN 107)
- bülug بلوغ / bulūḡ بلوغ (bk. YRD 206-ÖZÖN 108)
- bünüvvet بنوت / bunuvvet بنوة (bk. YRD 207-ÖZÖN 108)
- bünye بنیه / bunye بنیه (bk. YRD 207-ÖZÖN 108)
- Bürde برده / burde برده (bk. YRD 207-ÖZÖN 108)
- bürhan برهان / burhān برهان (bk. YRD 207-ÖZÖN 108)
- bürudet برودت / burūdet برودة (bk. YRD 208-ÖZÖN 109)
- büyut بیوت / buyūt بیوت (bk. YRD 209-ÖZÖN 109)
- büzur بذور / buzūr بذور (bk. YRD 210-ÖZÖN 109)
- cühela جهلا / cuhelā' جهلا' (bk. YRD 233-ÖZÖN 135)
- cülus جلوس / culūs جلوس (bk. YRD 233-ÖZÖN 135)
- cümle جمله / cumle جمله (bk. YRD 233-ÖZÖN 136)
- cünha جنحه / cunhe جنحه (bk. YRD 234-ÖZÖN 136)
- cünud جنود / cunūd جنود (bk. YRD 234-ÖZÖN 137)
- cünun جنون / cunūn جنون (bk. YRD 234-ÖZÖN 137)
- cünüb جنب / cunub جنب (bk. YRD 234-ÖZÖN 137)
- cür'et جرأت / cur'et جرأة (bk. YRD 234-ÖZÖN 137)
- cürm جرم / curm جرم (bk. YRD 234-ÖZÖN 137)
- cüsse جثه / cusse جثه (bk. YRD 234-ÖZÖN 137)
- cüyüş جیوش / cuyüş جیوش (bk. YRD 234-ÖZÖN 137)
- cüz جز / cuz' جز (bk. YRD 234-ÖZÖN 137)
- dübr - dübür دبر / dubr - dubur دبر (bk. YRD 234-ÖZÖN 178)
- dühn دهن / duhn دهن (bk. YRD 317-ÖZÖN 178)
- dünya دنیا / dunyā دنیا (bk. YRD 318-ÖZÖN 179)

T. C.

Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

- dürre دره / durre دره (bk. YRD 319-ÖZÖN 179)
- düvel دول / duvel دول (bk. YRD 321-ÖZÖN 180)
- düyun ديون / duyün ديون (bk. YRD 321-ÖZÖN 181)
- fücur فجور / fucūr فجور (bk. YRD 379-ÖZÖN 241)
- fülan فلان / fulān فلان (bk. YRD 379-ÖZÖN 241)
- fülful فلفل / fulful فلفل (bk. YRD 379-ÖZÖN 242)
- fülk فلك / fulk فلك (bk. YRD 379-ÖZÖN 242)
- fūnun فنون / funūn فنون (bk. YRD 379-ÖZÖN 242)
- fürkan فرقان / furkān فرقان (bk. YRD 379-ÖZÖN 242)
- fūru فروع / furū' فروع (bk. YRD 379-ÖZÖN 242)
- fütuh فتوح / futūh فتوح (bk. YRD 379-ÖZÖN 243)
- fütüvzet فتوت / futuvvet فتوة (bk. YRD 380-ÖZÖN 244)
- füyuz فيوض / fuyūd فيوض (bk. YRD 380-ÖZÖN 244)
- hübug هبوب / hubūb هبوب (bk. YRD 496-ÖZÖN 341)
- hübut هبوط / hubut هبوط (bk. YRD 496-ÖZÖN 341)
- hücum هجوم / hucūm هجوم (bk. YRD 496-ÖZÖN 341)
- hūda هدى / hudā هدى (bk. YRD 496-ÖZÖN 341)
- hūdhüd هدهد / hudhud هدهد (bk. YRD 497-ÖZÖN 341)
- hüküm - hükm حکم / hukm حکم (bk. YRD 497-ÖZÖN 341)
- hür حر / hurr حر (bk. YRD 498-ÖZÖN 342)
- hürriyet حریت / hurriyyet حرية (bk. YRD 498-ÖZÖN 343)
- hüsn حسن / husn حسن (bk. YRD 498-ÖZÖN 343)
- hüzün - hüzn حزن / huzn حزن (bk. YRD 499-ÖZÖN 344)
- kübra کبری ، کبرا / kubrā کبری (bk. YRD 693-ÖZÖN 449)

- küfe كُفَّة / kuffa قُفَّة (1) (bk. YRD 694-
KAMUS c.2, s.829)
- küffar كُفَّار / kuffār كُفَّار (bk. YRD 694-ÖZÖN 449)
- küfr كُفْر / kufr كُفْر (bk. YRD 694-ÖZÖN 449)
- külfet كُفْت / kulfet كُفْتَة (bk. YRD 695-ÖZÖN 450)
- külliye كُليَّة / kulliyye كُليَّة (bk. YRD 695-ÖZÖN 450)
- kün كُن / kun كُن (bk. YRD 696-ÖZÖN 450)
- kühn كُنْه / kunh كُنْه (bk. YRD 697-ÖZÖN 451)
- künuz كُنُوز / kunūz كُنُوز (bk. YRD 697-ÖZÖN 451)
- künye كُنْيَة / kunye كُنْيَة (bk. YRD 697-ÖZÖN 451)
- küre كُرَة / kure كُرَة (bk. YRD 697-ÖZÖN 451)
- küsuf كُسُوف / kusūf كُسُوف (bk. YRD 699-ÖZÖN 452)
- küsur كُسُور / kusūr كُسُور (bk. YRD 699-ÖZÖN 452)
- lüb "lübb" لُب / lubb لُب (bk. YRD 714-ÖZÖN 465)
- lüknet لُكْنَت / luknet لُكْنَة (bk. YRD 714-ÖZÖN 466)
- lülü لُولُوءُ / lu'lu' لُولُوءُ (bk. YRD 714-ÖZÖN 466)
- lüsus لُصُوصُ / lusūs لُصُوصُ (bk. YRD 714-ÖZÖN 466)
- lüzum لُزُومُ / luzūm لُزُومُ (bk. YRD 714-ÖZÖN 466)
- mübadele مُبَادَلَة / mubādele مُبَادَلَة (bk. YRD 806-ÖZÖN 576)
- mübarek مُبَارَكُ / mubārek مُبَارَكُ (bk. YRD 807-ÖZÖN 577)
- mübaşir مُبَاشِرُ / mubāşir مُبَاشِرُ (bk. YRD 807-ÖZÖN 577)
- mübrem مُبْرَمُ / mubrem مُبْرَمُ (bk. YRD 808-ÖZÖN 578)

(1) el-Kuffa كُفَّة : Kāfın zammı ile tahrifle "Küfe كُفَّة " ta'bir olunan zarfa denür ki çitten ve çubuktan kabak tarzından örüp içine nesne korlar.

- mücadele	مجادله	/	mucādele	مجادله (bk. YRD 808-ÖZÖN 579)
- mücehhez	مجهز	/	mucehhez	مجهز (bk. YRD 809-ÖZÖN 580)
- mücellid	مجلد	/	mucellid	مجلد (bk. YRD 809-ÖZÖN 580)
- mücerred	مجرد	/	mucerred	مجرد (bk. YRD 809-ÖZÖN 580)
- mücerrib	مجرب	/	mucerrib	مجرب (bk. YRD 809-ÖZÖN 581)
- mücessem	مجسم	/	mucessem	مجسم (bk. YRD 810-ÖZÖN 581)
- mücevher	مجوهر	/	mucevher	مجوهر (bk. YRD 810-ÖZÖN 581)
- müderris	مدرس	/	muderris	مدرس (bk. YRD 811-ÖZÖN 583)
- müdrik	مدرك	/	mudrik	مدرك (bk. YRD 812-ÖZÖN 584)
- müeddeb	مؤدب	/	mu'eddeb	مؤدب (bk. YRD 812-ÖZÖN 584)
- müellif	مؤلف	/	mu'ellif	مؤلف (bk. YRD 812-ÖZÖN 584)
- müennes	مؤنث	/	mu'ennes	مؤنث (bk. YRD 812-ÖZÖN 584)
- müezzin	مؤذن	/	mu'ezzin	مؤذن (bk. YRD 813-ÖZÖN 585)
- müfekkir	مفكر	/	mufekkir	مفكر (bk. YRD 813-ÖZÖN 585)
- müfettiş	مفتش	/	mufettiş	مفتش (bk. YRD 813-ÖZÖN 586)
- müfteris	مفترس	/	mufteris	مفترس (bk. YRD 814-ÖZÖN 587)
- müftü "müfti"	مفتى	/	mufti	مفتى (bk. YRD 814-ÖZÖN 587)
- müheyya	مهييا	/	muheyya'	مهييا (bk. YRD 814-ÖZÖN 587)
- mühimmat	مهمات	/	muhimmāt	مهمات (bk. YRD 814-ÖZÖN 587)
- mühmil	مهميل	/	muhmil	مهميل (bk. YRD 815-ÖZÖN 588)
- mükafat	مكافات	/	mukāfa'at	مكافات (bk. YRD 816-ÖZÖN 589)
- mükaleme	مكالمه	/	mukāleme	مكالمه (bk. YRD 816-ÖZÖN 589)
- mükatebe	مكاتبه	/	mukātebe	مكاتبه (bk. YRD 816-ÖZÖN 589)
- mükellef	مكلف	/	mukellef	مكلف (bk. YRD 816-ÖZÖN 590)
- mükerrem	مكرم	/	mukarrem	مكرم (bk. YRD 817-ÖZÖN 590)
- mükteseb	مكتسب	/	mukteseb	مكتسب (bk. YRD 817-ÖZÖN 591)
- mülahaza	ملاحظه	/	mulāhaza	ملاحظه (bk. YRD 817-ÖZÖN 591)
- mülakkab	ملقب	/	mulakkab	ملقب (bk. YRD 817-ÖZÖN 591)

- mülazim ملازم / mülāzim ملازم (bk. YRD 818-ÖZÖN 592)
- mülevven ملون / mulevven ملون (bk. YRD 818-ÖZÖN 592)
- mülevves ملوث / mulevves ملوث (bk. YRD 818-ÖZÖN 592)
- mülhak ملحق / mulhak ملحق (bk. YRD 818-ÖZÖN 592)
- mülhid ملحد / mulhid ملحد (bk. YRD 818-ÖZÖN 593)
- mülhim ملهم / mulhim ملهم (bk. YRD 818-ÖZÖN 593)
- mülk ملك / mulk ملك (bk. YRD 818-ÖZÖN 593)
- mültezim ملتزم / multezim ملتزم (bk. YRD 819-ÖZÖN 593)
- mülūk ملوك / mulūk ملوك (bk. YRD 819-ÖZÖN 594)
- mümasil مماثل / mumāsıl مماثل (bk. YRD 819-ÖZÖN 594)
- mümbit / münbit منبت / munbit منبت (bk. YRD 819-ÖZÖN 597)
- mümin مؤمن / mu'min مؤمن (bk. YRD 819-ÖZÖN 594)
- mümessil ممثل / mumessil ممثل (bk. YRD 819-ÖZÖN 594)
- mümtaz ممتاز / muntāz ممتاز (bk. YRD 820-ÖZÖN 595)
- münasebet مناسبة / munāsebet مناسبة (bk. YRD 821-ÖZÖN 596)
- münazara مناظره / munāzara مناظره (bk. YRD 821-ÖZÖN 597)
- müneccim منجم / muneccim منجم (bk. YRD 822-ÖZÖN 597)
- münfail منفعل / munfa'il منفعل (bk. YRD 822-ÖZÖN 598)
- münhal منحل / munhall منحل (bk. YRD 822-ÖZÖN 598)
- münharif منحرف / munharif منحرف (bk. YRD 822-ÖZÖN 598)
- münim منعم / mun'im منعم (bk. YRD 823-ÖZÖN 599)
- münkariz منقرض / munkarid منقرض (bk. YRD 823-ÖZÖN 599)
- müracaat مراجعت / murāca'at مراجعة (bk. YRD 824-ÖZÖN 601)
- mürebbiye مربيه / murabbiyye مربيه (bk. YRD 825-ÖZÖN 602)
- mürekkep " mürekkeb " مرکب / murekkeb مرکب
(bk. YRD 825-ÖZÖN 603)
- mürid مرید / murid مرید (bk. YRD 826-ÖZÖN 603)

- mürsel مرسل / mürsel مرسل (bk. YRD 826-ÖZÖN 603)
- mürşid مرشد / mürşid مرشد (bk. YRD 826-ÖZÖN 604)
- mürüvvet مروت / muru'et مروءة (bk. GH 417-GSIR 34-TAS 105-KT c.2, s.1328-ERD 1817-YRD 827)
- müsabaka مسابقة / müsābaka مسابقة (bk. YRD 827-ÖZÖN 605)
- müsaid مساعد / müsā'id مساعد (bk. YRD 828-ÖZÖN 605)
- müsamere مسامره / müsāmere مسامره (bk. YRD 828-ÖZÖN 606)
- müsecceļ مسجل / museccel مسجل (bk. YRD 829-ÖZÖN 606)
- müselles مثلث / muselles مثلث (bk. YRD 829-ÖZÖN 607)
- müselsel مسلسل / muselsel مسلسل (bk. YRD 829-ÖZÖN 607)
- müskirat مسكرات / muskirāt مسكرات (bk. YRD 830-ÖZÖN 608)
- müsned مسند / musned مسند (bk. YRD 830-ÖZÖN 608)
- müstahdem مستخدم / mustahdem مستخدم (bk. YRD 831-ÖZÖN 609)
- müstakbel مستقبل / mustakbel مستقبل (bk. YRD 831-ÖZÖN 610)
- müstakil مستقل / mustakill مستقل (bk. YRD 832-ÖZÖN 610)
- müstecab مستجاب / mustecāb مستجاب (bk. YRD 833-ÖZÖN 611)
- müstehlik مستهك / mustehlik مستهك (bk. YRD 834-ÖZÖN 612)
- müsveddat مسودات / musevvedāt مسودات (bk. YRD 836-KT c.2, s.1347-NACİ 776-EV 1^b-13-24^a-17)
- müşahas شخص / muşahas شخص (bk. YRD 836-ÖZÖN 615)
- müşareket مشاركت / muşāreket مشاركة (bk. YRD 836-ÖZÖN 615)
- müşfik مشفق / muşfik مشفق (bk. YRD 837-ÖZÖN 616)
- müşrif مشرف / muşrif مشرف (bk. YRD 838-ÖZÖN 617)

- müta متعه / mut^ʿa متعه (bk. YRD 839-ÖZÖN 618)
- müteallik متعلق / mute^ʿallik متعلق (bk. YRD 839-ÖZÖN 619)
- mütebahhir متبحر / mutebahhir متبحر (bk. YRD 840-ÖZÖN 620)
- müteferrik متفرق / muteferrik متفرق (bk. YRD 843-ÖZÖN 623)
- mütehaccir متحجر / mutehaccir متحجر (bk. YRD 844-ÖZÖN 624)
- mütehāfit متهافت / mutehāfit متهافت (bk. YRD 844-ÖZÖN 624)
- mütehevvir متهور / mutehevvir متهور (bk. YRD 846-ÖZÖN 626)
- mütekebbir متكبر / mutekebbir متكبر (bk. YRD 847-ÖZÖN 628)
- mütelatim متلاطم / mutelatim متلاطم (bk. YRD 848-ÖZÖN 629)
- mütemerrid متمرد / mutemerrid متمرد (bk. YRD 849-ÖZÖN 630)
- mütemmmim متمم / mutemmmim متمم (bk. YRD 849-ÖZÖN 630)
- mütenekkir متكبر / mutenekkir متكبر (bk. YRD 850-ÖZÖN 631)
- mütercim مترجم / mutercim مترجم (bk. YRD 851 ÖZÖN 632)
- müteşebbis متشبهت / muteşebbis متشبهت (bk. YRD 852-ÖZÖN 634)
- mütevahhiş متوحش / mutevahhiş متوحش (bk. YRD 853-ÖZÖN 634)

- mütevali متوالى / mütevāli متوالى (bk. YRD 853-ÖZÖN 634)
- mütevatir متواتر / mutevātir متواتر (bk. YRD 854-ÖZÖN 635)
- müteveffa متوفى ، متوففا / muteveffā متوفى (bk. YRD 854-ÖZÖN 635)
- mütevekkil متوكلل / mutevekkil متوكلل (bk. YRD 854-ÖZÖN 635)
- mütevellī متولى / mütevellī متولى (bk. YRD 854-ÖZÖN 635)
- mütevellid متولد / mütevellid متولد (bk. YRD 854-ÖZÖN 635)
- müvelled مولد / müvelled مولد (bk. YRD 856-ÖZÖN 637)
- müzehheb مذهب / müzehheb مذهب (bk. YRD 857-ÖZÖN 638)
- müzekker مذکر / müzekker مذکر (bk. YRD 857-ÖZÖN 638)
- müznib مذنب / müznib مذنب (bk. YRD 857-ÖZÖN 639)
- nübüvvet نبوت / nübüvvet نبوة (bk. YRD 893-ÖZÖN 678)
- nüfuz نفوذ / nüfuz نفوذ (bk. YRD 893-ÖZÖN 678)
- nükte نکتہ / nükte نکتہ (bk. YRD 894-ÖZÖN 678)
- nümvv نمو / nümvv نمو (bk. YRD 895-ÖZÖN 679)
- rücu رجوع / rücu رجوع (bk. YRD 964-ÖZÖN 719)
- rükn رکن / rükn رکن (bk. YRD 965-ÖZÖN 719)
- rüku ركوع / rüku ركوع (bk. YRD 965-ÖZÖN 719)
- rüşd رشد / rüşd رشد (bk. YRD 965-ÖZÖN 720)
- rüşvet رشوت / rüşvet رشوة (bk. YRD 965-ÖZÖN 720)
- rütbe رتبه / rütbe رتبه (bk. YRD 965-ÖZÖN 720)
- rüya رؤيا / rüya رؤيا (bk. YRD 965-ÖZÖN 720)

- sübat سبات / subāt سبات (bk. YRD 1037-ÖZÖN 767)
- sübhan سبحان / subhan سبحان (bk. YRD 1038-ÖZÖN 767)
- sübül سبيل / subul سبيل (bk. YRD 1038-ÖZÖN 767)
- sücud سجود / sucūd سجود (bk. YRD 1038-ÖZÖN 767)
- südde سده / sudde سده (bk. YRD 1038-ÖZÖN 767)
- sükut سقوط / sukūt سقوط (bk. YRD 1039-ÖZÖN 769)
- sülüs ثلث / sulus ثلث (bk. YRD 1039-ÖZÖN 769)
- sünnet سنه / sunnet سنه (bk. YRD 1040-ÖZÖN 770)
- sürat سرعت / sur'at سرعة (bk. YRD 1040-ÖZÖN 770)
- sürre صره / surre صره (bk. YRD 1041-ÖZÖN 771)
- süyuf سيوف / suyūf سيوف (bk. YRD 1043-ÖZÖN 771)
- şübban شبان / şubbān شبان (bk. YRD 1067-ÖZÖN 793)
- şüca شجاع / şucā' شجاع (bk. YRD 1068-ÖZÖN 793)
- şükran شكران / şukrān شكران (bk. YRD 1068-ÖZÖN 794)
- şürb شرب / şurb شرب (bk. YRD 1068-ÖZÖN 794)
- şürut شروط / şurūt شروط (bk. YRD 1069-ÖZÖN 794)
- şüyuh شيوخ / şuyūh شيوخ (bk. YRD 1069-ÖZÖN 795)
- tahavvül تحول / tahavvul تحول (bk. YRD 1080-ÖZÖN 804)
- tahayyül تخیل / tahayyul تخیل (bk. YRD 1080-ÖZÖN 804)
- tahayyüz تحيز / tahayyuz تحيز (bk. YRD 1080-ÖZÖN 804)
- tahazzüb تحزب / tahazzub تحزب (bk. YRD 1081-ÖZÖN 805)
- takallüd تقلد / takallud تقلد (bk. YRD 1086-ÖZÖN 809)
- tecemmül تجمل / tecemmul تجمل (bk. YRD 1116-ÖZÖN 828)
- teccessüm تجسم / teccessum تجسم (bk. YRD 1116-ÖZÖN 828)
- tedebbür تدبر / tedebbur تدبر (bk. YRD 1118-ÖZÖN 830)
- teeddüb تأدب / te'eddub تأدب (bk. YRD 1120-ÖZÖN 831)
- tehekküm تهکم / tehekkum تهکم (bk. YRD 1124-ÖZÖN 838)

- telehhüf تلف / telehhuf تلف (bk. YRD 1132-ÖZÖN 840)
- televvün تلون / televvun تلون (bk. YRD 1132-ÖZÖN 840)
- televvüs تلوث / televvus تلوث (bk. YRD 1132-ÖZÖN 840)
- telezzüz تلذذ / telezzuz تلذذ (bk. YRD 1132-ÖZÖN 840)
- tenafür تنافر / tenāfur تنافر (bk. YRD 1138-ÖZÖN 844)
- teneffüs تنفس / teneffus تنفس (bk. YRD 1140-ÖZÖN 846)
- tesahül تساهل / tesāhul تساهل (bk. YRD 1154-ÖZÖN 853)
- tesettür تستر / tesettur تستر (bk. YRD 1156-ÖZÖN 855)
- teseyyüb تسيب / teseyyub تسيب (bk. YRD 1156-ÖZÖN 855)
- teşebbüs تشبث / teşebbus تشبث (bk. YRD 1160-ÖZÖN 858)
- teşeddüd تشدد / teşeddud تشدد (bk. YRD 1160-ÖZÖN 858)
- tevatür تواتر / tevātur تواتر (bk. YRD 1165-ÖZÖN 861)
- teveddüd تودد / teveddud تودد (bk. YRD 1166-ÖZÖN 862)
- teyemmüm تيمم / teyemmum تيمم (bk. YRD 1169-ÖZÖN 864)
- teyemmün تيمن / teyemmun تيمن (bk. YRD 1169-ÖZÖN 864)
- tezekkür تذکر / tezekkur تذکر (bk. YRD 1170-ÖZÖN 865)
- tezevvüc تزوج / tezevvuc تزوج (bk. YRD 1171-ÖZÖN 865)
- tezeyyün تزين / tezeyyun تزين (bk. YRD 1171-ÖZÖN 865)
- tüccar تجار / tuccār تجار (bk. YRD 1190-ÖZÖN 871)
- türab تراب / turāb تراب (bk. YRD 1191-ÖZÖN 871)
- türbe تربه / turbe تربه (bk. YRD 1191-ÖZÖN 871)
- vücuh وجوه / vucūh وجوه (bk. YRD 1231-ÖZÖN 900)
- vücut " vücud " وجود / vucūd وجود (bk. YRD 1231-ÖZÖN 899)
- vükela وكلاء / vükela' وكلاء (bk. YRD 1232-ÖZÖN 900)
- vüluc ولوج / vüluc ولوج (bk. YRD 1232-ÖZÖN 900)
- vürud ورود / vurūd ورود (bk. YRD 1232-ÖZÖN 900)
- vüzera وزراء / vuzerā' وزراء (bk. YRD 1232-ÖZÖN 900)

- yübuset يُبُوسِت / yubuset يُبُوسَة (bk. YRD 1264-ÖZÖN 905)
- yümn يُمْن / yumn يُمْن (bk. YRD 1265-ÖZÖN 905)
- yüsr يُسْر / yusr يُسْر (bk. YRD 1266-ÖZÖN 905)
- zübde زُبْدَة / zubde زُبْدَة (bk. YRD 1291-ÖZÖN 926)
- zübul ذُبُول / zübül ذُبُول (bk. YRD 1291-ÖZÖN 926)
- zücac زُجَاج / zucāc زُجَاج (bk. YRD 1291-ÖZÖN 926)
- zühd زُهْد / zuhd زُهْد (bk. YRD 1291-ÖZÖN 926)
- zühul زُهُول / zuhül زُهُول (bk. YRD 1291-ÖZÖN 926)
- zühur زُهُور / zuhür زُهُور (bk. YRD 1291-ÖZÖN 926)
- zükur ذُكُور / zükür ذُكُور (bk. YRD 1291-ÖZÖN 926)
- zülal ذُلَال / zulāl ذُلَال (bk. YRD 1291-ÖZÖN 926)
- zümre زُمْرَة / zumre زُمْرَة (bk. YRD 1292-ÖZÖN 927)
- zümrüt " zümrüd " زُمْرُد / zumurrud زُمْرُد
 (bk. GH 200-FAZ 29-DEF 131-KT c.1, s.686-ERD 1013-YRD
 1292-NACİ 456)
- zürriyet ذُرِّيَّت / zurriyyet ذُرِّيَّة (bk. YRD 1292-ÖZÖN 928)

c- K e l i m e S o n u n d a

- bübü بُؤْبُؤ / bu'bu' بُؤْبُؤ (bk. YRD 205)
- tevezzü تَوَزَع / tevezzu^c تَوَزَع (bk. YRD 1167-ÖZÖN 863)

III- VOKAL TÜREMESİ

Türkçe'de genellikle yabancı kökenli kelimelerde gördüğümüz ses türemesi, ses düşmesinin zıddı bir hadisedir. Vokal ya da konsonant türemeleri, yabancı kelimeleri, yine en az emek kanununa bağlı olarak, Türkçe'nin söyleyişine uydurma, daha kolay söyleme eğilimi sonucu ortaya çıkmaktadır.

Türkiye Türkçesi'nde kullanılan Arapça kelimelerde meydana gelen vokal türemeleri kelime başında, kelime ortasında ve kelime sonunda olmak üzere üç ayrı şekilde görülür.

a- Kelime Başında:

Türkçe'nin ses hususiyetleri bahsinde görüldüğü gibi Türkçe'de kelime başında umumiyetle c, ğ, l, m, n, ñ, r, v, z sesleri bulunmaz. Dolayısıyla bu konsonantlarla, bilhassa l, r ile başlayan Arapça kelimelerin başına vokal getirilmektedir. Bu hadise umumiyetle

Anadolu ağızlarında ve kimi yerde halk dilinde görülür.⁽¹⁾

ilayık	/	lā'ik	irahmet	/	rahmet
ilazım	/	lāzim	İramazan	/	Ramadān
ilimon	/	leymun	İrecep	/	Receb
inefes	/	nefes	ireis	/	re'is
iraf	/	reff	iresim	/	resm

Kelime başında vokal türemesi hadisesi yazı dilinde kullanılan bazı Arapça kelimelerde de görülmektedir.

- ecinni جـنـى / cinnī جنـى

(bk. GH 11-TAS 11-TEH 104-KT c.1, s.74-ERD 31-YRD 325-ÖZÖN 186-TSÖZ 352)

(1) Bu hususta bakınız:

-Ergin, Muharrem: Türk Dil Bilgisi, s.59 ve ötesi
(İstanbul 1972).

-Banguoğlu, Tahsin: Türkçenin Grameri, s.66
(İstanbul 1974).

-Aksan, Doğan: Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi,
s.50 (TDK yayınlarından, Ankara, 1978).

- (1) نمـوذج nemuzec / انـمـوذج enmuzec
 (bk. GH 55-TAS 35-TEH 85-KT c.1, s.182-ERD 230-YRD
 343-ÖZÖN 204-LEH c.2, s.899-NACİ 132-KAMUS c.1,
 s.447)
- urup / urub اوروب / rub^c رـوبـح
 (bk. GH 57-KT c.1, s.200-ERD 248-YRD 1200-RK 139-
 TSÖZ c.2, s.1224)
- (2) نمـوذج nemuzec / انـمـوذج ün muzec
 (bk. GH 55-TAS 35-TEH 85-ÖZÖN 204)

(1) en-Nemuzec انـمـوذج : Nūnun ve zāl-ı mucemenin fet-
 hi ile numūde نمـوده , yahut numūne نمونه muarreb-
 bidir. Bir nesnenin misaline denir ki "örnek" ta'bir
 olunur, andan ol nesnenin hali malum olur. Kezalik
 bir nesneden bir miktara dahi denir ki anunla da ol
 nesnenin hal ve sıfatı müteayyin olur, mesela çuka-
 nın örneği gibi ki çeşit, ve mostra dahi tabir olu-
 nur, Ve bunda hemze ile enmuzec انـمـوذج demek
 lahdır.

Kamus Tercümesi, c.1, s.447

Şunu da belirtelim ki Farsça'dan muarreb olan nemu-
 zec نمـوذج kelimesi, muarreb şekli ile Farsça'da
 aynen kullanılmaktadır.

bk. Ferheng-i Amīd, c.2, s.1921

(2) Ün muzec انـمـوذج kelimesi Farsça'da da aynen kullanılmak-
 tadır.

انـمـوذج : اسم - عربی (ا . م . ذ) نموذج : معرب نمونه یا نموده ، نمونه ،
 نمودار ، انـمـوذجات و نموذجات جمع .
 Ferheng-i Amīd, c.1, s.258

b- Kelime Ortasında:

Kelime ortasında meydana gelen vokal türemesi iki şekilde görülür:

1- Türkçe'de kullanılan bazı Arapça kelimelerin ortasında yanyana bulunan iki konsonant arasında geniş düz bir vokal türetilmektedir. Bu hadisenin sebebini bir çok kelime de izah edemiyoruz. Bilindiği gibi Türkçe kelimelerde, kelime ortasında iki konsonant yanyana bulunabilir, dürtmek, göstermek, gövde, kalkmak, kaplıca, taşra, tekme, tokmak ... gibi. Dolayısıyla Arapça'dan Türkçe'ye geçen bazı kelimelerin ortasında meydana gelen vokal türemesi hadisesini bir sebebe bağlamak mümkün olmamaktadır. farazi (/ fardî), hacalet (/ haclet) ... gibi.

Bazı kelimelerdeki vokal türemesinin ise, kelime ve hece sonunda bulunan çift konsonantın, Türkçe kelime ve hece sonunda bulunabilen grupların dışında olmasından dolayı ileri geldiğini söyleyebiliriz: Sahan (/ şahn) gibi.

Bu hadiseye maruz kalan tesbit ettiğimiz kelimeler şunlardır:

"a" Türemesi

- faraza ل فرض / fardên ل فرض (bk. KT c.2, s.989-ERD 1376-YRD 360-ÖZÖN 224-TSÖZ c.1, s.397)

- farazi فرضی / fardı فرضی (bk. KT c.2, s.989-ERD 1376-YRD 360-ÖZÖN 224-TSÖZ c.1, s.397)
- hacalet خجالت / haclet خجلة (1) (bk. FAZ 23-GSIR 25-DEF 108-KT c.1, s.573-ERD 832-YRD 430-ÖZÖN 273-LEH c.2, s.1092)
- kadar قادر، قدر / kadr قدر (bk. KT c.2, s.1057-ERD 1439-YRD 576-TSÖZ c.1, s.616)
- kalafat قلفات، قلفات، قالفات / cilfāt جلفاط (bk. KT c.2, s.1035-ERD 1419-YRD 584-TSÖZ c.1, s.624-KAMUS c.2, s.461)
- sabavet صبوات / sabvet صبوة (2) (bk. DEF 149-KT c.2, s.817-LEH c.2, s.1205-ERD 1166-YRD 967-ÖZÖN 722-EV 18^b-14-EV 24^a-7-31^a-20)
- sahan صحن، صحن / sahn صحن (3) (bk. KT c.2, s.819-ERD 1168-YRD 973-LEH c.2, s.1206-TSÖZ c.2, s.1004-KAMUS c.3, s.658)

=====

(1) Bu kelime aynen Farsça'da da kullanılmakta olup, uydurma olduğu belirtilmektedir.

خجالت : اسم (خ . ج) شرم ، حیا ، شرمندگی ، شرمساری . این کلمه در عربی استعمال نمیشود اما در فارسی متداول است و در کلام فصیحی بزرگ هم آمده است . Ferheng-i Amid, c.1, s.837.

Yine bakınız: Steingass, s.448.

(2) Bu kelime Farsça'da da aynen kullanılmaktadır.

bk. Ferheng-i Amīd, c.2, s.1352.

(3) es-Şahn الصحن : Lahn vezninde urmak manasınadır...

Ve büyük kaseye denür. Hâlâ sahan صحن itlak olunan kap bu manadandır.

Kamus Tercümesi, c.3, s.658

- sakar صقار / ساكر sakr صقار (bk. KT c.2, s.808-ERD 1159-YRD 976-LEH c.1, s.481-TSÖZ c.2, s.1006-KAMUS c.1, s.938)

"e" türemesi

- kehel كهـل / كهـل kehl كهـل (bk. YRD 632-ÖZÖN 430)
- sademe صـدمه / صـدمه şadme صـدمه (bk. FAZ 35-ERD 1172-YRD 970)
- semen سـمن / سـمن semn سـمن (bk. DEF 140-FAZ 32-KT c.1, s.735-ERD 1078-YRD 998)
- şerefe شـرفه / شـرفه şurfe شـرفه (bk. GH 248-KT c.1, s.775-ERD 1122-YRD 1057-ÖZÖN 784-EV 51^b-3)
- zevcat زوجـات / زوجـات zevcât زوجـات (bk. FAZ 29-DEF 132)

2- Daha önce Türkçe kelimelerdeki başlıca ses hususiyetleri bahsinde, Türkçe'de kelime ve hece sonunda her çeşit çift konsonant değil, ancak lç, lk, lğ, lp, lt, nç, nk, nğ, nt, rç, rk, rğ, rp, rs, rt, st, ş t konsonant grupları bulunabildiğini belirtmiştik.⁽¹⁾ Bu gruplar dışındaki bütün gruplar Türkçe'ye yabancıdır. Bu çeşit yabancı kelimeler Türkçe'de çok defa çift konsonantlar arasına bir vokal sokulmak suretiyle kullanılırlar.

=====

(1) bakınız: s. 10

Türkçe'ye Arapça'dan girmiş, sonu iki konsonantla biten umumiyetle tek heceli kelimeler, Türkçe'nin söylenişine uydurularak, konsonantları arasına dar bir vokal almışlardır.

Bir başka deyişle, Arapça'dan alınmış umumiyetle sükûnlu çift konsonantlı, tek heceli kelimeler, Türk ağzında iki heceli kelimeler halinde söylenmek zaruretinde olduğu zaman, bunu iki sükûnlu arasına hecenin ahengine göre esre veya ötre nev'inden, sığınık bir vokal getirmekle yapar.⁽¹⁾

Bu bahse örnek olmak üzere aşağıdaki kelimeleri sıralayabiliriz:

- ahit	" ahid "	/	^c ahd
- akıl		/	^c akl
- akis		/	^c aks
- akit	" akid "	/	^c akd
- asıl		/	asıl
- asır		/	^c asr
- aşır		/	^c aşr
- azil		/	^c azl
- azim		/	^c azm
- bedir		/	bedr
- bahir		/	bahr

=====

(1) Deny, Jean: Türk Dili Grameri, s.73 ve 83 (İstanbul, 1941).

- bahis	<u>/</u>	ba <u>h</u> s	
- beyit	<u>/</u>	beyt	
- bikir	<u>/</u>	bikr	
- cebir	<u>/</u>	cebr	
- cehil	<u>/</u>	cehl	
- cevir	<u>/</u>	cevr	
- ceviz	<u>/</u>	cevz	
- cirim	<u>/</u>	cirm	
- cürüm	<u>/</u>	curm	
- çakır	<u>/</u>	şakr	(1) (bk. KT c.1, s.499-ERD 706-YRD 237-LEH c.1, s.336-TL c.2, s.387- KAMUS c.1, s.938-DOERFER c.111, s.1090-CLAUSON 409)
- davul	<u>/</u>	ta <u>b</u> l	(2) (bk. DEF 153-KT c.2, s.873-ERD 1229-YRD 275)
- defin	<u>/</u>	defn	
- devir	<u>/</u>	devr	
- ecir	<u>/</u>	ecr	
- ehil	<u>/</u>	ehl	
- emir	<u>/</u>	emr	
- fasıl	<u>/</u>	fa <u>s</u> l	
- fecir	<u>/</u>	fecr	

=====

(1) Bu kelime konsonant değişmeleri bölümünde geniş bir şekilde ele alınacaktır.

(2) Burada türeyen vokalin düz dar bir vokal olması gerekirken, dudak konsonantı b/v tesiri ile yuvarlak dar bir vokal türemiştir.

- fesih	/	fesh
- fikir	/	fikr
- fuhuş	/	fuḥş
- gabin	/	gabn
- gadir	/	gadr
- gasıp " gasıb "	/	ḡasb
- gasil	/	ḡasl
- gusül	/	ḡusl
- haciz	/	hacz
- hapis " habis "	/	ḡabs
- hasım	/	ḡaşm
- haşır	/	ḡaşr
- haşiv	/	ḡaşv
- havif	/	ḡavf
- havil	/	havl
- havuz	/	ḡavḡ
- hayıf	/	ḡayf
- hüküm	/	ḡüḳm
- hüsün	/	ḡusn
- hüzn	/	ḡuzn
- ilim	/	ḡilm
- isim	/	ism
- izin	/	izn

(1)

(1) Burada türeyen vokalin düz dar bir vokal olması gerekirken, dudak konsonantı "v" tesiri ile yuvarlak dar bir vokal türemiştir.

- kabız	/	kabđ
- kabir	/	kabr
- kadir	/	kadr
- kahır	/	kahr
- kasıt " kasıd "	/	kasđ
- kavił	/	kavl
- kavim	/	kavm
- kavis	/	kavs
- kayıp " kayıb "	/	ğayb
- kayıt " kayıd "	/	kayđ
- keşif	/	keşf
- keyif	/	keyf
- kısım	/	kısm
- kibir	/	kibr
- kutup " kutub "	/	kutb
- küfür	/	kufır
- lafız	/	lafz
- lahit " lahid "	/	lahđ
- lemis	/	lems
- lütuf	/	lütf
- mahıv	/	mahv
- metin	/	metn
- meyil	/	meyl
- Mısır	/	Mısr
- nabız	/	nabđ
- nahiv	/	nahv
- nakış	/	nakş

- nakil	/	nakl
- nakit " nakid "	/	nakd
- nazım	/	nazm
- nefis	/	nefs
- nefiy	/	nefy
- nehir	/	nehr
- nehiy	/	nehy
- nesih	/	nes ^h
- nesil	/	nesl
- nesir	/	nes ^r
- neşir	/	neş ^r
- nezif	/	nezf
- nezir	/	nez ^r
- nutuk	/	nut ^k
- ömür	/	ö ^u mr
- öşür	/	ö ^u ş ^r
- özür	/	ö ^u z ^r
- rabıt	/	rab ^t
- remil	/	reml
- resim	/	resm
- rükün	/	ruk ⁿ
- sabır	/	sabr
- sadır	/	sadr
- sath	/	sath
- sehiv	/	seh ^v
- setir	/	set ^r
- Sevir	/	Se ^v r

- seyir	/	seyr
- sınıf	/	sinf
- şahım	/	şahm
- şahıs	/	şahs
- şekil	/	şekl
- şükür	/	şukr
- tavır	/	tavr
- vakıf	/	vakf
- vakit	/	vakt
- vehim	/	vehm
- vezin	/	vezn
- yümün	/	yumn
- zabıt	/	dabt
- zecir	/	zecr
- zeyil	/	zeyl
- zihin	/	zihn
- zikir	/	zikr
- zulüm	/	zulm

Yukarıda ele aldığımız meseleyle ilgili olarak bazı hususiyetleri açıklamak istiyoruz:

-Türkçe'de kelime ve hece sonunda bulunabilen çift konsonantları taşıyan tek heceli Arapça kelimeler umumiyetle olduğu gibi kullanılırlar:

ders, fark, ğark, halk, halt, hars, mülk, şart, şirk, terk ... gibi.

-Daha önce belirttiğimiz gruplar dışında, başka grupları bulunduran ve Türkçe'de kullanılan tek heceli bazı Arapça kelimelerin bir kısmı olduğu gibi söylenir:

Caşk, cins, farz, fevk, fevt, harf, nakz, örf, rızk, sıdk, sulh, serh, şeyh, tarh, tarz .... gibi.

Bir kısmı, ileride konsonant değişimleri bölümünde görüleceği gibi, Türkçe'de kelime ve hece sonunda bulunabilen konsonant gruplarına benzetilir:

darp	/	darb	
ferç	/	ferc	
garp	/	ğarb	
harç	/	harc	
harp	/	harb	
Kalp	/	kalb	
sulp	/	şulb	.... gibi.

c- Kelime Sonunda:

Türkiye Türkçesi'nde kullanılan bazı Arapça kelimelerin sonunda bir vokal türemesi hadisesi görülmektedir.

Umumiyetle kelime sonunda meydana gelen vokal türemesi hadisesinin sebebini birçok kelimedede izah edemiyoruz.

Mesela "Cāriyet" kelimesinin sonunda bir sebebe bağlı olmaksızın bir "i" vokali türetiliyor ve kelime "ariyeti" şekli ile kullanılıyor; aynı şekilde Kadimi (/ kadīm) kelimesi.

Fakat bu tür kelimelerin Farsça'da da aynen kullanıldığını gözönünde bulundurursak, bunların Farsça'daki şekli ile Türkçe'ye geçmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Bazı kelimelerin sonunda vokal türemesi hadisesi ise, Türkçe'nin yapısına uydurma, daha kolay söyleme temayülü neticesinde ortaya çıkmaktadır. Mesela "şahn" kelimesinin sonunda bulunan çift konsonant Türkçe kelimelerde bulunabilen gruplara aykırı olduğundan, sonuna bir "e" vokali getirmek suretiyle kelime iki heceye bölünmüş ve bu aykırılışma bu şekilde ortadan kalkmış olur. Böylece kelime sahne şekline girmiştir. Aynı şekilde Curha (/ curh) kelimesi.

Ayrıca bazı kelimelerin sonunda meydana gelen vokal türemesi hadisesiyle ilgili bir açıklama ise Mufassal Münşeât ve Mu^Camelât-ı 'Askeriyye adlı bir kitapta bulunmaktadır. "Beyan-ı Galatat" bölümünde müellif "ba^Cz" kelimesini açıklarken şöyle demektedir: "Ba^Cz بعض : Her vakit olmayıp ara sıra manasına gelir, māba^Cdine Arabi bir kelime getirilecek ise baz-ı defa بعض دفعه gibi yazılmalıdır. Māba^Cdine Türkçe bir kelime getirilecek ise "z" harfinden sonra bir nisbî olarak "ى:" harfi

بعضى ايش , بعضى سوز , bazı iş bazı söz suretinde yazmalıdır. Çünkü Türkçe bir kelimenin Arabî ve Farisî lafızlardan biri ile Farisî kaidesine izafeti câiz değildir."⁽¹⁾ Böylece bu kelime Türkçe kelimelerle birlikte bazı şekilde kullanılmıştır, ve zamanla klişeleşip yaygınlaşmıştır. Ekseri, gayri ... vesaire gibi bir takım kelimelerin sonundaki ses türemeleri de bu şekilde açıklanabilir.

Türkçe'de kullanılan ve kelime sonunda vokal türemesi hadisesine maruz kalan tesbit ettiğimiz Arapça kelimeler şunlardır:

1- "a" türemesi:

- cerbu'a   جر بوع   /   yerbū^c   ير بوع   (bk. KT c.1, s.473-ERD 653-YRD 223)
- curha   جر حه   /   curh   جر ح   (bk. ERD 654-ÖZÖN 134-DEVE 181)
- filika   فليقه، فليقه   /   fulk   فلك   (bk. KT c.2, s.1004-YRD 374-TSÖZ c.1, s.409)
- hoppa   هويپا، هويبه   /   hev̄b   هوب   (bk. TAS 113-DEF 198-KT c.2, s.1515-ERD 2173-KAMUS c.1, s.288)

=====

(1) M.Muhyiddîn: Mufassal Münşeât ve Muâmelât-ı Askeriyye, s.81 (Kostantınıyye, 1318).

2- "e" türemesi:

- rahle رَحْلَه / rahl رَحْل (bk. KT c.1, s.660-ERD 968-YRD 946-ÖZÖN 699)
- sahne صَحْنَه / sahn صَحْن (1) (bk. KT c.2, s.819-ERD 1169-YRD 974-ÖZÖN 728-KAMUS c.3, s.658)
- şelale-şellale شَلَالَه / sellāl شَلَال (bk. KT c.1, s.784-LEH c.2, s.1194-NACİ 502-YRD 1055-TSÖZ c.2, s.1115)
- şemse شَمْسَه / şems شَمْس (2) (bk. KT c.1, s.785-ERD 1136-NACİ 503-LEH c.2, s.1195-YRD 1056-ÖZÖN 783)

3- "ı" türemesi:

Bu hadiseye maruz kalan kelimelerin bir kısmı Farsça'da da aynen kullanılmaktadır. Bu tür kelimelerin Arapça'dan Farsça'ya geçtikten sonra, Farsça'da kazandığı yeni şekli ile çeşitli yollardan Türkçe'ye geçtiklerini söyleyebiliriz.

=====

(1) Bu kelime Türkçe'deki şekli ile Farsça'da da aynen kullanılmaktadır. bk. Ferheng-i Amid, c.2, s.1355.

(2) Bu kelime Türkçe'deki şekli ile Farsça'da da aynen kullanılmaktadır. bk. Ferheng-i Amid, c.2, s.1322

- aynı عینى / عین (1) (bk. KT c.2, s.958-RK 696-BIAN c.2, s.302-ERD 1332-YRD 105-TSÖZ c.1, s.96)
- bazı بعضى / بعض (2) (bk. DEF 60-KT c.1, s.296-ERD 371-YRD 144-TSÖZ c.1, s.133-EV 3^b-2-6^a-4-11^a-13-15^b-13-20^a-24-50^b-7-55^b-2-61^a-25-75^b-23-91^a-12)
- gayrı غیری / گایر (bk. DEF 162-KT c.2, s.974-LEH c.2, s.1251-ERD 1356-YRD 837-TSÖZ c.1, s.426)

=====

(1) Bu kelime Türkçe'deki şekli ile Farsça'da da aynen kullanılmaktadır. bk. Steingass, s.877-Ferheng-i Amīd, c.2, s.1462.

Şunu da belirtelim ki bu kelimenin sonunda bulunan "ı" nisbet eki sayılamaz.

(2) Bu kelime Türkçe'deki şekli ile Farsça'da da aynen kullanılmaktadır. Ferheng-i Amīd'de şöyle geçiyor:

(bk. c.1, s.361-362)

بعض : اسم - عربى (بَ ع) پاره ای از چیزی ، برخى ، ابعاض
جمع • در فارسی بیشتر بعضى میگویند بمعنی
پاره ای از چیزی یا گروهی از مردم ، برخى •

Yine bakınız: Steingass, s.192

- (1) حاج hācic ، حاج hācc / حاجی hacı - (bk. GH 143-TAS 61-DEF 104-KT c.1, s.534-LEH c.2, s.1069-ERD 750-YRD 431-TSÖZ c.1, s.490-KAMUS c.1, s.381-EV 24^b-14)
- hamaylı حمائل / حمایلی hamā'il (bk. GH 150-ST c.1, s.88-KT c.1, s.558-LEH c.2, s.1080-ERD 805-YRD 443-TSÖZ c.1, s.499)
- rakı راقی / راقی arak (bk. DEF 124-KT c.1, s.606-ERD 958-YRD 947-LEH c.1, s.421-TSÖZ c.2, s.983)
- tıpkı / تپکی tibk / طبکی (bk. KT c.2, s.876-ERD 1232-YRD 1175-TSÖZ c.2, s.1187)

(1) Hacı kelimesini Arapça lugatlarda bulamadık, sadece hācc حاج ve hācic حاجج kelimeleri bulunmaktadır.

Hacı kelimesinin hemen hemen bütün galatat kitaplarında ve Türkçe lugatlarda hācc حاج kelimesinden galat olduğu belirtilmekte, ancak Kamus Tercümesinde kelimeyle ilgili olarak şu farklı açıklama yer almaktadır:

الحاجج el-Hācic : Teşdîd ile ve الحاج el-Hācc : Fekk-i idgāmla kabe-i muazzamayı mevsim-i mahsusta ma^ca'n-niyyeti ziyaret ve tavaf ve nusk-i haccı eda eden kişiye denür. Mütercim der ki... Ve "yâ" ile hacı حاجی kelimesi dahi sahihtir. Aslı hācic حاجج olup cīm "yâ"ya mübeddel olmuştur. Harf-i muza'afı yâ'ya ib-dāl beyne'l-Arab cümle-i isti'māldendir.

Kamus Tercümesi, c.1, s.381-382

Hacı kelimesi Farsça'da da aynen kullanılmaktadır:

- حاج : اسم فاعل (ح) صفت فاعلی از حج ، حج کننده ، حج گزارنده ، کسی که به مکه رفته و کعبه را زیارت کرده و مراسم حج را بجا آورده باشد ، حجاج و حجیج جمع . کلمه حاج جمع هم هست بمعنی حجاج ، حج گزارندگان . در فارسی حج گزارنده را " حاجی " هم میگویند و به حاجیان جمع میبندند .

Ferheng-i Amîd, c.1, s.768-769. Yine bakınız: Steingass, s.407

4- "i" türemesi:

Kelime sonunda i vokali türemesine maruz kalan kelimelerin bir kısmının, bilhassa âriyetî, kadimî, mübârekî gibi uzun î vokali taşıyanların, Farsça'da da aynen kullanıldıklarını gözönünde bulundurursak, Arapça'dan Farsça'ya geçtikten sonra, bu değişikliğe uğramış olarak, Farsça'da kazandığı yeni şekli ile çeşitli yollardan Türkçe'ye geçtiklerini söyleyebiliriz.

- âriyetî عاریتی / عاریت cāriyyet عاریة (1)
 (bk. GH 298-DEF 156-FAZ 39-KT c.2, s.922-ERD 1276-YRD 72-ÖZÖN 37-TSÖZ c.1, s.68-KAMUS c.2, s.46)

=====

(1) Bu kelime hakkında Kamus-ı Türki'nin müellifi: "eğreti dediğimiz lügatin doğrusu olmak üzere icat olunmuş galat-ı fâhiş bir lügat olup zaten "eğreti" hâlis ve fasih Türkçe bir lügat olduğundan bu icâd-i garibe hâcet yoktur." diyor. bk. c.2, s.922.

Bu kelime Farsça'da da aynen kullanılmaktadır:

عاریتی : صفت نسبی (عربی فارسی) منسوب به عاریت ، آنچه که بعاریت
 بستانند یا بدهند ، آنچه که ناپایدار باشد و دوام
 و بقا نداشته باشد .

Ferheng-i Amîd, c.2, s.1418.

- badi بادی / batt بط (1) (bk. DEF 52-KT c.1, s.260-LEH c.1, s.173-ERD 18-YRD 117-TSÖZ c.1, s.104-KAMUS c.2, s.457)
- ekseri اکسری / ekser اکسر (bk. DEF 39-TEH 30-KT c.1, s.144-ERD 171-YRD 332-TSÖZ c.1, s.359-EV 50^a-8)
- emmi (ammi) عمی / ^camm عم (2) (bk. ERD 1322-YRD 58-DER c.1, s.239-DER c.5, s.1740-EV 7^b-16-8^a-5-29^a-3-39^b-20)
- gayri غیری / ğayr غیر (bk. DEF 162-KT c.2, s.974-LEH c.2, s.1251-ERD 1356-YRD 387-TSÖZ c.1, s.426-EV 2^a-28-3^b-31-6^a-16-9^a-20-37^a-17-47^a-23-87^a-12)

=====

(1) Kamus Tercümesinde belirtildiğine göre "batt بط" kelimesi Farsça "bet بت" kelimesinin muarrebidir. bk. c.2, s.457.

(2) ..... Ve bu İslambol'un yedinci bânisi Vezendu وزندو Kralın ^cemmisi (^cammisi) عیسی Yanvan یانوان Kral ki Tevarih-i Yunan sahibidir.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.7^b-16

..... Ol mahalda İslambol'u ta'mir eden Vezendu وزندو Kral Kuds-i Şerif'e ziyaretinden geldikte ^cemmisi (^cammisi) عیسی Koca Yanvan, Vezendu Kralın istikbâline Üsküdar tarafına geçtikte...

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.8^a-4-5

..... Hazret-i Risâletpenahı ^cemmileri (^cammileri)

ابوطالب Ebu Talib عیسی yanına alıp perverde ettiler.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.39^b-20

- kağimi قـدـیـمـی / kadīm قـدـیـم (1) (bk. KT c.2, s.1059-LEH c.2, s.1272-ERD 1440-YRD 577-ÖZÖN 413)
- mebzuli مـبـذـولـی / mebzūl مـبـذـول (bk. NACİ 677-ÖZÖN 495-DEVE 708)
- mübârekî مـبـاـرـکـی / mubārek مـبـاـرـک (2) (bk. KT c.2, s.1268-LEH 1357-ERD 1667-YRD 807-ÖZÖN 577)
- nevi نـوـعی / nev^c نـوـع (3) (bk. KT c.2, s.1475-LEH c.2, s.1426-TL c.4, s.559-RK 1065-ERD 2112-YRD 882-TSÖZ c.2, s.881-EV 64^b-2)
- rabti رـبـطـی / rabt رـبـط (4) (bk. ÖZÖN 695-DEVE 1044)

=====

(1) Bu kelime hakkında Kamus-ı Türki'nin müellifi:

"Arabî taklidi ise de, lisanımızın tasarrufat-i mahsusası hükmüne geçmiştir" diyor. bk. c.2, s.1059

Bu kelime Farsça'da da aynen kullanılmaktadır:

قدیم : صفت - عربی (ق د ر) پیشین ، دیرین ، دیرینه ، قدماء جمع .

در فارسی " قدیمی " هم میگویند .

Ferheng-i Amîd, c.2, s.1571-1572

Yine de bakınız: Steingass, s.959

- (2) Bu kelime Türkçe'deki şekli ile Farsça'da da aynen kullanılmaktadır. bk. Steingass, s.1149.
- (3) Bu kelime Türkçe'deki şekli ile Farsça'da da aynen kullanılmaktadır. bk. Steingass, s.1435.
- (4) Bu kelime Türkçe'deki şekli ile Farsça'da da aynen kullanılmaktadır. bk. Steingass, s.568.

IV- VOKAL DÜŞMESİ

Türkiye Türkçe'sinde kullanılan Arapça kelimelerde meydana gelen vokal düşmesi hadisesi ekseriyetle kelime ortasında, daha az oranda kelime başında ve kelime sonunda olmak üzere üç ayrı şekilde görülür.

a- Kelime Başında:

Kelime başında meydana gelen vokal düşmesi hadisesinin sebebini açıklayamıyoruz. Bazı kelimelerdeki vokal düşmeleri Türkçe'nin ses yapısı hususiyetlerine ters düşmektedir.

Daha önce gördüğümüz gibi Türkçe'de kelime başında umumiyetle c, g, l, m, n, ñ, r, v, z sesleri bulunmaz. Hatta bu konsonantlarla başlayan kelimelerin, çoğu kez Anadolu ağızlarında ve kimi yerde halk dilinde, başına vokal getirilmektedir.⁽¹⁾ Ne var ki tesbit ettiğimiz kelimelerin çoğu, başındaki vokali düştükten sonra, c, m, r, v, z konsonantlarıyla başlamaktadır.

Tesbit ettiğimiz kelimeler şunlardır:

=====

(1) bakınız: s. 8

"a" düğmesi:

- rakı راقی / عarak رق (bk. DEF 124-KT c.1, s.606-ERD 958-YRD 947-LEH c.1, s.421-TSÖZ c.2, s.983)

"e" düğmesi:

- mir میر / emir أمير (1) (bk. KT c.2, s.1441-ERD 2053-YRD 779-NACİ 873-RK 982-EV 58^a-26-60^b-24-EV 65^a-24)

"i" düğmesi:

- car جار / izār ازار (bk. DEF 93-KT c.1, s.464-RK 337-DERARİ 184-KAMUS c.1, s.747)
- sıska سسقا / istiskā' استسقا (bk. KT c.2, s.847-ERD 1199-YRD 1014-TSÖZ c.2, s.1054)

=====

(1) Bu kelime Türkçe'deki şekli ile Farsça'da da aynen kullanılmakta olup, Arapça emir أمير kelimesinin muharrefi olduğu Farsça lugatlarda belirtilmektedir.

bk. Ferheng-i Amid, c.2, s.1877-

Ferheng-i Steingass, s.1360

- sifteh / استفتاح (1) / سفته، سيفته، سفتاح
(bk. DEF 138-KT c.1, s.724-ERD 1061-YRD 1016-LEH c.1,
s.441-TSÖZ c.2, s.1057-BÜRH 477)
- zar / ازار (2) / ازار (bk. KT c.1,
s.680-ERD 1001-YRD 1273-LEH c.1, s.424-TSÖZ c.2, s.1341-
RK 510)

"u" düşmesi:

- hicviye / هجويه (3) / uhciyye أهجيه
(bk. KT c.2, s.1506-ERD 2159-YRD 482-RK 1099-TSÖZ c.1,
s.530-KAMUS c.3, s.954)

(1) Sefte : Hafta vezninde diyār-i aharda eda eylemek üzere verilen akçaya denür. Hâlâ istilâhımızda بوليجه police ve polisa بوليصه tabir olunur. Suftece muarrebidir. Ve dest-lāf دست لاف manasına gelür ki ehl-i hirfetin ibtida pazarlığıdır, beynlerinde istif-tāh / استفتاح muharrefi sifteh / سيفته derler. Ve caizdir ki sefte / سيفته işbu sifteh / سيفته muharrefi ola. Burhan-ı Kati, s.477.

(2) Zar : "İzār / ازار"dan muharreftir. Resimli Ka-mus-ı Osmani, s.510.

(3) el-Uhciyye / الأهجيه : Uşfiyye vezninde ve el-Uhcuve / الأهجوو : Uşcuve vezninde madde-i hicv olan nesnedir ki Cāmme hicviyye / هجويه tabir ederler, hicv zımında nazm olunan kıta ve kaside gibi.

Kamus Tercümesi, c.3, s.954.

(1) أم غيلان ummu ğaylān / مغيلان mugaylān

(bk. KT c.2, s.1381-LEH c.2, s.1394-ERD 1925-YRD 788-

KAMUS c.3, s.309)

=====

(1) Mugaylān مغيلان : Beriyede nâbit dikenli secer-i meşhû-run ismi Arabî'de zamm-ı hemze ve mîm ve teşdîd-i ahîr ve feth-i ğayn ve sükûn-ı yâ ile "Ummu-ğaylān أم غيلان" dan galat olup Farisî'de, Türki'de isti'mali gibi mugaylan مغيلان ta'biri kendi lisanları gibi şayi'dir. Lâkin aslı esmâ'-ı Arabiyye'den olup Kaide-i i'câm üzere tahfifen hemzesi hafz olunduğuna nazaran yine galattan salim olmayacağı aşikârdır. Şecer-i merkûm Hicâz-ı Lâzımü'l-i'zâz arazisinde keşirü'l-vücûd olup zehri beyaz ve kırmızı ve sarı olur, levneyn-i evveleynde olan türler rayihadan berî' olup zerd-renk çiçekli be-ğâyet hoşbu olmağla akreb-i ezmanda Asitâne-i Emn-aşiyane'ye celb ve 'anber çiçeği tesmiye olunmuştur. Galatat-ı Hafîd, s.430.

-Ummu ğaylān أم غيلان : Selmān vezninde secer-i semurdır ki badiye eşcârından mugaylan مغيلان ağacı dedikleridir. Kamus Tercümesi, c.3, s.309

Bu kelime Türkçe'deki şekli ile Farsça'da da aynen kullanılmaktadır:

Muğeylān مغيلان : Bu isim ile maruf dikenli ağaçtır.

Berriye-i Hicâz'da kesîrdir. Araplar ummu ğaylān أم غيلان derler. Bürhan-ı Katı Tercümesi, s.766.

مغيلان : اسم (مُ غ) درختی است خاردار، خارهایش کج و درشت و در ابتدا سبز و پس از مدتی سیاه یا سرخ تیره رنگ میشود ، ثمر آن شبیه باقلا و در هر غلاف پنج تا نه دانه وجود دارد و صمغ آنرا صمغ عربی مینامند ،
عربی أم غيلان میگویند Ferheng-i Amid, c.2, s.1832.

Yine bakınız: Ferheng-i Ziya, s.1816, Steingass, s.1282.

- Veyse'l-Karani وسر القراني / Uveysu'l-Karani أوسر القرني
 (bk. NACİ 934-YRD 1228-KAMUS c.2, s.214-EV 2^a-19)

b- Kelime Ortasında:

Türkçe'de kullanılan bazı Arapça kelimelerin ortasında gördüğümüz vokal düşmesi hadisesi umumiyetle en az emek kanununa bağlı olarak, Türkçe'nin söyleyişine uydurma, daha kolay söyleme eğilimi sonucu ortaya çıkmaktadır. Nitekim bazı kelimelerde görülen vokal düşmesi hadisesi, o vokalin kelimedeki bulunan diğer vokallerin umumi ahenğiyle uyumsuzluğuna bağlanabilir. Burada konuşma organlarının kısa yoldan iş görme eğilimlerine bağlı olarak kelimeyi daha kolay, daha kısa ve daha ahengli söyleyebilme temayülü hüküm sürmektedir.

bākilā'	— \	bakla
Fātima	— \	Fatma
tavīle	— \	tavla ... gibi.

Bazı kelimelerin ortasında görülen vokal düşmesinin bir başka sebebi, kelimelerde bulunan vokal çatışmasıdır.

Daha önce belirttiğimiz gibi Türkçe'de bir hecede iki vokal bulunmadığı gibi bir kelimenin iki hecesinde de yan yana iki vokal bulunmaz.⁽¹⁾ Ancak Türkçe'ye Arapça'-

=====

(bk. s. 9

dan gelmiş kelimelerde bu duruma, yani vokal çatışması durumuna çok rastlanır. Türkçe kendi yapısına benzeştirme yönünde bunlar üzerinde derece derece değişiklikler yapmıştır ve yapmaktadır. (1)

Çatışma halinde vokallerden bir çoğu yazı dilinde muhafaza edilmektedir. ait, maaş, reis, şiir, tabiat ... gibi. Ancak bunların söyleyişte, özellikle halk ağzında ses dönüşmesine, dereceli büzülmeye devam ettikleri unutulmamalıdır: (2)

mā^cadā \ māda
 mu^cāmele \ mamele
 vā^ciz \ vāz ... gibi.

Nihayet bunların bir tek kısa vokale ulaşanları vardır: (3)

mu^cārada \ maraza
 na^cil \ nal ... gibi.

Bazı kelimelerde görülen vokal düşmesi ise, kelime ortasında bulunan bir konsonantın düşmesi hadisesine bağlanabilir. Şöyle ki Arapça kelimelerde iç seste konsonant

=====

(1) Banguoğlu, Tahsin: Türkçenin Grameri, s.69 (İstanbul, 1974).

(2) Banguoğlu, Tahsin: Türkçenin Grameri, s.69 (İstanbul, 1974).

(3) Aynı eser, aynı sahife.

düşmesiyle vokal çatışması meydana gelir. Bunun neticesinde kelimelerde büzülme görülür ve bir vokalin düşmesine yol açar:(1)

mu^cazzib \ muzip
 murū'et \ mürüvvet \ mürvet
 zāhir \ zar ... gibi

Ayrıca daha önce belirttiğimiz gibi, Türkçe kelimelerde orta hecenin, sonunda konsonant olmayan vurgusuz vokali düşme veya değişme temayülü gösterir. Bu kural Arapça kelimeler için de geçerliliğini sürdürmektedir denilebilir.

naşafet \ nasfet
 şefakat \ şefkat

misallerinde olduğu gibi.

Bu hadise bazen Türkçe'nin ses yapısı hususiyetlerine ters düşmektedir. Bilindiği gibi bir kaç kelime müstesna, Türkçe kelime köklerinde aynı cinsten iki konsonant yan yana bulunmaz. Ne var ki bazı kelimelerde vokal düşüyor ve bunun neticesinde kelimeye ikiz konsonant ortaya çıkıyor.

hadde / hadīde ... gibi.

Kelime ortasında vokal düşmesi hadisesine maruz kalan tesbit ettiğimiz kelimeler şunlardır:

=====

(1) bk.: Banguoğlu, Tahsin: Türkçe'nin Grameri, s.69
 (İstanbul, 1974).

"a" düşmesi:

- gark غرق / ğarak غرق (1) (bk. KT c.2, s.965-LEH c.2, s.1249-ERD 1341-YRD 385-ÖZÖN 251-EV 31^a-4-36^b-3-45^a-1-59^b-33)
- hayvan حیوان / hayavān حیوان (2) (bk. KEMAL 7-GH 152-KT c.1, s.564-ERD 817-YRD 468-ÖZÖN 307-EV 8^a-29-12^a-4)
- muzip موزب / mu`zib معذب / mu^cazzib معذب (bk. KT c.2, s.1428-ERD 2028-YRD 806-TSÖZ c.2, s.855)
- nasfet نصفت / nasafet نصفه (bk. KT c.2, s.1462-LEH c.2, s.1420-ERD 2085-YRD 868-TSÖZ c.2, s.872)
- Şarteyn شرطین / şeraṭān شرطان (3) (bk. GH 248-DEVE 1173)
- şavk شوق / şafak شفق (bk. KT c.1, s.788-LEH c.2, s.1196-ERD 1141-YRD 1051-TSÖZ c.2, s.1112-TAR c.5, s.3651-DER c.10, s.3753)

=====

(1) Bu kelime Türkçe'deki şekli ile Farsça'da da aynen kullanılmaktadır:

غرق : مصدر - عربی (غَرَّ) « در فارسی بسکون را » فرورفتن

• در آب، زیر آب رفتن ، خفه شدن در آب

Ferheng-i Amīd, c.2, s.1476

Yine bakınız: Steingass, s.885.

(2) Bu kelime Türkçe'deki şekli ile Farsça'da da aynen kullanılmaktadır:

حیوان : اسم - عربی (حَ یَ) موجود زنده ، جاندار ، جانور ، هر موجودی

که در او روح باشد خواه ناطق خواه غیر ناطق ، حیوانات جمع • در فارسی

بسکون "یا" تلفظ میکنند • Ferheng-i Amīd, c.1, s.814.

Yine bakınız: Steingass, s.436.

(3) Şarteyn شرطین : Menazil-i Kamer farz olunan yirmi sekiz menzilin evvelî ve beher sâil ibtidâ'-i mâh-ı Mayıs tulûc eden necminin isimleri. Arabi'de fetheteyn ile "şeraṭān شرطان" dan galat.

Galatat-ı Hafīd, s.248

- şefkat شفق / şefakat شفقة (bk. FAZ 34-
ERD 1129-YRD 1053-ÖZÖN 780-TSÖZ c.2, s.1113)

"e" düşmesi:

- cevlan جـولان / cevelān جولان (bk. FAZ 20-
ÖZÖN 126-DEVELLİ 168-NACİ 330)
- dern درن / deren درن (bk. FAZ 25-KT c.1,
s.607-ÖZÖN 163)
- harze خـرزه / hareze خـرزه (bk. FAZ 23-ERD
839-LEH c.2, s.1093)
- hasb حسب (1) / haseb حسب (1)
"hasbe'l-icāb, hasbe'l-kader" (bk. TAS 61-GSIR 24-
DEF 104-KT c.1, s.548-ERD 784-YRD 455-TSÖZ c.1, s.503)

=====

(1) Bu kelime Türkçe'deki şekli ile Farsça'da da aynen
kullanılmaktadır:

حسب : اسم - عربی (ح س) شمرده، شمار، اندازه، قدر، شرف و بزرگی، گوهر
شخص، اصل و تبار، آنچه از مفاخر آباء و اجداد که شمرده و یا شود،

احساب جمع || و بمعنی اندازه، مطابق، برابر • بر حسب: بر طبق،
بر وفق، به اندازه، در فارسی بسکون "سین" هم تلفظ میکنند، و کلمه

"حسب" در فارسی بصورت ترکیب با بعضی کلمات عربی بکار میرود مانند:

حساب الاجازه، حساب الاستحقاق، حساب الاشارة، حسب الامر، حسب

الحکم، حسب العاده، حسب المعمول، حسب الوظیفه، حسب الوعدہ •

و گاه بصورت پیشوند اضافه با بعضی کلمات فارسی ترکیب شده و "ال"

عربی بر مضاف الیه افزوده اند مانند حسب الخواہش، حسب الفرمایش،

حسب الفرموده، و این ترکیب عربی و فارسی غلط است زیرا

"ال" عربی نباید بکلمه فارسی افزوده شود •
Ferheng-i Amīd, c.1, s.791

Yine bakınız: Steingass, s.419.

- malzeme مالزيمه / malezeme مالزيم / mâ-lezime مالزيم (bk. KT c.2, s.1260-ERD 1660-YRD 728-TSÖZ c.2, s.804-RK 922)
- übhet ابهت / ubbehet أبهت (bk. DEF 21-FAZ 6-KT c.1, s.67-ERD 15-YRD 1206-ÖZÖN 880)

"i" düşmesi:

- ağda آغده / 'akīde عقيده (bk. KT c.1, s.39-ERD 148-YRD 19-LEH c.1, s.30-RK 25-TSÖZ c.1, s.17)
- bakla باقلا / bākilā' باقلا (1) (bk. KT c.1, s.271-LEH c.2, s.971-ERD 374-YRD 126-TSÖZ c.1, s.110-KAMUS c.3, s.144)
- cezre جزره / cezire جزره (2) (bk. TAS 58)
- Fatma فاطمه / Fatima فاطمه (bk. ERD 1361)
- hadde حاده / hadīde حديده (3) (bk. KT c.1, s.535-ERD 750-YRD 432-LEH c.2, s.1069-DEF 104-TSÖZ c.1, s.491-RK 387)

(1) el-Bākilā' الباقلا : Lāmin tahfifi ve medd ile ful ismidir ki bakla باقلا tabir olunan galledir.

Kamus Tercümesi, c.3, s.144

(2) Kelimeyi Türkçe'deki şekli ile başka kaynakta bulamadık.

(3) Defter-i Galatat, Eski Redhouse Sözlüğü ve Resimli Kamus-ı Osmani'de bu kelimenin "keskin" anlamına gelen Arapça hadde حاده kelimesinden geldiği belirtilmektedir. Fakat Yeni Redhouse Sözlüğü'nde belirtildiği gibi demir anlamına gelen Arapça "hadide حديده"den muharref olduğu kanaatindeyiz.

- helme هلمه / helīme هليمه (bk. KT c.2, s.1509-YRD 472-TL c.4, s.684-TSÖZ c.1, s.521)
- kalfa قلفه / halife خليفه (bk. KT c.2, s.1079-ERD 1469-YRD 587-TSÖZ c.1, s.626)
- sirkat سرقت / serikat سرقة (bk. DEF 137-KT c.1, s.718-ERD 1053-YRD 1022-TSÖZ c.2, s.1065)
- tavla طوله / tavīle طويله (1) (bk. GH 229-TAS 75-DEF 153-KT c.2, s.873-ERD 1230-YRD 1107-TSÖZ c.2, s.1154-KAMUS c.3, s.274)
- zar ظار / zāhir ظاهر (bk. YRD 1273)

"u" düşmesi:

- maraza مارازا ، معارضة / mu^cārada معارضة (bk. YRD 732-TSÖZ c.2, s.809)
- mürvet / mürüvvet مروت / murû'et مروءة (2) (bk. GH 417-GSIR 34-TAS 105-KT c.2, s.1328-ERD 1817-YRD 827)

Kelime ortasında meydana gelen vokal düşmesi hadisesiyle ilgili bir mesele daha var:

=====

(1) bk. s. 98

(2) Bu kelime mürüvvet مروت şeklinde Farsça'da kullanılmaktadır:

مروت : اسم مصدر - (عربی : مروءة - مُرُوءٌ وَّ) جوانمردی، مردمی ، مردانگی ، نرم دلی • Ferheng-i Amīd, c.2, s.1792
Yine bakınız: Steingass, s.1219.

Türkçe'ye Arapça'dan girmiş, sonu iki konsonantla biten umumiyetle tek heceli kelimelerin konsonantları arasına dar bir vokal aldıklarını daha önce gördük.⁽¹⁾ Bu kelimeler, vokal ile başlayan ek aldıklarında ve yardımcı fiillerle kullanıldıklarında, asıllarındaki şekillerine dönerler:⁽²⁾

akıl	(^c akl)	— \	aklı
bahis	(bahs)	— \	bahsi, bahsetmek
emir	(emr)	— \	emri, emretmek
hüküm	(hukm)	— \	hükmü, hükmetmek
nakil	(nakl)	— \	nakli, nakletmek ... gibi.

c- Kelime Sonunda:

Kelime sonunda meydana gelen vokal düşmesi hadisesi çok az kelimedede görülmektedir. Bu hadiseye maruz kalan tesbit ettiğimiz kelimeler şunlardır:

(1) bk. s. 218

(2) bk. Banguoğlu, Tahsin: Türkçe'nin Grameri, s.64

(İstanbul, 1974).

Aksan, Doğan: Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi, s.47 (TDK yayınlarından, Ankara 1978)

"a" düğmesi:

- muaf معاف / mu^cāfa معافی (1) (bk. KT c.2, s.1367-NACİ 797-ERD 1897-YRD 784-TSÖZ c.2, s.844-ÖZÖN 542)

"e" düğmesi:

- elbet البيت / elbette البته (bk. KT c.1, s.153-NACİ 107-ERD 181-YRD 335-TSÖZ c.1, s.365-EV 3^a-32)
- harar خرار / giräre غراره (bk. GH 146-DEF 108-KT c.1, s.576-ERD 836-1339-YRD 449-KAMUS c.2, s.54)
- hımhım خمخم / hamhame خممه (bk. KT c.1, s.588-DEF 112-TL c.2, s.649-ERD 864-YRD 479)

=====

(1) Bu kelime Lugat-ı Naci'de şöyle açıklanmıştır:

Mu'âf معاف : Affolunmuş. Bunun aslı "mu^cāfā معافی"dir. Mufā^cale bābindan ism-i mef'uldur ki masdarı (münacât مناجات) vezninde (mu^cāfat معافات) tır. Acemler âhirinde "yâ" dan maktûb olan elifî ıskât etmişlerdir. Sâf صاف kelimesi gibi ki aslı "sâfî صافی" dir. Feth-i mîm ile ma^câf معاف galattır.

Lugat-ı Naci, s.797

Mu^câf معاف kelimesi Farsça'da da aynen kullanılmaktadır.

bk. Ferheng-i Amid, c.2, s.1822, Steingass, s.1265.

"i" düşmesi:

- faş فاش / fāṣī فاشی (1) (bk. KT c.2, s.977-NACİ 558-ERD 1360-YRD 361-LEH c.2, s.1255-ÖZÖN 225-DEVE 301-DERARİ 382-BİAN c.2, s.344)
- saf صاف / sāfī صافی (2) (bk. KT c.2, s.808-NACİ 507-LEH c.2, s.1204-RK 608-TL c.3, s.286-ERD 1158-YRD 970-TSÖZ c.2, s.1001-EV 25^b-12)

(1) Faş فاش kelimesiyle ilgili olarak Lugat-ı Naci'de şu açıklama yer almaktadır:

Faş فاش : Arapça-meydana çıkan, zâhir olan.

Aslı: Fāṣī فاشی (bk. s.558)

Lugat-ı Naci'nin dışında yukarıda sıraladığımız bütün kaynaklarda ise faş فاش kelimesi Farsça bir kelime olarak gösterilmiştir. Fakat Lugat-ı Naci'de belirtildiği gibi bu kelime, Farsça bir kelime değil, Arapça bir kelimedir. Farsça lugatlarda da faş فاش kelimesinin ism-i Fa^cil olan "fāṣī فاشی" nin muharrefi olduğu belirtilmektedir.

Ferheng-i Amid'de şu açıklama yer almaktadır:

فاش : صفت - آشکار، آشکارا، پراکنده، اصل آن "فاشی" اسم فاعل از ریشه "فشو" و عربی است.
bk. Ferheng-i Amid, c.2, s.1507.

Yine bakınız: Steingass, s.904.

(2) Saf kelimesi Farsça'da da aynen kullanılmakta olup Arapça sāfī صافی kelimesinin muharrefi olduğu Farsça lugatlarda belirtilmektedir:

صاف : صفت (عربی : صافی) پاکیزه و خالص و بی درد، بی غش، بی آرایش || مسطح و هموار
Ferheng-i Amid, c.2, s.1351.

صافی : صفت فاعلی - عربی (ف) پاکیزه و خالص، پاک و روشن، زلال، بی غش، بی درد، ناب . در فارسی " صاف " میگویند .
Ferheng-i Amid, c.2, s. 1351 .

Yine bakınız : Steingass , s. 779

- talaş تلاش / telāşī تلاشی (1) (bk. KT c.1, s.433-NACİ 274-YRD 1131-RK 304-TSÖZ c.2, s.1165)
- Ümmühân امهان / Ummu Hāni' أم هانىء (2) (bk. TEH 22)

=====

(1) Bu kelime Türkçe'deki şekli ile Farsça'da da aynen kullanılmaktadır. bk. Ferheng-i Amîd, c.1, s.607, Steingass, s.320.

(2) Bu mesele Tehzîbü'l-Kelâm'da şöyle açıklanmıştır:

Ümmühan امهان : Sahihi "أم هانىء" dir.

Ümmühan امهان , Ümmühanı امهانى suretlerinde yazılmamalı...

Malum olduğu üzere fahr-ı kâinât (aleyhi efdalu's-salavât ve`'t-tahiyyât) Efendimiz Hazretleri, müşârün-ileyhânın sa`adet-hanelerinde iken miracı teşrif etmişler idi.

Radiya'llahü te'alâ anha. Merhum Süleyman Çelebi'nin:

Ol hümayun-baht, ol Kadri yüce

Ümmühan evinde idi ol gice

demesi ise ancak galebe-i vecd ile bundan zühûl etmiş olmasına haml olunabilir.

Tehzibü'l-Kelâm, s.22

IV. B Ö L Ü M

K O N S O N A N T L A R

I

KONSONANT DEĞİŞMELERİ

Bir dildeki kelimeler uzun hayatları boyunca ses bakımından hep aynı şekilde kalmazlar. Bazı kelimelerde zamanla birtakım ses değişimleri olduğu göze çarpar. Ses değişimleri değişiklik ve gelişme şeklinde olmak üzere ikiye ayrılır. Ses değişikliği bir kelimedede bir sesin, yerini umumiyetle kendisine yakın başka bir sese bırakmasıdır. Ses gelişmesi ise bir kelimedede bir sesin, yerini, gelişme yolu ile kendisinden türemiş başka bir sese terketmesidir. (1)

Gelişme yolu ile olan ses değişimleri umumiyetle azdır. Ses değişimlerinin çoğu ses değişikliği şeklinde ortaya çıkarlar. Ses değişimlerinin bazılarının sebepleri bellidir, fakat umumiyetle çoğunun sebepleri bilinmemektedir. Sadece, bunların dilin bünyesindeki değişiklik temayülünden ileri geldiğini düşünebiliriz.

Ses değişimleri hakkında yaptığımız bu kısa açıklamadan sonra şimdi Türkçe'de kullanılan Arapça kelimelerde görülen konsonant değişimlerine geçebiliriz.

=====

(1) Ergin, Muharrem: Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1972, s.78 ve ötesi.

Daha önce belirttiğimiz gibi, Türkiye Türkçesi'nde kullanılan Arapça kelimeler diğer yabancı kelimelerde olduğu gibi Türk Dili'nin ses yapısına büyük ölçüde benzeştirilmiştir. Bu benzeştirme veya Türkçeleştirme hadisesinin neticesinde, Arapça kelimelerin gerek vokallerinde, gerekse konsonantlarında büyük bir değişme meydana gelmiştir. Vokallerle ilgili değişmeler daha önce ele alınmıştır. Şimdi de konsonantlarla ilgili değişmeleri ele almaktayız.

Konsonant Değişmelerinin Bellibaşlıları ve Sebepleri:

Türkiye Türkçesi'nde kullanılan Arapça kelimelerin konsonantlarında meydana gelen değişmeler dört şekilde görülür:

1- Konsonant Benzeşmeleri:

Konsonantların çıkarılışları sırasında, çıkış yerleri çok ayrı veya çıkış şekilleri değişik olan iki sesin art arda söylenmesi güçlük doğurduğundan, bunların aynı veya benzer seslere dönüştürülmeleri kolaylık sağlamaktadır. Türkçe'de kullanılan Arapça kelimelerde meydana gelen konsonant değişmelerinin büyük bir bölümünde en az emek kanunu adı verilen eğilimin büyük ölçüde tesiri vardır.

Konsonant benzeşmeleri iki şekilde görülür:

a- Tam Benzeşme:

Bir sesin türlü sebeplerle, kelime içindeki başka sese dönüşerek ona, her yönden eşit duruma gelmesidir. Bir başka deyişle, kelime içindeki değişik seslerin birbirine dönüşmesine tam benzeşme denir.

Meselâ: esvâb kelimesindeki "b" çift dudak konsonantı, "v" diş dudak konsonantını etkileyerek onu "b" konsonantına dönüştürmüş ve kelime "esbâb" şeklinde söylenir ve yazılır olmuştur. Aynı şekilde saffet (/ şafvet).

b- Yarı Benzeşme:

Kelime içinde bir sesi çıkarmak için yapılan hareketin bir başka sesi etkilemesi, böylece seslerin, ancak bazı hususiyetler bakımından benzeşmesi hadisesidir. Bu hadisede de birbirine yakın nitelikteki seslerin çıkarılışlarıyla söyleyişe kolaylık sağlamak başlıca âmîl olmaktadır.

Meselâ: anbar kelimesindeki çift dudak konsonantı "b", bir dişeti konsonantı olan "n" ye tesir ederek onu yine bir çift dudak konsonantı olan, kendi niteliğine yakın "m" ye dönüştürmüş ve kelime ambar şekline girmiştir. Aynı şekilde tambur (/ tunbūr), zambak (/ zenbak).

Konsonant benzeşmeleri hadisesi umumiyetle iki ayrı yol ile gerçekleşir:

a- İlerleyici Benzeşme:

Daha önce belirttiğimiz gibi kelime içinde bir sesin çıkarılması için yapılan hareketin, daha sonraki bir sesin çıkarılması için gerekli hareketi etkilemesi sonucunda, bu hareketlerin, dolayısıyla seslerin benzer duruma gelmesine ilerleyici benzeşme adı verilir.

Hadiseyi muşahhas bir örnekle göstermek gerekirse, cumhur kelimesinin cümbür şeklindeki söylenişini verebiliriz. Burada "m" çift dudak konsonantı kendisinden sonra gelen gırtlak konsonantı "h" yi etkileyerek onu yine bir çift dudak konsonantı olan, kendi niteliğine yakın "b" ye dönüştürmüştür. Aynı şekilde saffet (/ safvet).

b- Gerileyici Benzeşme:

Daha önce de belirttiğimiz gibi kelime içinde bir sesi çıkarmak için yapılan hareketin daha önceki bir ses için yapılan hareketi etkilemesi ve bunun sonucunda kelime, önce gelen sesin sonrakine benzeşmesi hadisesine "gerileyici benzeşme" adı verilir.

Meselâ: menba^c kelimesindeki "b" çift dudak konsonantı "n" dişeti konsonantını etkileyerek onu yine bir çift dudak konsonantı olan "m" sesine dönüştürmüş ve ke-

lime memba şekline girmiştir. Aynı şekilde ambar (/ an-bar), tembih (/ tenbih).

2- Sedasızlaşma

Türkçe'nin son sesleri sedasız çevirme eğilimi, Arapça kelimelere de uygulanır ve bunlarda bir konsonant değişmesi olur: cevap (/ cevāb), ecdat (/ ecdād), ihraç (/ ihrāc), ilaç (/ ilāc), kitap (/ kitāb), mevcut (/ mevcūd), muhtaç (/ muhtāc), rakip (/ rakīb), tabip (/ tabīb), tahrip (/ tahrīb), talip (/ tālib), üslup (/ uslūb) ... gibi. Ancak vokal ile başlayan bir ek aldıklarında bu kelimelerdeki sedasız konsonantlar yine sedalılılaşır, bir başka deyişle eski duruma dönerler.

3- Öteki Konsonant Benzeşmeleri

Kelime içinde bir araya gelen bazı konsonantlar, çıkarılışları için yapılan hareketler ve çıkış yerlerinin ayrılığı sebebiyle birbirlerini etkilerler. Bu etkilemeler sonucunda türlü konsonant benzeşmeleri ortaya çıkar.⁽¹⁾ Türkçe'de kullanılan Arapça kelimelerde görülen

=====

(1) Aksan, Doğan: Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi,

TDK yayınlarından-Ankara 1978, s.29

ve yukarıda değinilenler dışındaki konsonant benzeşmeleri ve değışmelerini aşağıda inceliyoruz.

Çıkış yerleri aynı olan konsonant gruplarının kendi aralarında birbirinin yerine geçmesi, konsonant değışmeleri ve benzeşmelerinde sık sık görülen bir hadisedir.

b — f benzeşmesi:

Çift dudak konsonantı olan "b", diğ dudak olan "f" ye dönüşmesi sık sık görülen bir hadisedir: fındık (/ bundık), mutfak (/ matbah), zencefil (/ zencebil) ... gibi.

b — m benzeşmesi:

Çift dudak konsonantı olan "b", yine çift dudak konsonantı olan, kendi niteliğine yakın "m" ye dönüşmesi görülmektedir: makara (/ bekere), namz (/ nabz).

b — p benzeşmesi:

b — p değışikliği kelime başında, kelime ortasında ve kelime sonunda sık sık görülen bir hadisedir: papagan (/ babbagān), pelit (/ bellūt), kahpe (/ kahbe), şüphe (/ şubhe), kalıp (/ kālīb), şap (/ şebb) ... gibi.

c — ç benzeşmesi:

Dişeti damak konsonantı olan "c" nin kendi niteliğine yakın "ç" ye dönüşmesi sık sık görülmektedir:

çeyiz (/ cihāz), çul (/ cull) gibi.

d — t benzeşmesi:

d — t değişikliği kelime başında görülen ve Türkiye Türkçesi'nde kullanılan Arapça kelimelerde geniş ölçüde vuku bulan bir değişikliktir. Bu hadise aslında Türkçe'de kullanılan Arapça kelimeleri, Türk Dilinin ses yapısına benzeştirmekten ileri gelmektedir. Zira Eski Türkçe'de kelime başında "d" sesi yoktu. Batı Türkçesi'n-de kelime başında görülen "d" ler Eski Türkçe'de hep "t" şeklinde idi.⁽¹⁾

Bu hadiseyi aksettiren birkaç örnek: tef (/ deff), tabak (/ debbāg), tortu (/ durdī) turaç (/ durrāc).

s — z benzeşmesi:

zater (/ sa^cter), zamk (/ sa^mg) gibi.

z — s benzeşmesi:

safran (/ za^cfarān), sokak (/ zu^kāk) gibi.

=====

(1) Ergin, Muharrem: Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1972, s.91.

4- Benzeşmezlik

"Bir sebebe bağlı olmadan konsonantı değişenler"

Benzeşme hadisesinde söyleyişte kolaylığa gitme çabasıyla, zaman zaman kelime içindeki geslerin birbirine benzer veya birbirinin aynı duruma getirildiğini görmüştük.

Birçok yönleriyle, "en az emek Kanunu"na bağlanan bu değişmelerin yanı sıra, dilde benzer seslerden birinin değiştirilmesiyle ilgili ve yukarıda değinilen çabanın tam tersi olarak yorumlanabilecek bir eğilimle karşılaşılır.

Umumiyetle konsonantlarda görülen benzeşmezlik, bir kelime içinde tekrarlanan iki sesin, aynı iki söyleyiş hareketinin ayrı ayrı seslere dönüştürülmesi veya aynı nitelikteki seslerden birinin başka nitelik taşıyıcı duruma getirilmesidir. (1)

Tahsin Banguoğlu bu meseleyi şöyle açıklıyor:

"Sesdeşler arasında bir de benzeşmenin tam zıddı olan bir gelişmeye rastlanır. Bu olay boğumlanma noktaları aynı, veya birbirine yakın olan sesdeşlerden biri-

-----

(1) Aksan, Doğan: Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi, TDK yayınlarından-Ankara 1978, s.41.

nin başka bir boğumlanma noktasına atlayarak benzerinden uzaklaşmasıdır. Kelimedeki tekrarı, veya ses itişmesini gidermek ve ses akışmasını sağlamak ihtiyacından doğan bu değişmeye ayrışma diyoruz."⁽¹⁾

Türkçe'de kullanılan ve benzeşmezlik hadisesini aksettiren Arapça kelimelerden birkaç örnek sunuyoruz:

aktar (/ ^cattār), karnabit (/ kunnabīṭ)
 mehenk (/ mihekk), muşamba (/ muşamma^c)
 patlıcan (/ badincan)⁽²⁾, tandır (/ tennūr)
 melhem (/ marham), tahril (/ tahrīr)

Mesela "muşemma^c" kelimesinde tekrarlanan iki çift dudak konsonantından biri "m", yine çift dudak sesi olan "b"ye dönüşmekte, böylece tekrarlanan seslerden biri, ayrı sese dönmektedir, kelime de "muşamba" şekline girmiştir.

Hocam Prof. Dr. Muharrem Ergin bu meseleye başka bir açıdan bakmaktadır. Türk Dil Bilgisi Kitabında şöyle diyor:

"Aykırılışma: Bazan bir kelimedede yan yana gelmiş

=====

(1) Banguoğlu, Tahsin: Türkçenin Grameri, İstanbul 1974, s.112.

(2) Bu kelime Farsça'dan muarrebdir.

bulunan aynı cinsten iki sesin birbirinden ayrıldıkları, bir sesin başkalaşarak ikizlikten kaçtığı görülür. Benzeşmenin zıddı olan, bu yüzden benzeşmeme de diyebileceğimiz bu hadise Türkçe'de çok nadir olarak ve Türkçe'ye girmiş bir kaç yabancı kelimedede görülür. Meselâ aslında attar ve muşamma olan kelimeler sonradan Türkçe'de aktar ve muşamba şekline geçmiştir. Bu hadisesin sebebi Türkçe'nin kelime kökünde ikiz sestten kaçınmasıdır .... Onun için bu aykırılık bir aykırılışma sayılamaz. Esasen Türkçe'de bir aykırılışma temayülü değil, aksine, çok kuvvetli bir benzeşme temayülü vardır."⁽¹⁾

=====

(1) Ergin, Muharrem: Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1972, s.53-54.

Arapça'dan Türkçe'ye geçen kelimelerde meydana gelen konsonant değişmelerinin sebeplerini belirttikten sonra , Şimdi de konsonantı değişen bütün kelimeleri kaynaklarıyla ve gerekli açıklamalarıyla birlikte alfabetik sıraya göre tasnifini yaparak sunmaktayız.

"b" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER

1- b — f de ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e O r t a s ı n d a :

- mutfak مطبخ ، مطباق / maṭbah مطبخ (bk. ERD 1888-YRD 804-TSÖZ c.2, s.853)
- zencefil زنجفيل / zencebîl زنجبيل (1)
(bk. GH 202-203-KT c.1, s.688-ERD 1015-YRD 1279-TSÖZ c.2, s.1344-KAMUS c.3, s.237)

(1) Zencefil زنجفيل : Şakākul شاقول nebâtına şebih zehr u semersiz haŝiŝin aslı olup âlâsı Mâzenderân'-da zuhûr eden ma'rûf kökün ismi Arabî'de feth-i zâ ve cîm ve sükûn-ı nûn ve kesr ve medd-i bâ ile "zencebîl زنجبيل " den galat.

Galatat-ı Hafîd, s.202-203

ez-Zencebîl الزنجبيل : Zâyın ve cîmin fethi ile bâ-deye denür, hamr manasına ve Türki'de tahrifle zencefil زنجفيل ta'bir olunan köke denür ki toprak altına işleyip gider, Nebâtı kamışa ve hasır otuna şebih olur, kuvvet-i müsehhine ve hâzıma sahibi ve bir mikdar-ı müleyyin ve cima'ı mukavvi ve kuvvet-i zekâ ve hâfızayı muris ve keçinin ciğeri rutubeti ile mah-lûtan tecfif ve sahk olunmuşunu iktihâl-ı gıŝâve-ı 'ayni ve zulmet-ı basarı müzîldir. Şârih der ki mu'arrebâtın beyânına göre zencebil , شنگيل ŝengelîl-i Fârisî mu'arrebidir.

Kamus Tercümesi, c.3, s.237

b- K e l i m e S o n u n d a :

- sedef سدف / sezāb سذاب (1) (bk. GH 217-218-KT c.1, s.712-ERD 1046-1171-YRD 993-KAMUS c.1, s.158)

=====

(1) -Sedef سدف : Kesîrû'l-menâfi^c ve Kerîhü'r-râyiha ma'rûf nebâtın ismi. Arabî'de feth-i sîn ile "sezâb سذاب " dan galat olup Farisî'de iki kelimededen mürekkebe nâhun-i perîyân ناخن پریان derler. Ma'lûmdur ki medd-i nûn ve zâmm-ı hâ'-ı mu'ceme ve ve sükûn-ı nûn ile nâhun: tırnak, ve feth-i bâ'-ı Fârisiyye ile perîyân cem^c-i perî manalarına olmağla, mana-yı terkîbisi perîler tırnağı demek olur, lakin bu isim sezâb-ı ma'rûfa delâlet etmeyip sezâb enva'ından bir nebâtın ismi olmağla Farisî'de sezâb-ı meşhûrun ism-i mahsusuna zafer yab olamadık.

Galat-ı Hafîd, s.217-218

-es-Sezāb السذاب : Zāl-ı mu'ceme ile serâb vezninde sedef سدف ta'bîr olunan çiçeğe denür.

Kamus Tercümesi, c.1, s.158

-Peyğen پیغن : Behmen vezninde ism-i "sedâb سداب dir ki tahrifle sedef سدف ta'bîr olunan nebâttır. Tenavülü Kâtı^c-ı şehvettir.

Bürhan-ı Kâtî, s.219

- tenef تنيف / tunub - tunb طنب (1)
 (bk. GH 118-DEF 89-KT c.1, s.444-ERD 600-1246-YRD
 1140-KAMUS c.1, s.192)

2- b ب m d e ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e B a ŝ ı n d a :

- makara مقاره ، مقره / bekre-bekere بكره (2)
 (bk. DEF 189-KT c.2, s.1390-ERD 1937-1944-YRD 725-
 TSÖZ c.2, s.801-LEH c.1, s.776-KAMUS c.1, s.773)

=====

- (1) Tenef تنيف : Ma'rûf çadır iplerinin ismi Ara-
 bî'de zamm-ı evveleyn ve sükûn-ı nûn ile tunub
 "tunb" طنب ki mu'cemi feth-i t̄ā' ile
 "tanâb طناب" dır. Lafz-ı merkum herbirinden
 galat olmak muhtemeldir. Fehmil ^calâ eyyihimâ
 ŝi't.

Galatat-ı Hafîd, s.118.

- (2) el-Bekre البكره : Bânın fethi ve Kâfın sü-
 kûnı ile Türki'de tahrifle makara مقاره
 ta'bir olunan kuyu çarhına denür.

Kamus Tercümesi, c.1, s.773.

b- K e l i m e O r t a s ı n d a :

- masmana ماصمانا / masbane مصبنه (bk. YRD 735-
DER c.9, s.3132)
- namız namz ناميز، نمض / nabz نبض (1) (bk. GH 487-
ERD 2070-LEH c.1, s.789-KT c.2, s.1453-YRD 866)

3- b — p d e ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e B a ŝ ı n d a :

- papağan پاپاغان، پيغان / babgā'-babbagā'، بيغا (2)
(bk. GH 75-TAS 44-KT c.1, s.338-ERD 429-YRD 916-TSÖZ c.2,
s.941-KAMUS c.2, s.701)

=====

(1) Namz نمض : Damar hareket etmek manasına ba'de'n-nün mīm ile müsta'meldir. Arabî'de feth-i nün ve sükün-ı bā'-ı muvahhade ile "nabz نبض" dan galat olup Fari-sîsi iki cüz'den mürekkeb cunbîden-i rîğ olur mana-yı terkibisi aşikârdır.

Galatat-ı Hafîd, s.487

(2) Papağan پاپاغان : Yeşil ve remadi ve mülevven tûtî en-vā'ından ta'lim ile bazı kelâma taklid eder tayr-i ma'rûfun ismi, Arabî'de feth-i bā'eyn ile "babbagā' بيغا" dan galat.

Galatat-ı Hafîd, s.75

el-Babgā' الببغا : Bā'-ı ûlânın fethi ve sâniyenin sükünü ile ve bazan saniye müşeddede olur, bir gûne yeşil kuşun ismidir. Türki'de tahrifle papagan پاپاغان dedikleridir. Fari-sî'de tuti طوطى derler, ekseri yeşil olur, kabil-i ta'lîm bir ma'ruf kuştur.

Kamus Tercümesi, c.2, s.701

- pelesenk   پلسنك / belesān   بلسان (1)
 (bk. KT c.1, s.358-ERD 452-TSÖZ c.2, s.954-KAMUS c.2,
 s.218)
- pelit   پليت، پليد / bellūt   بلوط (2)
 (bk. GH 98-ERD 452-YRD 924-TSÖZ c.2, s.954-TAR c.5,
 s.3185-DER c.9, s.3386-KAMUS c.2, s.459)

=====

(1) bk. s. 56

(2) Pelit   پليد : Meşe ağacının pelit diye meşhûr ve malzeme-i debbâgan olan meyvesinin ismi Arabî'de feth-i bâ' ve teşdîd ve zamm-ı lâm ile "bellût   بلوط " dan galat olup Fârisî'de kesr-i sîn ve dâl ve sükûn-ı nûn ile sindiyân   سندیان derler. Env^cı be-gâyet ziyâde olur, hattâ kestane dahi ahsen-i envâ^cından olmağla şah-bellût diye müsemmadır.

Galatat-ı Hafîd, s.98

el-Bellût   البلوط : Tennûr vezninde bir şecer adıdır ki selefte yemişi ile tagazzi ederler idi. Tabi'ati bârid ve yâbis ve sakîl ve galîzdir, Bevli imsâk eder. Türki'de tahrifle "pelit   پليد " dedikleridir.

Kamus Tercümesi, c.2, s.459

b- K e l i m e O r t a s ı n d a :

- aptal / abdal آبدال / ebdāl ابدال
(bk. TAS 10-TEH 17-DEF 11-KT c.1, s.16-N 18-ERD 10-YRD 3-66)
- Cüppe / cübbe جيه / cubbe جيه
(bk. ERD 644-YRD 234-TSÖZ c.1, s.216)
- gipta / gıpta غيطه / ğibṭa غيطه
(bk. ERD 1336-YRD 400-TSÖZ c.1, s.447)
- haphap / خياب / kabkāb قيقاب (1)
(bk. KT c.1, s.572-ERD 829-YRD 448-LEH c.1, s.382-KAMUS c.1, s.224)
- haspa / حصيه / haṣbe حصيه
(bk. ERD 788-YRD 457-TSÖZ c.1, s.508)
- kahpe / قحبيه / kaḥbe قحبيه (bk. ERD 1437-YRD 581-TSÖZ c.1, s.622)

=====

(1) el-Ḳabkāb القيقاب : Sersār vezninde yalancıya denür ..... Ve kabkab ağaçtan ve tahtadan olan ayakkabına denür ki hâlâ "nalın" ta'bir olunandır ki na^cleyn muharrefidir. Arabistan'da Ḳabkāb قيقاب ve bizim diyârlarda tahrifle haphap خياب ta'bir ederler.

- kapan قبان / قبان ، قبان (1)
(bk. GH 326-KT c.2, s.1049-ERD 1432-YRD 597)
- kerpeten کلبتان / کلبتان ، کلبتان (2)
(bk. GH 375-DEF 175-KT c.2, s.1154-ERD 1535-1561-YRD 641)
- leppey لبيك / لبيك ، لبيك (bk. KT c.2, s.1237-ERD 1625-TAS 100-TL c.4, s.280)
- maşrapa مشرپه / مشرپه ، مشرپه (bk. KT c.2, s.1257-1351-ERD 1657-1867-YRD 736-TSÖZ c.2, s.813)
- mutpak مطبخ / مطبخ ، مطبخ (bk. KT c.2, s.1362)

=====

(1) Kapan قبان : Eşyâ'-ı Kesfire vezn olunan büyük terazunun ismi. Tahfif-i bâ'-ı ^cacemiye ile müstacemeldir. Arabî'de feth-i kâf ve teşdîd ve medd-i bâ'-ı muvahhade ile "Kabbān قبان" dan galat olup Fârisî'de feth-i sîn ve cîm-i ^carbiye ve sükûn-ı nûn ile sence سنجه derler.

Galatat-ı Hafid, s.326

-el-Kabbān القبان : Şeddâd vezninde büyük terazuya denür ki lisanımızda kapan قبان ta'bir olunur, tahfif ile.

Kamus Tercümesi, c.3, s.685

(2) Kerpeten کلبتان : Nalbant ve ba'zı ehl-i hirefin isti'mâl eyledikleri âhenîn âlet ki "Kısaç" dahi derler. Arabî ve Fârisi müşterek olan feth-i kâf ve bâ' ve sükûn-ı lâm ile "Kelbetan کلبتان" dan galattır.

Galatat-ı Hafîd, s.275-276

- şüphe / şübhe شـبـه / şubhe شـبـه
(bk. ERD 1115-YRD 1068-TSÖZ c.2, s.1126)
- tespih تسـبـيح / tesbîh تسـبـيح (bk. YRD
1158-TSÖZ c.2, s.1180)
- topuz طـبـوز ، طـبـوز / debbūs دبـوس (1)
(bk. GH 273-DEF 154-KT c.2, s.890-ERD 888-1250-ZİYA
858-BURH 353-KAMUS c.2, s.235-EV 48^b-5)

c- K e l i m e S o n u n d a :

Daha önce belirttiğimiz gibi, Türkçe'de kelime sonunda sedasız konsonantların bulunması temeldir. Türkçe'nin son sesleri sedasız konsonantlara çevirme eğilimi Arapça kelimelere de uygulanır ve bunlarda bir konsonant değişmesi olur. Birçok Arapça kelimenin sonunda bulunan sedalı b, Türkçe'de kullanıldığında, yerini kendi sedasızına (p) bırakır.

Örnek olarak şu kelimeleri sıralıyoruz:

- Arap عرب / ^cArab عرب (bk. YRD 69-TSÖZ c.1,
s.66)
- cep جب ، جيب / ceyb جيب (bk. DEF 94-
KT c.1, s.490-ERD 696-YRD 222-TSÖZ c.1, s.206)
- çarap جـواب / cevrab جواب (2) (bk. GH 141-
DEF 130-KT c.1, s.519-ERD 734-YRD 260-AHT c.1, s.214-
ST c.1, s.44-BÜRH 721-KAMUS c.1, s.214)

=====

(1) bk. s. 113

(2) bk. s. 111

- kalıp / قالب، قالب / k̄alib قالب (bk. GH 362-ERD 1420-YRD 587-TSÖZ c.1, s.627)
- kitap / كتاب kitāb (bk. YRD 669-TSÖZ c.1, s.718)
- matkap / متقّب، متقّب / miskab متقّب (1) (bk. GH 404-KT c.2, s.1253-1288-ERD 1652-YRD 737-TSÖZ c.2, s.813-KAMUS c.1, s.83)
- şap / شاب şebb شيب (2) (bk. GH 243-FAZ 33-KT c.1, s.761-ERD 1100-YRD 1049-KAMUS c.1, s.166)

=====

(1) Matkap / متقّب : Erbâb-ı sanayi^c, husûsâ neccârların şey' deldikleri sivri demirin ismi. Arabî'de kesr-i mîm ve sükûn-ı sâ'-ı müsellese ile "miskap / متقّب " dan galat.

Galatat-ı Hafîd, s.404

(2) eş-Şebb / الشب : Şinin fethi ve bânın teşdîdi ile, ve eş-şubûb / الشبوب : Ku^cūd vezninde ateş tutuşturmak manasınadır...

Ve şebb / شيب ki Türkî'de tahrifle şap / شاب ta'bir olunur, sureti kâmil olmayan ma^câdin-i erba'a-dandır ki anlar zaclar ve tuzlar ve nişadırlar ve şaplardır.

Kamus Tercümesi, c.1, s.166

Şap / شاب : Bazı emâkinde takâtur ve şeyelân ile müncemid şey'-i ma^crûfun ismi Arabî'de feth-i bâ ile ile "şebb / شيب " den galat

Galatat-ı Hafîd, s.243

"C" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER

l- c — ç d e ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e B a ŝ ı n d a :

- çeyiz جيز / çehiz جهيز / cihāz جهاز (1)
 (bk. GH 142-143-DEF 99-KT c.1, s.488-NACİ 331-TAR c.2,
 s.760-LEH c.1, s.356-ERD 693-695-742-YRD 219-250-
 TSÖZ c.1, s.240)
- Çıfıt "Çıfut" جفوت، جفیت / Çuhud جهود / cuhūd جهود (2)
 (bk. GH 130-KT c.1, s.511-ERD 723-YRD 250-TSÖZ c.1,
 s.240-ST c.1, s.44-KAMUS c.1, s.582-EV 29^b-1-2-3-4-
 35^b-20-150^a-8-9-10-11-12-13-14-15-16)
- çorap "çorab" وراب / cevrab وروب (3)
 (bk. GH 141-DEF 130-KT c.1, s.519-ERD 734-YRD 260-
 AHT c.1, s.214-BÜRH 721-KAMUS c.1, s.91)

=====

(1) Çeyiz جيز : Esvāb-ı ^carūsa ıtlâkı ŝâyi'dir,
 Arabî'de kesr-i cīm ile "cihāz جهاز"dan galat
 olup feth-i cīm dahi lugattir. Farisî'de biaynihi
 kesr-i cīm ile cihāz جهاز derler.

Galatat-ı Hafîd, s.142-143

Ayrıca bk. s. 68

(2) bk. s. 182

(3) bk. s. 111

- çul چول / cull جل (1) (bk. GH 142-DEF 103-KT c.1, s.523-ERD 739-YRD 262-LEH c.1, s.365-DER c.3, s.1011-TSÖZ c.1, s.261-EV 28^b-13-127^b-33)

b- K e l i m e O r t a s ı n d a :

- lehçe لهجه / lehce لهجه (bk. YRD 707-TSÖZ c.2, s.786)
- meçhul مجهول / mechül مجهول (bk. YRD 744-TSÖZ c.2, s.817)
- veçhe وچه / viche ' vuche وچه (bk. YRD 1223-TSÖZ c.2, s.1251)

c- K e l i m e S o n u n d a

Bu da Türkçe'nin son sesleri sedasız konsonantlara çevirme eğilimi sonucunda ortaya çıkan bir değişmedir. Ba-

(1) Çul چول : Hayvanatın zehrına puşîde olan şey'-i ma'rûfun ismi Arabî'de zamm-ı cîm ve teşdîd-i lâm ile "cull جل" dan galat.

Galatat-ı Hafîd, s.142

el-Cull الجل : Cîmin zammı ile ... dâbbe çuluna denür. Çul چول , cull جل muharrefidir.

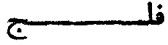

Kamus Tercümesi, c.3, s.165

Acem tâ bu mertebe Âl-ı Osman üzerine musallat olup Âl-ı Osman Acem'e at çulu چولى hedâyâ gönderdiklerinden Bayezid Veli'ye Çulcu Baba derler idi.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.127^b-33

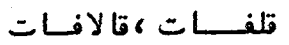
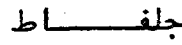
zı kelimelerin sonunda bulunan sedalı "c" ler, yerih Kendi sedasız olan "ç" ye bırakmıştır.

Örnek olarak şu kelimeleri sıralıyoruz:

- burç / burc (bk. YRD 201-TSÖZ c.1, s.189)
- felç / fālic (bk. KT c.2, s.1003-ERD 1394-YRD 363-TSÖZ c.1, s.400)
- haliç / halīc (bk. YRD 439-TSÖZ c.1, s.496)

2- c k de ğ i ŝ m e s i

K e l i m e B a ŝ ı n d a

- kalafat / cilfāt
(bk. ERD 1419-TSÖZ c.1, s.624-KAMUS c.2, s.461)

3- c — ş d e ğ i ş m e s i

K e l i m e S o n u n d a :

- Keleş كَلِش / kelec كَلِج (1) (bk. ERD 1563-YRD 634-KT c.2, s.1176-LEH c.1, s.694-TAR c.4, s.2405-
DER c.8, s.2730-TSÖZ c.1, s.680-KAMUS c.1, s.694)
- teşennüş تَشْنِش / teşennuc تَشْنِج (2) (bk.GH 113-
ERD 551)

=====

(1) Keleş kelimesini Divanü Lugâti't-Türk'te bulamadık.

Türk lugatında da yoktur. Kamus-ı Türki'de ise Türkçe bir kelime olduğu belirtilerek sadece "kel başlı dazlak" manası verilmiştir. Lehce-i Osmâni'de Arapça "Kelec كَلِج manasına geldiği belirtilmiştir. Tarama Sözlüğü'nde ise "yiğit, cesur, bahadır, pek yakışıklı ve pek güzel" manaları verilmiştir. Eski ve Yeni Redhouse Sözlüklerinde ise Arapça Kelec كَلِج kelimesinin muharrefi olduğu belirtilmiştir. Kamus Tercümesinde ise şu açıklama yer almaktadır:

el-Kelec كَلِج : Fetheteyn ile zâtında kerîm olup ve bahadır ve şecî' olan adama denür ki vasfını câmi'-dir. Lisanımızda Keleş كَلِش ta'biri bundan muharref zan olunur.

Kamus Tercümesi, c.1, s.434

- (2) Teşennuc تَشْنِج : Cirâhat-i sağıreyi sû'-i tedbîr ile ifsâd etmede sarâhaten ve emr-i cüz'iyi kesb-i yediyle dâhiye-i dehyâ eylemede kinâyeten galat ender galat. Teşennüş تَشْنِش isti'mali dahi şâyi'dir. Arabî'de takabbuż fi'l-cild تَقَبُّرُفِي الْجِلْد yani "deri buruşmak" manasına fetheteyn ve zamm ve teşdîd-i nûn ile teşennuc تَشْنِج olup Farisî'de cirâhat sebebiyle bir uzuv bâtıl ve dest ve pâ 'âtıl olmak manasına. Kezalik fetheteyn ve zamm ve tahfif-i nûn ve sükûn-ı cîm ile teşenuc تَشْنِج derler.

Galatat-ı Hafîd, s.113

"D" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER

1- d   t d e ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e B a ŝ ı n d a :

- tabak طباق / debbāğ دباغ (bk. KT c.1, s.602-c.2, s.875-ERD 887-1231-YRD 1073-TSÖZ c.2, s.1127)
- tahıl "dahıl داخل، تاخيل، تخل / dehil دخل / dehl دخل (bk. ERD 474-516-YRD 1081-TAR c.5, s.3697)
- tef تَف / deff - duff دف (bk. DEF 83-KT c.1, s.611-ERD 568-906-LEH c.1, s.298-YRD 1120-TSÖZ c.2, s.1159)
- tefe تَفِه / daffe دَفِه (bk. KT c.1, s.612-ERD 574-YRD 1121-TSÖZ c.2, s.1159-KAMUS c.2, s.760-TAR c.2, s.1034)
- tellâk تَلَاك ، تَلَاك ، تَلَاك / dellâk دَلَاك (1) (bk. GH 116-KT c.1, s.616-ERD 910-YRD 1133-TSÖZ c.2, s.1167)
- tellâh تَلَال ، تَلَال / dellâl دَلَال (bk. DEF 86-KT c.1, s.616-ERD 910-YRD 1133-TSÖZ c.2, s.1167)

=====

(1) Tellâk تَلَاك : Hademe-ı hamamdan ma'rûf tâifenin ismi. Arabî'de mutlaka "oğusturucu" manasına feth-i dâil ve teşdîd-i lām ile "dellâk دَلَاك "tan galat. Vech-i tesmiye dellâk hamamda halkı oğusturup beden-i insânda izâle-i vesah eylemeleridir.

- (1) tersane دارالصناعه / dāru's-sinā^ca ترسانه
 (bk. GH 110-DEF 77-KT c.1, s.396-NACİ 230-ERD 532-TSÖZ
 c.2, s.1177)
- (2) topuz ديبوس / debbūs طپوز ، طپوزوز
 (bk. GH 273-DEF 154-KT c.1, s.602-KT c.2, s.890-ERD 888-
 1250-ZIYA 858-BÜRĤ 353-KAMUS c.2, s.235-EV 48^b-5)
- (3) tortu دردی / durdī طورتی ، طورطو ، طورطی
 (bk. GH 275-TAS 56-KT c.2, s.895-ERD 607-895-1253-YRD
 1183-KAMUS c.1, s.605-c.3, s.154)
- (4) tura دره / dirre طوره (bk. GH
 275-KT c.2, s.897-ERD 1255-YRD 1189-KAMUS c.1, s.854-
 TAR c.5, s.3855)

=====

(1) bk. s. 58

(2) bk. s. 113

(3) Tortu طورتی : Mâyi^cāttan olan nesnelerin
 esfeline rüsûb eden süflünün ismi. Arabî ve Fari-
 sî müşterek olan zamm-ı dāl-ı evvel ve kesr ve
 medd-i sâni ve sükûn-ı râ ile "durdī دردی"
 den galat.

Galatat-ı Hafid, s.275

Ayrıca bakınız: s. 166

(4) bk. s. 165

- turaç / توراج ، تراج ، durrac دراج (1)
(bk. GH 109-ERD 525-YRD 1187-TAR c.5, s.3855-TSÖZ c.2, s.1206-BÜRH 268)

b- K e l i m e O r t a s ı n d a :

- aptal / ابدال آبدال ebdāl ابدال
(bk. TAS 10-TEH 17-DEF 11-NACİ 18-KT c.1, s.16-ERD 10-YRD 3-66-TSÖZ c.1, s.62)
- hantal / حنطال، حنتال، حنطل handel حنديل
(bk. ERD 758-YRD 448-TL c.2, s.571-TSÖZ c.1, s.502-KAMUS c.3, s.186)

- Lavta / لاغوته، لاوطه، لاوته el-^cūd العود (2)
(bk. KT c.2, s.1235-ERD 1622-YRD 702-LEH c.1, s.750-
DERARİ 493-TL c.4, s.275-TSÖZ c.2, s.782-KAMUS c.1, s.654)

(1) Turaç / توراج : Hoş-savt ve manzar, kekliğe şebîh tayr-ı ma'rūfun ismi. Arabî'de zamm-ı dâl ve teşdîd ve medd-ı rā ile "durrac دراج" dan galat

Galatat-ı Hafîd, s.109

ed-Durrāc / الدرّاج : Rumman vezninde Türkî'de tahrifle turaç / توراج ta'bir olunan kuş ismidir, cüssede kekliğe karîp ve hoş-manzar ve eti nazik bir kuştur, ve bu, süğlün dedikleri değildir, süğlüne müşâbihtir.

Kamus Tercümesi, c.1, s.397

(2) Lavta kelimesinin, Türk Lugatı ve Yeni Redhouse Sözlüğü'nde Yunanca bir kelime olduğu kayıtlıdır. Yukarıda sıraladığımız bütün kaynaklarda ise Arapça el-^cūd العود kelimesinden muharref olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Kamus Tercümesinde şu açıklama yer almaktadır:

el-^cūd العود : Aynın zammı ile "haşab" manasınadır ki şecerden kesilmiş ağaçtır... Ve bu münasebetle hasaten Lavta / لاغوته dedikleri saza itlak olunmuştur.

Kamus Tercümesi, c.1, s.654

- matya ماتيه / midde مده (1) (bk. KT c.2, s.1253-ERD 1652-LEH c.1, s.758-DERARİ 498-KAMUS c.1, s.690)
- tetkik تدقيق / tedkik تدقيق (bk. YRD 1163-TSÖZ c.2, s.1182)

c- K e l i m e S o n u n d a :

- cirit جريت / cerid جريد (2) (bk. GH 129-KT c.1, s.474-ERD 656-YRD 231-TSÖZ c.1, s.213-KAMUS c.1, s.586)
- makat مقاط / mak^ced مقعد (bk. KT c.2, s.1387-ERD 1937-YRD 725-LEH c.1, s.775-TSÖZ c.2, s.801)
- maşatlık مشاتلق / maşat مشات / meşhed مشهد (bk. KT c.2, s.1348-LEH c.1, s.771-YRD 736-TL c.4, s.386-TSÖZ c.2, s.813)
- meret مرت / mārīd مارد (bk. KT c.2, s.1320-YRD 758-TSÖZ c.2, s.824)
- savat صاوات / sevād سواد (bk. KT c.2, s.813-ERD 1163-YRD 988-LEH c.1, s.485-TSÖZ c.2, s.1022)
- set ست / sedd سد (bk. KT c.1, s.708-ERD 1038-LEH c.1, s.435-YRD 1006-TSÖZ c.2, s.1041)
- simit سميت / semid سميد (bk. GH 227-KT c.1, s.736-ERD 1079-YRD 1019-TSÖZ c.2, s.1061)

=====

(1) bk. s. 132

(2) bk. s. 103

- şet شد / şedd شد (bk. KT c.1, s.771-ERD 1115-YRD 1052-LEH c.1, s.465-TSÖZ c.2, s.1118)
- tirit تريت / serîd تريت (1)
(bk. GH 112-DEF 78-KT c.1, s.401-ERD 540-624-YRD 1179-LEH c.1, s.298-TSÖZ c.2, s.1191-NACİ 234-AHT c.1, s.180-BÜRĤ 240)
- zümrüt زمرد / zumurrud زمرد (bk. ERD 1013-YRD 1292-TSÖZ c.2, s.1353)

2- d — z de ğ i ş m e s i

Türkçe'de d — z de ğ i ş m e s i maruz kalan Arapça kelimeler umumiyetle "d ذ" konsonantı taşıyanlardır. Bu konsonant ister kelime başında, ister ortasında veya sonunda olsun umumiyetle Türkçe'de "z" olmakta, bazı kelimeler ise bu kuralın dışında kalmaktadır:

dâhik ذاحك ، dahiye ذحيه ، delâlet ذلالت
darp ذرب ، kadı قاضي gibi.

Bundan dolayı bu hadiseyi aksettiren bazı örnekler sunmakla yetinece ğ iz:

=====

- (1) el-Uğrudan الأثردان : unfuvān vezninde ve el-mesrūde
المشروده ve es-serūde : السورده : sabūre vezninde
"serîd تريت"e denür ki tirit تريت ta'bir olunan ta^cāmdır. Et suyuna etmek (ekmek) doğrama ğ la tertip olunur.

a- Kelime Başında :

- za`f      ضَعْف /      da`f   ضَعْف (bk. KT c.2,
s.853-ERD 1211-YRD 1269)
- zam   ضَم /   damm   ضَم (bk. KT c.2,
s.854-ERD 1213-YRD 1271)
- zarar   ضَرَر /   darer   ضَرَر (bk. KT c.2,
s.853-ERD 1209-YRD11273)
- zıt   "zıd"   ضِد /   didd   ضِد (bk. KT c.2,
s.852-ERD 1207-YRD 1284)
- ziyafet   ضِیَافَت /   diyāfet   ضِیَافَة
(bk. KT c.2, s.855-ERD 1216-YRD 1288)

b- Kelime Ortasında :

- fuzul   فُضُول /   fudūl   فُضُول (bk. KT c.2,
s.999-ERD 1389-YRD 379)
- ıztırıp "ıstırıp"   اِضْطِرَاب /   idtirāb   اِضْطِرَاب
(bk. KT c.1, s.125-ERD 133-YRD 506)
- mazmun   مَاضْمُون /   madmūn   مَاضْمُون
(bk. KT c.2, s.1361-ERD 1886-YRD 741)
- muzır   مَضِر /   mudirr   مَضِر (bk. KT c.2,
s.1361-ERD 1884-YRD 806)
- râzı   رَاضِی /   rādī   رَاضِی (bk. KT c.1,
s.655-ERD 956-YRD 950)

"d   ض " konsonantı taşıyan kelimeler dışında
d   z değişmesine maruz kalan birkaç kelime ise şun-
lardır:

- Cemaziyü`l-âhir جمادى الآخرة / Cumāde`l-āhire جمادى الآخرة
 (bk. GH 133-FAZ 19-DEF 97-TAS 60-KT c.1, s.480-
 ERD 673-YRD 220-NACİ 323-EV 34^a-5)
- Cemaziyü`l-evvel جمادى الأولى / Cumāde`l-ūlā جمادى الأولى
 (bk. GH 133-FAZ 19-DEF 97-TAS 60-NACİ 323-KT c.1,
 s.480-ERD 673-YRD 221)
- hizmet خدمت / hidmet خدمة (1)
 (bk. GH 155-DEF 108-KT c.1, s.574-ERD 834-YRD 487-
 TSÖZ c.1, s.535-EV 100^a-2-115^b-15-149^a-10)

=====

- (1) Hizmet خدمت : Ücret ile ve bilâ ücret kulluk etmek manasına zāl-i mu'ceme ile müsta'-meldir. Arabî'de kesr-i hā'-ı mu'ceme ve sükün-ı dāl-ı mühmele ile "hidmet خدمة" ten galat.

Galatat-ı Hafîd, s.155

el-Hidmet الخدمة : Hânın kesri ile ve fethi ile bir adamın işini gücünü görüp bendelik ve pişkârlık eylemek manasınadır ki tahrifle hizmet خدمت eylemek ta'bir olunur.

Kamus Tercümesi, c.3, s.438

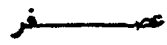
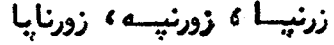
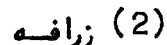
c- K e l i m e S o n u n d a :

- faiz فائز / fā'id فائض (bk. KT c.2,
s.980-ERD 1363-YRD 358)
- garaz غرض / ġarađ غرض (bk. KT c.2,
s.964-ERD 1341-YRD 384)
- maraz مرض / marağ مرض (bk. KT c.2,
s.1325-ERD 1811-YRD 732)
- taviz تعويض / ta^cvid تعويض (bk. KT c.1,
s.418-ERD 565-YRD 1107)

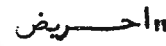

"F" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER

1- f — \ p d e ğ i ŝ m e s i

K e l i m e O r t a s ı n d a :

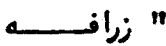

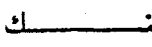
- aspur / ^cusfur (1)
 (bk. GH 34-KT c.1, s.37-ERD 126-127-129-YRD 83-TSÖZ
 c.1, s.177-KAMUS c.2, s.34)
- zurnapa / zerāfe, zurāfe (2)
 (bk. GH 196-KT c.1, s.683-ERD 1007-YRD 1290-KAMUS c.1,
 s.87-KAMUS c.2, s.771- BÜRH 89 - 521)

=====

- (1) Aspur : Bir şibr sâklı ve arîz ve tûlâni varaklı za'ferana şebîh çiçekli "ihrid " dedikleri nebâtın kışrı sarı ve lübbü kırmızı boya olan tohumu olup papağanların dâne-i ma'rûfesinin ismi. Arabî'de zamm-ı ^cayn ve fâ' ve sükûn-ı sâd ve rā' ile "^cusfur " dan galat.

Galatat-ı Hafîd, s.34

Ayrıca bakınız: s. 171

- (2) Zurnapa : Ziyâde diraz hayvan-ı garîbü's-şeklin ismi. Arabî'de feth veya zamm-ı rā ve tahfîf ve medd-i rā ile "zerāfe (zurāfe) " den galat olup mu'cemi feth-i rā ve teşdid ve medd-i rā ve hazf-i hā' "zarrâf "dır, Lakin hayvânât-ı muhtelifeye müşâbehetinden Fari-sî'de üstür-gāv-pelenek dahi derler.

Galatat-ı Hafîd, s.196

-
- Üstürgāv اشتروگاو : "Zerāfe (zurāfe) زرافه " dir ki tahrifle zurnapa زرنابه ve zurnapa زورنپه dedikleri canverdir, Üstürgāv peleng اشتروگاو پلنگ dahi derler. Deve ve sığır ve kaplan azasından mürekkep bir hayvandır.

Bürhan-ı Katı' Tercümesi, s.89

- Şuturgāv peleng شوتروگاو پلنگ : Bir garip canverdir, Arabi'de zerāfe (zurāfe) زرافه ve Türki'de tahrifle zurnapa زورنپه ve surnapa سورنابه derler, başı deve başına, ve bir kavilde sığın geyiği başına ve göğsü ve boynuzu ve tırnağı öküze şebîh, lâkin boynuzu andan ince ve küçük olur ve derisi kaplan derisi gibi benek benek ve hoş manzar ve kuyruğu ahı kuyruğuna ve dişleri eşek dişlerine mümâsil ve elleri ayaklarından uzun olur, ve diz kapağı olmaz. Hulâsa bir acibü`ş-sekl hayvandır. Ve derler ki sığın geyiği ile nâka-ı Habeşî içtimâ'ından hasıl olan veled ile Kaplan içtimâ'ından mütevelliddir. Ekseriya Nûbe vilâyetinde zuhûr eder.

Bürhan-ı Katı' Tercümesi, s.521

- ez-Zerāfe الزرافه : Sehâbe vezninde.... bir nevi' canver ismidir ki Farisi'de "Üstürgāv peleng اشتروگاو پلنگ derler. Azâsı deve ve öküz ve kaplan azâsına şebih olduğu-y-içün "ziyâde fî el-Kelâm" manasına olan "zerf زرف " den me'hûzdur..... Bu canver Bilâd-i Habeşe'de olur. Türki'de tahrifle zurnapa زورنپه ta'bir ederler.

Kamus Tercümesi, c.2, s.771

2- f — v de ğ i ŝ m e s i

K e l i m e O r t a s ı n d a :

- cılıkava جلد قفا / جلقاوه cild-ı kafā' (bk. DEF 97-KT c.1, s.479-ERD 671-YRD 227-LEH c.1, s.321-TL c.2, s.315-TSÖZ c.1, s.209)
- gavur گاور / کافر (1) (bk. GH 368-TAS 94-KT c.2, s.1141-ERD 1519-YRD 386-TL c.4, s.15, RK 838-TSÖZ c.1, s.425-LEH c.1, s.712)
- kavaf قواف / هافاف haffaf (bk. DEF 171-KT c.2, s.1086-ERD 1478-YRD 620-LEH c.1, s.639-TL c.3, s.837-RK 795-DERARİ 425-TSÖZ c.1, s.666)
- şavk شوق / شافک şafak (bk. KT c.1, s.788-LEH c.2, s.1196-ERD 1141-YRD 1051-TSÖZ c.2, s.1112-TAR c.5, s.3651-DER c.10, s.3753-RK 590)

=====

(1) Gavur kelimesinin aslı hakkında deĝişik görüşler var:

- Farisî mecûsî ve ateş-perest demek olan "gebr گبر " den veya Arabî "kâfir کافر " den.

Kamus-ı Türkî, c.2, s.1141

- Gebr, gevr گور kelimesinin tahrifi.

Lehçe-i Osmani, c.1, s.712

- Arabî kâfir کافر muharrefi

Türk Lugatı, c.4, s.15

- Arapça "kafir کافر" in muharrefi galat kelime olup Türkçe'de makam-ı tahkirde kullanılıyor.

Resimli Kamus-ı Osmani, s.838

-Gavur lafzını bazıları "gebr گبر" den veyahut "kâfir كافر" den me'huzdur derler. Ma'ahaza ikisi de değildir, zira gebr گبر mecûs kavmine derler, Hıristiyana tersâl derler. Lafz-ı mezkûrun sahihi "gâv-bürden گاو بوردن" den muharref olmalıdır ki zâbihü'l-bakar ذابح البقر manasınadır. Eskiden Asya'da bakara perestîş eden akvam, ümmet-i İsviyyenin onu ekl ve zebh ettiklerini görünce kendilerine pek giran gelip onlara "gâv-yer گاو یەر" derler idi git gide tahrif olunup gavur گاور olmuştur.

Tashihü'l-Galatât ve'l-Muharrefât, s.94-95

-Gâvur گاور : "Küfr ile muttasıf kimesne" manasına meşhûrdur. Fârisî'de ateş-perest manasına veya Hindustân keferesinden bir kavmin ismi. Feth-i kâf-ı ace-miye ve sükûn-ı vâv ile "gevr گور" den galat olup Arabî'de medd-ı kâf ve kesr-i fâ ile kâfir كافر derler. Egerçi Lisân-ı Derî'de medd-i Kâf-ı arabîyye ve feth-i fâ ile kâfir zarafet-i Acâm'dan kendi lisânları gibi isti'mâlı be-gâyet şâyi'dir, lâkin Kuhh Fârisîsi gevr گور lafzı olduğundan kat'u'n-nazar lisân-ı Türki'de isti'mâline akreb olduğuna mebni lafz-ı merkum iltizâm olundu.

Galatat-ı Hafîd, s.368

=====

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü'nde ise şu açıklama yer almaktadır: "Eskiden Müslümanlar tarafından Hıristiyanlar hakkında kullanılan bir tabirdir. Arapça "kâfir کافر" den bozmadır....

Gâvur tabirinin Farsça'da mecusî ve ateşe tapan manasına gelen "gebr گبر" den geldiğine kâil olanlar da vardır.

Gâvur'un ne Arapça kâfir ve ne Farsça gebr'den bozma olmayıp "öküze tapanlar" manasına Şark dillerinden birisinden, hassaten Arî dilinden Türkçe'ye geçen bir kelime addedenler de vardır. Bu üç nokta-i nazarın birincisi en kuvvetlisidir." (bk. c.1, s.650-651)

"G" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER

1- g — h d e ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e B a ŝ ı n d a :

- harar خرار / ğirāre غراره (1) (bk. GH 146-DEF 108-KT c.1, s.576-ERD 836, 1339-YRD 449-TSÖZ c.1, s.503-KAMUS c.2, s.54)
- haşa خاشه، خاشه، خاشا / ğāŝiye غاشيه (bk. GH 148-TAS 63-DEF 107-KT c.1, s.567-RK 413-LEH c.1, s.380, c.2, s.1247-ERD 820-821-YRD 458-KAMUS c.3, s.889-AHT c.2, s.95)

b- K e l i m e O r t a s ı n d a :

- mihladız مخلاديز، ميخلاديز / miĝnātīs مغناطيس (2) (bk. GH 411-DEF 193-KT c.2, s.1440-ERD 1949-2052-YRD 772-TSÖZ c.2, s.832-EV 16^a-16)

=====
 (1) Harar خرار : Kıldan nesc olunmuş ma'rūf çuvalın ismi. Arabî'de kesr-i ğayn-ı mu'ceme ile "ğirāre غراره" dan galat olup Farisî'de feth-i kâf ve cīm ve sūkūn-ı nūn ve hā ile kence كنجه derler.

Galatat-ı Hafîd, s.146

Ayrıca bakınız: s. 127

- (2) Mihladız مخلاديز : Hadîdi cezb eden ve tarafeyni kutb-i cenûbî ve ŝimâliye ikbâl ve Bahr-i Umman intihâlarında ve Hind nevâhisinde zuhûr eden hacet-i ma'rûfun ismi. Arabî'de ^calā mā-huva'l-meŝhûr kesr-i mīm ve sūkūn-ı kâf ile miknâtīs مقناطيس ve hazf-i elif ile miknatis مقنطيس ve 'alâ-kavlin i'râb-ı muharrere ve kâf yerine ğayn-ı mu'ceme ile "miĝnātīs مغناطيس" den galat.

Galatat-ı Hafîd, s.411

2- g — k de ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e B a ŝ ı n d a :

- kalaba (kalabalık) قالبه ، قالب ، قالبه / galebe غلبه
 (bk. KT c.2, s.968-ERD 1348-YRD 584-LEH c.1, s.633-
 TSÖZ c.1, s.624)
- kalbur قالبور ، قالبور / gırbāl غیربال (1)
 (bk. GH 362-DEF 169-KT c.2, s.1033-ERD 1468-YRD 585-
 TSÖZ c.1, s.624-KAMUS c.3, s.302)
- kalya قالیه ، قالیه / ġāliye غالیه (2)
 (bk. KT c.2, s.1037-1038-ERD 1423-1472-YRD 382-589-
 KAMUS c.3, s.892)
- karar قرار / harar خارار / girāre غیراره
 (bk. TAR c.4, s.2274)
- kavga قاوغا ، قاوغا / ġavġā' غوغا' (3)
 (bk. GH 318-DEF 161-KT c.2, s.971-NACİ 553-ERD 1354-
 1426-YRD 621-TSÖZ c.1, s.667)

=====

(1) bk. s. 77

(2) el-Ġāliye الغالیه: Tıb-i ma'rūf adıdır. Türki'de tah-
 rifle kalya-misk قلیه مسک derler. Mürekkebat-ı kadf-
 medendir. İbtidā onu icād eden Calinus'dür. Asıl mad-
 desı misk ve amber ve ban yağı ve asilbent ve hoş-bû
 mukattar sulardır. Kıymetli olması vech-i tesmiyedir.

Kamus Tercümesi, c.3, s.892

(3) Kavga (ğavġā') kelimesinin, Lugat-ı Naci'de

=====

Farsça bir kelime olduğu belirtilmiştir. Kamus-ı Türki'de de Farsça bir kelime olduğu belirtildikten sonra şöyle devam ediliyor: "Aslı Türkçe olup Farisî'ye lisanımızdan geçmiş olduğu maznundur" (bk. c.2, s.97)

Biz bu kelimenin Türkçe olup olmadığını araştırdığımızda, Divanü Lugati Türk'te bulamadık. Clauson gibi etimolojik lugatlarda da bulunmamaktadır. Sadece Tarama Sözlüğünde (bk. c.4, s.2357) "Kavka" şeklinde geçmektedir. Tarama Sözlüğünde tahrir edilmiş bir çok Arapça kelimenin Türkçe olarak gösterildiğini göz önünde bulundurursak, Kamus-ı Türki'nin görüşünü teyid edecek herhangi bir kaynak yoktur. Kaldığı Arapça lugatlar gibi Farsça lugatlar da bu kelimenin çekirge; aşağı halk tabakası; gürültü, patırtı anlamına gelen bir kelime olduğunu kaydetmektedirler. (bk. Kamus Tercümesi, c.2, s.715-Ahteri-i Kebîr, c.2, s.105-el-Mu'cemu'l-Vasîf, c.2, s.666-el-Muncid, s.562)

غوغا : اسم - عربى " غوغاء " (غ) مردم بسیار و درهم آمیخته،
 مردم بست و فرومایه و آشوب طلب || داد و فریاد و خروش، صداهاى
 • درهم که هنگام جنك یا ازدحام از مردم برآید

Ferheng-i Amîd, c.2, s.1499

Ayrıca bakınız: Steingass, s.898

- kayıp غائب / gā'ib غائب ، قايب ، قيب ، غايب / gā'ib غائب (bk. DEF 162-ERD 1335-1427-YRD 624-TL c.3, s.598-TSÖZ c.1, s.671)
- kılıf كلف / gilāf غلاف (1) (bk. GH 363-KT c.2, s.1083-ERD 1347-1469-YRD 651-KAMUS c.2, s.821)
- kurabiye قورابييه / gurrabiyye غرابييه (2) (bk. KT c.2, s.963-ERD 1339-1482-YRD 416-686-TSÖZ c.1, s.759)

b- K e l i m e O r t a s ı n d a :

- mıknatıs مقناطيس / mignātīs مغناطيس (3) (bk. DEF 193-KT c.2, s.1392-ERD 1949-2052-YRD 772-TSÖZ c.2, s.833-KAMUS c.2, s.268)

(1) Kılıf كلف : Zarf yani kap manasına musta'meldir. Arabî'de kesr-i gayn-ı mu'ceme ile "gilaf غلاف" dan galat.

Galatat-ı Hafîd, s.362

(2) Bu kelime Lugat-i müvellededir.

Ayrıca bakınız; Deny, Jean: Türk Dili Grameri, s.72 (İstanbul, 1941).

(3) el-Miğnātīs المغناطيس : Mîmin kesri ile tahrifle mıknatıs مقناطيس dedikleri taşa denür ki bilhassa demiri cezb eder, ve bu mu'arrebdir, yani Yunanî'den mu'arrebdir ki Yunanî'de miğnatis "demir kapıcı taş" demektir.

Kamus Tercümesi, c.2, s.268

Ayrıca miğnātīs kelimesi Arapça'da magnatīs şeklinde de kullanılmaktadır. (bk. el-Muncid, s.769-Ahteri-i Kebîr, c.2, s.325)

"H" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER

1- h — b de ğ i ŝ m e s i

K e l i m e O r t a s ı n d a :

- cümbür / (1)
"cümbür cemaat"
(bk. ERD 690-YRD 233-ATASÖZ c.2, s.569-TSÖZ c.1, s.216)

2- h — ğ d e ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e O r t a s ı n d a :

- mağaza / (2)
(bk. GH 414-DEF 188-KT c.2, s.1378-ERD 1918-YRD 710-KAMUS c.3, s.623)

=====

(1) cümbür : Halk, topluluk demek olan Arapça "cumhür" bo-
zuntusu.

Cema'at: (Arapça) insan kalabalığı.

bk. Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü, c.2, s.569

- (2) el-Mahzen : Mak'ed vezninde bu dahi mal hazi-
nesine denür, Türki'de mağaza mahzen
muharrefidir.

Kamus Tercümesi, c.3, s.623

- yağmurca ياغمورجه، ياغمورجه / yahmūr يحمور، ya'mūr يامور (1)
 (bk. GH 524-KT c.2, s.1549-YRD 1236-TAR c.6, s.4202-
 DER c.11, s.4124-BÜRĦ 718-LEH c.1, s.817-TSÖZ c.2, s.1266)
- zagara زغاره، زغره / zihāre ظهاره (2)
 (bk. GH 198-DEF 131-KT c.2, s.685-ERD 1010-YRD 1269)

=====

(1) Yağmurca kelimesinin Arapça'dan muharref olduğu Lehce-i Osmanî, Bürhan-ı Kâtı ve Galatât-ı Hafîd'de açıklanmıştır. Diğer kaynaklarda ise Türkçe bir kelime olarak gösterilmiştir:

a- Lehce-i Osmanî'nin mü'ellifine göre yağmurca kelimesi, Arapça yahmur يحمور veya ya'mur يامور kelimesinin muharrefidir. (bk. c.1, s.817)

b- Galatât-ı HHafîd'de ise şu açıklama yer almaktadır:

Yağmurca ياغمورجه: Geyik envā^cından hayvan-ı ma'rûfun ismi: Muhtere'ât-ı ebna-yi Rûm'dan "Ya'murça يامورجه " dan galat olması gayr-ı ba^cîddir; zira cüz' evveli feth-i yā ve sükûn-ı hemze ve zamm-ı mîm ile ya'mur يامور Arabî'de "erkek deve" manasına, ve feth-i cîm-i Farisiye ve ihfa-yi hā ile "çe" Farisî'de edât-ı tasgir olmağla Lisâneyn'den mürekkeb "küçük erkek deve" demegi ifâde eder. Selâtin-i Al-i Osman Eyyeda'llahu ta'alâ devletelum ilâ

âhiri'z-zaman-hazarâtından bin elli sekiz sâli
 Recebinde câlis-i taht-ı saltanat-ı cihân Sul-
 tan Mehemmed ibni's-Sultan İbrahim Han Aleyhi-
 mü'r-rahmeti ve'l-gufrân-hazretlerinin zaman-
 larında vuku'-yafte havâdisâtı müstakillen
 cem' ve tahrir eden müverrihân sayd ü şikâr
 münasebeti ile lafz-ı yağmurcayı kesîrû'l-
 ityandırlar. Hayvan-ı merkuma Arabî'de feth-i
 zâ' ve sükûn-ı bâ ile zaby ظبی , ve
 Farisî'de zamm-ı kâf-ı derfiye ve vāv-i ma'rû-
 fe ve sükûn-ı rā ile gūrne كورنه derler.

Galatat-ı Hafîd, s.524

Burada Hafîd Efendinin düştüğü bir hatayı
 düzeltmek istiyoruz. Öyle zannediyoruz ki Hafîd
 Efendi, Firuzabadî'nin telif ettiği Arapça Ka-
 mus'tan faydalanmış ve bu yüzden ya'mūr یامور
 kelimesinin manasını açıklarken "erkek deve"
 demiştir. Kamus'un bazı nüshalarında istinsah
 hatâsı olarak ya'mūr kelimesi erkek deve" ola-
 rak açıklanmıştır. Hafîd Efendi bunun farkında
 olmadan aynen almıştır. Bu mesele Kamus Tercü-
 mesinde şöyle açıklanmıştır:

el-Ya'mūr **اليأمر** : "Geyik" tabir olunan hayvanın erkeğine denür, zekeru'l-eyyil **ذكر الأيل** manasına. Burada ibil **ابل** (deve) nüshaları galattır.

bk. Kamus Tercümesi, c.2, s.158

c- Bürhan-ı Katı^c Tercümesi'ndeki açıklama ise şöyledir: Gevezn **گون** : Feth-i vāv ve sükün-ı zā' ve nūn ile gāv-ı Kūhî nev'indendir. Buynuzları ağaç şâhı gibi olur. Bu gāv-ı Kūhî ki Türki'de sığın ve geyik ve Arabi'de bakarü'l-vahş **بقر الوحش** derler. Bir kaç nevi olur. Bir nev'i kaviyyü'l-heykel ve ısıcak mişelikte olur, Farisî'de gevezn dedikleri budur, dallı budaklı buynuzu olur, Türki'de buna sığın derler, ve bir nev'i dağ eteklerinde ağaçlı yerlerde olur, cüssesi ahudan ekber ve şa'ri şitâda siyaha mâil ve sayfda kırmızı olur, bunun kuyruğu sagîr olur, Türki'de ana çopur derler. Isıcak dağlarda olan nev'i bundan ekber ve kuyruklu olur, yahmūr **يحمور** dedikleri budur, Türki'de tahrifle yağmurca geyik **يغمورجه كيك** derler.

Bürhan-ı Katı^c Tercümesi, s.718

b- K e l i m e S o n u n d a :

- hug هـوؑ / küh كـوؑ (1) (bk. TAR c.3, s.1929-DER c.7, s.2441-ERD 2174-YRD 491-AHT 886-887-TSÖZ c.1, s.540)

3- h — k d e ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e B a ŝ ı n d a :

- kalfa قالفه / halife خليفة (bk. KT c.2, s.1079-ERD 863-1469-YRD 587-LEH c.1, s.634-TSÖZ c.1, s.626)
- kavaf قواف / haffāf خفاف (bk. DEF 171-KT c.2, s.1086-ERD 1478-YRD 620-LEH c.1, s.639-TL c.3, s.837-RK 795-DERARİ 425-TSÖZ c.1, s.666)
- kerrake "kerake" كـرـاكـه / hirka خـرقـه (2)
(bk. KT c.2, s.1154-ERD 1533-YRD 641-TL c.4, s.44-LEH c.1, s.685-TSÖZ c.1, s.687)

=====

- (1) el-Küh الكـوؑ: Bi'z-zam "deliksiz ev", "beyt bilâ-Küvve" manasına; ve inde'l-ba'z şol ev ki kamıŝtan düzeler, deliĝi olmaya, Türki'de tahrifle huĝ هـوؑ derler.

Ahterî-i Kebîr, s.886-887

- (2) Bu kelimenin çeşitli kaynaklarda Arapça olduĝu belirtilmektedir. Fakat Arapça'da böyle bir kelime bulunmamaktadır. Aynı anlama gelen hirka kelimesinin muharrefi olduĝu söylenebilir.

- kına قنه ، قنه / hinnā' حنا (1)
 (bk. GH 366-DEF 171-TAS 93-KT c.2, s.1083-ERD 1474-
 YRD 652-DERARİ 423-TSÖZ c.1, s.696)
- kıtır قتر ، قتر / hitr هتر (bk. KT c.2,
 s.1055-DERARİ 413-TL c.3, s.905-ERD 1436-YRD 658)

b- K e l i m e O r t a s ı n d a :

- maskara مسقرا ، مسقرا / mashare مسخره (2)
 (bk. GH 418-KT c.2, s.1343-ERD 1852-YRD 735-TSÖZ c.2,
 s.811)

=====

(1) Kına قنه : Varak-ı ma'ruftan dak ve gubar olunan şey'i meşhurun ismi. Arabi'de kesr-ı hā-ı mühmele ve teşdîd-i nun ve medd-i elif ile "hinna حنا" dan galat olup Fârisi'de kesr ve medd-i hā ve feth-i nun ile hîne هينه derler.

Galatat-ı Hafîd, s.366

el-Hinnā' الحناء : Hânın kesri ve nūnun teşdîdi ile "Kına قنه" ya denür ki nisvân ellerine ve ayaklarına yakarlar.

Kamus Tercümesi, c.1, s.16

- (2) Maskara مسقره : Mudhik-i meclis olmak manasına müsta'meldir. Arabi'de feth-i mîm ve hā-ı mu'ceme ve sükûn-ı sîn ile "mashare مسخره" den galat olup Fârisi'de feth-i tā-ı evvel ve rā ve sükûn-ı sâni ve zamm-ı bā ve vāv-ı mechûle ile tetrebu derler.

Galatat-ı Hafîd, s.418

- muska / نسخة muṣha (1)
(bk. KT c.2, s.1429-1458-ERD 2029-2080-YRD 801-LEH c.1, s.783-TSÖZ c.2, s.852)
- nakıl / نقل naḥl (2) (bk. ERD 2099-YRD 863-TL c.4, s.485)

c- K e l i m e S o n u n d a

- fak / فاق ، فاق fahh (3) (bk. GE 322-323-KT c.2, s.978-TL c.3, s.606-ERD 1361-YRD 358-DEPARİ 382-LEH c.1, s.570-TSÖZ c.1, s.396)
- maşlak / ماشلاق maşlah / ماشلح meşleh (bk. ERD 1657-YRD 736)

(1) Muska : Hastalığa ve nazara karşı üstte taşınan dualar hakkında kullanılır bir tâbirdir. Arapça yazılı şey demek olan "Nusha" dan bozmadır. Üç köşe şeklinde katlanarak yedi kat muşambaya sarılır ve bir meşin içine dikilip iki ucundan bağlı bir kaytanla boyuna asılır, yahut takkeye veya elbiseye dikilirdi.

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c.2, s.585

(2) Naḥl : Arapça-isim-Hurma ağacı ve meyvesi; eski zamanlarda mundan veya gümüşten yapılan ve meyve ve çiçek gibi şeylerle ve zî kıymet taşlarla tezyin edilip gelinin önünde götürülen ağaç ki lisan-ı halkta tahrifen "nakıl" telaffuz edilir.

Türk Lugatı, c.4, s.485

(3) Fak : Kuş tutacak nesne manasına mahsusan isim olarak isti'mâli şeyi^c. Arabi'de mutlaka "masyed" manasına feth-i fâ ve teşdîd-i hâ-ı mu'ceme ile "fahh" dan galat olup F'arisi'de müradifi yani manâ-yı umûma dâl medd-i dal ile dâm olur.

Galatat-ı Hafîd, s.322-323

- mutfak مَطْفَاق ، مطفاق / matbah مطبخ
(bk. ERD 1888-YRD 804-TSÖZ c.2, s.853)

4- h — t d e ğ i ŝ m e s i

K e l i m e S o n u n d a :

- mest مَسْت / mesh مَسْح (1) (bk. YRD
763-TSÖZ c.2, s.826)

=====

(1) Mest kelimesinin, bazı kaynaklara da Arapça'dan, bazı kaynaklar'da ise Farsça'dan muharref olduğu belirtilmiştir.

Türkçe Sözlük'te Arapça menşeli bir kelime olarak gösterilmektedir. Yeni Redhouse Sözlüğü'nde de Arapça "mesh مَسْح " kelimesinin muharrefi olduğu kaydedilmektedir. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü'nde de şu açıklama yer almaktadır:

Mest مَسْت : Yekpare ve yarıksız lâpçın ve ayakkabına verilen addır. Abdest alınırken üzerine mesh مَسْح verildiği için tahrife uğrıyarak meydana gelmiştir. Asıl Türkçesi "Edik"tir.

(bk. c.2, s.491)

Lehçe-i Osmanî (bk. c.1, s.770) ve Kamus-ı Türki'de (bk. c.2, s.1334) ise mest kelimesi Farsça "mes مَس" kelimesinin muharrefi olduğu belirtilmiştir.

Mes مَس kelimesinin manası ise Bürhan-ı Katı'da (bk. s.762) şöyle açıklanmıştır: "Mes مَس : Bes vezninde ol ayak bağına denür ki, andan kurtulmak müşkil ola".

Ferheng-i Ziya'da (bk. s.1806) ise:

"Mes مَس : Mücrimlerin ayaklarına vurulan bağ"

Anlaşıyor ki Farsça mes مَس kelimesi ayak-kabı veya benzeri bir şey anlamına gelmeyip "bağ" manasınadır. Dolayısıyla mest Arapça mesh مَسح kelimesinin muharrefi olması hem fonetik hem semantik bakımından daha uygundur.

Ayrıca "mest kelimesinin "dokunma" anlamına gelen Arapça "mes مَس" veya silmek anlamına gelen "mesh مَسح" in "serhoş" anlamına gelen "mest مَس" kelimesine benzetilerek tahrif edilmiş bir şekli olduğu da söylenebilir.

"K" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER

1- k — g de ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e B a ŝ ı n d a :

- gebeŝ   کبش / kebŝ   کبش (bk. KT c.2, s.1143-ERD 1522-DER c.6, s.1956-RK 839-LEH c.1, s.712-TSÖZ c.1, s.428)

b- K e l i m e O r t a s ı n d a :

- aĝda   آغده / ^cakīde   عقیده (bk. KT c.1, s.39-ERD 148-YRD 19-TSÖZ c.1, s.17-DERARİ 29-LEH c.1, s.30)
- aĝel   / ^cikāl   عقال (bk. TSÖZ c.1, s.15)
- lagap   لاغب، لغب / lekab   لقب (bk. ERD 1635-YRD 701-LEH c.1, s.749)
- mangal   مانغال / minkal   منقل (1) (bk. GH 437-KT c.2, s.1263-ERD 1662-1663-YRD 730-TSÖZ c.2, s.806)

2- k — h de ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e B a ŝ ı n d a :

- haphap   خباب / kabkāb   قباب (2) (bk. KT c.1, s.572-ERD 829-YRD 448-LEH c.1, s.382-KAMUS c.1, s.224)

=====

(1) bk. s. 131

(2) bk. s. 264

- (1) kasıl / hasıl (bk. KT c.2, s.1073-LEH c.2, s.1274-TSÖZ c.1, s.507-BÜRĖ 342)
- hışır / qışır (bk. KT c.1, s.581-ERD 850-YRD 481-DERARİ 238-TSÖZ c.1, s.529)
- hıta / kissā' (bk. YRD 481)
- hug / kūh (bk. TAR c.3, s.1929-DER c.7, s.2441-ERD 2174-YRD 491-AHT 886-887-TSÖZ c.1, s.540)

b- K e l i m e O r t a s ı n d a :

- mahrama / mikrame (2) (bk. GH 411-ERD 1943-YRD 722-TSÖZ c.2, s.799)

=====

(1) Hevīd / خويد : Devīd vezninde yaş buğday ve arpa-
dır ki taneleri henüz sūt olup iyice pekiřmemiř
ola, hayvana yedirirler. Tūrki'de kasıl / قصیل
ve hasıl / خصیل dahi derler.

Būrhan-ı Katı^c , s.342

Ferheng-i Ziya'da ise şu açıklama yer almaktadır:
Hevīd / خويد : Henüz pişmemiş taze buğday ve arpa
taneleri, hayvanlara yeşil iken yedirilen ekin, Arap-
ça kasıl / قصیل Tūrkte muharrefi hasıl / خصیل
(bk. s.831)

(2) bk. s. 130

3- k — n d e ğ i ŝ m e s i

K e l i m e O r t a s ı n d a

- mehenk مهنك / mihekk محك (1)
 (bk. GH 456-DEF 192-TAS 107-KT c.2, s.1439-ERD 1765-
 2048-YRD 747-LEH c.1, s.780-DERARİ 513)

4- k — y d e ğ i ŝ m e s i

- heybe هيبه ، هكبه / hakıbe حقيبہ
 (bk. GH 518-519-DEF 197-ERD 2166-YRD 478-KAMUS c.1, s.112-
 ST c.1, s.107-TSÖZ c.1, s.526)

=====

(1) Mehenk مهنك: Zer ve simin ayarını ayan eylemek için sürdükleri ma`ruf siyah hacir ismi. Farisi'de feth-i evveleyn ve âhirde kâf-ı Arabiye ile "mehek محك den galat.

Galatât-ı Hafîd, s.456

Burada Galatat-ı Hafîd'in müellifi büyük bir hata yapmıştır, zira Farsça'da "h ح" harfi taşıyan her kelime Arapçadır. Bu hususta Ferheng-ı Amid'de şu açıklama yer almaktadır:

ح : حرف هشتم الفباى فارسى كه " ح " تلفظ ميشود و آنرا حاء حطی و حاء مهمله هم ميگویند ، بحساب ابجد " ۸ " است. این حرف در لغات فارسى سره وجود ندارد و مخصوص کلمات عربی یا کلمات فارسى مأخوذ از عربی و یا لغات فارسى است که معرب شده باشد .

bk. Ferheng-i Amîd, c.1, s.768

./..

=====

Ayrıca bu kelime Arapça'da olduğu gibi herhangi bir değişiklik yapılmaksızın Farsça'da da aynen kullanılmaktadır:

محك : اسم - عربى (م ح ك) سنگى كه طلا يا نقره را به آن ميالند
 و عيار آنها را آزمايش ميکنند ، در فارسى سنك زر هم گفته شده .

Ferheng-i Amîd, c.2, s.1772

(2) Heybe هيبه : Ebna-yi sebil derununa eşya vaz'ı ile nahçir eyledikleri zarf-ı ma'rûfun ismi. Alâ mâ-hüva'l-meşhûr "heğbe هكبّه" den galattır. Lâkin tetebbu^c-ı Kütüb-i Lugât olundukta, lafz-ı merkum dûş-ı lihâza-ı fakîr olmamağla Arabî'de feth-i hâ-ı mühmele ve sükûn-ı kâf ile "hakbe حقبه" den galat olması mülâyimdir. Farsî'de şey'-i merkûme zamm-ı hâ-ı mu'ceme ve sükûn-ı râ ile hurceyn خرجين itlakı şâyidir.

Galatat-ı Hafîd, s.518-519

Burada şunu da belirtmek isterim ki Arapça'da "heybe" anlamına gelen kelime "hakbe" değil "hakîbe حقبه" dir.

"L" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER

l- l — r d e ğ i ŝ m e s i

K e l i m e O r t a s ı n d a

- kerpeten کربتن ، کردن / kelbetān کلبتان (1)
(bk. GH 375-DEF 175-KT c.2, s.1154-ERD 1535-1561-
YRD 641)

---

(1) bk. s. 265

"M" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER

1- m — b d e ğ i ŝ m e s i

K e l i m e O r t a s ı n d a

- muşamba موشامبا ، موشامبا / muşemma^c مسمع
 (bk. DEF 191-KT c.2, s.1353-1429-ERD 1871-YRD 801-
 LEH c.1, s.783-DERARİ 512-TSÖZ c.2, s.852)

2- m — y d e ğ i ŝ m e s i

- kimyon كيمون ، كيمون / kemmün كيمون (1) (bk. GH
 386-DEF 177-KT c.2, s.1184-ERD 1572-1573-YRD 665-
 LEH c.1, s.698-KAMUS c.3, s.695)

=====

(1) Kimyon كيمون : Raziyanê ve habbetü's-sevdâ' nebât ve tohumlarına şebîh şey'-i ma'rûfun ismi. Arabî'de feth-i kâf ve teşdîd ve zamm-ı mîm ile "kemmün كيمون" dan galat olup Farîsî'de kesr ve medd-i zâ ile zîre derler. Kemmün-ı muharrer Yunani'de medd-i hâ'-ı mu'ceme ile "hāmūn خامون" dan ta'rîb olunduğu Kütüb-i müfredât-ı tibbiyede görülmüştür.

Galatat-ı Hafîd, s.386

Ayrıca bakınız: s. 106.

"N" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER

1- n — d d e ğ i ŝ m e s i

K e l i m e O r t a s ı n d a

- tandır تندر، تندور، تاندير / tennūr تنور (1)
 (bk. GH 117-DEF 72-KT c.1, s.443-446-ERD 481-602-
 YRD 1094-1142-KAMUS c.1, s.781-LEH c.1, s.304-
 TSÖZ c.2, s.1139)

=====

- (1) Tandır، تندر : Eyyâm-ı şitâda berdden vikâye için isti'mâl olunan şey'-i ma'rûfen ismi. Arabi'de etmek (ekmek) tabh eylemek için isti'mâl eyledikleri feth-i tâ ve zamm ve teşdîd-i nûn ile "tennūr تنور" dan galat olup Farisi'de feth-i ta ve tahfif-i nûn ile tenur-hane derler.

Galatat-ı Hafîd, s.118

Kamus'un beyânına göre tennūr تنور Farsça'dan muarrebdir, "zira asıl binâsı tenr تنر" dir, Kelâm-ı Arapta ise Kable`r-râ' nûnu müstemil kelime yoktur."

bk. Kamus Tercümesi, c.1, s.781

2- n — l d e ğ i ŝ m e s i

K e l i m e B a ŝ ı n d a :

- lobut   لوبوت ، لوبوط ، لوبود / nebbūt   نبوت (1)
 (bk. KT c.2, s.1246-ERD 1642-YRD 712-LEH c.1, s.754-
 DERARİ 496-TL c.4, s.309-TSÖZ c.2, s.791)

K e l i m e O r t a s ı n d a :

- kilise   كليسـه ، كليسـا / kenise   كنيسـه
 (bk. DEF 176-KT c.1, s.1181-ERD 1568-YRD 664-TSÖZ c.1,
 s.713-EV 27^b-7)

=====

- (1) Lobut kelimesinin, Kamus-ı Türki'nin dışında, yukarıda sıraladığımız bütün kaynaklarda Arapça "nebbūt   نبوت " kelimesinin muharrefi olduğu belirtilmektedir. Kamus-ı Türki'de ise Türkçe bir kelime olarak gösterilmiştir. Fakat daha önce Türkçe'de kelime başında "l" konsonantı bulunmadığını, başında "l" konsonantı bulunan kelimelerin Türkçe'ye yabancı olduğunu belirtmiştik. Mana bakımından ise bu kelime Arapça'da ağacın biten ve gelişen dalına denir, Türkçe'deki anlamı ise Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğünde şöyle açıklanmıştır: "Lobut: Cündilerin kullandıkları yetmiş seksen santim uzunluğunda dört parmak kalınlığında ağaç adıdır... Lobut; kola kuvvet vermek, cirit atmayı ilerletmek gibi faydaları olduğu gibi topun icadından evvel yüksek duvarlı kalelerin içine aşırarak içindikileri yaralama işinde de kullanılırdı. (bk. c.2, s.368)

- mihladız میخلاڊیز، میخلاڊیز / miġnātīs مغناطیس (1)
 (bk. GH 411-DEF 193-KT c.2, s.1440-ERD 1949-2052-
 YRD 772-TSÖZ c.2, s.832-EV 16^a-16)

3- n — m de ğ i ŝ m e s i

K e l i m e O r t a s ı n d a

- ambar anbar آنبار / enbār أنبار
 (bk. DEF 18-TEH 95-KT c.1, s.56-ERD 207-YRD 55-
 TSÖZ c.1, s.50)
- memba / menba منبع / menba^c منبع
 (bk. YRD 752-TSÖZ c.2, s.820)
- mimber / minber منبر / minber منبر
 (bk. KEMAL 15-GH 435-TAS 107-FAZ 69-DEF 190-KT c.2,
 s.1410-ÖZÖN 511-ERD 1987-YRD 777)
- sümbül / sünbül سنبل / sunbul سنبل
 (bk. ERD 1076-YRD 1039-TSÖZ c.2, s.1096-KAMUS c.3,
 s.251)
- tambur / tanbur طنبور / tunbūr طنبور
 (bk. GH 274-FAZ 38-KT c.2, s.887-ERD 1246-YRD 1093-
 1094-TSÖZ c.2, s.1139-KAMUS c.2, s.10)
- tembih / tenbih تنبيه / tenbīh تنبيه
 (bk. YRD 1135-TSÖZ c.2, s.1168)
- zambak / zanbak زنبق / zenbak زنبق
 (bk. ERD 1015-YRD 1272-TSÖZ c.2, s.1340)

- zembil / zenbil زنبيل / zinbîl زنبيل
(bk. YRD 1277-TSÖZ c.2, s.1344)

4- n r de ğ i ŝ m e s i

K e l i m e O r t a s ı n d a :

- karnabit قنبيط / kunnabît قنبيط (1)
(bk. GH 328-KT c.2, s.1065-DERARİ 417-ERD 1448-YRD 610-
KAMUS c.1, s.249-c.2, s.508)

(1) Karnabit قنبيط : Lahana envâ'ından ma'rûf sebze-
nin ismi. Arabi'de zamm-ı kâf ve feth ve teşdîd-i
nûn ile "Kunnabît قنبيط" dan galat olup Farisi'-
de feth-i kâf-ı Arabiye ve lâm ile kelem-i rumî کلم رومی
ıtlak olunduğu Kütüb-i müfredât-ı tıpta muharrerdir.

Galatat-ı Hafîd, s.328

el-Kurnub الكرنوب : Nûn ile Kunfuz vezninde, ve
el-Kerenb الكرنوب semend vezninde silk سلق
ismidir; alâ-kavlin pek lezzetli nev'ine denür,
alâ-Kavlin Kunnabîت قنبيط yani tahrifle Karnabit
قنبيط ta'bir olunan sebzenin tazesine denür.

Kamus Tercümesi, c.1, s.249

el-Kunnabîت القنبيط : Kâfın zammı ve nûn-ı müşed-
dedenin fethi ile lahana envâ^cının aglaz-ı nev'i-
nin ismidir... Türki'de tahrifle Karnabit قنبيط
dedikleri sebze olacaktır.

Kamus Tercümesi, c.2, s.508

"R" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER

1- r — l de ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e O r t a s ı n d a :

- helise هـلـيسـه / herise هـرـيسـه (bk. TAR c.3, s.1910-DER c.7, s.2334)
- kazulet قـازـولـت / kâzūrāt قـاذـورات (bk. YRD 628-TSÖZ c.1, s.676)
- kelli felli كـلـى فـلـى / kerr ve ferr كـر و فـر (1) (bk. YRD 634-TSÖZ c.1, s.680-ATASÖZ c.2, s.775)
- melhem مـلـهـم / marham مـرـهـم (2) (bk. KT c.2, s.1404-ERD 1974-YRD 751-TAR c.4, s.2802-TSÖZ c.2, s.820-KAMUS c.3, s.471)

b- K e l i m e S o n u n d a :

- tahril تـحـرـيل / tahrir تـحـرـير (bk. KT c.1, s.384-ERD 506-YRD 1083-LEH c.1, s.290-TL c.2, s.127)

(1) Kelli felli: Savaşta çekilip yeniden saldırmak anlamına olan Arapça "Kerr ü ferr كـر و فـر" in sesi ve anlamı deĝişmiş biçimi.

Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, c.2, s.775

Ayrıca bu kelime Türkçe'de "kerliferli" şeklinde de kullanılmaktadır.

bk. Türkçe Sözlük, c.1, s.686

- (2) el-Marham المـرـهـم: Mak'ed vezninde yara üzere uracak yumuşak devâya denür ki tahrifle melhem مـلـهـم ta'bir olunur.

Kamus Tercümesi, c.3, s.471

"S" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER

1- s — \ ç d e ğ i ŝ m e s i

K e l i m e B a ŝ ı n d a :

- çakır چاقر / sakr صقر (1) (bk. KT c.1, s.499-ERD 706-YRD 237-LEH c.1, s.336-TL c.2, s.387-TAR c.2, s.800-AHT c.1, s.469-KAMUS c.1, s.938-c.3, s.160-DOERFER c.111, s.1090-CLAUSON 409)

=====

(1) Bu kelimenin Türkçe'mi olduğu, yoksa Arapça'dan muharref mi olduğu tartışmalıdır. Yukarıda sıraladığımız kaynaklardan sadece Clauson sözlüğünde "çakır" kelimesinin, Arapça "sakr صقر" kelimesinin muharrefi olduğu belirtilmektedir. Türk Luga-tı'nda ise "çakır"ın Arapça sakr kelimesinin muharrefi olduğu ihtimali üzerinde durulmaktadır. Kamus Tercümesinde ise şu açıklama yer almaktadır:

es-Sakr الصقر : Sâdın fethi ve kâfın sükûnı ile her sayd ve şikâr eden kuşa denür, şahin ve doğan cinsinden... Şârihin beyanı üzere sakr darb manasından me'hûzdur. Vech-i mezkûr üzere gerek şahin ve gerek doğan envâ'ından mutlaka şikârî kuşa denür, lâkin isti'mâlde çerg جرج Farisi mukabilinde galib oldu ki Türki'de çakır چاقر

ta'bir ettikleridir.

Kamus Tercümesi, c.1, s.938

Kamus Tercümesinin üçüncü cildinde yine bu açıklama yer almaktadır:

el-Ecdel الأجدل : Şakr صقر ismidir ki cevârih-i tuyurdan çakır چاقر ta'bir ettikleridir.

Kamus Tercümesi, c.3, s.160

Ahterî-i Kebîr'de ise şu açıklama yer almaktadır:

es-Sakr المصقر : Doğan enva'ından çakır چاقر dedikleri kuş. (bk. c.1, s.469)

Şunu da belirtmek isteriz ki çakır kelimesi Divânü Lugâti Türk'te bulunmakla beraber sadece "gök yüzlü" anlamına gelmektedir.

bk. Divanü Lugati Türk Tercümesi c.1, s.363

Bizim kanaatimize göre Divanü Lugati Türk'te bulunan çakır kelimesi doğan ile birlikte "çakır doğan" olarak kullanılmış ve zamanla doğan kelimesi kullanılıştan düşmüş ve çakır doğan yerine sadece çakır kelimesi kullanılır olmuştur; dolayısıyla çakır Arapça sakr kelimesinin muharrefi değildir.

2- s   t de ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e B a ŝ ı n d a :

- tirit تـرـيـت / serid تـرـيـد (1)
 (bk. GH 112-DEF 78-KT c.1, s.401-ERD 540-624-
 YRD 1179-NACİ 234-LEH c.1, s.298-TSÖZ c.2, s.1191-
 AHT c.1, s.180-BÜRH 240)
- tüfl تـفـل / sufl تـفـل (2)
 (bk. GH 114-ERD 573)

b- K e l i m e O r t a s ı n d a :

- matkap مـاـتـكـاب / miskab مـثـقـاب
 (bk. GH 404-KT c.2, s.1253-1288-ERD 1652-1742-
 YRD 737-TSÖZ c.2, s.813-KAMUS c.1, s.83)

(1) bk. s. 276

(2) tüfl تـفـل : Bir şey' e asr olundukta hâsıl olan dürde isim olarak zamm-ı tā'-ı müsennat ile müsta'meldir. Arabi'de zamm-ı sâ'-ı müsellese ile "süfl تـسـفـل " dan galat olup, Fari-si'de zamm-ı dāl ile "dürd دـرـد " derler.

Galatat-ı Hafid, s.114

- kitre كتره / kesīrā' (1) (bk. GH 373-KT c.2, s.1145-ERD 1525-YRD 669-TSÖZ c.1, s.719-KAMUS c.1, s.94)

c- K e l i m e S o n u n d a :

- muhanat مخنث / muhannes مخنث (bk. KT c.2, s.1311-1426-ERD 2026-YRD 790-DERARİ 511-LEH c.1, s.782)

3- s — z d e ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e B a ŝ ı n d a :

- zamk ظمق، ضمق، زمق / samğ صمغ (2)
(bk. GH 265-TAS 80-KT c.2, s.832-ERD 1185-YRD 1272-TSÖZ c.2, s.1340)

=====

(1) Kitre كتره : Katad ta'bir olunan ŝevkin samğ-ı ma'rûfunun ismi. Arabi'de feth-i kâf ve kesr ve medd-i sâ'-ı müsellese ile "Kesīrā' كثره" dan galat olup Farisi'de ism-i mahsusuna zaferyab olmadık. Lâkin zebân-ı merkûmda feth-i tā'-ı evvel ve sükûn-ı sâni ile tetre, somak (summak) varakına ıt-lâk olunmağla Arabi'de summakü'd-debbâğın ve Türki'-de debbâğ tetresi derler.

Galatat-ı Hafîd, s.373

Ayrıca bakanız: s. 61

- (2) ŝamğ صمغ : Ekser-i eşcâr'dan sakız gibi seyelân ve ba'dehu müncemid olan şey'-i ma'rûfun ismi. Arabi'de reth-i sâd-ı muhmele ve sükûn-ı mîm ile "ŝamğ صمغ" dan galat olup Farisi'de kesr-i zâ ve rā ve sükûn-ı nûn ve ŝhirde cîm-i Arabiye ile zirinc زرنج derler.

Galatat-ı Hafîd, s.265

- zanaat / صناعة (bk. YRD 1272-TSÖZ c.2, s.1341)
- zater / زعتر، زعتر / sa^cter صعتر، صعتر (1)
(bk. KT c.1, s.723-ERD 1009-YRD 1274-LEH c.1, s.425-BÜRHH 476)
- zebil / زييل / sebīl سبيل (2)
"ziyan zebil olmak"
(bk. YRD 1276-ATASÖZ c.2, s.967)

b- K e l i m e S o n u n d a Ğ

- ahraz / اهراس / ahres اهرس
(bk. YRD 28-TSÖZ c.1, s.25)
- bornoz / بورنوس، بورنوس / burnus برنس
(bk. GH 83-DEF 61-KT c.1, s.290-KT c.1, s.310-ERD 358-396-YRD 191-LEH c.1, s.223-TSÖZ c.1, s.173-KAMUS c.2, s.216)
- camız / جاميس، جاموس / cāmūs جاموس
(bk. KT c.1, s.466-ERD 637-YRD 213-214-TSÖZ c.1, s.198-KAMUS c.2, s.322)

- =====
- (1) Sa^cter صعتر : Tā-ı müsennât ile Cafer vezninde
ūşe اوشه ismidir ki ma'rūf nebâttır. Amme za-
ter زعتر derler... Lugat-i mezbûre Arabîdir.

Bürhan-ı Katı^c, s.476

- (2) Zebil: (Arapça "sebīl"den) Allah rızası için parasız dağıtılan su ve benzerleri.

Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, c.2, s.967

- Hıdrellez خضر، الیاس / Hıdr, ilyās خضر، الیاس
(bk. DEF 111-NACİ 384-ERD 833-YRD 479-TSÖZ c.1, s.527)
- kereviz کرفس / kerefs کرفس (1)
(bk. GH 378-KT c.2, s.1160-ERD 1542-LEH c.1, s.688-
TSÖZ c.1, s.686)

=====

(1) Kereviz کرفس: Me'kûl ve meşhûr sebzenin ismi. Arabi'de feth-i kâf ve rā ve sükûn-ı fā ile "Kerefs کرفس"den galat olup Fârisi'de ber i'râb-ı Arabi ve kâf-ı Arabiye ile keresf کرسف derler.

Galatat-ı Hafîd, s.378

el-Kerefs الكرفس : Kâfın ve rânın fethi ile sebze-i ma'rûf ismidir. Türki'de tahrifle kereviz کرفس derler. Azimü'l-menâfi^c, müdirrû'l-bevl, muhallilü'r-riyâh ve külye ve kebed ve mesaneyi münakki ve süddelerini müfettih ve cima'ı mukavvidir. Hususen sahk olunmuş tohumu sükker ve semn ile memzucen üç gün ale'r-rîk içilse ol bâbda acîbü'l-eserdir, lâkin rahimde olan ceninlere ve gebe hatunlara ve masrû'lara muzırdır.

Kamus Tercümesi, c.2, s.284

- (1) kunduz قندوز / قندس kundus (1)
 (bk. KT c.2, s.1116-ERD 1499-YRD 685-LEH c.1, s.668-
 DERARİ 441-TSÖZ c.1, s.759)
- mehez مـهـز / مـهـس meles
 (bk. KT c.2, s.1401-YRD 751-LEH c.1, s.777-TSÖZ
 c.2, s.819)
- mihladız میخـلادیز / میخـناتیس mignātīs
 (bk. GH 411-KT c.2, s.1440-ERD 1949-2052-YRD 772)

=====

(1) el-Muncid'in beyanına göre Kundus قندس keli-
 mesi Farsça gundiseg کندسیک kelimesinin
 muarrebidir. (bk. el-Muncid, s.657)

"ş" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER

1- ş — / s de ğ i ş m e s i

K e l i m e O r t a s ı n d a :

- masat مَسَات / mişhaz مِشْهَاز

(bk. DEF 186-KT c.2, s.1355-ERD 1866-ERD 1874-YRD 734-
LEH c.1, s.772-TSÖZ c.2, s.811)

"T" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER

1- t — d d e ğ i ŝ m e s i

a- K e l i m e B a ŝ ı n d a :

- davul طاول / tabl طبل (bk. DEF 153-KT c.12, s.873-ERD 1229-YRD 275-LEH c.1, s.526-TSÖZ c.1, s.274)

- demirhindi ديمرهندي / temr hindi تمرهندي (bk. DEF 120-YRD 282)

- dut دوت / tüt توت (1) (bk. KT c.2, s.891-ERD 1250-YRD 315-TSÖZ c.1, s.337-KAMUS c.1, s.296)

b- K e l i m e O r t a s ı n d a :

- badi بادى / batt بط (bk. DEF 52-KT c.1, s.260-LEH c.1, s.173-ERD 318-YRD 117-TSÖZ c.1, s.104-KAMUS c.2, s.457)

- badya باديا / batya باطيه / bātiye باطيه (2) (bk. GH 67-ERD 318-YRD 118-KAMUS c.3, s.768-DERARİ 98-LEH c.1, s.173)

=====
(1) et-Tüt التوت: Tānın zammı ile firsâd ismidir ki Tūrki'de dahi dut توت ile ma'ruf meyvedir.

Kamus Tercümesi, c.1, s.296

(2) Badya باديه : Tūrâbdan i'mâl olunan marûf ve ke-bîr çömleğin ismi. Arabi'de medd-i ba ve dal yerine tā ile "bātiye باطيه" den galat

Galatat-ı Hafîd, s.67

Ayrıca bk. s. 94

- kadayıf   قطائف / کدایف، قدايف (1)
 (bk. GH 327-DEF 169-KT c.2, s.1074-ERD 1460-YRD 576-
 TSÖZ c.1, s.617)
- kadife   قطيفه / کدیفه، قديفه (2)
 (bk. GH 328-DEF 169-KT c.2, s.1076-ERD 1463-YRD 577-
 TSÖZ c.1, s.618-KAMUS c.2, s.828)

=====

(1) Kadayıf   قدايف: Zamanımızda yassı kadayıf diye
 ma'rûf me'kûlun ismi. Arabi'de feth-i kâf ve medd-i
 tā ile "Kata'if   قطائف"dan galat olup Farisi'de
 feth-i fā ve hā-ı mu'ceme ve tā ve sükûn-ı rā ve
 şîn ile ferheşte   فرخسته

Galatat-ı Hafîd, s.327

(2) Kadife   قديفه: Ma'rûf havlı kumaşın ismi. Arabi'de
 feth-i kâf ve kesr ve medd-i tā ile "Katife   قطيفه"
 den galat olup Farisi'de egerçi katife kesîrû'l-
 isti'mâldır, lâkin kuhh Derîye'de feth-ı Kâf-ı Ara-
 biye ve nûn ve sükûn-ı lâm ve yâ ve kesr-i kâf-ı
 sâniye ile kulnine   کلکینه derler.

Galatat-ı Hafîd, s.328

el-Katîfe   القطيفه : Sefine vezninde Farisi'de
 şâdurvân ta'bir olunan tüylü ve saçaklı büyük Acem
 keçesine, ve havlı ve saçaklı ihrama denür. Cem'i
 Katâ'ifdir ve Kutufdur, zammateyn ile. Hâlâ Kadife
 قديفه ta'bir olunan kumaşa kadife ıtlakı ondan
 me'hûzdur.

Kamus Tercümesi, c.2, s.828

- sand سند ، سنت / sanṭ سنت (1)
 (bk. KT c.2, s.833-ERD 1186-1187-YRD 983-DERARİ 339-
 LEH c.1, s.492-KAMUS c.2, s.483)
- şerid (şerit) شريد ، شريت / şerīt شریط
 (bk. GH 249-DEF 145-KT c.1, s.776-ERD 1124-YRD 1056-
 TSÖZ c.2, s.1117)

2- t ت k d e ğ i ŝ m e s i

K e l i m e O r t a s ı n d a :

- aktar آقطار / cattār قطار
 (bk. DEF 16-KT c.1, s.45-ERD 166-YRD 40-LEH c.1, s.38-
 TSÖZ c.1, s.34)

(1) Sand سند kelimesi سنت (sand) dahi yazılır. Arabisi sanṭ سنت

Lehce-i Osmani, c.1, s.492

es-Sanṭ السنت : Sīnin fethi ve nūnun sūkū-
 nı ile bir nevi şecer-i karaz قسط isimdir
 ki Mısır diyârında nâbit olur. Mısırın odunu andan
 olur. Meşe ağacındandır. Orada Türk adamları sand
سنت ağacı derler.

Kamus Tercümesi, c.2, s.483

"v" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER

1- v — b d e ğ i ŝ m e s i

K e l i m e e O r t a s ı n d a

- esbab اسباب / esvāb ائـواب (1) (bk. GH 25-TAS 18-KT c.1, s.71-ERD 25-85)
- kispet / kisbet كسبت / kisvet كسوة (bk. DEF 176-KT c.2, s.1164-1168-ERD 1546-1550-YRD 668-DERARİ 461-LEH c.1, s.689-TL c.4, s.71-TSÖZ c.1, s.718)
- kubat kobat قوبات، قواد / kavvād قواد (2) (bk. KT c.2, s.1087-ERD 1479-LEH c.1, s.640-TL c.3, s.838-YRD 669-TSÖZ c.1, s.753-DER c.8, s.2890-2987)

=====

(1) Esbāb اسباب : Giyilecek envā^c-ı melbusâtın ismi. Arabi'de sevbin cem'i feth-i hemze ve sükûn-ı sâ-ı mü-sellese ile "esvāb ائـواب " dan galat olup Farisi'de feth ve medd-i cîm ve hâ' ve feth-i mîm ve sükûn-ı hâ ile cânehâ جامهـا derler.

Galatat-ı Hafîd, s.25

(2) Kubat (Kobat)kelimesi, aslı tam olarak anlaşılmıyan kelimelerden biridir.

Divanü Lugatit-Türk'te ve Clauson'un sözlüğünde bulunmamaktadır. Kamus-ı Türki'de Türkçe bir kelime olarak gösterilmiştir. Eski Redhouse Sözlüğü ve Lençe-i Osmani'de eski mulûk-ı Kiyâniyan-ı İnan'dan "Kubād قباد " dan galat olarak gösterilmiş, Türk Lugati'nde ise Ermenice olduğu belirtilmiştir. Yeni Redhouse Sözlüğü'nde ise Arapça "Kavvād قواد " kelimesinin muharrefi olduğu kaydedilmektedir.

Ayrıca Kubat kelimesi gubat şeklinde de kullanılmaktadır.

2- v   f d e ğ i ŝ m e s i

K e l i m e   O r t a s ı n d a

- saffet   فوت   /   safvet   فوت
 (bk. YRD 971-TSÖZ c.2, s.1001)

3- v   l d e ğ i ŝ m e s i

- molla   ملا ،   /   mevlā   مولى (1)
 (bk. GH 438-TAS 107-DEF 190-NACİ 829-KT c.2, s.1398-
 ERD 1961-2036-YRD 782-TSÖZ c.2, s.842-EV 12^b-29)

=====

(1) bk. s. 112

"y" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER

1- y — / c de ğ i ŝ m e s i

K e l i m e B a ŝ ı n d a

- cerbu`a   جر بـ وءه   /   yerbū^c   ير بـ وء
 cerbuga   جر بـ فا

(bk. ERD 653-YRD 223-KT c.1, s.473-TL c.2, s.294-
 LEH c.1, s.317)

"Z" İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER

1- z — d de ğ i ŝ m e s i

K e l i m e O r t a s ı n d a :

- gıda غدا / ğizā' 'غذا' (1) (bk. GH 314-FAZ 44-DEF 160-TAS 81-KT c.2, s.962-963-ERD 1337-YRD 399-TSÖZ c.1, s.446-KEMAL 13)

2- z — s d e ğ i ŝ m e s i

K e l i m e B a ŝ ı n d a :

- safran زعفران / za^cfarān زعفران (2)
(bk. GH 258-KT c.2, s.828-ERD 1179-YRD 971-TSÖZ c.2, s.1001-KAMUS c.1, s.876)

=====

(1) Gıda غدا : Nümuv ve kıvam-ı cism olan bedel-i mâ-yetehallel ekl ü şurb manasına dâl-ı mühmele ile isti'mâlî şâyi'dir. Arabi'de kesr-i gayn ve medd-i zâl-ı mu'ceme ile "ğizā' 'غذا' " dan galat olup Farisi'de zamm-ı tā ve vāv-ı marûfe ve feth-i şîn ile tüşe توشه derler.

Galatat-ı Hafîd, s.314

- (2) ez-Za^cfarān الزعفران : Zânın ve fânın fethi ile dârû-yi ma'rûf ismidir ki ^cavâm Türki'de safran زعفران ta'bir ederler.

Kamus Tercümesi, c.1, s.876

Safran زعفران : Soğan çiçeğinden cem' ile isti'mâl olunan şey'-i ma'rûfun ismi. Arabi'de feth-i zā ve fā ve sükûn-ı ayn ile "za'farân زعفران" dan galat olup Farisi'de feth-i kâf-i Arabiyye ve şîn ve sükûn-ı rā ve mîm ile kersem کرسیم derler.

Galatât-ı Hafîd, s.258

- sokak سوقاق / سوقاق، سوقاق، سوقاق (1)
 (bk. GH 239-DEF 142-KT c.1, s.748-c.2, s.840-ERD 1193-
 YRD 1026-LEH c.1, s.499-TL c.3, s.343-TSÖZ c.2, s.1070)

3- z — t d e ğ i ŝ m e s i

K e l i m e O r t a s ı n d a :

- hatire حظيره / حظيره hazîre (2)
 (bk. FAZ 22-KT c.1, s.552-584-EV 128^b-3, 140^a-7, 140^a-8,
 141^a-9-140^b-10-140^b-22, 141^b-1, 141^b-13, 142^a-33,
 142^b-9, 142^b-17)

=====

- (1) Sokak سوقاق : Sikke, yani şehirler ve kasabat
 ve kura derunlarında ma'rûf yolların ismi. Arabi'de
 zamm-ı zâl ile "zukak سوقاق" dan galat olup Fa-
 risi'de zamm-ı kâf-ı Arabiyye ve vâv-ı ma'rûfe ve
 feth-i cîm farisiye ile küçe كوجه derler.

Galatat-ı Hafîd, s.239

- (2) Hazîre حظيره : Nokta mahallinin tebdili ile sehven
 "hatire خطيره" dahi kullanılır.

Kamus-ı Türki, c.1, s.552

Hatire خطيره : Sehven "hazire حظيره" yerine
 kullanılır.

Kamus-ı Türki, c.1, s.584

Hazîre حظيره : Bir nesneyi dairen madar muhit olan
 şey'e denür. Biz mecazen etrafı duvar veya sair şey'
 ile çevirilip defn-i emvâta tahsis olunan mahalda

=====
 isti'mâl ediyoruz. Tâ'-ı mühmele ile hatire خطيره galattır.

Fazılın Galatat Defteri, s.22

Biz İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde 2371 numarada kayıtlı bulunan Evliya Çelebi Seyahatnamesi birinci cildinin yazma nüshasını taradığımızda, bu kelimenin metinde umumiyetle tâ'-ı mühmele ile "hatfire خطيره" şeklinde yazılmış olduğunu gördük. Tesbitlerimizden birkaç örnek sunuyoruz:

--- Ve eş-Şeyh Seyyid Velâyet İslambol'da mescidi hatîresinde خطيره سنده âsûde yatar.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.128^b-3

---El Mevlâ Şeyh Mehemed Çelebi... Atpazarı Kurbünde Husâm Bey Zâde mescidi hatîresinde خطيره سنده medfûndur

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.140^b-22

---El-Mevlâ Kınalızâde Ali Efendi Nişancı Paşa cami'i hatîresinde خطيره سنده medfûndur.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.141^b-32

---Şeyh Vefa Hazretlerinin cami'i hatîresinde خطيره سنده kutb-i cihan eş-Şeyh Şa'ban Efendi cenbinde medfûndur.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.141^b-1

---Zincirli Kuyu Kurbünde validelerinin Dârü'l-Kurrâ' nâm mevzi'in hatîresinde خطيره سنده medfûndur.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.142^a-33

HEMZE VE AYIN (ء ، ع) İLE İLGİLİ
DEĞİŞMELER

Hemze ve ayın (ء ، ع), Arapça'ya mahsus birer gırtlak konsonantı (hurûf-ı halk حروف حلق) dırlar. Bunlar Türkçe'de, kelime başında düşerler: امر emr inâd عناد ... gibi. Kelime ortasında, hece sonunda bulunuyorlarsa umumiyetle kendinden önce gelen sesliyi uzatırlar: memur مامور - tesir تأثير - mana معنی - tamir تعمیر ... gibi. Hece başında bulunuyorlarsa, yine umumiyetle "kesme" hâlinde kelimeyi Türkçe'ye göre değişik şekilde hecelere bölerler: neş'et نبوءت meb^cūs مبعوث gibi. Kelime sonunda ise, umumiyetle düşerler, bazan da kesme şeklinde telaffuz edilirler: icrâ اجرا menşe منشأ câmi جامع fecî فجيع mâni مانع sun' صنع gibi.

Fakat zamanla ağızlarda ve yazıda, Türkçe'de karşılığı bulunmayan bu iki sesin yerine kullanılan bu kesmeler kaybolmaktadır. Nitekim bugün hem ağızlarda, hem yazıda bu kesmeler gösterilmemektedir; hattâ câmi' gibi bazı kelimeler artık cami-si şeklinde vokalle biten kelimeler gibi "-si" iyelik ekiyle kullanılmaktadır.

Hemze ve ayın konsonantınının Türkçe'deki durumunu açıkladıktan sonra asıl konumuza gelelim:

Arapça'dan Türkçe'ye geçen, hemze veyahut ayn konsonantı taşıyan bazı kelimelerde bir takım konsonant değişimleri meydana gelmiştir; yani hemze veya ayn'ın yerini başka bir konsonant almıştır. Bu hadiseye maruz kalan kelimeler şunlardır:

HEMZE (ء) İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER

Daha önce belirttiğimiz gibi Hemze, Arapça'ya mahsus bir gırtlak konsonantıdır. Türkçe'de kelime başında düşer, kelime ortasında umumiyetle kesme şeklinde telaffuz edilir, kelime sonunda ise kimi kez düşer, kimi kez kesme şeklinde telaffuz edilir. Bazı kelimelerde hemze-yi gösteren kesmeler, yerini başka bir konsonanta bırakırlar, böylece kelimedeki bir konsonant değişimi meydana gelir.

1- Hemze (ء) — v değişmesi

Kelime Sonunda:

- neşv   نشو / neş'   نشء ، nuşu'   نشوء (1)
neşv ü nema

(bk. TAS 109-GH 479-KT c.2, s.1460-ERD 2083-YRD 880-LEH c.2, s.1420)

=====

(1) Daha önce bu kelimenin Arapça "neş'   نشء " veya "nuşu'   نشوء" kelimesinin muharrefi olduğunu belirtmiştik (bk. s. 179) Birincisinde hemze V'ye dönüşmüştür, ikincisinde ise kelimenin sonundaki hemze düşünce, aslında konsonant olan ve bazan uzun ū vokalini gösteren "v/ū " kendi aslına dönmüştür.

AYIN (ع) İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER

Daha önce belirttiğimiz gibi ayın (ء) da Arapça'ya mahsus bir gırtlak konsonantıdır. Hemze gibi, Türkçe'de kelime başında düşer, kelime ortasında umumiyetle kesme şeklinde telaffuz edilir, kelime sonunda ise kimi kez düşer, kimi kez kesme şeklinde telaffuz edilir. Hemze'de olduğu gibi bunda da bazı kelimelerde "ayın"ı gösteren kesmeler, yerini başka bir konsonanta bırakırlar, böylece kelimedeki bir konsonant değişmesi meydana gelir.

1- ayın (ع ء) — h değişmesi

a- Kelime Başında:

- hekkâm   هكّام   /   ءakkām   عكّام (bk. KT c.2, s.1509-DERARİ 532-LEH c.2, s.803)
  - hünnap   هَنّاب، خَنّاب   /   ءunnāb   عَنّاب (1)
- (bk. GH 517-KT c.2, s.953-YRD 498-TSÖZ c.1, s.543)

=====

(1) Hünnap   هَنّاب : Meyve-i ma'rûfe-i meşhûrenin ismi. Arabi'de zamm-ı ayın ve teşdîd ve medd-i nûn ile "ءunnāb   عَنّاب " dan galat olup Farisi'de kesr-i şîn ve sükûn-ı yâ ve nûn ve âhirde kâf-ı acemiye ile şilāng   شيلانك derler.

b- Kelime Ortasında:

- luhuk لـُحُوق / la^cūk لعـُوق (bk. ERD 1627-YRD 713-KT c.2, s.1238-DERARİ 493)
- şehriye شـَهِرِيَّة / şa^criyye شـَعْرِيَّة (bk. DEF 147-KT c.1, s.791-ERD 1127-1144-YRD 1054-TSÖZ c.2, s.1114)
- zuhaf زـُحَاف / zu^cāf زـَعِاف (bk. DEF 131-KT c.1, s.682-685-DERARİ 280-YRD 1289)

c- Kelime Sonunda:

- matah مـَتَاه / metā^c مـَتَاع (bk. YRD 736-TAR c.4, s.2798-TSÖZ c.2, s.813)
- talih طـَالِح / tāli^c طـَالِح (bk. TAS 75-YRD 1091-TSÖZ c.2, s.1137)
- tamah طـَمَاح / tama^c طـَمَاح (bk. YRD 1092-TSÖZ c.2, s.1138)

II

KONSONANT TÜREMESİ

Konsonant türemeleri, Arapça kelimelerin, yine en az emek kanununa bağlı olarak, Türkçe'nin söyleyişine uydurma, daha kolay söyleme eğilimi sonucu ortaya çıkmaktadır.

Türkiye Türkçesi'nde kullanılan Arapça kelimelerde meydana gelen konsonant türemesi daha çok kelime başında ve kelime ortasında görülür. Ancak bu hadise, vokal türemelerinde olduğu kadar yaygın değildir.

1- Kelime Başında

Türkçe'de h, v, y gibi konsonantlar, vokal ile başlayan bazı kelimelerin başına getirilir:

ark \ hark,   urmak \ vurmak,
ılan \ yılan,   ılduz \ yıldız ... gibi.⁽¹⁾

Tesbitlerimize göre, bu hadise, Türkçe'de kullanılan Arapça kelimelerden sadece üçünde kendini göstermiştir. Bu kelimelerden birinin başına "h" konsonantı,

=====

(1) bk. Banguoğlu, Tahsin: Türkçenin Grameri, İstanbul 1974, s.67.

diğerlerinin başına ise "y" konsonantı getirilmiştir.

Bu kelimeler şunlardır:

- heyam هيام "heyamola هيامولا ، هيامولا" / عييام (1) عييام
(bk. TAS 114-DEF 198-KT c.2, s.1517-LEH c.1, s.804-
RK 1098)

=====

- (1) Heyamola bazı kaynaklara göre "eyyam ola ايام اولاً" bazılarına göre ise "hey yâ mevlâ هـى يا مولى" dan muharref:

-Heyamola هيامولا : Aslı "eyyam ola" yahut "hey yâ mevlâ".

Kamus-ı Türki, c.2, s.1517

-Heyamola yelesa هيامولا يـلـسـا : Eski gemiciler müsaid hava olup sefînenin yürümesine muvafık rüzgâr hüub etsin diye tekellüm ettikleri bir kelâmıdır ki eyyâm ola yel ese ايام اوله يـل ايسـه sözünden muharreftir.

Tashihü`l-Galatat ve`l-Muharrefât, 114.

-Heyamol veya heyamola "eyyam ola yel ese" den veya "hey ya mola" dan gelmedir. Eskiden gemiciler gemi demirini çekerken veyahut amele inşaatta ağır bir şey kaldırır veya şahmerdanı yukarı çekerken kuvvet birliğini temin etmek için hep bir ağızdan "heyamola yelesa, heyamo heyamo" derlerdi.

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,

c.1, s.802.

- yesir يسير / esir اسير (bk. DEF 199-TAS 115-ERD 2203-TAR c.6, s.4550-YRD 1254)
- yulaf يولاف / cullef عولف (1) (bk. KT c.2, s.1568-ERD 2218-YRD 1262-LEH c.1, s.851-TSÖZ c.2, s.1325)

2- Kelime Ortasında

Kelime ortasında meydana gelen konsonant türemesi hadisesi aslında Türkçe'de kullanılan bazı Arapça kelimelerin ortasında yer alan gırtlak konsonantı hemzenin düşmesinden ileri gelmektedir. Kelime ortasında bulunan hemzenin düşmesiyle vokal çatışması meydana gelmekte, bu çatışmayı önlemek için umumiyetle iki vokalin arasında bir "y" türetilmektedir. (※) Örnek olarak şu kelimeleri sıralı-
=====

(1) Yulaf'ın "yem" anlamına gelen Arapça alef عولف kelimesinin muharrefi olduğu Yeni Redhouse Sözlüğünde belirtilmektedir. Fakat bizce yulaf, develer tarafından otlanan, taze baklaya benzeyen talh ağacının meyvesi anlamına gelen Arapça cullef عولف kelimesinin muharrefidir.

(※) Tahsin Banguoğlu bu meseleyi başka bir şekilde ele almaktadır: "Yabancı kelimelerde çatışma bazan da bir toplanma ile, yani seslilerden dar olanın, zayıf seslinin bir yarım sesliye dönmesiyle giderilir, kuvvetli sesli kalır:

faide ا fayda, sahife ا sayfa, taife ا tayfa,
kaimmakam ا kaymakam

gibi. Ancak hece başında ve sonunda çift sesdeşlerden hoşlanmadığımız için bu durumda çatışmayı toplanma yerine bir yarım sesli, yani bir koruma sesdeşi ile gideririz:

Kataif ا kadayıf, cihaz ا ceyiz gibi.

bk. Türkçe'nin Grameri, s.69 ve ötesi.

yoruz:

- acayip / acayib عجاب / ^cacā'ib عجاب (bk. YRD 6-EV 9^a-25, 16^a-29, 17^a-3)
- alayim / عليم ^calā'im (bk. YRD 45-EV 16^a-23)
- Ayşe / عايشه ^cĀ'işe (bk. YRD 107-EV 38^b-33)
- Cezayir / جزائر Cezā'ir (bk. YRD 226-EV 6^b-17)
- delâyl / دلائل delā'il (bk. EV 3^b-15)
- fayda / فايده fā'ide (bk. YRD 362-EV 18^a-26, 30^b-1)
- layık / لايق lā'ik (bk. YRD 706)
- layiha / لايحه lā'ihe (bk. YRD 706)
- rayic / رايج rā'ic (bk. YRD 950)
- rayiha / رايحه rā'ihe (bk. YRD 950-EV 2^b-33, 3^a-2, 18^a-7)
- seyis / سئيس sā'is (bk. YRD 1008-DEF 142)
- tayfa / طائفه ، طايفا / tā'ife طائفه (bk. YRD 1109-EV 11^b-29)

III

KONSONANT DÜŞMESİ

Türkiye Türkçesi'nde kullanılan Arapça kelimelerde meydana gelen konsonant düşmesi, Türkçe'nin ses yapısına uydurma, konuşma ve söyleyişi kolaylaştırma gayesiyle ortaya çıkan bir hadisedir.

Konsonant düşmesi hadisesi ekseriyetle kelime ortasında, çok az oranda kelime başında ve kelime sonunda olmak üzere üç ayrı şekilde görülür.

1- Kelime Başında

Kelime başında konsonant düşmesinin çok az örneği vardır:

- afakan   افكان   /   hafakān   خفكان (1)

(bk. GH 40-TAS 27-ERD 159-YRD 16-TSÖZ c.1, s.14)

=====

(1) Afakan   افكان : Kalbin ihtilâc ve ıztırâbından hulku-
ma ârız olan sıklet manasına hemze ile müsta'meldir.
Arabi'de illet-i merkumenin ismi olan fetheteyn ve
medd-i kâf ile "hafakān   خفكان"dan galat olup Farisi'-
de zamm-ı kâf ve sükûn-ı fâ ve nûn ve lâm ve feth-i tâ
ve kesr-i dâl ile kuften-dil   كوفتن دل derler.

Galatat-ı Hafîd, s.40

2- Kelime Ortasında

a- İkiz Konsonant:

Kelime ortasında meydana gelen konsonant düşmesi, en çok ikiz konsonant taşıyan kelimelerde görülmektedir. Bunun sebebi Türkçe'de kelime köklerinde aynı cinsten iki konsonant yan yana bulunmamasıdır.

Bir başka deyişle Türkçe'de kökten ikiz konsonantlar yoktur. Organik ikizleşme ise nadirdir: İkki, sekiz, tokuz, ottuz, ellig ... gibi.

Ancak iç seste üretim, birleşim, ses değişmesi yollarıyla gelmiş oldukları belli, veya çekimle karşılaşmış aynı cinsten iki konsonanta rastlanır: anne, belli, yassı, gömme, akkuyruk, tutturmak, kireççi, yolluk, ıssız, yuttum ... gibi. (1)

Bu sebeple bir çok Arapça kelimelerdeki ikiz konsonantlar kelime ortasında bir hayli tekleşmeye uğrarlar: ama, kere, hamam, kasap, mürvet ... gibi.

Buna karşılık ikiz konsonantlar taşıyan ve oldukları gibi Türkçe'de kullanılanlar var: cadde, cellâd, hisse, müddet, kubbe ... gibi.

Ayrıca Ca^clîf (yapma) masdarlardaki iki "y" konsonantından birisi de umumiyetle düşmektedir:

beşeriyet	(/)	beşeriyet)
Cumhuriyet	(/)	Cumhuriyet)
hürriyet	(/)	hurriyet)
insaniyet	(/)	insaniyet) ... gibi.

=====

(1) Banguoğlu, Tahsin: Türkçenin Grameri, İstanbul 1974, s.62

b- Başka Konsonantların Düşmesi:

İkiz konsonantlar dışında b, d, v, y gibi konsonantların da düştüğü görülür. Fakat bu hadiseye en çok maruz kalan "h" konsonantıdır. Sızmalı bir gırtlaksı olan "h" türlü durumlarda erir ve düşer. Bunun başlıca sebebi Türkçe kelimelerde aslî olarak "h" sesi bulunmamasıdır.

Kelime ortasında konsonant düşmesine maruz kalan tesbit ettiğimiz kelimeler şunlardır:

"b" düşmesi:

- acelacayip عجلعائب / a^ccebu`l-^cacā'ib اعجب العجائب
(bk. KT c.1, s.928-ERD 1287-YRD 6-LEH c.1, s.559)
- libade لباده / lubbāde لباده (1)
(bk. GH 396-KT c.2, s.1236-YRD 711-KAMUS c.1, s.685)
- labut لبوت / nebbūt لبوت (2)
(bk. KT c.2, s.1246-ERD 1642-YRD 712-LEH c.1, s.754-
DERARİ 496-TL c.4, s.309-TSÖZ c.2, s.791)
- muşabak مشابك / muşebbek مشابك
(bk. KT c.2, s.1348-1429-YRD 801-DERARİ 512-LEH c.1,
s. 783-TL c.4, s.386)

=====

(1) bk. s. 190

(2) bk. s. 306

"d" düşmesi:

- cılıkava جلد قفا / cild-i kafā جلد قفا
(bk. DEF 97-KT c.1, s.479-ERD 671-YRD 227-LEH c.1, s.321-
TL c.2, s.315-TSÖZ c.1, s.209)

"f" düşmesi:

- küfe كوفه / kuffa قفه (1) (bk. KT c.2,
s.1206-TL c.4, s.185-LEH c.1, s.706-YRD 694-TSÖZ c.1,
s.773-KAMUS c.2, s.829)
- mahfe مانه، محفه / mihafe محفه (bk. GH 411-
KT c.2, s.1302-ERD 1765-YRD 721)

=====

(1) Küfe kelimesinin aslının köfün كوفون olduğu lehce-i Osmanî ve Kamus-ı Türki'de belirtilmektedir. Türk Lügat'inde ise Rumca bir kelime olduğu kaydedilmektedir. Diğer kaynaklarda ise Arapça Kuffa قفه kelimesinin muharrefi olduğu açıklanmaktadır. Kamus Tercümesi'nde şu açıklama yer almaktadır:

el-Kuffa القفه : Kâfın zammı ile tahrifle küfe كوفه ta'bir olunan zarfa denür ki çitten ve çubuktan kabak tarzından örüp içine nesne korlar.

Kamus Tercümesi, c.2, s.829

Şunu da belirtelim ki bu kelime Divanü Lugati't-Türk'te ve Clauson Sözlüğünde bulunmamaktadır.

- tefe تفه / daffe دفه (bk. KT c.1, s.612-ERD 574-YRD 1121-TSÖZ c.2, s.1159-TAR c.2, s.1034-KAMUS c.2, s.760)

"h" düşmesi:

- kit قیت / kaht قط
(bk. DEF 171-173-KT c.2, s.1074-ERD 1459-1504-YRD 658-TSÖZ c.1, s.706-TAR c.4, s.2522)
- mafer مافر / mihfir مخفر (bk. KT c.2, s.1258-ERD 1658-YRD 718-DERARİ 499-LEH c.1, s.761)
- maşat مشات (maşatlık) / meşhed مشهد
(bk. KT c.2, s.1348-LEH c.1, s.771-YRD 736-TL c.4, s.386-TSÖZ c.2, s.813)
- matara مطره / mathere mithere⁽¹⁾ مطهره
(bk. GH 426-DEF 187-KT c.2, s.1363-ERD 1652-1658-1890-YRD 737-TSÖZ c.2, s.813-KAMUS c.2, s.11)

=====
(1) Matara مطره : Ekseri köseleden i'mâl ve ebnâ-yı sebebi lin isti'mal eyledikleri şey'-i ma'rûfun ismi. Alâ mâ-hüve`l-meşhûr Arabi'de mutlaka kendi ile taharet olunan kap manasına kesr veya feth-i mim ile "mathere مطهره " den galattır.

Galatat-ı Hafîd, s.426

Metare متاره : Hezare vezninde ibrik ve âftâbe manasınadır... Arabi'de maṭhere مطهره ve 'amme matara مطره derler.

Bürhan-ı Kâtı Tercümesi, s.752

el-Mithere ve el-Mathere المطهره : Mîmin kesri ve fethi ile kendisiyle tatahür olunacak kaba denür; ibrik ve satl gibi ve hassaten edâvâya, ya'ni tahrifile matara مطره ta'bir olunan ma'rûf kaba denür ki galib isti'mâldır.

Kamus Tercümesi, c.2, s.11

- sahaf صحاف / sahhaf صحاف
(bk. YRD 973-TSÖZ c.2, s.1004)
- salep سالب / sahleb سحلب (1)
(bk. DEF 135-KT c.1, s.701-ERD 1030-YRD 979-DERARI 288-
LEH c.1, s.432)

=====

(1) Bu kelime kaynaklarda şöyle açıklanmıştır:

-Salep سالب : Arapça "huṣā'ü`ṣ-sa^cleb خصاء الثعلب"
den

Kamus-ı Türki, c.1, s.701

-Salep سالب : Arapça "huṣyatü`ṣ-sa^cleb خصية الثعلب"
Lehce-i Osmanî, c.1, s.432

-Salep سالب : Bir nebâtın kökünden istihsal
olunup kaynatılarak sıcak sıcak içilen ma'rûf gu-
bar manasına gelen ve bazan sa^cleb ثعلب ,
sahleb سحلب imlâlarıyla yazılan bu kelime-
nin aslı Arabî "huṣā'ü`ṣ-sa^cleb خصاء الثعلب"
dir ki "tilki hayası" demektir.

Defter-i Galatat, s.135

- Eski ve Yeni Redhouse Sözlüklerinde ise Arapça
sa^cleb ثعلب " kelimesinin muharrefi oldu-
ğu belirtilmektedir.

Burada düzeltilmesi gereken iki hata var:

Birincisi bitki adı olarak "huṣā'ü`ṣ-sa^cleb خصاء الثعلب"
değil, doğrusu "huṣā es-sa^cleb خصى الثعلب"dir.

=====

İkincisi salep kelimesinin Arapça husā'ü`s-sa^cleb'in muharrefi olduğunun belirtilmesi de yanlıştır. Zira bu bitki grubunun asıl adı "sahleb سحلب" gillerdir, ve o grubun içinde çok çeşitli bitki vardır; ez cümle "husā' es-sa^cleb خصى الثعلب (tilki hayası) ve husā' el-keleb خصى الكلب (köpek hayası) ve husā' ed-dīk خصى الديك (horoz hayası) ve husyatü'l-bahr خصية البحر (deniz hayası), bu bitkilerin çeşitleri. Bildiğimiz ve içtiğimiz salebin tozu bunlardan elde ediliyor (bk. el-Mu^ccemu'l-Vasīt, c.1, s.239 ve el-Müncid, s.182-324). Dolayısıyla salep kelimesi, ism-i has olan "husā' es-sa^cleb" in değil, ism-i ^cām (cins ismi) olan "sahleb سحلب" in muharrefi olması daha doğrudur.

Ayrıca eski harflerle yazılan bütün kaynaklarda bu kelimenin peltek s ث ile değil, normal s س ile salep سالب veya sahlep سحلب şeklinde yazıldığı gözönünde bulundurursak, bu bizim görüşümüzü teyit etmektedir.

"k" düşmesi:

- saka ساکا ، صقه ، ساقا / ساكّا' ساقا (1)
(bk. GH 224-FAZ 31-YRD 976-TSÖZ c.2, s.1005-EV 37^a-23-86^b-9)

"l" düşmesi:

- kakule قاقوله ، قاقوله ، قاقوله / قاقوله (2)
(bk. GH 361-KT c.2, s.1032-ERD 1419-YRD 583-KAMUS c.3, s.329)

- (1) Saka ساکا : Su ulaştırıcı ve götürülenlerin ismi-ma'rûfı. Arabî'de feth-i şîn ve teşdîd ve medd-i kâf ile "sakka" ساکا " dan galat.

Galatat-ı Hafîd, s.224

... Ve cünüd-ı İslâmdan ednâ hizmetkârlardan esîr ve üştürban ve sayısân ve 'akkâm ve meş'aleciyân ve saka صقه huddamları dahi dahme-i Efrâsiyâblar bulup...

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, s.86^b-8,

9, 10.

- (2) Kakule قاقوله : İki zirâ^c kadlı ve varakî 'arîz ve huşûnetli ve semeri dallarında müteferrik, diyâr-ı Hindistân'da nâbit, sagir ve kebîr şey'-i meşhûrun ismi. Arabî'de ale'l-umûm sagir

./...

ve kebîrine ıtlak olunan medd-i kâf-ı evvel ve zamm-ı sâni ve teşdîd-i lâm ile "Kākulle كَاكُلُّهُ den galat olup Farisi'de kebîrine medd-i hâ ile hâl هَال ve sagirine kesr ve medd ile Hîl هِيْل derler. Ahali-i Haremeyn muhteremeynin ism-i Arabîsini terk edip lafz-ı Farisi ile kısm-ı sagirine hîl-i Hindi ta'bîrleri emr-i acîbdir.

Galatat-ı Hafîd, s.361

- ei-Kākulle كَاكُلُّهُ : Kâfın zammı ve lâmin teşdîdi ile Türkî'de tanfif ile Kakule كَاكُلُّهُ dedikleri dârûya denür ki bir nebât-ı Hindî semeridir. Itır ve efâvîh kısmındandır. Mideyi ve ciğeri mukavvi ve Kay' ve gaseyana nâfi ve a^clâl-ı barideyi mani'dir.

Kamus Tercümesi, c.3, s.329

- kule قله ، قوله / kulle قله (bk. KT c.1112-
ERD 1496-YRD 683-TSÖZ c.1, s.756)
- sele سله / selle سله (bk. KT c.1,
s.732-TSÖZ c.2, s.1032-YRD 996)
- şelale شلاله / şellāl شلال (bk. KT c.1,
s.784-LEH c.2, s.1194-NACİ 502-YRD 1055-TSÖZ c.2, s.1115)

"m" düşmesi:

- ama اما / emmā اما (bk. KT c.1, s.54-
ERD 193-YRD 55-EV 1^b-13-6^a-9-9^b-33-37^a-1)
- hamal حمال / hemmāl حمال (bk. TAS 62-
DEF 105-ERD 804-YRD 442)
- meramet مرامت / meremmet مرممة (1)
(bk. GH 417-KT c.2, s.1319-ERD 1799-ERD 1815-YRD 757)
- samur سامور / semmūr سامور (bk. DEF 135-
KT c.1, s.735-ERD 1079-YRD 982-KAMUS c.1, s.902)
- tamat طامات / tammāt طامات (bk. KT c.2, s.870-
ERD 1227-YRD 1093-NACİ 520)

=====

(1) Merâmet مرامت : Lâzım-ı 'imâret nesneyi ıslâh eylemek yanı düzmek ve yapmak manasına müst'ameldir. Arabi'de mutlaka ıslâh etmek manasına fetheteyn ve teşdîd ve fethimîm-i sâniye ile "meremmet مرممة" den galat olup Farisi'de medd-i sîn ile sâhten ساختن derler.

"n" düşmesi:

- kına قنا ، قنه / hinnā' حنا (1) (bk. GH 366-DEF 171-TAS 93-KT c.2, s.1083-ERD 1474-YRD 652-
DERARİ 423-TSÖZ c.1, s.696)
- muhanat موحنات ، موحنات ، موحنات / muhannes مهنث (bk. KT c.2, s.1311-1426-ERD 2026-LEH c.1, s.782-YRD 790)

"r" düşmesi:

- faraş فراش / ferraş فراش (2) (bk. DEF 162-KT c.2, s.976-ERD 1371-YRD 360)
- kere كره / kerre كره (bk. YRD 460-TSÖZ c.1, s.686)
- merih مريخ / Mirrîh مريخ (bk. KT c.2, s.1329-ERD 1819-YRD 759)
- saraç سراج / serrāc سراج (3) (bk. GH 218-KT c.1, s.714-ERD 1047-YRD 985-EV 22^b-10-137^a-11-KAMUS c.1, s.411)

=====

(1) bk. s. 295

(2) bk. s. 85

(3) Sarac سراج : Sukiyundan müttahiz-i sürûc ve malzeme-i sairesine ve hânegi etbâ^cdan tesrîc-i devâbba memurlara tahfif-i râ ile itlâkı şayi'dir. Arabi'de müttahizi yan-ı eyer alıp satan manasına feth-i sîn ve tesdîd-i râ ile "serrāc سراج"dan galat olup Farisi'de eyerci manasına kesr-i zâ ve sükûn-ı yâ ve nûn ve râ-ı ahîr ve feth-i kâf-ı Farisiye ile zîn-ger زینگر derler.

Galatat-ı Hafîd, s.218

- turaç / توراج ، تراچ durrāc دراج (1)
 (bk. GH 109-ERD 525-YRD 1187-TAR c.5, s.3855-TSÖZ c.2,
 s.1206-BÜRĤ 215-268-KAMUS c.1, s.397)
- zümrüt "zümrüd" / زمرد zumurrud زمرد (2)
 (bk. GH 200-FAZ 29-DEF 131-KT c.1, s.686-ERD 1013-YRD
 1292-NACĪ 456)

"s" düşmesi:

- kasap / قصاب kaṣṣāb قصاب (3) (bk. GH 333-
 FAZ 48-YRD 613-TSÖZ c.1, s.659-KAMUS c.1, s.233)

=====

(1) Pūr- بور : Hür vezninde oğul ve ibn manasınadır...

Ve ism-i "durrāc دراج " dir ki tahrifle turaç توراج
 dedikleri kuştur.

Bürhan-ı Katı Tercümesi, s.215

-Cureb جرب : Feth-i râ ile Arabi'de durrac دراج
 ve Türki'de turaç توراج ta'bir olunan kuşa denür.

Bürhan-ı Kâtı Tercümesi, s.268

Ayrıca bakınız s. 274

(2) Zümrüd زمرد : Dört levni havî hacet-i marûfun ismi,
 zamm-ı zâ ve râ ve sükûn-ı mîm ve dâl ile müsta'meldir.
 Arabi'de zammât-ı selâse ve teşdîd-ı râ ve sükûn-ı dâl
 il "zumurrud زمرد " dan galat olup Farisi'de kesr-i
 mîm ve sükûn-ı yâ ve zamm-ı nûn ile minu مینو derler.

Galatat-ı Hafîd, s.200

(3) Kasap قصاب : Bâyi'-i lahm yani et satıcı manasına tah-
 fif-i sâd ile müsta'meldir. Arabi'de feth-i kâf ve teş-
 dîd ve medd-ı sâd ile "Kaṣṣāb قصاب"dan galat olup Fa-
 risi'de i'rab-ı muharrer ile kendi lisanları gibi müs-
 ta'mel olup Kuhh derî'de zamm-ı kâf-ı Arabiye ile Küşt-
 furuş گوشت فروش derler.

Galatat-ı Hafîd, s.333

Fakat Hafîd Efendi burada yanılmıştır. Çünkü Farsça'da
 küşt-furüş değil, kâf-ı Farisiye ile güşt-furüş گوشت فروش
 derler.

"t" düşmesi:

- keten   كتن   /   كتان   kettān   كتان   (1)
 (bk. GH 373-DEF 175-FAZ 50-KT c.2, s.1146-ERD 1524-1526-
 YRD 646-TSÖZ c.1, s.692-KAMUS c.3, s.694)
- siftah   سفتاح   /   سفتاه ، سيفته   istiftāh   استفتاح   (2)
 (bk. DEF 138-KT c.1, s.724-ERD 1061-YRD 1016-LEH c.1,
 s.441-TSÖZ c.2, s.1057-BÜRH 477)

"v" düşmesi:

- kalen   قالا   /   kavlen   قولا   (bk. KT c.2,
 s.1032-ERD 1493-YRD 587-ÖZÖN 418)
- maval   ماوال ، موال   /   mevvāl   موال   (bk. ERD
 2020-YRD 738-TSÖZ c.2, s.814)
- mesug   مسوغ   /   musevviḡ   مسوغ   (bk. FAZ 63-
 ERD 1859-ÖZÖN 522)
- mücef   مجف   /   mucevvef   مجوف   (bk. KT c.2,
 s.1293-ERD 1750-YRD 809)

=====

(1) Keten   كتن   : Bir zirā^c kadlı sâk ve varakı ince, lâ-
 civert çiçekli marûf nebâtın sâkından dakk ile hasıl
 olan şey'-i meşhûrun ismi. Arabi'de feth-i kaf ve teş-
 dîd ve medd-i tâ ile "Kettan   كتان   " dan galat olup
 mu'cemi ancak tahfîf-i tâ ile "Ketân   كتان   "dır.

Galatat-ı Hafîd, s.373

(2) bk. s.   235

- müsvedde مَسْوَدَه / musevvede مَسْوَدَه
(bk. KT c.2, s.1347-YRD 836-TSÖZ c.2, s.864)
- müsveddât مَسْوَدَات / musevvedât مَسْوَدَات
(bk. KT c.2, s.1347-YRD 836-NACİ 776-EV 1^b-13-24^a-17)
- neşe نَشْءٌ / neşve نَشْوَه (1)
(bk. DEF 194-GSIR 58-59-TAS 126-KT c.2, s.1461-ERD 2084-YRD 880-LEH c.2, s.1420-NACİ 898-TL c.4, s.508-TSÖZ c.2, s.880)

=====

(1) Bu kelime bazı kaynaklara göre "neş'et نَشَات" kelimesinin muharrefi, bazılarına göre ise "neşve نَشْوَه" kelimesinin muharrefidir:

—neşe نَشْءٌ : Arabî "neşve نَشْوَه" den muhar-
tir ki sekr manasınadır.

Defter-i Galatât, s.194

—nese نَشْءٌ : Bu lafzı ale`l-umûm üdebâmız
"sarhoşluk" ve daha zarifçesi keyif manasına isti-
ti'mâl ederler. Halbuki bu kelime-i Arabiye erbâ-
bı indinde bilküllüye başka manaya gelir. Fakat
Arabi'de sarhoşluğa neşve نَشْوَه denildiğinden
kurb-ı telaffuz münasebetiyle neş'eyi neşve maka-
mında isti'mal etmişlerdir, zannederim.

Galatat-ı Sırrı, s.58-59

—neşe نَشْءٌ : 1- Yeniden peyda olup vücud bul-
ma. 2- Keyif, sevinç, neşat, hatır-küşayış. 3- hafif sarhoşluk, keyif olma.

Bu son iki manasıyla doğrusu "neşve نَشْوَه" dir.

Kamus-ı Türki, c.2, s.1461

—neş'et نشأت : Yeniden peyda olup hayat bulmak.

Neşe نشوة suretinde tahrir ve neşve, keyif, sürûr makamında isti'mâl edilen kelime bundan bozmadır.

Lugat-ı Naci, s.898

—neşve نشوة : Arapça isim şaraptan ileri gelen ağırlık, humar; müskirattan hissedilen keyf; zevk, sürûr, neşat, haz. neşe نشوة tarzında da yazılır.

Türk Lugatı, c.4, s.508

—neşe نشوة : Neşve نشوة kelimesinin muharrefi

Turkish and English Lexicon, s.2084

—neşe نشوة : Arabi'de "neşve نشوة" den galattır ki sekr manasınadır. Lisanımızda lafz-ı mezkûr keyif ve sürûr manasında isti'malı galattır. Arabi'de neşe نشوة hilkat ve mahlûk ve muhdes nesne ve dahi hudûs-ı beden manasınadır, ruhun bedene duhuluna neş'e-i ulâ ve bedenden müfarakat etmesine neş'e-i uhra derler.

Tashîhu'l-Galatât ve'l-Muharrefât, s.126

Bizim kanaatimize göre neş'e نشوة neşve نشوة kelimesinin muharrefidir.

"y" düşmesi:

- cep جيب / جيب ، جيب (bk. DEF 94-KT c.1, s.469-490-ERD 641-YRD 222-TSÖZ c.1, s.206)
- sel سيل / سيل ، سيل (1) (bk. GH 225-ERD 1103-KT c.1, s.757-YRD 996-TSÖZ c.2, s.1031-KAMUS)
- temiz تمیز / تميز (2) (bk. KT c.1, s.440-LEH c.2, s.1035-ERD 995-YRD 1136-TSÖZ c.2, s.1169)

=====
 (1) Sel سيل: Cereyânı ziyâde olan âba feth-i sîn ve sü-kûn-ı lââm ile ıtlakı şâyi'dir. Arabi'de feth-i sîn ve sü-kûn-ı yâ ile "seyl سيل" den galat olup Farisi'de egerçi müşterektir, ama kesr ile sil dahi derler.

Galatât-ı Hafîd, s.225

-es-Seyl السيل : Meyl vezninde ve es-seyelân meyelân vezninde akmak manasınadır... Ve seyl akan suya da ıtlak olunur... Ve inde`l-ba^cz seyl cereyanı tuğyan üzere olan feravân suya ıtlak olunur, zira mübalağayı mutazammındır. Farisi'de seylâb سيلاب derler. Cem^ci "suyül سيول" dur. Pes lisan-ı Âmme Türki'de sel suyu سيل صوي bâ fermân-ı âlî ile kabîldendir.

Kamus Tercümesi, c.3, s.252

(2) Temiz kelimesi hakkında Kamus-ı Türki'de şu açıklama yer almaktadır:

Temiz تمیز : Sıfat-Arapça temyiz تميز "den galat. (bk. c.1, s.440)

Yeni Redhouse Sözlüğü'nde ise Farsça bir kelime olduğu kaydedilmektedir (bk. s.1136). Fakat temiz kelimesi Farsça'da aynen kullanılmakta olup Arapça temyiz kelimesinin nuharrefi olduğu Farsça lugatlarda açıkça belirtilmektedir:

تميز : اسم يا صفت (ت م) مأخوذ از كلمه تميز " عربى " ، پاک ، پاکیزه || فرق و امتیاز || هوش و فراست .

Ferheng-i Amîd, c.1, s.618.

Yine bakınız: Steingass, s.325

"z" düşmesi:

- reze رز / rezze رز (1) (bk. KT c.1, s.662-ERD 972-YRD 957-NACİ 436-KAMUS c.2, s.177)

3- Kelime Sonunda

Türkçe'de kullanılan Arapça kelimelerin sonunda bulunan ikiz konsonantlardan bir tanesi kelime sonuna herhangi bir ek getirilmediğinde umumiyetle düşer: hak (/ hak), hal (/ hall), his (/ hiss), zam (/ zamm), zan (/ zann) gibi.

Bunun dışında bazı kelimelerin sonunda meydana gelen konsonant düşmesi hadisesini izâh edemiyoruz. mis (/ misk), yum (/ yumn) ... gibi.

Tesbit ettiğimiz kelimeler şunlardır:

"d" düşmesi:

- ret "red" رد / redd رد (bk. YRD 956-
TSÖZ c.2, s.990)
- set "sed" سد / sedd سد (bk. YRD 1006-
TSÖZ c.2, s.1041)

(1) er-Rezze الرز : Rânın fethi ile şol demire denür
ki kapıya kilit geçirmek için ederler. Türki'de tahfif
ile reze رز ta'bir olunur.

Kamus Tercümesi, c.2, s.177

"k" düşmesi:

- mis ميس / misk مسك (1)
(bk. YRD 779-TSÖZ c.2, s.839)

"l" düşmesi:

- deli دلى / delîl دليل (2) (bk. GH 173-
KT c.1, s.619-ERD 912-YRD 280)

=====

(1) Misk مسك kelimesi Farsça muşk مشك kelimesinin muarrebidir.

(2) Deli دلى : Pişrev-i asâkir-i mürettebe olan râhnüma ve bedraka, yani kılavuz (kılavuz) makamında müretteb asâkir-i ma'rûfenin ismi. Arabi'de feth-i dâl ile "delîl دليل" den galat olup Farisi'de feth-i râ ve sükûn-ı hâ ile rehber رهبر derler.

Galatât-ı Hafîd, s.173

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğünde de şu açıklama yer almaktadır:

Deli دلى : Rumeli'de ilk olarak teşkil edilen bir sınıf suvari askerine halk tarafından yanlış olarak verilmiş olan addır. Asıl isimleri kılavuz, yol gösterici demek olan delil دليل olduğu halde deli دلى ismini almaları hiçbir muhataradan ürkmeyip her tehlikeye tereddütsüz kendilerini atmak derecesinde deliliği andıran bir cesarete malik olmalarından ileri gelmiştir. Delil gibi deli tâbiri de kitaplara geçmiştir.

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,
c.1, s.420

"n" düşmesi:

- hamsi خمسى / hamsīn خمسين⁽¹⁾ (bk. KT c.1, s.588-ERD 864-YRD 444-TL c.2, s.652-LEH c.1, s.387-TSÖZ c.1, s.499-TAR c.3, s.1897-EV 17^a-17, 18, 19)

(1) Hamsi kelimesinin Yeni Redhouse Sözlüğü'nde Yunanca bir kelime olduğu belirtilmektedir. Türk Lugatında aslı anlaşılmayan bir kelime olduğu kaydedilmektedir. Bunların dışında yukarıda sıraladığımız kaynaklarda ise Türkçe bir kelime olarak gösterilmektedir.

Fakat bizim araştırmamıza göre; erba^cİnden sonraki 31 Ocakta başlayan elli günlük kış dönemi anlamına gelen hamsīn خمسين kelimesinin muharrefi olduğu ortaya çıkmıştır. Terceme-i Lugat-ı Kanuni`l Edeb (Elsine-i Selâse) de biyāh بياح maddesiyle ilgili şu açıklama yer almaktadır:

el-Biyāh البياح : گونه از ماهی - Kesr-i muvahhade ile dir. Bir nevi' balıktır ki ufak olur, bu diyarda ana hamsīn خمسين derler ki ol zamanda zuhur eder.

Tercüme-i Lugat-i Kanuni`l-Edeb, c.1, V.331^a
İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde 2371 numarada kayıtlı bulunan Evliya Çelebi Seyahatnamesi birinci cildinin yazma nüshasını taradığımızda, bu kelimenin metinde hem hamsīn خمسين hem hamsī خمسى şeklinde geçtiğini tesbit ettik: "...Beşinci tılsımât: Yine Sarayburnunda üçyüz amûd muntehâlar üzere üçyüz altmış nev'e deryâ mahlûkının eşkâl-ı timsâlları var idi. Meselâ mah-ı hamsinde Hamsīn balığı خمسين بالغى süreti seda urşa Karadenizde asla Hamsī balığı خمسى بالغى kalmayıp cümle İslambol'a gelip derkenar olup cümle ahâli-i Makedon Hamsīn balığı خمسين بالغى ile yevm-i hamsini kifarlanırlar idi.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.1, V.17^a-15,16,17, 18, 19.

İşte anlaşılıyor ki hamsi kelimesinin aslı hamsīn خمسين olup zamanla tahrif edilerek hamsi olmuştur.

- maṣāza مغازة / mahzen مخزن (1)
 (bk. GH 414-DEF 188-KT c.2, s.1378-ERD 1918-YRD 710-
 TSÖZ c.2, s.797-KAMUS c.3, s.623)
- yum (yom) يوم / yumn يمن (2) (bk. KT c.2,
 s.1569-ERD 2220-YRD 1261-TAR c.6, s.4665-4707-TSÖZ c.2,
 s.1321-KAMUS c.3, s.309)

"r" düşmesi:

- zemheri زمهرير / zehrerir زهري (3)
 (bk. YRD 1278-TSÖZ c.2, s.1344-ATASÖZ c.1, s.389-
 c.2, s.965)

=====

(1) bk. s. 290

(2) el-Fe'l الفأل : Fâ'nın fethi ve hemze'nin sükûnu ile "tıyare طيره" mukabilidir ki lisanımızda fal فال derler, uğur tutma ve yumn يمن muharrefi yum (yom)tutma يوم طومه ta'bir olunur. Meselâ bir hasta bir kimseden "yâ sâlim يا سالم" ve gâib tecessüs eden "yâ vâcid" lafızlarını istimâ edip şifa ve vicdâna teyemmün ile 'azm ve ümid eder. Ve bu hermişe hayırda müsta'meldir. Alâ-Kavlin hayır ve şerde isti'mâl olunur.

Kamus Tercümesi, c.3, s.309

(3) Zemheri : (Arapça "zemherir"den) karakış (Halk takvimi-göre 21 Aralıktan 31 Ocak'a kadar olan kırk gün, erba'în)

Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, c.2, s.964

"s" düşmesi:

- in   ان ، اين /   ins   انسر
(in-cin)   ins ve cinn   انسر و جن)
(bk. YRD 535-ATASÖZ c.2, s.742-TSÖZ c.1, s.579)

"v" düşmesi:

- af   افو /   afv   افو (bk. YRD 16-
TSÖZ c.1, s.14)

IV

HECE DÜŞMESİ

Kelime içinde veya kelime sonunda hece düşmesi hadisesi çok az örneği vardır.

- fit فیت / fitne فتنه

fit sokmak, fit vermek ...

(bk. KT c.2, s.1009-ERD 1363-YRD 376-TSÖZ c.1, s.412)

- muzip موزب / mu^cazzib معذب

(bk. KT c.2, s.1428-ERD 2082-YRD 806-TSÖZ c.2, s.855)

KELİME DÜŞMESİ

Kelime düşmesi hadisesi Türkçe'de kullanılan bazı Arapça izâret terkiplerinde görülür:

- lokum راحة الحلقوم / لوقوم ، لوقوم rahatu l-hulkûm (bk. KT c.2, s.1244-ERD 1644-YRD 713-TSÖZ c.2, s.792)
- salep / husā es-sa^cleb خصی الثعلب (1) (bk. DEF 135-KT c.1, s.701-ERD 1030-YRD 979-LEH c.1, s.432)

=====

(1) Bu bitkinin bağlı olduğu grubun asıl adı "sahleb سحلب gillerdir. "Husā es-Sa^cleb خصی الثعلب " bu grubun çeşitlerindedir. Kaynaklarda unumiyetle salep kelimesinin "husā es-Sa^cleb" in muharrefi olduğu belirtilmektedir. Fakat biz daha önce salep kelimesinin, "sahleb سحلب " in muharrefi olmasının daha doğru olduğunu söylemiştik. (bk. s. 340)

METATEZ (GÖÇÜŞME)

Bazı hallerde kelime içindeki iki sesin yerleri değişir. Umumiyetle söyleyişi kolaylaştırma yönünde meydana gelen bu değişikliğe metatez (göçüşme) adı verilir.

Metatez (göçüşme) çoğu zaman açıklığı daha yüksek olan bir sesin kelime başına, daha düşük olanın kelime sonuna doğru kayması şeklinde olur.⁽¹⁾

Birbirini izleyen sesler arasındaki metateze yakın metatez (göçüşme) denilir. Kelime içinde birbirine uzak seslerin yer değiştirmesine uzak metatez (göçüşme) denilir.

Türkçe'de kullanılan ve metatez hadisesine maruz kalan tesbit ettiğimiz kelimeler şunlardır:

- ihcāf   اِحْجَاف   /   ichāf   اجحاف (2) (bk. GH 12)
 - iştah   اِشْتَاه   /   iştihā'   اِشْتِهَاء

(bk. DEF 35-KT c.1, s.116-ERD 118-YRD 563-TSÖZ c.1, s.602)

(1) Banguoğlu, Tahsin: Türkçenin Grameri, İstanbul 1974, s.70

(2) İhcāf اِحْجَاف : İzhāb yani gidermek manasına takdīm-i hā-ı mühmele ve te`hīr-i cīm ile müsta'meldir. Arabi'de manā-yı merkuma delālet eden Kesr-i hemze ve sükūn-ı cīm ve medd-i hā-ı mühmele ile "ichāf اجحاف"dan galat olup Farisi'de reth-i rā ve sükun-ı fā ile reftīden رفتیدن derler.

- kastar قستار / kişāret قسارة
(bk. KT c.2, s.1072-ERD 1456-YRD 615-DEARİ 420-LEH c.1,
s.631)
- nalet نعلت / la^cnet لعنة (bk. ERD
2090-YRD 864)
- udu`l-kahr عود القهر / <sup>c</sup>ūdu`l-Ḳarḥ عود القرح (1)
(bk. GH 310-311)

=====

(1) Udu`l Kahr عود القهر : Tarhun-ı cebelinin aslı ma'ruf kökün ismi. Arabi'de irâb-ı mezbûr ile "Udu`l-Ḳarḥ عود القرح" dan galat olup Farisi'de aslı Lugat-ı Berberî olarak feth-i kâf-ı Arabiye ve sükûn-ı rā ile kerhen كركهن derler.

Galatat-ı Hafîd, s.310-311

Bu bitkiye ^cākır Ḳarḥا عاقر قرحا da denilir.

VII

KELİME DEĞİŞMESİ

Türkçe'de kullanılan bazı Arapça izafet terkiplerinde tamlayan veya tamlanan olan kelimenin yerini başka bir kelimeye bıraktığı, veyahut ikisinin birden değiştiği görülür:

- abdü'l-leziz عبد اللذی / habbu'l-^cazîz حب العزيز
(bk. ERD 1281-YRD 3-LEH c.1, s.559-GH 300)
- abdü's-selam عبد السلام / yebrūhu`ş-şanem يبروح الصنم⁽¹⁾
(bk. KT c.2, s.1542-ERD 1281-YRD 3, BÜRHH 734-756-GH 300)
- abdü`s-selâtin عبد السلاطين / habbu`s-selâtin حب السلاطين⁽²⁾
(bk. ERD 1281-YRD 3-LEH c.2, s.1229-BÜRHH 553-GH 299)

=====
(1) Lu^cbet-ı mutallake لعبت مطلقه : Lâm-ı müşeddede ile merdum giyâh يبروح الصنم مردم کیا، Arabi'de yebrūhu`ş-şanem ve <sup>c</sup>ämme Türki'de tahrifle abdü`s-selām عبد السلام dedikleri nebâttır.

Bürhan-ı Katı Tercümesi, 734

(2) Tāriķe طريقه : Kâfile vezninde Yunāni'de bir tohum ismidir. Arabi'de habbu`s-selâtin حب السلاطين ve tahrifle abdü`s-selâtin عبد السلاطين dedikleridir.

Bürhan-ı Katı Tercümesi, 553

-Abdü`s-selâtin عبد السلاطين : Bir zirâ<sup>c</sup> miktarı, sâklı, varakı bâzincâna şebîh ve çiçeği semeri levninde ve dâ-neleri ince gılâf derununda yeşile mail, ishâl-ı müfrit ile kâtil-habb-ı ma'rûfun ismi. Arabi'de "habbü`s-selâtin حب السلاطين"den galat olup habbü'l-mulūk حب الملوك dahi ıtlak olunur. Farisi'de mâhûdâne ماهودانه derler. İsm-i aslîsî habbu`z-zelem حب الزلم olan habbü'l-azîz حب العزيز ve habbü'l-lezîzi حب اللذی dahi tahrif ile ^cabdü'l-lezîz عبد اللذی dedikleri meşhûrdur. Bu habba Farisi'de nukl-h^vâce نقل خواجه derler.

Galatat-ı Hafîd, s.299-300

MORFOLOJİ
(ŞEKİL BİLGİSİ)

MORFOLOJİ (ŞEKİL BİLGİSİ)

G İ R İ Ő

Bugün morfoloji (şekil bilgisi) adı altında yapılan araştırmalar, kelimelerin kökenlerinin tesbit edilmesi, kök ve ek olarak tayin edilmeleri şeklinde, en eski dilbilgisi ve lengüistik çalışmalarına kadar uzanmaktadır.

Eskiden beri an'anevî dilbilgisinin en çok ehemmiyet verilen ve en çok işlenen bölümü morfoloji (şekil bilgisi) dir. Kelimeleri oluşturan kök ve ekler, bunların bağlanış şekilleri, kelimelerin türetilişlerindeki incelikler ve bu konuyla ilgili olarak kökenbilgisi (etimoloji), işlenen başlıca konulardır.

Şimdi bu kısa girişten sonra asıl konumuza gelelim:

Arapça, dillerin sınıflandırılmasında tasrifli (çekimli) diller arasına girer. Tasrifli dillerde köke ekler getirilmez, kök çeşitli şekillere girerek değişir ve değişik manalar ifade eder. Bu değişme, kelimenin başına, ortasına ve sonuna sesler (harfler) getirmek suretiyle olur. Esas kök konsonantları değişmez. Halbuki Türkçe gibi bitişmeli (iltisakî) dillerde kökün vokali de konsonantı da değişmez, yeni kelimeler köke ekler getirilmek suretiyle yapılır.

Türkçe'de pek çok Arapça kelime kullanılmıştır. Bunların büyük bir kısmı umumiyetle isim ve sıfatlardır. İsim, sıfat ve yine isim durumunda olan masdarların yalnız aslı olanları değil, her çeşit ve şekilleri Türkçe'ye girmiş bulunmaktadır. Fazla olmamakla beraber, bazı edatlar ve bunlarla yapılan şekillerle, isim tamlamaları da görülüyor. Türkçe'de yok denecek kadar çok az sayıda Arapça fiiller yer almıştır. (1)

Umumiyetle Arapça kelimeler Türkçe'de Arapça'daki şekilleri ile kullanılmışlardır. Fakat zamanla bu kelimelerin bir kısmı Arapça'daki şekilleri bozularak yeni şekil ve kalıplara sokulmuşlardır ki bu yeni şekilleri ve kalıpları ile Klasik Arapça'nın kurallarına tamamen aykırı düşmektedirler.

Ayrıca Türkçe'de, bilhassa Tanzimat'tan sonra, Arapça köklerden klasik Arapça'nın kelime yapma kuralına aykırı olarak bir çok kelime uydurulmuştur.

Türkçe'de kullanılan Arapça kelimelerin şekilleri ve morfolojik hususiyetleri üzerinde bir çok eser yazılmış, bilhassa Osmanlıca gramerini inceleyen kitaplarda bu mesele ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Fakat umumiyetle bu tür eserler, bu meseleyi ele alırken, Klasik

-----
 (1) Bunlar: Ketebühü کتبه (yazdı), nazamehü نظمه

(şiiir Söyledi), Kalledehü قلده (taklit etti),
 nammakahü نمقه (güzel yazdı, süsledi).

kis قس (kıyas et) , kün کن (ol, olsun anlamına emir)

Arapça'nın kurallarına aykırı olan şekil ve kalıpları incelemedikleri gibi, uydurma kelimeler meselesine de değinmemişlerdir.

Biz Osmanlıca gramer kitaplarının yazdıklarını tekrarlamamak için, Türkçe'de kullanılan Arapça kelimelerin şekilleri ve morfolojik gelişmeleri meselesini incelemeye başladığımızda, sadece Klasik Arapça'nın kurallarına aykırı olanları ele almaya karar verdik.

I

İ S İ M

İsim bir zamana bağlı olmadan kendiliğinden bir anlama gelen kelimedir.

Arapça isimler, fiil aslından gelip gelmediklerine göre ikiye ayrılır; fiille ilgisi olmayanlara ism-i cāmīd **اسم جامد** (donuk isim, asıl isim), fiilden türeyenlere ism-i müstakk **اسم مشتق** (türetilmiş isim) adı verilir.

Fiilden türemiş isimler şunlardır: ism-i fā^cil, ism-i mef^cül, sıfat-ı müşebbehe, ism-i tafdīl, mübalāğa-i fā^cil, ism-i âlet, ism-i zaman, ism-i mekân, ism-i mensüb ve ism-i tasgīr.

Masdar dâhil olmak üzere yukarıda saydığımız bütün isimler fiilden türemiş kelimelerdir. Yalnız ism-i mensüb ve ism-i tasgīr, asıl isimlerden de yapılabilir.

Aslî isim durumunda olan ism-i cāmīdler ise iki kısma ayrılır:

a- İsm-i zāt **اسم ذات** veya ism-i ^cayn **اسم عين**
 (madde ismi): Gözle görülebilen ve elle tutulabilen varlıklara delâlet eden adlardır. Meselâ: Kitâp, **كتاب**
 beyt **بيت** (bir ev), ^cayn **عين** (bir göz).

Bunlar ya ism-i cins اسم جنس (cins ismi) olur: recül رجل (adam), cemel جمل (deve), şecer شجر (ağaç) gibi; yahut ism-i 'alem اسم علم (şahıs ismi, özel isim, has isim) olur: Ömer عمر , Parūk فـاروق , Mekke مكة gibi. Ayrıca cins ismine ism-i mevsûf اسم موصوف (vasıflanan, sıfat alan) da denilir.

b- İsm-i ma'nā اسم معنی (mana ismi): Zihnî varlıklara delâlet eden adlardır. Meselâ: 'akıl 'akıl , 'hubb 'hubb , beyâz بیاض , 'ilim علم , 'sevgi حب (sevgi).

Ayrıca ism-i câmid sayılan şahıs zamirleri, işaretleme zamirleri, ism-i mevsûl (ilgi zamirleri), soru zamirleri ve ism-i aded'ler (sayı isimleri) de bulunmaktadır.

Türkçe'de Arapça isimlerin her cinsi kullanılmıştır. Klasik Arapça'nın kurallarına aykırı olarak morfolojik değişimlere uğramış isimler şunlardır:

1- KLASİK ARAPÇA'NIN KURALINA AYKIRI OLARAK ÇOKLUĞU YAPILAN (CEM'LENEN) İSİMLER:

- ahval أحوال (hālin خالك cem'i olarak doğrusu: hilān خيلان) (bk. GH 12-KAMUS c.3, s.203-204)

Ahvâl اِخْوَال : Vucud-ı insanda mevcûd ben manasına olan medd-i hâ'-ı mu'ceme ile hâlin خَالك cem'i diye isti'mâli şâyi'dir. Arabi'de Kesr ve medd-i hâ'-ı mu'ceme ile "hîlân خِيْلَان " dan galat olup Farisi'de lafz-ı merkûm be-gâyet şâyi' olmağı-y-ile edât-ı cem' ile hâlhâ خَالهَا derler. Muharrer olan feth-i hemze ve sükûn-ı hâ ile ahvâl اِخْوَال ana Karıntaşı yani dayı manasına yine medd-i hâ'-ı mu'ceme ile hâlin cem'i dayılar demek olup Farisi'de Kâfeyn arabiiyyeteyn ve zamm-ı sâni ile Kākū-ān كَاكُوَان derler.

Galatât-ı Hafîd, s.12

- arazi اَرَاذِي (arzin اَرْضِكَ cem'i olarak doğrusu: aradūn اَرْضُونَ , ardūn اَرْضُونَ , urūd اَرَاذِرُ)
arād-in اَرَادِي ve ārad اَرَادِ
(bk. GH 14-KT c.1, s.86-El-Mu'cemu'l-Vasfî, c.1, s.14-El-Muncid, s.8)

Arazi اَرَاذِي : arzin اَرْضِكَ cem'i olup gök-ler mukabili yerler manasına olduğu ma'lûmdur. Arabi'de feth-i hemze ve rā ve zamm-ı žād-ı mu'ceme ve sükun-ı vāv ile "aradūn اَرْضُونَ " dan galat olup Farisi'de zemînha زَمِيْنَهَا derler.

Galatât-ı Hafîd, s.14

- esham اَسْهَام ("Sehm اَسْهَمَاتِ" in cem'i olarak doğrusu: suhmān اَسْهَمَان , suhme اَسْهَمَة , ve eshum اَسْهَم) (bk. GH 30-KT c.1, s.115-KAMUS c.3, s.487-El-Muncid, s.360)

Esham اسهام : hisse ve nasib yani pay manası-
na olan sehmin سهمك cem'i olup hisseleri ifâde için müs-
ta'meldir. Arabi'de mana-yı merkume delâlet eden sehmin
cem'i zamm-ı sîn ve sükûn-ı hâ ile suhmān سهمان
olup Farisi'de feth-i bā ve rā ve sükûn-ı hâ ile behrhā بهرها
derler.

Galatât-ı Hafîd, s.30

- eznâb اذناب ("zenb ذنب" in cem'i olarak
doğrusu: zunûb ذنوب ve cem'in cem'i zunûbât ذنوبات
(bk. KAMUS c.1, s.134-El-Muncid, s.239-GH 14-DEVE 295)

eznâb اذناب : Zenbin ذنبك cem'i günahlar
manasına süyû'una binaen Kütüb-i sarftan "Maksûd مقصود"
dibacesinde "ez-zâcir ^can el-eznâb الزاجر عن الاذناب" görül-
müştür. Arabi'de zamm-ı zâl ve nûn ve sükûn-ı vāv ile
"zunûb ذنوب" dan galat olup Farisi'de zamm-ı gâf
ve feth-i nûn ve sükûn-ı hâ'-ı ulâ ile gunehhā گنهها
derler. Hafî degildir ki eznâb اذناب feth-i hemze
ve sükûn-ı zâl ve medd-i nûn ile kuyruk manasına olan "zeneb
ذنب" in cem'i olur.

Galatât-ı Hafîd, s.14

- humaka حمقا ("ahmak احمق" in cem'i olarak
doğrusu: humk حمق , humuk حمق , hamkâ
حمقى , himāk حماق , hamākā حماقى ve humākā
(bk. KT c.1, s.559-FAZ 22-YRD 492-KAMUS c.2,
s.889-El-Muncid, s.155)

Humakā' حَمَاقَا : "ahmak أَحْمَق" in cem'i olmak üzere lisanımızda kullanılıyorsa da, "ahmak أَحْمَق" in cem'leri meyanında humākā حَمَاقَا olup "humakā' حَمَاقَا" yoktur. Binaenaleyh öyle yazılmak iktiza eder. Bazıları da "hamīk حَمِيق" in cem'i olmak üzere kabul etmişlerse de, Arabi'de "hamīk حَمِيق" sıfatı hiç yoktur.

Kamus-ı Türki, c.1, s.559

- nevazil نَوَازِل "nezle نَزْلَة" nin cem'i olarak doğrusu: nezelāt نَزَلَات . (bk. TAS 110-DEF 195-KT c.2, s.1473-El-Muncid, s.802)

Nevāzil نَوَازِل : Zükām manasına olup nezlenin cem'i olan "nezelāt نَزَلَات" tan galattır. Zira nezle zükama derler ki nezelāt onun cem'idir. Ma`ahaza nezelāt oldum denilmez, nezle oldum demelidir.

Tashihü'l-Galatât ve'l-Muharrefât, s.110

Nevāzil نَوَازِل : (Arapça) zükam manasına olan "nezle نَزْلَة" nin cem'i nezelāt نَزَلَات gelir.

Defter-i Galatât, s.195

Nevāzil نَوَازِل : Cem' Arabi (müfredi "nāzile نَازِلَة" lisanımızda müsta'mel değildir); hadiseler, vukuat, mesâ'ib, âfat. Türki'de zükâm, nezle manasına nadirü'l-isti'mal: nevāzile uğradım; nevazil oldum. (Bu mana "nezle نَزْلَة" nin cem'i zu'm olunmaktan tevellüd etmiştir.)

Kamus-ı Türki, c.2, s.1473

- sedaya ثَدَايَا ("seda ثدى" veya "sedy ثدى" in cem'i olarak doğrusu: Sidiyy ثدى , sudiy ثدى ve esd-in ائسد) (bk. KAMUS c.3, s.776-El-Muncid, s.69-KT c.1, s.460-ÖZÖN 740-YRD 993-GH 122)

Sedâyâ ثَدَايَا : Ekser-i hayvanda mevcûd ve ma'rûf "meme" manasına olan "sedy ثدى" in cem'i olmak üzere isti'mali şâyi'dir. Arabi'de zamm-ı sâ ve Kesr-i dâl ve teşdîd-i yâ ile "Sidiyy ثدى" den galat olup Fari-si'de Kesr-i bâ'-i Acemiye ve sükûn-ı sîn ile pistonha بستانها derler.

Galatât-ı Hafîd, s.122

- süfelâ سُفْلَاء (sâfil سافل veya "sefîl سفيل" in cem'i olarak doğrusu: sefele سَفَلَه , suffel سَفَل , suffâl سُفَال , sâfilûn سَافِلُون ve suflân سُفْلَان (bk. DEF 138-KT c.1, s.726-ÖZÖN 767-El-Muncid, s.338)

Süfelâ' سُفْلَاء : (Arabi) -bu kelime "sefîl سفيل" in cem'i olarak kullanılmakta ise de doğru değildir, çünkü Arabi'de sefîl سفيل lafzı mevcûd olmayıp bu makamda "sâfil سافل" isti'mal olunur ki bunun da cem'i "sefele سَفَلَه" dir.

Defter-i Galatât, s.139

Sefeles سَفَلَه : Cem' Arabi, müfredi sâfil سافل (süfelâ' سُفْلَاء galattır.)

Kamus-ı Türki, c.1, s.726

- taksirat تقصيرات ("taksîr تقصير"in cem'i olar rak doğrusu: takāsîr تقاصير) (bk. GH 115-TAS 55-KT c.1, s.426-ÖZÖN 811-YRD 1089)

Taksîrât تقصيرات : rü`yet olunan umûrda kusur ve ihmal ve tekasül ve tekâhül manasına müsta'meldir. Arabî'de feth-i tâ ve medd-i kâf ile "takāsîr تقاصير"den galat... Ma'lûmdur ki taksîr تقصير masdarının cem'i takāsîr تقاصير olur.

Galatât-ı Hafîd, s.115

Taksîrât تقصيرات : Taksîr تقصير masdar olup cem'i takāsîr تقاصير gelir, taksirat gelmez.

Tashîhu`l-Galatât ve`l-Muharrefât, s.55

2- ASLINDA CEMİ^c (ÇOĞUL) OLDUKLARI HALDE

TÜRKÇE'DE MÜFRET (TEKİL) YERİNDE KULLANILAN

ARAPÇA KELİMELER:(1)

- abdal (aptal) آبدال (müfret: bedîl بديل , bedel بدل , bedl بدل)
- acayip (acâib) عجائب (müfret: ^cacîbe عجيبه)
- ahbâp (ahbâb) احباب (müfret: habîb حبيب)
- akraba (akriba) اقربا (müfret: Karîb قريب)
- akran اقران (müfret: Kîrn قرن)

(1) bk. Deny, Jean: Türk Dili Grameri, İstanbul 1941, s.156.

- anele   عمله (müfret: °ānil   عامل)
- ameliyat   عمليات (müfret: °ameliyye   عمليه)
- ayan   اعيان (müfret: °ayn   عين)
- ayal (°iyāl)   عيال (müfret: °ayyil   عيل)
- azâ   اعضا (müfret: °udv   عضو , °idv   عضو)
- bakaya   باقيا (müfret: bakıyye   بقيه)
- budala   بودلا ، بدلا (müfret: bedil   بديل ,
bedel   بدل , bedl   بدل)
- cevâhir   جواهر (1) (müfret: cevher   جوهر ve
bunun müfredi de cehere   جوهره)
- eczâ   اجزاء (müfret: cüz'   جز)
- efkâr   افكار (müfret: fikr   فكر)
- elbise   البسه (müfret: libās   لباس)
- emlâk   املاك (müfret: mülk   ملك)
- emsâl   امثال (müfret: misl   مثل)
- enbiyâ   انبييا (müfret: nebīyy   نبى)
- enkaz   انقراض (müfret: nikd   نقض)
- erbâp "erbâb"   ارباب (müfret: rabb   رب)
- erzâk   ارزاق (müfret: rizk   رزق)
- esnaf   اصناف (müfret: şinf, şanf   صنف)
- esvâb   اثواب (müfret: sev̄b   ثواب)
- eşkiyâ   اشكيا (müfret: şakiyy   شقى)

=====

(1) Kamus'un beyanına göre bu kelime Farsça'dan muarrebdir.

- eşyâ اشياء (müfret: şey' شىء)
- etrâf اطراف (müfret: taraf طرف , taraf طرف)
- evhâm اوهمام (müfret: vehm وهم)
- evlâd اولاد (müfret: veled ولد , vuld ولد)
- vild ولد , veld ولد)
- evliyâ اولياء (müfret: veliyy ولى)
- evrâk اوراق (müfret: varak ورق ve bunun müfredi varaka ورقه)
- fukarâ فقرا (müfret: fakîr فقير)
- gurebâ غربا (müfret: ğarîb غريب)
- halayık (halâ'ik) خلائق (müfret: halîka خليفه)
- havadis (müfret: hâdis حادث , hâdisه حادثه)
- kibâr كبار (müfret: Kebîr كبير)
- kurenâ قرنا (müfret: Karîn قرين)
- melaike ملائكة (müfret: melek ملك , melāk ملاك)
- mesa`i مساعى (müfret: mes`ā مسعى)
- mevta موتى (müfret: meyt ميت)
- müskirât مسكرات (müfret: müskir مسكر)
- müşkilât مشكلات (müfret: müşkil مشكل , müşkile مشكله)
- nüfûs نفوس (müfret: nefş نفس)
- re`ayâ رعايا (müfret: ra`iyye رعيه)
- talebe طلبه (müfret: tâlib طالب)
- tebligât تبليغات (müfret: teblîg تبليغ)
- temînât تأمينات (müfret: te`mîn تأمين)
- tuhaf تحف (müfret: tuhfe تحفه , tuhafe تحفه)
- tüccâr تجار (müfret: tâcir تاجر)
- ukala عاقل (müfret: `âkil عاقل)

3- ASLINDA CEM^c (ÇOĞUL) OLDUKLARI HALDE
YENİDEN CEM^cLENEN (ÇOĞUL YAPILAN) KELİMELER:

Bu hadise iki şekilde görülür:

a- Arapça cem^c (çokluk) ekleri ile yeniden cem^clenen
(çoğul yapılan) kelimeler: (1)

Bu hadisenin Evliya Çelebi Seyahatnamesinde ve
diğer kaynaklarda çok örneği vardır. Bunlardan örnek ola-
rak bir kaç tane sıralıyoruz:

=====

(1) Aslında Cem' olan bazı kelimelerin yeniden cem' yapıl-
ması hadisesi Arapça'da da vardır. Bu hadiseye cem^cu'l-
cem' جمع الجمع adı verilir. Meselâ:
tarīk طريق (yol) kelimesinin cem'i "turuḳ طرق" tur.
turuḳ طرق kelimesinin de cem'i "turuḳāt طرقات" tır
ve buna cem'u'l-cem (çoğulun çoğulu) denir.

Bunun gibi:

Cemel جمـل (deve) / cimāl جمال / cimālāt جمالات
beyt بيت (ev) / buyūt بيوت / buyūtāt بيوتات

Fakat bunlar semâ'idir; bir kaideye bağlı değildir. Se-
mâ' (işitme) yoluyla lugat kitaplarında az sayıda tesbit
edilenlerin dışında, bu mesele diğer kelimelere uygulanamaz.

Bu nusstta bakınız:

-Sa^cālîbi, Abu Mansur Abdu'l-melik b.Muhammed: Fıkhu'l-
Luga ve Esrâri'l-Arabiyye, Mısır 1318, s.270

-Hifnî Nâşîf : Kavâidu'l-Lugati'l-Arabiyye, Kahire 1930,
s.46

- acayibāt "acaibat" عجايبات (bk. EV 9^a-25-16^a-29-37^a-3)
- ahvalāt احـوالـات (bk. EV 32^b-25)
- alayimāt "alaimat" علايمات (bk. EV 16^a-23-40^b-28)
- cezayirāt "cezairāt" جزايرات (bk. EV 6^b-17)
- delâilāt دلايلات (bk. EV 3^b-15)
- düyunāt ديونـات (bk. DEF 122)
- fuhulîn فـحـولـين (bk. GSIR 52)
- fütuhāt فتـوحـات (bk. EV 7^a-24)
- garaibāt غرايبـات (bk. EV 9^a-25)
- hububāt حبـوبـات (bk. YRD 491-TSÖZ c.1, s.540)
- Kühhānīn كهـانـين (bk. EV 6^b-30)
- Levazimāt لوازمـات (bk. EV 86^a-12-97^a-7)
- masarifāt مصـارـفات (bk. YRD 734)
- mezari`āt مزارعـات (bk. EV 5^b-33)
- nevakisat نواقصـات (bk. DEF 195)
- vakayi`āt وقايعـات (bk. EV 4^b-28-40^b-30)

b- Türkçe cem^c (çokluk) eki ile yeniden cem^clenen
(çoğul yapılan) kelimeler:

Bu hadise Türkçe'de, bilhassa Evliya Çelebi Seyahatnamesinde çok yaygındır. Bizim kanaatimize göre bunun sebebi Türkçe'de kullanılan Arapça kelimelerin büyük ölçüde, müfret (tekil) sayılmalarıdır.

Örnek olarak şu kelimeleri sıralıyoruz:

- eşcarlār اشـجارـلر (bk. EV 51^b-11)
- fukaralar فقـرـالر (bk. EV 28^b-18-42^b-21)

-fütuhâtlar	فتوحات	(bk. EV 7 ^a - 24)
-hayvanâtlar	حيوانات	(bk. EV 16 ^b - 8)
- hazainler	خزائن	(bk. EV 7 ^a - 33)
-hedâyâlar	هدايا	(bk. EV 32 ^b - 30)
-kibâblar	قبايل	(bk. EV 9 ^b - 4)
-kurâlar	قرار	(bk. EV 7 ^a - 11)
-levazımâtlar	لوازمات	(bk. EV 86 ^a - 12 - 97 ^a - 17)
-re'ayalar	رعايا	(bk. EV 96 ^a - 32)
- telâmizler	تلاميذ	(bk. EV 37 ^a - 29)
-ulemâlar	علماء	(bk. EV 76 ^b - 7)

Ayrıca bazı kelimelere Farsça çokluk ekleri getirilerek yeniden cem' yapılır :

- huddamân	خدايان	(bk. EV 36 ^b - 13)
- meşayihân	مشايخان	(bk. EV 60 ^a - 5)

4- ARAPÇA'NIN KURALLARINA AYKIRI OLARAK YAPILAN

İSM-İ MEF^CÜLLER :

Arapça'da binası geçişsiz (lâzım) olan fiillerden ism-i mef^Cül yapılamaz . Türkçe'de bu kaideye aykırı olarak yapılan bazı ism-i mef^Cüller vardır :

-müstahkem	مستحکم	(doğrusu : müstahkim مستحکم)
------------	--------	--------------------------------

Müstahkim مستحکم : İstif^Câl babından istihkâm

bir şey metin ve muhkem olmak manasına masdar ve lâzım-
dir. Binaenaleyh şey-i metin ve muhkem manasına ism-i fâ^Cil

sıygası üzere müstahkim مستحکم denir. Mevki'-i müstahkim gibi ki ;metin ve muhkem mevk' demektir. Fi^Cl-i lâzımdan mef^Cül sıygası teşkil olunamayacağından mef^Cül sıygasıyla mevk'-i müstahkem موقع مستحکم ta'biri galattır.

Fazıl'ın Galatât Defteri, s. 61

Kamus Tercümesi'nde de şu açıklama yer almaktadır :

" Metin ve üstüvar olmuş nesneye âmmenin feth-i kâf ile müstahkem مستحکم kavilleri hatadır zira fi'li lâzım olmağla elbette kâfin kesri ile olmak lâzımdır ".

Kamus Tercümesi , c. 3 , s. 431

- müstakar مستقر (doğrusu : müstakır مستقر)

Müstakır مستقر : İstikrar , sâbit ve sakin olmak manasına istif^Câl استفعال babından masdardır . Fi^Cl-i lâzım olduğundan mef^Cül sıygası tasrif olunmaz. Binaenaleyh mef^Cül sıygasıyla " müstakar مستقر " galattır .

Fazıl'ın Galatât Defteri , s. 62

Yine bakınız : Furûk-ı Hakkı , s. 141

- mütehakkak متحقق (doğrusu : mütehakkik متحقق)

Mütehakkik متحقق : Tahakkuk تحقق tefa^Cul تفاعل babından masdardır ki ; bir şey sahih ve sâbit olmak manasınadır , ve lâzımdır. Binaenaleyh ism-i mef^Cül sıygası üzerine mütehakkak galat-ı fâhiştir .

Fazıl'ın Galatât Defteri, s. 54

5- İSM-İ FÂ^CİL SİYĞASINDA OLAN KELİMELERİN
İSM-İ MEF^CÛL OLARAK KULLANILMASI:

Bu hadisenin Arapça'da az sayıda örneği vardır.

Hatta Kurân-ı Kerîm'de şu âyetlerde bulunan ism-i fâ^Cil-
ler aslında ism-i mef^Cûl olarak kullanılmaktadır: (1)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

" قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللّٰهِ "

Hûd Sûresi, âyet 43

" فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مَا خَلَقَ ، خَلَقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ "

Târik Sûresi, âyet 5, 6

" فَهِيَ وَفِي عَيْشٍ رَاضِيَةٌ "

Hâkka Sûresi, âyet 21

" أُولَئِكَ يَجْعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا "

Ankebut Sûresi, âyet 67

Sırasıyla :

cāsım	عَاصِمٌ	aslında	ma ^C sûm	مَعْمُومٌ
dāfık	دَافِقٌ	aslında	medfûk	مَدْفُوقٌ
rādiye	رَاضِيَةٌ	aslında	marđiye	مَرْضِيَّةٌ
āmin	آمِنٌ	aslında	me'mûn	مَأْمُونٌ

Fakat bu hadise Kıyasî bir hadise değildir, semâ^Cî-
dir, yani bir kaideye bağlı değildir. Dolayısıyla Klasik
Lugat kitaplarında bulunanların dışında her kelimeye uygu-
lanamaz.

Türkçe'de kullanılan Arapça kelimelerin bazılarında

bu hadise görülür:

(1) Bu hususta bakınız :

Sa^Cālîbi, Abu Mansûr Abdu'l-melik bin Muhammed: Fıkhü'l-
Luğa ve Esrâri'l-Ārabiyye, Mısır , 1318, s. 265

- murtabıt مرتبط : (bk. KEMAL 9-GH 416-GSIR 26-ERD 1802-YRD 799-ÖZÜN 565)

murtabıt مرتبط : Falan adam bu surette bağlanmış manasına "mebnī lil-Fā^cil مبنی للفاعل" Kesr-i bā ile "Fülān murtabıt bi-kezā" فلان مرتبط بكذا diye müsta'meldir. Arabi'de terkîb-i merkum "mebnī lil-mef^cül مبنی للمفعول" olmagla feth-i bā ile "murtabat مرتبط" dan galat.

Galatât-ı Hafîd, s.416

- müte^câmil متعامل : (bk. FAZ 55-ERD 1708-YRD 840)

müte^câmel متعامل : Bu dahi ism-i mef^cül sıygasıyla amel-i nâs kendisi üzerine olan emr manasınadır. Mutlaka ma'mûl değildir. "Tefā^cul تفاعل" dan isti'mâli mana-yı maksudu ifâde içündür. İsm-i fâ^cil sıygasıyla müte^câmil متعامل yanlıştır.

Fazıl'ın Galatât Defteri, s.55

- müte^cârif متعارف : (bk. FAZ 55-KT c.2, s.1279-ERD 1707-YRD 840)

müte^câref متعارف : İsm-i mef^cül sıygasıyla inde'n-nâs marûf olan şey manasınadır. Mutlaka marûf manasına değildir. "Sülâsî"den isti^cmâl edilmeyip "tefā^cul"dan isti^cmâl olunması bu bâb müşareket ve mübalâğa manasını muta-zammın olması hasebiyle mana-yı maksudu ifâde garazına meb-nidir. Fā^cil sıygasıyla müte^cârif متعارف galattır.

Fazıl'ın Galatât Defteri, s.55

- müteveffiye متوفية (doğrusu: müteveffāt متوفاة)
(bk. FAZ 56 - ERD 1736 - ÖZÖN 635)

müteveffa متوفية (müteveffāt متوفاة):

Bu kelimenin masdarı olan "teveffī توفى" Hak Ta'alâ mahlûkunun ruhunu kabz eylemek manasınadır. Ruhu kabz olunan kimseye müzekkerde mef^cül sıygasıyla "müteveffa توفى" ve müenneste "müteveffāt متوفاة" denir. Fā^cil sıygasıyla "müteveffiye متوفيه" galat-ı fahiştir.

Fazılın Galatât Defteri, s.56

- müteyakın متيقن (doğrusu: müteyakkan متيقن):
(bk. FAZ 57-ERD 1740-YRD 854)

müteyakkan متيقن : Bu kelimenin masdarı olan teyakkun تيقن , bî-şüphe bilmek manasınadır. "Bu bir emr-i müteyakkandır" denir ki bî-şüphe ma'lûm bir emr demek olur. Bu mevkide ism-i fā^cil sıygasıyla "müteyakın متيقن" galat-ı fahiştir.

Fazılın Galatât Defteri, s.57

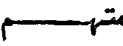

- müttehim متهم : (doğrusu: müttehem متهم)
(bk. FAZ 56-KT c.2, s.1287-ÖZÖN 636-ERD 1739-YRD 855)

müttehem متهم : if^cāl bâbından ve "vehm وهم" maddesinden ithām اتهام ve ifti^cāl babından ve kezalik "vehm وهم" maddesinden "ittihām اتهام", bir kinsiyi töhmetli kılmak manasına masdarlardır. İfti^cāl bâbından ittihām töhmetli olmak manasına da gelir. Binâenaleyh bir töhmetle ittihām olunan adama mana-yı maksûda nazaran if^cāl ve ifti^câldan mef^cül sıygasıyla "müthem متهم" ve "müttehem متهم" denilmek icâb eder. Töhmetlü mana-

sını müffîd olması ve bu mana mana-yı maksûda tevafuk etmesi hasebiyle ism-i fâ^cil siygasıyla ifti^câldan "müttehim" galattır.

Fazılın Galatat Defteri, s.56-57

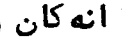
Ayrıca Kamus-ı Türki'de şu açıklama yer almaktadır:

müttehem : "Vehm " den ism-i mef'ûl. İfti^câl- "ittihâm " fiili müteaddi olduğundan, töhmetli manasıyla hânın kesri ile ism-i fâ^cil suretinde isti'mâlimiz galattır.

Kamus-ı Türki, c.2, s.1287

6- İSM-İ MEF^CÛL SIYGASINDA OLAN KELİMELERİN İSM-İ FA^CİL OLARAK KULLANILMASI:

Bu hadisenin de Arapça'da az sayıda örneği bulunmaktadır. Kurân-ı Kerîm'in şu âyetlerinde bulunan ism-i mef^cûller aslında ism-i fâ^cil olarak kullanılmaktadır: (1)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ " انه كان مَاتِيَا "

Meryem Sûresi, âyet 61

" واذا قرأت القرآن جعلنا بينك وبين الذين لا يؤمنون بالآخرة
حجابا مستورا "

İsrâ Sûresi, âyet 45

" فمن تبعك منهم فان جهنم جزاؤكم جزا " موفـورا "

İsra Sûresi, âyet 63

=====

(1) Bu hususta bakınız:

Sa^câlibi, Abu Mansur Abdu`l-melik b.Muhammed: Fıkhü`l-Luga ve Esrâri`l-Arabiyye, Mısır 1318, s.265.

Sırasıyla:

me'tiyyen	مَاتِيَا	aslında	âtîyyen	آتِيَا
mestüren	مَسْتُورَا	aslında	sâtiren	سَاتِرَا
mevfüren	مَوْفُورَا	aslında	vâfiren	وَأْفِرَا

Fakat bu hadise de kıyasî bir hadise değildir, semâ^cîdir, yani bir kaideye bağlı değildir. Dolayısıyla Klâsik Lugat kitaplarında bulunanların dışında her kelimeye uygulanamaz.

Türkçe'de bu hadisenin örneği oldukça vardır. Ahmed Cevdet "Belâgat-ı Osmaniye" adlı kitabında şöyle diyor:

"Kıyâsa muhalefet; kelimenin Kavaid-i Osmaniye'ye ve ehl-i lisanın isti^cmâline muhâlif olmasıdır:

geldik yerinde geldik ve yazdık yerinde yazdık.....
 ve tahrirât-ı vâride تحريرات وارده yerinde tahrirât-ı
 mevrûde تحريرات موروده ve ahâli-i sâkine اهالى ساكنه
 yerinde ahâli-i meskûne اهالى مسكونه .....
 böyle bir çok galatlar evrâk-ı resmîyeye görümeğe başlamıştır". (1)

Türkçe'de ism-i mef^cûl sıygasında olup fakat ism-i râ^cıl olarak en çok kullanılan kelimeler şunlardır:

=====

(1) Cevdet, Ahmed: Belâgat-ı Osmaniye, İstanbul 1307,
 s.9.

- metrük متروك : (bk. GH 403-FAZ 54-55-KT c.2, s.1276-NACİ 689-LEH c.2, s.1318-YRD 766-ÖZON 525)

metrük متروك : Talebe-i ulâm beyhlerinde zebazed elfâzdanır. Yani ilm-i şeriri bıraktım manasına metrük oldum derler. Arabi'de medd-i tâ ile târik تارك oldum demeden galat olacağı aşikâr olup Farisi'de mutlaka terk eyledim mahallinde kesr-i hâ ve sükûn-ı şîn ve reth-i tâ ile niştem هشتم derler. Zamanımız niççe moliaları te'viline adimü'l-iktidâr olduklarından galata ilhâk olundu, lâkin istilâhât kudemağan olmagla tevcihi böyle natıra layih olur ki kütüb-i fıkhiyyede mezkûr "lev fâtet aş-şalât لوفات الصلوة " kavli gibi te'eddüben ve ta'zimen terk lafzı ilm-i şerife nisbet oluna, amma sanayi-i sairede tefevvühü kabil-i tevcih olmayacağı aşikârdır.

Galatât-ı Hafid, s.403-404

metrük متروك : Terk maddesinden ism-i mef^cül-
dur ki bırakılmış şey manasınadır. Binaenaleyh târik-i ilm ve gayride isti'mâli doğru değildir, doğrusu târik isti'mâl olunmasıdır. Metrük mef^cül be-mana fâ^cil olamaz, zira bu semâ'a mütevakkıftır. Şu kadar var ki târik-i ilme metrük itlakı ta'zimen ilim onu terk etmiş manasına doğru olabilir, fakat târik-i san'atta bu tevcih uyamaz.

Fazılın Galatât Derteri, s.54

- me'yûs مأيوس : (bk. TAS 104-DEF 182-GH 401-KT c.2, s.1266-YRD 770-NACİ 675)

me'yûs مأيوس : Munkatı^cü'r-recâ ve'l-emel ve mahrum yanı bir nesne ümid eylememek manasına takdîm-ı

henze ile müsta'meldir. Arabi'de feth-i mîm ve sükûn-ı yâ ve tehfîr-i henze ile "mey'ûs مَيْسُوسٌ" dan galat olup Farisi'de feth-i nûn ve sükûn-ı vâv ile nevmîd نَوَيْمِدٌ derler. Haff olmaya ki bâb-ı râbi'den masdarı ye's يَاسٌ gelmekle ism-i mef'ûlu mey'ûs olacağı aşikârdır.

Galatât-ı Haffîd, s.401

me'yûs مَيْسُوسٌ : Biz bu kelimeyi yâ'is يَأْسٌ ve âyis آيِسٌ kelimeleri mevki'inde kullanıyoruz.

Lugat-ı Naci, s.675

- müzekkere مَذْكِرَةٌ : (bk. MAZ 60-KT c.2, s.1317-YRD 857)

müzekkire مَذْكِرَةٌ : Fi'l-asl tef'îl bâbindan tezkîr تَذْكِيرٌ bir şey bir adamın hatırına getirmek manasına masdardır. Bu münasebetle bir iş için resmi bir daireden diğerine yazılan varakaya ism-i fâ'îl sıygasıyla müzekkire مَذْكِرَةٌ denir, tâ' vasfiyetten ismiyete nakl içindir. Küttâbın mef'ûl sıygasıyla müzekkere مَذْكِرَةٌ demeleri hatadır.

Fazılın Galatât Derteri, s.60

müzekkire مَذْكِرَةٌ : Arabi "zîkr ذِكْرٌ" den ism-i mef'ûl-tef'îl. Arabi'de bizim kullandığımız mana ile müsta'mel olmayıp olsa olsa fâfin kesri ile muhtıra manasına Lugat-i müvellede olabilir.

Kamus-ı Türki, c.2, s.1317

7- İSM-İ MENSÛB İLE İLGİLİ DEĞİŞMELER

a- Nisbet Eki:

Mensupluk, aitlik anlamı ifâde eden kelimelere ism-i mensûb denir. İsm-i mensûb, Arapça'da kelimenin sonuna şeddeli bir ye ؤ eklemek suretiyle yapılır. Kelimeyi bir cümlede kullandığımız zaman sonuna şeddeli ve tenvinli bir ye ؤ (-iyyün) getirilmek suretiyle ism-i mensûb yapılır.

Türkçe'de ise Arapça'nın kuralına aykırı olarak tenvin ve şedde kaldırılır, ye ؤ uzun i (-î) olarak okunur.

Bizce nisbet ekinde meydana gelen bu değişiklik, Farsça'daki ism-i mensûblara getirilen eke benzetilmekten ileri gelmektedir.

H^Vâce-i Lisan-ı Osmani'de bu mesele ile ilgili şu açıklama yer almaktadır:

"Arabi ism-i mensûbları Lisan-ı Osmani'de isti'mâl olunursa da yâ-yi nisbetin şeddesi kaldırılıp âdeta mâ-kabli meksûr yâ gibi okunur: Mekkî مكي , Semavî سماوي , demevî ديموي ..... gibi.

Farisi ism-i mensûbları ise Türkçemizde isti'mâl edilen Arabi ism-i mensûblarının aynı olduğundan yani bizler Arabi ism-i mensûblarını Farisi ism-i mensublarına ben-

zetmiş olduğumuzdan Farisi ism-i mensûbları be-tarîki'l-
ulâ isti'mâl olunur."⁽¹⁾

Örnek olarak şu ism-i mensûbları sıralıyoruz:

aklî	عقلی	(^c akliyy	عقلی	- ^c akliyyun	عقلی
cinsî	جنسی	(cinsiyy	جنسی	- cinsiyyun	جنسی
fikrî	فکری	(fikriyy	فکری	- fikriyyun	فکری
Mısırî	مصری	(Misriyy	مصری	- Misriyyun	مصری
sünnî	سنى	(sunniyy	سنى	- sunniyyun	سنى

Ayrıca Arapça'da nisbet eki sadece müfret (tekil)
isimlere getirilir. Türkçe'de bu kaideye aykırı olarak cem'
(çoğul) isimlere getirildiği görülmektedir:

-ahlâkî اخلاق : Her ne kadar "ahlâk " kelimesi müfret gibi kullanılıyorsa da, Arabi'de esasen yine cem' olduğundan, yâ'-ı nisbi ile ahlâkî ve ahlâkiyye denilmek câiz olmayıp, bu ta'bir galat ve ma'ahaza müsta'meldir.

Kamus-ı Türki, c.1, s.82

-Tüccârî تجارى : Ticâret ve tüccâra ve bazargânlarla mensûb ve müte'allik. Umûr-ı tüccâriyye, Muâmelât-ı tüccâriyye.

Kamus-ı Türki, c.1, s.380

=====

(1) Mehmed Rif'at : H^vâce-i Lisân-ı Osmanî, İstanbul 1311, s.11-12.

II

M A S D A R

Hareket ve oluğu bir şahsa ve zamana bağlı olmadan anlatan kelimelere masdar مصدر denir. Masdarlara fi-
il ismi (ism-i fi'l اسم فعل) adı da verilmektedir.
Arapça'da masdarlar mücerred مجرد ve mezîdünfih مزيد فيه olmak üzere ikiye ayrılırlar. Mücerred masdarlar şuhudî ma-
zi müfred 3. şahıslarında zaid harf bulunmayan masdarlardır. Mezîdünfih masdarlarındakinde ise zâid harfler vardır. Mücer-
red masdarlar semâî سمائى ; mezîdünfih masdarlar ki-
yasî قياسى kelimelerdir. (1)

Bu kısa girişten sonra, Klâsik Arapça'nın kurallarına aykırı olarak Türkçe'de yapılan masdarları ele alalım:

1- MEC'ÛL MASDARLAR

Bazı ism-i cins ve sıfatların sonuna şeddeli bir ye
ve te (-iyyet ية، يت) ilâve edilerek masdar yapılır.
Bir başka deyişle "vasfiyyeti mutazammın kelimelerin veya isim-
lerin nihayetine şeddeli bir "yy" ve "t" ilâvesiy-
le masdar yapılır; (2) bunlara mesâdir-i mec'ûle مصادر مجعوله
(yapma, sun'î, ca'lî masdarlar) adı verilir. Bu mec'ûl mas-
darlar ism-i ma'nâ اسم معنى hükmündedirler. (3) Türkçe'de
-lık, -lik ekiyle yapılan isimlere karşılıktır. (4)

(1) Timurtaş, Faruk: Osmanlıca Grameri, İstanbul 1964, s.107.

(2) Ahmed Cevâd : Osmanlı Lisânı, İstanbul 1332, s.103.

(3) Aynı eser, aynı sahife.

(4) Timurtaş, Faruk: Osmanlıca Grameri, İstanbul 1964, s.211.

ebed	اَبَد	/	ebediyyet	ابدية ، ابدیت
câhil	جَاهِل	/	câhiliyyet	جاهلية ، جاهلیت
hürr	حُر	/	hürriyyet	حرية ، حریت
insan	انسان	/	insaniyyet	انسانية ، انسانیت
şâir	شاعر	/	şâiriyyet	شاعرية ، شاعریت

Mec^cül masdarlar Klâsik Arapça'da, az sayıda olmak-
la beraber, eskiden beri bulunmaktadır:

Kerâhiyyet	كراهية	(bk. Kamus Tercümesi, c.3, s.744)
refâhiyyet	رفاهية	(bk. Kamus Tercümesi, c.3, s.731)
rehbaniyyet	رهبانية	(bk. Kamus Tercümesi, c.1, s.150)
^c ubüdiyyet	عبودية	(bk. Kamus Tercümesi, c.1, s.640)

Mec^cül masdarların meydana getirilişi ile ilgili bir
açıklama El-Mu^ccemu'l-Vasî'te bulunmaktadır. Keyfiyyet mas-
darının yapılışı ile ilgili şu açıklama yer almaktadır:

Keyfiyyet كيفة : sun'î (ca'lî) masdar-
dır. Keyf كيف kelimesinden yapılmıştır. Keyf كيف
kelimesine nisbet eki olan şeddeli yā ى eklendikten
sonra, ismiyyet halinden masdariyyet haline dönüştürmek
için tā-ı masdariyyet ilâve edilmiştir. (bk. El-Mu'cemu'l-
Vasî't, c.2, s.807)

Daha önce belirttiğimiz gibi, mec^cül masdarlar her
kelimeden değil sadece bazı isimlerden ve sıfatlardan ya-
pılır. Masdarı bulunan kelimelerden hiç yapılmaz.

Türkçe'de bu kaideye aykırı olarak her çeşit keli-
melerden mec^cül masdar yapıldığı gibi, masdarlardan da

mec^cül masdarlar yapılmıştır.

Türkçe'de uydurulan mec^cül masdarların çok örneği vardır. Örnek olarak bir kaç tane sıralıyoruz:

emniyet	(emniyyet)	امنيت
hakimiyet	(hakimiyyet)	حاکميت
hâlikiyet	(halikiyyet)	خالقيت
islâmiyet	(islâmiyyet)	اسلاميت
mahcûbiyet	(mahcûbiyyet)	محبوبيت
memnûiyet	(memnû'iyet)	ممنوعيت
merbûtiyet	(merbutiyyet)	مربوطيت
mükemmeliyet	(mükemmeliyyet)	مکمليت
salâhiyet	(salâhiyyet)	صلاحيت
teslîmiyet	(teslîmiyyet)	تسليميت
vaz ^c iyet	(vaz ^c iyet)	وضعيت
za ^c fiyet	(za ^c fiyyet)	ضعفيت

Şunu da belirtelim ki son zamanlarda Türkçe'de yapılan bazı mec^cül masdarlar Arapça'ya girmiş, kendini kabul ettirmiş ve yeni Arapça Lugatlerde yerini almıştır. Mesela salâhiyyet صلاحيت kelimesi Arapça'da sık sık kullanılan kelimelerden biridir. (bk. El-Mu^ccemu'l-Vasît, c.1, s.520)

2- İSTİF^cĀL BĀBINDAN UYDURULAN MASDARLAR

İstif^cāl اسْتِفْعَال bâbı, mazi üçüncü şahsı altı narften müteşekkil (südâsî) masdarlardır.

istihrāc استخراج - isti^cāre استعارة
istikbāl استقبال gibi.

Türkçe'de istif^cāl bâbından Klâsik Arapça'nın kural-
larına aykırı olarak bir çok masdar uydurulmuştur. Meselâ:

İstihsāl احتمال : Yanlış yapılan masdarlardan
biri, çünkü Klâsik Arapça'da ḥaṣal حصل kökünün me-
zîd şekilleri arasında istahṣal استاحمل yoktur ve dolayî-
siyle bunun masdarı olan istihsāl احتمال yoktur.

Türkçe'de istif^cāl bâbından uydurulan masdarlar şun-
lardır:

- istifrāṣ	استغراش
- istiḥkân	استحقان
- istihsāl	استحمال
- istiknāh	استكناه
- istikrā'	استكراء
- istiksāb	استكساب
- istimlāk	استملاك
- istircā'	استرجاء
- istirkāb	استرقاب

3- BAŞKA MASDARLAR

Ta^cnīd تعنيد : Bu kelime Türkçe'de kullanılmamışsa
da ism-i faili olan muannid معنيد kullanılmıştır. Bu keli-
me hakkında ise Kamus-ı Türki'de şu açıklama yer almaktadır:

"Mu'ānid مـانـد yerine kullanılıyorsa da, bu madde tef^cīl bābından gelmediğinden galattır."

Kamus-ı Türki, c.2, s.1377

- tefahhur تفـخـر : (doğrusu: tefāhur تفـاخـر) (bk. GH 114-GSIR 21-TAS 55-DEF 84-YRD 1120)

Bu kelime hakkında Galatât-ı Hafîd'de şu açıklama yer almaktadır:

tefahhur تفـخـر : Tekebbür ve ta'azzum yani ululanmak manasına isti^cmāli şâyi'dir. Arabi'de feth ve medd-i fā ve zamm-ı hā ve sükûn-ı rā ile "tefāhur تفـاخـر" dan galat.

Galatât-ı Hafîd, s.114

4- İSİM YERİNE KULLANILAN MASDARLAR

- tesbîh تسـبـح : (bk. TAS 54-DEF 79)

tesbih تسـبـح : Sübhanallah diyerek Cenab-ı Hakk'ı takdis etmek manasına olan bu kelime tef^cīl bābından masdar olup bunun isim makamında isti^cmāli galattır. Zâten Arabi'de elde çekilen marûf taneler dizisine "sabha سـبـحـه" itlak olunmaktadır.

Defter-i Galatât, s.79

III

S I F A T

Türkçe'de kullanılan Arapça sıfatlarda, şekil bakımından, meydana gelen ve Arapça'nın kurallarına aykırı sayılan değişmeler iki şekilde görülür:

1- ASLINDA MÜENNES OLDUKLARI HALDE YENİDEN MÜENNES YAPILAN SIFATLAR:

Arapça'da yalnız kadınlara mahsus bazı sıfatlar bulunmaktadır. Meselâ hâmil **حامل** (gebe) sadece kadınlarla ilgili bir sıfattır. Bunun gibi haiz **حائض** (aybaşı-sı olan). Bu gibi sıfatlar tabiatıyla müennestir. Türkçe'de bu tür sıfatlara çoğu kez müenneslik alâmeti (ت ، ة) getirilmek suretiyle yeniden müennes yapılır, bu da Arapça'nın kuralına aykırıdır.

Bu hadiseye maruz kalan sıfatlar şunlardır:

- acûze **عجوزة** / ^cacūz **عجوز** (kocakarı)
(bk. GH 300-FAZ 40-DEF 157-KT c.2, s.929-ÖZÖN 7)
- akıra **عاقرة** / ^cākīr **عاقرة** (kısır, doğurmaz)
(bk. FAZ 40-DEF 156-KT c.2, s.923-ÖZÖN 20)
- hâiza **حائض** / hā'id **حائض** (bk. GSIR 24-DEF 104-ÖZÖN 279)
- hamile **حاملة** / hāmīl **حامل** (bk. GSIR 24-DEF 104-KT c.1, s.539-ÖZÖN 287)

- seyyibe ثيبه / seyyib ثيب (dul kadın)
 (bk. KEMAL 6-GH 123-FAZ 17-DEF 92-KT c.1, s.462-ÖZÖN 754)

2- SIFATLARDA UYUMSUZLUK

Arapça'da sıfatların mevsûflarla müzekkerlik, muen-
 neslik bakımından uyum içinde olması gerekir. Türkçe'de bu
 uyum meselesine aykırı olarak yapılan bazı terkipler görü-
 lür:

- Hırka-i Şerîf خرقه شريف (doğrusu: Hırka-i Şerîfe خرقه شريفه)
 (bk. DEF 109-KT c.1, s.578)
- makâm-ı âliye مقام عاليه (doğrusu: makâm-ı c̄ālī مقام عالي)
 (bk. EV 46^a-32)
- medrese-i âlî مدرسه عاليه (doğrusu: medrese-i c̄āliye
 مدرسه عاليه) (bk. EV 55^b-17)

EK VE EDATLAR

1- ARAPÇA KELİMELERE FAZLADAN EKLENEN EK VE EDATLAR:

a) İsimden isim yapma eki lık, lik, luk, lük:

Bazı Arapça isim ve masdarlara isimden isim yapma eki "-lık -lik -luk -lük" fazladan eklenmektedir:

İmâmetlik إمامتلك - şehâdetlik شهادتلك -
 islâmlık اسلاملك - teka'ütlük تقاءدلك -
 hitabetlik خطابتلك gibi. (bk. TEH 50)

b) İsimden fiil yapma eki la, le:

İsimden fiil yapma eki la, le bazı Arapça kelimelere getirilir: faydalanmak فايدالنق - sebeplenmek سببلك gibi.

A Ayrıca yer bildiren "gâh گاه" eki, aslında ism-i mekân (yer ismi) olan mesire مسيره kelimesine fazladan eklenmektedir. Kelime mesire-gâh مسيره گاه olarak kullanılmaktadır. (bk. KT c.2, s.1347)

2-TÜRKÇE KELİMELERE YANLIŞ OLARAK EKLENEN ARAPÇA EK VE EDATLAR:

a- Çokluk eki -āt (ات):

Bu ek şu kelimelerle birlikte kullanılmaktadır:

er-at, gelir-at, gidiş-at. Ayrıca çiftlik kelimesiyle de kullanıldığı tesbit edilmiştir: Çiftlik-at (bk. DEF 102)
 Bir de Farsça "peşin" kelimesine bu ek getirilmiştir: Peşin-āt.

b- Masdariyet eki "iyyet":

hıdıv-iyet خديويت - var-iyet واريت (bk.DEF 195)

BİRLEŞME SONUCUNDA DEĞİŞİKLİĞE UĞRAYAN KELİMELER

- aksata اقتطأ / ahz ve i^ctā, 'اخذ و اعطأ'
(bk. YRD 39-TSÖZ c.1, s.32)
- asilbent عسلبند / اثلبند ^caselu`l-lubnā عسل اللبني (1)
(bk. LEH c.1, s.561-ERD 1300-YRD 81-KAMUS c.1, s.759-KAMUS c.3, s.286)
- beleş بلش / bilā-şey 'بلا شى'
(bk. KT c.1, s.301-YRD 153-TSÖZ c.1, s.137)
- Hacivat حاجيوات / Hācı Evhad حاجى اوحاد
(bk. DEF 104-YRD 431-TSÖZ c.1, s.490)
- Kaymakam قايمقام / Kā'im maqām قايم مقام
(bk. KT c.2, s.1046-YRD 625-TSÖZ c.1, s.672)
- Kazasker قاضيعسكر / Kādi`l-asker قاضى العسكر
(bk. KT c.2, s.1029-YRD 627-NACİ 581-TSÖZ c.1, s.675)
- mafiş مافيش / mā-fihi şey 'مافيه شى'
(bk. KT c.2, s.1258-ERD 1658-YRD 718-TSÖZ c.2, s.797)
- tersane ترسانه / dāru`s-sinā^ca دارالصناعة (2)
(bk. KT c.1, s.397-TSÖZ c.2, s.1177-ERD 532-NACİ 230)

(1) el-Bahūr البخور : Sabūr vezninde tütsüye denür ki anunla buhurlanıp tatayyub olunur, ud u anber gibi. Ve bahūr beyne`n-nās mey<sup>c</sup>a-i sâ`ilede müte`ârifdir ki devm-i Hicāzī ağacınının samğidir. ^cAsel-i Lübnā عسل لبني dahi derler ki tahrifle asilbent عسلبند ta'bir olunur.

Kamus Tercümesi, c.1, s.759

^cAselu`l-Lubnā عسل اللبني : Keselu`l-Kübrā vezninde buhur envâ'ından bir nevi tîb ismidir ki bir cins şecerden binefsihi seyelan eder hoşbuy olmağla halk anunla tebahur ederler. Amme tahrif ile hasā lübān حصى لبان derler, bu mey^ca-i şâ'ile olacaktır ki halk "hasā lübani" dahi tahrif edip asilbent buhuri عسلبند بخورى derler ve bazı diyârda ana zıgla زىغله derler.

Kamus Tercümesi, c.3, s.286

(2) bk. s. 58

UYDURMA KELİMELER

Arapça'da olmadığı halde Arapça köklerden Türkçe'de uydurulan kelimeler şunlardır:

1- bâkire باکیره

el-Bikr البكر : Bânın kesri ile henüz duşize olan kıza denir, azrâ' اذراء manasına, cem'i "ebkâr اباكار" dır. Masdar "bekāre بكاره" dir ki kız bikr olmak manasına dır, 'uzre اذره gibi. Şarih der ki takaddüm تقدم manasından mehûzdur, ve bâkire باکیره ta'biri galattır.

Kamus Tercümesi, c.1, s.774

2- felâket فلاكت

Felâket فلاكت : Şiddet ve meşakkat manasına "Başımıza ne felâketler geldi" zebaneddir. Arabi'de feleketen şiddet ve meşakkat isâbet eyledi manasına "meflûk مفلوك" ten galat. Felâket فلاكت dahi marrü'l-beyân enaniyet انانيت gibi muhtera^cât-ı avâmdandır.

Galatât-ı Hafîd, s.323

Ne var ki bu uydurma kelime Arapça'ya geçmiştir ve "fakirlik" manasıyla kullanılmaktadır. (bk. El-Mu^ccemu'l-Vasît, c.2, s.701)

3- Kat^ciyen قطعيًا

Arapça kat'î قطعی kelimesinden uydurulup Arabi'de müsta'mel değildir.

Kamus-ı Türki, c.2, s.1076

4- mefkûre مفكوره

Bu kelime için Agâh Sırrı Levend "Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri" adlı kitabında şöyle diyor:

"Ziya Gökalp, ilk manzumesinde: "her sözün Türkçesi vardır, komşunun bağından hurmayı alma" öğüsünde bulunduğu, ikinci manzumesinde ise: "uydurma söz yapmayız, yapma yola sapmayız" ve "Arapçaya meyletme, İran'a da hiç gitme" dediği halde, Arapça köklerden terim yapma esasını kabul etmiş ve bol bol kelime uydurmuştur. Örneğin "Fikir فکیر" kelimesini almış, "mefkûre مفكوره" biçimine sokarak Fransızca "ideal" kelimesini bununla karşılamıştır. Büsbütün uydurma olan bu kelime Ziya Gökalp'in kaleminden dergi sütunlarına düşünce tutunmuş ve yıllarca yaşamıştır. "Şe'niyet", "selikıyyat" gibi terimler de onundur."(1)

5- tekke تکيه (tekye تکيه):

Bu kelimenin Kamus-ı Türki'de veke'e ^ک masda-

(1) Levend, Agâh Sırrı: Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri, TDK yayınlarından, Ankara 1972, s.333.

darından Arapça bir kelime olduğu belirtilmektedir. Fakat Klasik Arapça Lugatlerde böyle bir kelime bulunmamaktadır, hatta yeni Arapça lugatlerden El-Mu^ccemu'l-Vasît'te (bk. c.1, s.86) bu kelimenin Türkçe bir kelime olduğu ve Türkçe'den Arapça'ya geçtiğini kaydedilmektedir. Fakat bizim kanaatimize göre bu kelime Arapça veke'e **وَكَا** masdarından Farsça'da uydurulmuş, ve oradan Türkçe'ye, ve sonra Türkçe'den Arapça'ya geçmiştir.

Bu kelime hakkında Ferheng-i Amîd'de şu açıklama yer almaktadır:

تکيه : اسم (ت ك ي) " مأخوذ از عربی " پشت دادن بچیزی ،
پشت خود را بچیزی نهادن || جای نگاهداری مستندان ||

محل وسیع برای روضه خوانی و عزاداری .

Ferheng-i Amîd, c.1, s.606

Ayrıca bir çok kaynakta bu kelimenin Farsça'dan Türkçe'ye geçtiği belirtilmektedir (bk. Furuk-ı Hakkı, s.52) ki bu da bizim görüşümüzü teyit eder.

6- تنکیت "tenkid" : تنقید :

-tenkit تنقید : Edebiyât-ı Cedîde'de Fransız'ların "Critique" dedikleri muâheze-i edebiyeye manasıyla kullanılmaya başlamış ise de, Arabî'de "nakd نقد" maddesi tef^cîl bâbından gelmediğinden, bunun yerine "intikâd انتقاد" ve "tinkâd تنقاد" kullanılsa daha doğru olur.

Kamus-ı Türki, c.1, s.445

-tenkit تنقيـد : (Arapça)-Fransız'ların "Critique" dedikleri ve bizim muâheze-i edebiyeye makamında isti^cmâl eylediğimiz bu kelime "nakd نقد" maddesinden müştak olup halbuki madde-i meşrûde tef^cîl تفعيل " babından gelmediği cihetle bi`-t-tab^c galattır.

Defter-i Galatât, s.89

7- Tevki^cî توقيعی :

Osmanlılar zamanında yüksek vazifelerden olan Nişancı'lara aynı zamanda verilen addır. Arapça tevki^c توقيعی kelimesinden uydurulmuştur. (bk. Lehce-i Osmani, c.2, s.1042-Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c.3, s.484).

8- Ümmü`l-Kıyās ام القياس

Ümmü`l-Kıyās ام القياس : Ümm-i Dünya ta'bir olan belde-i 'azime-i Mısır'da Nehr-i Nil'in ziyâde ve noksanını fark için binâ olunan ölçecek mahallin ismi. Arabi'de kesr-i mîm ve sükûn-ı kâf ve medd-i yâ ile "nikyās مقياس" dan galattır ki ism-i âlet olup "takdîr olunacak âlet" demek olur.

Galatât-ı Hafîd, s.53

Bu kelime Tuhfetü`l-Harameyn'de geçmektedir:

Muntazırken müjde-i in^câmına ser-cümle nâs

Nice bir parmak hisâbın gösterir Ümmü`l-Kıyās

Kelime-i Ümmü`l-Kıyas galat-ı meşhûr-ı elsine-ı
 Cavâm olmağla (beyt):

Dembeden garka-i seylâb-ı sirişk oldu tenim
 Döndü Nil içreki mikyâsa gamından bedenim

me'alin beyâna lisan-i hâl olmuştur.

Tühfetü`l-Harameyn, s.53

Ümmü`l-Kıyas kelimesi Divân-ı Aşkî'de de şu beyit-
 te geçmektedir:

Eşk-i çeşmim Nildir, ten Mısır olupdur can ^cazîz
 Gûya ten Mısırının Ümmü`l-Kıyasıdır gönül

bk. Divân-ı Aşkî, Millet Genel Kütüphanesi, Ali Emiri Man-
 zum, No: 297, Varak 103^a-Satır 7.

9- zekâvet ذكوة

" zekâ ذكوة yerine kullanıyorsak da, Arabi ol-
 mayıp galattır."

Kamus-ı Türki, c.1, s.648

Diğer kaynaklarda ise "zekâvet" kelimesinin Arapça bir kelime
 olduğu belirtilmektedir. (bk. Luğat-i Naci, s. 422 -Türk Lüğati,
 c.2,s.839 - Eski Redhouse Sözlüğü,s.947) Fakat bütün Arapça
 luğatlerde bu kelime bulunmamaktadır. Farsça'da bu kelimenin
 aynen kullanılmata olduğunu göz önünde bulundurursak, (bk.
 Ferheng-i Amîd, c.2,s. 1004) Farsça'da Arpça " zekâ ذكوة "
 kelimesinden uydurulduğunu ve oradan Türkçe'ye geçtiğini
 söyleyebiliriz .

S U M M A R Y

The language, a cultural treasure and one of the peculiar aspects of a culture, is under great impact of the cultural movements of a nation and of the cultural interactions with other nations and societies.

Among the languages of different sources and different families, it is observed that many common elements are interchanged as a result of the interactions of different nations speaking different languages.

The most commonly interchanged elements among the languages are the words. Such elements are transferred from one language to other on the account of religious relations, as the first factor, literal effects, commercial relations, political interactions as well as common lives, at the rate of intensity of such relations and interactions.

Such interactions and mutual effects among the languages are as great as to change the overall structure of languages where different nations and societies live together on a common ground, in particular. Two languages, which are spoken within the same community receive words and literal rules from each other as well as closeness of sound and syntax is observed.

After adoption of Islamism by Turks, they entered into an environment where Moslem religion and culture rule. Consequently, many words of Arabic, which is the fundamental language of Islam religion, penetrated into Turkish writing and speaking language.

The words, transferred to Turkish from Arabic have greatly changed in time. Also, after Tanzimat, until the declaration of Turkish Republic, people desired to utilise Arabic instead of Turkish for the purpose of explaining such concepts of culture and civilisation of Ottoman Empire. Thus, such words as "İçtimaiyat, Hars, Mefküre etc" have been created from Arabic words, but not existing in Arabic.

Details of this broad impact of Arabic upon Turkish as well as modifications and progress of Arabic words used in Turkish require an intensive research and study in many respects.

Though the phonetic, morphologic and semantic developments and modifications of Arabic words used in Turkish are very important,

they have not been empirically studied yet.

By very kind assistance and motivation by my late professor, Dr. Faruk Timurtaş, we have started to conduct a study named "A Phonetic and Morphologic Study on Arabic Words used in today's Turkish", as a thesis for doctorate degree in spite of its difficulties. At the section of Phonetics, we briefly mentioned of fundamental sound characteristics of Turkish and Arabic and we handled grammar of Arabic words used in Turkish. We also studied such words subject to vocal changes, derivations and deletions as well as to consonant changes, derivations and deletions.

At the section of morphology, we studied Arabic nouns, imperatives, adjectives and adverbs which are used in Turkish and are subject to change. Also, at this section, we handled invented Turkish words from Arabic roots.

In our study, we handled the modified words, only. We did not touch the ones which have not been modified.

In the meantime, one of the most peculiar results which I reached, is that a large portion of Arabic words used in Turkish are modified, in other words, they became Turkish; so much so that, we cannot label such words Arabic any more. Because they have nothing to do with Arabic.

Also, during our studies, while handling the words which have been modified, we tried to establish their respective positions in Persian. We saw that, some of these words are used in Persian in the same modified way as in Turkish. Considering that, at earlier ages, Turkish literature was under the impact of Persian Literature, we can argue that, some of the Arabic words penetrated into Turkish through Persian, after having been modified in Persian Language.

Usage of so many Arabic words in Turkish, or their becoming Turkish, and preferring Arabic words though there are equivalent words in Turkish (for example, "cennet" for "uçmak" - paradise- or "cehennem" for "tamu" - hell-) is an open indication of common philosophy of life, common way of living, sentiments and thoughts between Turks and Arabs.

Ö Z G E Ç M İ Ş İ M

Mısır'ın al-Kalyubiyye vilayetine bağlı Kafr Şukr şehrinde 1951 yılında doğdum. İlk ve orta tahsilimi aynı yerde yaptıktan sonra Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü'ne girdim. 1973 yılında Üniversiteyi birincilikle bitirdikten sonra aynı yılda aynı bölüme Türk Dili ve Edebiyatı asistanı olarak tayin edildim.

Mısır ile Türkiye arasındaki kültür anlaşması çerçevesinde 1977'de burslu öğrenci olarak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde doktora yapmak üzere Türkiye'ye gönderildim.

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi